

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

DALARNE

BAND I. HÄFT. 3.
FALU DOMSAGAS SÖDRA
TINGSLAG
BEARBET. AV
GERDA BOËTHIUS

KYRKOR
I
FALU DOMSAGAS SÖDRA
TINGSLAG

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV

GERDA BOËTHIUS

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

FALU DOMSAGAS SÖDRA
TINGSLAG

Undersökningarna äro utförda 1914—15 och kompletterade
1918 och 1925. Fotografierna äro där annat ej angives tagna
av förf. i samband med undersökningarna.

Omstående bild framställer
Stora Tuna sigill 1627.

Fig. 337. Stora Tuna. Kyrkan från sydöst.
Die Kirche von Südosten.

Foto S. Brådhe.

STORA TUNA KYRKA.

DALARNA, KOPPARBERGS LÄN, FALU DOMSAGAS SÖDRA
TINGSLAG, VÄSTERÅS STIFT, STORA TUNA KONTRAKT.

Tryckta källor: SAHLSTEDT, s. 115—144, beskrivning av kyrkan, s. 206, angående »huthålet; innehåller även upplysningar om socknens ålder och äldre historia, »Näfftåget», sigill samt avtryck av handlingar från medeltiden och 1500-talet, som röra kyrkan och socknen (jfr »Handskrivna källor»). — HÜLPHERS, s. 82. — C. G. BRUNIUS, s. 350—354, pl. XXI. — E. WRANGEL, Tegelarkitekten i norra Europa och Uppsala domkyrka. Ant. Tidskr. XV, s. 86. — GERDA BOËTHIUS, Stora Tuna kyrka, Borlänge Tidn. 1915 ²⁷/₁₂. — Medeltida konst i Dalarnes kyrkor, Meddelanden från Dalarnas Hembygdsförbund 1916, s. 1. — Några bidrag till Stora Tuna kyrkas konsthistoria, MINNESSKRIFT, s. 17—36. — TEGELKYRKOR, s. 125—136, fig. 6, 9, 12, pl. XII, XIV. — OTTO BOLLING, Stora Tuna kyrka, MINNESSKRIFT, s. 86. — S. KARLSSON-BRÅDHE, Några detaljanteckningar från arbetsplatsen, MINNESSKRIFT, s. 37—74. — AXEL LINDEGREN, Några viktiga moment i restaureringsarbetet, MINNESSKRIFT, s. 17—36. — MINNESSKRIFT, s. 98—112, Avbildningar av kyrkan och inventarier, redogörelse för grävningar m. m. — ALMQUIST, Den civila lokalförvaltningen i Sverige, II, s. 256 ff. särskilt 274—75. — SV. DIPL. nr 2919 (= KRÖNINGSVÄRD nr 13); »rander i tvna» 1325; KRÖNINGSVÄRD, nr 630: »apud ecclesiam tunæ» 1336; ibid. nr 190: avlatsbrev för Tuna kyrka utfärdat av biskop Otto Olavi Svinhufvud 1504. — GUSTAF IS REGISTRATUR, 1533, s. 177; 1553, s. 148. — SÖDERBERG särsk. s. 51, 102, 372, 400.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: R. A.: Acta ecclesiastica, brev till Kristina angående hjälp till en klockgjutning; Riksregistraturet, brev med begäran om kollekt 1753 ¹⁶/₁₁; brev ang. tornbyggnaden 1614. — K. B.: BROOCMAN, Avskrift av berättelsen om silverleveransen i Riksregistraturet (jfr d:o och »Kyrkans arkivalier»). — PERINGSKIÖLD, Monumenta IV, angående Jacob Näf och hans gravsten. — A. T. A.: Fotografier från restaureringsarbetet 1914—17, därav 30 exteriörer och 56 interiörer och inventarier; anteckningar och skisser från C. G. Brunius resa i Dalarna 1849 (jfr »Tryckta källor»); restaureringsförslag av C. G. Möller 1893, 4 blad, stadf. ²⁶/₆ 1903, men ej utfört; uppmättningsritning av Folke Bensow 1914, 1 blad; uppmättningsritning av grundmurar inom kyrkan av G. Boëthius och Martin Burge 1915; uppmätning av »Gapskullen» och norra väggens insida av Martin Burge 1915, 2 blad; berättelse om vid restaureringen nedtagna inventarier och deras förvaring, av S. Karlsson-Brådhe 1914; brev och handlingar rörande restaureringsarbetet 1914—17; konservator E. Sörlings kalkering av 1600-talsmålnings 1915; berättelse angående portalernas tillstånd och förslag till deras restau-

Fig. 338. Stora Tuna. Dalarnas sigill. Omkr. 1500.
Siegel der Provinz Dalarne. Um 1500.

ring av Gerda Boëthius 1915; berättelse om grävningar för blottande av inom kyrkan påträffade grundmurar av Gerda Boëthius 1915; inv. 1829; plan och tvärsnitt av A. W. Lundberg 1862. — B. St.: Laverad ritning till tornbyggnad av O. Forsgren 1808; 2 ritningar till tornbyggnad 1819 av J. W. Gerbs; laverad ritning till orgelfasad av O. L. Tempelman 1797 samt ritning till d:o 1875 (osignerad). Uppmåtningsritningar och ritningar till restaurering av Axel Lindgren, stadf. $\frac{13}{3}$ 1914 (jämte detaljer 1915—17), tillsammans 30 blad. 61 fotografier därav 18 ext. och 2 inventarier. — KAMMARARKIVET: Gustav I:s silverkvitto 1553. — U. B.: Palmiskiöldska samlingen 288, s. 835, inskrifter: Topografiska planschsamlingen nr 43309, Jacob Näfs gravsten, s. 152, s. 14, avskrift av avlatsbrev 1504. — VÄSTERÅS DOMK. A.: Inventarier fr. o. m. 1576 till våra dagar, därav tryckta formulär (jfr s. 126) 1634, 1672, 1683 samt en utförlig beskrivning av kyrkan och dess inventarier 1760. — VÄSTERÅS LÄROVERKS A.: Hülpherska samlingen, anteckningar för Dagboken (jfr »Tryckta källor»).

Kyrkans arkivalier: förvaras i en invid prästgården uppförd arkivbyggnad. Uppgifter, som röra kyrkans konsthistoria, träffas i följande serier och volymer: RÄK. 1641—våra dagar, märkta L. I. utom för tiden 1649—63, då de äro sammanbundna med dopbok C. nr 1. — VISIT. och INV.-handlingar för åren 1623—1641, som återfinnas i: I. nr 1, 1641—våra dagar och N. nr 1. INV. finnas från äldre tid för åren 1623, 1634, 1641, 1713, 1727, 1737, 1760, 1766 samt från 1816 och 1829. — I. nr 1 innehåller dessutom bl. a. Gustav I:s brev till kyrkoherden, Herr Hans att utleverera kyrkans silver 1533 samt anteckning om silvrets utlämning samma år; Gustav I:s silverkvitto 1553; bekännelse av Kyrkoherden Pähder Oloffsson om hur en kalk bortkom i danska kriget 1562; kopia av församlingens bön om hjälp till kyrkans reparation 1591 och Johan III:s svar s. å. i originalbrev. — K. I. Sockenstämmoprotokoll

1676—våra dagar. — K. III. Sockenstämмо- och kyrkorådsprotokoll från 1676—våra dagar. — Ritningar till restaurering av Stora Tuna kyrka 1893 av Carl Möller, stadf. $\frac{26}{5}$ 1903 (ej utförd): uppmättningsritningar, 9 blad, samt av Axel Lindegren uppgjort restaureringsförslag, stadf. $\frac{13}{8}$ 1914. — Karta över kyrkogården 1878. — Dessutom förvaras i kyrkans arkiv biskop Otto Olavi Svinhufvuds i Stora Tuna givna avlatsbrev 4 mars 1504, som uppmanar till »conservacionem seu sustentionem» (= bevarande och vidmakthållande) och till gåvor av ljus, böcker, kalkar eller andra prydnader. — Vidare finnas en del brev i original från Gustav Vasa, rörande silvret (se tryckta källor), prästgårdsinventarium 1546 (Sahlstedt, bil. LXVII), Karl IX:s privilegier för stad vid Buskåker i Stora Tuna 1609 m. m. — Kyrkoarkivet bevarar även två volymer dokument (NI:1i och NI:1j) från de politiska kristiderna år 1497 och under 1500-talet. Dessa brev och handlingar, som röra hela landskapets historia, äro att betrakta, som resterna av Dalarnas landsarkiv från denna tid.¹ — Dop- och vigselböcker börja 1641 och fortgå (med en lucka 1663—88) till våra dagar, dödböcker finnas fr. o. m. 1641.

Församlingshistoria.

Stora Tuna har åtminstone sedan medeltidens senare skeden varit en centralpunkt i Dalarna. Trakten är relativt rik på fasta fornlämningar från förhistorisk tid, och medeltida källor omtala en tingsplats och en kungsgård inom socknen. Socknen nämnes dock först 1325 och från 1336 finnes ett brev daterat vid Tuna kyrka (apud ecclesiam tunæ). Från och med 1358 nämnes »tvna ting», vilka efter allt att döma hade karaktär av landsting för Dalarna och voro av genomgripande betydelse under allmogeresningarna på 1400- och 1500-talen (jfr ovan). 1480 omtalas »Tuna Tingesgard» (KRÖNINGSVÄRD nr 130). Tuna var då Dalarnas menige allmoges samlingsplats och tingsställe. I vad mån detta varit förhållandet redan under förhistorisk tid är dock ej känt. Kyrkans konsthistoria synes snarare tyda på, att den verkliga blomstringstiden började under medeltidens senare del och sammanföll med Kopparbergets och Östra Silvbergs utveckling. »Twna konunxgord» nämnes 1480 (KRÖNINGSVÄRD nr 129). Av medeltida byggnader inom socknen märkas även grundmurar av en befäst gård vid Domnarvet, som enligt en åsikt bör identifieras med det från Engelbrekts resning bekanta Borganäs.² Från 1494 finnas fyra kvitton på erhållna penningar till Wårfru Gille i Tuna socken, av vilka två utfärdats av Brodher Erich Olaj, ett av »Brodher Clemmech Prior i Westeråhs Clöster» och ett av »Hans Knutsson Präster och Prior i Eskelstuna».

¹ Jfr J. SANDSTRÖM, Ett »Landsarkiv från medeltiden», RIG 1920, s. 23. — Handlingarna äro samtliga tryckta i KRÖNINGSVÄRD, samt ett flertal även i GUSTAV I:s REGISTRATUR och hos SAHLSTEDT.

² E. BILLENGREN, Borganäs, Medd. från Dalarnas Fornminnesförening V, s. 2 ff. Ett befäst hus på holmen Borganäs 4 km. söder om Hedemora, vars grundmurar blottats i av rådman K. Trotzig utförda grävningar har man även trott sig kunna identifiera med Borganäs. Jfr Sv. Turistför:ns handbok DALARNE, Stockholm 1922, s. 46.

Av de nämnda kapellagen hade Silfberg gudstjänstlokal på medeltiden, likaså fanns ett, sannolikt medeltida, kapell i Dalsby (detta behandlas tillsammans med Sätters kyrka, som övertog dess inventarier).

Det var sålunda en väsentlig del av den bördiga trakten omkring den förnede Dalälven ifrån Stora Skedvis och Hedemoras gränser och upp till Gagnef, som på medeltiden hade sin huvudkyrka i Stora Tuna. Socknen var också då som nu industriområde, i det att bergsbruket stod högt inom dess skilda delar och Östra Silfbergs viktiga silvergruva låg inom dess gränser. Tunas mäktiga bergsmän »knaparna» voro vida berömda och i Dalarna leva än i dag sägner om deras makt och myndighet. Ett känt exempel är legenderna om Silfbergsknaparnas silverskodda hästar. Det var också Tuna, som i första hand kom i åtanke, då man avsåg att anlägga en stiftsstad och låta Dalarna bilda ett eget stift. Enligt en tradition förbereddes detta redan under medeltiden och den nuvarande på 1400-talet anlagda kyrkan skulle varit avsedd att bli domkyrka. Något bevis därför finnes ej och HÜLPHERS uppgift att biskop Lydichinus Abelis 1469 skulle invigt Stora Tuna till domkyrka beror dock, såsom redan BRUNIUS¹ framhållit, på en feltolkning av SAHLSTEDT.

Först 1557 fattade Gustav Vasa beslut att dela Västerås stift och 1559 kallades Stora Tunas dåvarande kyrkoherde, Herr Karl, för »biskop Karl i Tuna». Titeln växlade sedan mellan »superintendent» och »ordinarius» och den tredje »biskopen» antecknade själv i kyrkoboken att han kallats till »Pastoratum et Episcopatum Tunensem». Med hans efterträdare Olaus Canuti Helsingius eller Bollnæsiensis (1571—1607) anser MUNKTELL att biskopsvärdigheten indrogs, men tydligt är att Karl IX ej upphört att räkna med stiftets delning. På hans tid planerades nämligen en stad, Gustafsstad, vid Buskåkers by i Tuna, som skulle bli den nya stiftets metropol. I stadsprivilegierna, som utfärdades 1609, förordnas att biskopen skall bo i staden och en uttrycklig förklaring gives att om »Bergslagerne och Dahlarne» skall biskopen i Västerås »sig slätt intet bekymbra, eller hafwa med them at beställa». Av de två städerna vid Tuna och Kopparberget, som man tänkt sig (Karl IX:s brev 1607, 16 dec.) blev endast den sistnämnda en verklighet. Stora Tuna sjönk så småningom tillbaka i betydelse. Hans Järtas förklaring 1822, då han avsade sig landshövdingämbetet i Dalarna, emedan det var omöjligt att uppehålla, om man ej stod i samförstånd med prosten i Tuna, är dock ett vittnesbörd om att socknens makt och betydelse fortlevt fram på 1800-talet. F. n. ligger frågan öppen om en ytterligare delning av socknen.

Kyrkogård och bodar.

Kyrkogården (fig. 339) är inhägnad 1860; i norr är en låg kallmur av kliven gråsten (H. c. 100 cm., B. c. 130 cm.), i övriga väderstreck gjutet järnstaket på gråstensgrund. Ingångarna ha järngrindar mellan gjutjärnsstolpar. Utmed staketet äro planterade björkar.

¹ BRUNIUS, s. 353.

Fig. 340. Stora Tuna. Kyrkan från nordväst före tornets ombyggnad.
Die Kirche von Nordwesten vor der Veränderung des Turmes.

Kyrkogården utgjordes ursprungligen av ett betydligt mindre område kring kyrkan och »kyrkiobalckarne», som nämnas första gången 1623, voro av gråsten och tegel med tjärade spåntak. 1634 funnos »portar tree nya een gamal», vilka 1667 omtalas såsom uppförda av tegel och »mestadels murade». De lågo i öster, norr och söder. 1695 byggdes »en ny port på Borggårdsmuren västan till och åt wallen» och 1727 försågs »Stora Walls Porten (vilket måste ha varit den nybyggda) med ny järngrind at afstänga ohägn från kyrkiogården» (Räk.).

Kyrkogårdens utseende på 1700-talets mitt beskrives ingående av SAHLSTEDT: Murarna, som bildade en något skev fyrkant, voro nära 600 alnar långa, därav 118 i öster, 110 i väster, 204 i söder och 169 i norr. Muren gick ett stycke från kyrkan i norr, ty det anmärkes att där »som annorstädes» icke var gravar utan en gräsvall, som nyttjades till »hwarjehanda Kyrko-arbetsdrift». Muren var av »stadig gråsten murad och wel fast giord»; den var $2\frac{1}{4}$ aln hög och 2 alnar bred, vartill kom »trä-resningen, som af bielckar och annat wercke med påfestade bräder och therpå slagen furu-spån, samt hufwer utgiöra $2\frac{1}{2}$ alnar», alltså en nära 300 cm. hög mur, med brant rödtjärat tak. De gamla portarna blevo alla förändrade i början av 1700-talet. Den norra nedrevs sålunda 1719, då stenen användes till sakristibyggnaden (jfr nedan) och igensattes »som mindre nödig och till slentergong, samt annor odygds öfwande på Prestebords egor til felle gifwande». På de övriga, som hade »en nog hög sten-resning öfr ingongen sig hwelfwande», beslöt man att rasera de övre delarna 1719, och använda materialet till sakristibygget. 1725 stodo sålunda de västra och södra portarna ännu under ombyggnad, varvid de blevo »med trähwalf och runda sluttande spåntak zirliche giorde» samt rappades och vitlimmades. Den östra ombyggdes även 1725 »både med Mur och Port» och gjordes lägre än de andra, men fick samma takform.

Portarna voro målade i »lius och grön oljoferg», 1728, och hade »gropar gräfna och med jerngaller belagda; thermed fänaden från kyrekogården att vteholla». Den västra var försedd med »fell-luckor», som kunde »nedsleppas» för likbärning och körning. I södra muren var dessutom enligt SAHLSTEDT »en vtgröpning», som han antager gjorts för »ett Påwiskt helgona belätes hysande». — 1814 gjordes nya »Borggårds portar».

GRAVMINNEN. Nordväst om kyrkan är en pittoresk grupp gravkors och vårdar av trä och järn (fig. 340). Enligt SAHLSTEDT funnos en del grav-

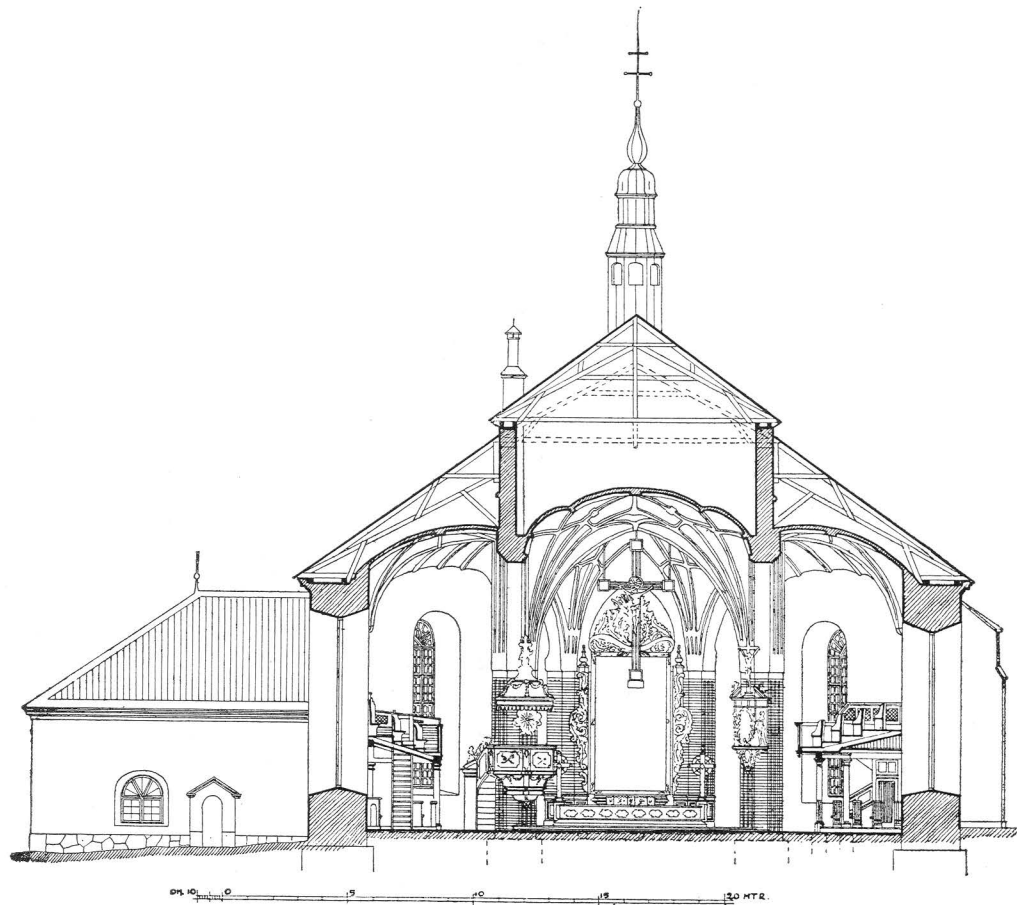

Fig. 341. Stora Tuna. Tvärsnitt mot öster. Efter restaureringen 1914—17. Skala 1 : 300.
Querschnitt gegen Osten.

platser i söder vid kyrkdörrarna och vid torndörren, som inköpts av »wissa hederliga Sockn-hushåld». Men dessutom funnos andra »med Jern och stenhellar belagd, eller med så kallada Trä-Rohl¹ öfrbygd, hwilke lika så til enskilt egendoms rett äro förwärfwad». Vid sidan om södra porten låg på detta sätt Jacob Näfs gravsten (jfr s. 399). Dessutom anför SAHLSTEDT ett antal gravhällar samt »ett förbygd så kalladt Bräde-Rohl, vp wid öfra Chor-dör ingongen belägit, Mats Hansson ifrån Åsellby tilhörigt. Hwarpå til wester sidan wid foten står vthuggit Anno 1691, d. 4 Octob.» Bland övriga av SAHLSTEDT omnämnda gravhällar på kyrkogården var den äldsta redan då »breckt och sönderslagen». Den låg över »Byril Hans Sons» (d. 1639) grav och ornerades av en »kantig Skyldt» med »en arm och hand fattande om en Dal-Pil». Byril Hansson var enligt SAHLSTEDT guldsmed och bodde i Hesse by. Av de övriga hade en timrat underrede och var lagd över Klockarrn Olof Carlssons (d. 1666) grav; ornerad av kartusch med nyckel och bokstäverna »O. C. S.» och »K. L. D.».

PLANTERING. På SAHLSTEDTS tid planterades lönnar och rönnar på kyrkogården och omgävos med »spilwercks staketer i fyrkant». Till kyrkans portaler gingo stenlagda gångar från kyrkogårdsportarna. 1650 hade SOLVISARE PÅ man »kiöpt en Tijmmesten hvilken ähr upsat på kyrckiogårdhen, KYRKO- att see huad klockkan bör vara widh när solen skýner när gudstiensten hålles, ther til ähr och kiöpt 3 stycken tymberstäckar til GÅRDEN. Bänck och En stock, som stenen ligger uppå» (Räk.).

KYRKO- Den egentliga utvidgningen av den medeltida kyrkogården hade VALLEN. skett åt norr och åt väster. Därigenom minskades kyrkvallen, området väster om kyrkan, vilket utgjorde den gamla samlings- och tingsplatsen (jfr s. 330), som SAHLSTEDT kallar »en ansenlig kyrckowall». Den omtalas i brev och handlingar från äldre tider och »sommathing hioldos i Twnom widh kiorkiogardhin» (1399). På vallen är nu rest en enkel minnessten över J. O. Wallin.²

BODAR. Kyrkan hade 1623 två »kyrkioherbergen», som då sägas vara »medelmåttighe» samt »twå nye bodhar under Herrestugone». 1634 sägas Kyrkhärbrenas väggar vara »temmeligha» »Taak eelaakt, golff behållna». 2 dörrar funnos, som voro »medelmåttige» med goda lås varav »twå uthan låås och ett innan låås för hwart herberge». Intet av dessa kvarstår nu. 1797 byggdes en materialbod.

¹ Ror, rol = gravvård; jfr DLJMAN, Antiquitates ecclesiasticæ, Stockholm 1703: »uppå sombl. kyrckiogårdar står ännu qvar några opreste och bygde brädehuus och korss öfver grafvarna, hvilka än kallas Rohl».

² J. O. WALLIN, ärkebiskop, född i Stora Tuna 1779, † 1839.

På SAHLSTEDTS tid funnos två benhus, ett vid östra gaveln, timrat och täckt med spåntak; ett likaledes i öster, närmare sakristian, uppfört 1725, som även tjänade till förvaringsplats för likbårarna. BENHUS.

På kyrkogårdens västra del ligger ett vitputsat bisättningshus från 1870-talet. BISÄTTNINGSHUS.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkans murar äro huvudsakligen uppförda av gråsten i dels valda, ställvis kluvna, men aldrig tuktade block, lagda utan strävan efter regelbunden skiftsindelning. Västra gaveln, sträckmurarnas övre delar och tornets översta murytor äro klädda med tegel i munkförband, likaså delar av väggarnas insidor, särskilt i koret. Av tegel äro dessutom mittskeppets tryckmurar, pelare, valv samt dörr- och fönsteromfattningar. Utom i fönsteromfattningarnas inre delar, som äro vidgade, ligger teglet genomgående i munkförband ($31 - 33 \times 14 \times 9$ cm.), visar ingenstädes reffling och har en fogbredd av omkr. 2 cm. Fogbehandlingen är icke bevarad i ursprungligt skick mer än vid södra portalen, där fogarna äro avstrukna, tillplattade och målade, ställvis å västra gaveln, där de äro ojämnt ryggskurna, samt å tryckmurarna och andra icke skådesidor, där de äro enbart avstrukna.¹ Av under restaureringsarbetet iakttagna spår framgick att fogarna på utåt synliga tegelytor torde ha varit ojämnt ryggskurna, så som t. ex. i Vika närbelägna kyrka. MATERIAL.

Den ursprungliga ytbehandlingen av murverket i övrigt är endast bevarad å den från tornet synliga delen av västgaveln. Varken tegel eller gråstensytorna bära där spår av överputsning. De under restaureringsarbetet blottade, i senare tid överputsade murytorna visade samma behandlingssätt. På SAHLSTEDTS avbildning äro murarna oputsade, likaså på en oljemålning av kyrkan från omkring 1810, men i båda fallen överdrivas tegelytornas storlek. Det oregelbundna sätt på vilket tegel och gråsten skära in i varandra (jfr fig. 342), gör att man måste lämna frågan öppen om ej avsikten varit att putsa murarnas gråstensdelar.

Mittskeppets hjärtmurar, vilkas delar ovan valven här i enlighet med deras funktion kallas tryckmurar, ha höjts 100 cm. i restaureringen 1914—17, och därvid ha också sidoskeppsgavlarna påmurats i väster. Ursprungligen avslutades tryckmurarna av en enkel karnis-

¹ Jfr s. 152. Med ojämnt ryggskuren fog menas att bruket avstrukits upifrån till fogens mitt, så att en oregelbunden kant uppstår, som markerats genom en inpressning med mursleven av bruket i fogens undre del.

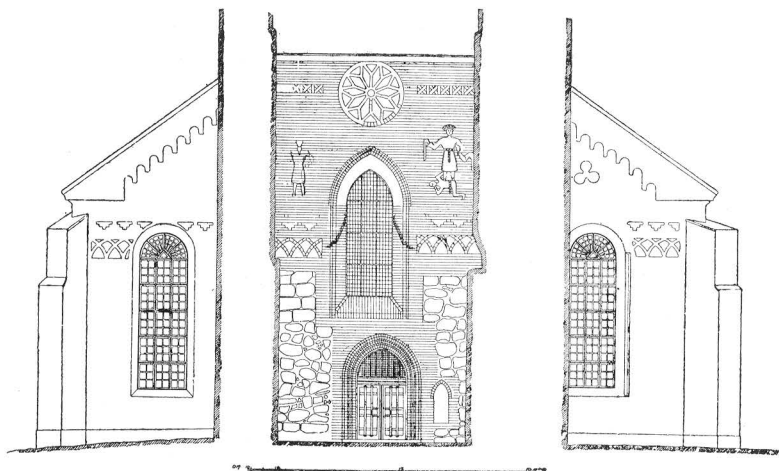

Fig. 342. Stora Tuna. Sektion genom tornet visande den ursprungliga västfasaden. Skala 1:300.

Querschnitt des Turmes, die ursprüngliche Westfassade zeigend.

list och trappfris. Från början torde man dock ha beräknat större höjdskillnad mellan mittskepp och sidoskepp, ty en ursprunglig utkragning av tegelmuren, som möjligen avsetts till läge för ett luttak, finnes 250 cm. under den gamla taklisten. Kyrkans exteriör skulle i så fall ha gjort ett mera basilika-artat intryck. I tryckmurarna äro nio stickbågiga gluggar anordnade i tegelbesparande syfte och för att bereda genomgång mellan mittskeppets och sidoskeppens vindar.

TEGEL-
ORNERING.

Västgaveln var, innan tornet tillbyggdes, kyrkans huvudfasad och pryddes av ännu till största delen bevarad, rik tegelornering (fig. 342, 344—346). Ornamenten framträda i rött mot insänkta vitputsade bottnar. Bågarna och rosblindingens masverk äro lagda med koppar. Figurerna äro framställda genom en 5—10 cm. hög upphöjning av tegelytan, modellerade i puts och målade med röda ornament (*caput mortuum*). De föreställa de båda heliga konungarna. St. Erik t. v., mycket skadad, St. Olov t. h., trampande på Skalle och mottagande hyllning av en knäböjande man, sannolikt en donator.

I den tiobladiga rosens mitt är ett i bränd lera utförd ansikte och runt omkring rosblindingen finnas spår av en vit putslist med målade röda ornament. En liknande bård har omgivit fönstret.

Spetsbåge- och trappstegsfriserna fortsätta runt kyrkans murar,

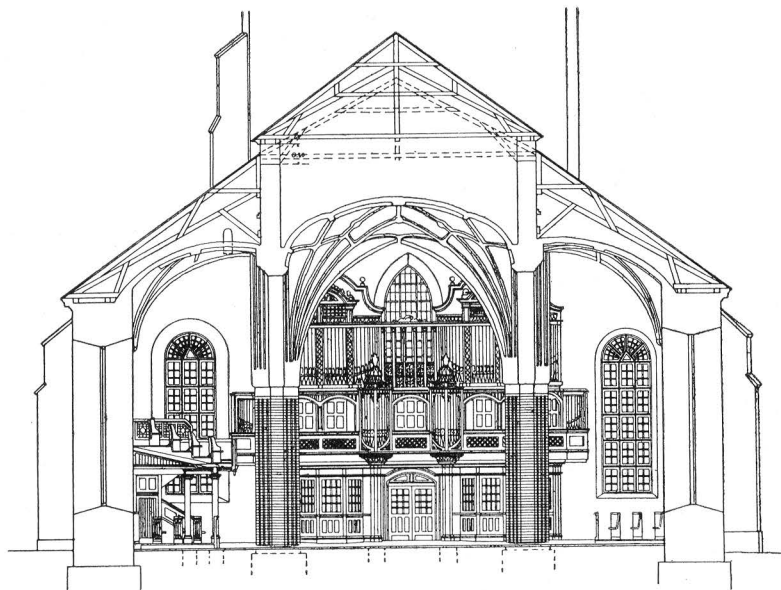

Fig. 343. Stora Tuna. Tvärsnitt mot väster.
Skala 1 : 300.

Querschnitt gegen Westen.

varvid den undre gör organiska avbrott för fönster, strävpelare och sakristian, den övre fortsätter obruten.

Sockel saknas här liksom i alla landskapets kyrkor, men har tidigare markerats genom en mörk avfärgning av putsen, i sista restaureringen dock genom att muren renhuggits från puts till en höjd av omkr. 75 cm. Som putslagret är avsevärt tjockt, kommer muren härigenom att för ögat te sig tunnare och svagare å sin nedersta del.

Golvet i kyrkan är omlagt i restaureringen 1914--17, är av plansten i gångarna och koret, av trä i bänkkvarteren. I tornet är tegelgoly, i sakristian trägolv på cement. Från omkr. 1810 till 1914 var golvet av trä och grayhällar samt innanför portalerna ställvis av plansten och cement. Tidigare var golvet av tegel lagt med flatorna upp i sicksackmönster (format $29 \times 18 \times 6$ cm.). Under resterna av detta golv, som observerades i restaureringen 1914, funnos även rester av ett tegelgolv (format $28 \times 30,5 \times 10$ cm.), som torde varit kyrkans äldsta och som var samtida med en medeltida korskranksgrund (jfr s. 366). Tegelgolvet i kyrkan sades 1634 vara »godt», men 1672 vara i behov av reparation. Det omlades också 1676 i kyrkan och 1680 i sakristian. Det blev då »med tegel jempt lagt och gången med teljesten» (inv. 1682). Efter all sannolikhet var detta det ovan nämnda golvet i sicksackmönster.

GOLV.

FÖNSTER.

Foto A. T. A. 1915.

Fig. 344. Stora Tuna. S. Erik. Tegelornering
å västgaveln.

S. Erik. Backsteinrelief am Westgiebel.

MODERN
GLAS-
MÅLNING.

Foto A. T. A. 1915.

Fig. 345. Stora Tuna. Detalj av västgavelns
tegelornering.

Blendnische am Westgiebel.

Av kyrkans fönster är endast västgavelns mittersta någorlunda bevarat i ursprunglig form, medan de andra fått sina smygar vidgade i senare tid samt slutligen efter en eldsvåda 1807. Öppningarna äro dock ursprungliga, vilket framgår av att tegelorneringen gör organiska avbrott för fönstren och att deras antal enligt alla äldre inventarieförteckningar är detsamma som det nuvarande. Spröjsverket är av bly i träramar, stammande från 1807 och från restaureringen 1914—17, fönstret över korportalen försågs 1918 med glas-målningar av Olle Hjortzberg med bilder ur Kristi liv (fig. 347). Glasmålningarna ha bekostats genom donation av E. Morén (1900), de övriga fönstren ha erhållit katedralglas och restaurerats dels med samma donationsmedel, dels genom sammanskott av ett flertal personer inom församlingen.

Fönsterna sades 1623 (inv.) vara »något söndrige, småa och mörkia» varför biskopen på visitation 1651 befallde »kyrkio-herden och soknens förmän, the skulle låta uphugga kyrkiofönstren och them uthwidga,

att kyrkian kunde bli-
wa liusare» (inv.). Detta
verkställdes först så små-
ningom. 1672 voro en-
dast 3 fönster »ophugne»,
men 1683 11 stycken.
SAHLSTEDTS uppgift, att
två fönster 1669 till
nyes skulle upptagits i
norr, beror på en fel-
tolkning av räkenska-
per och protokoll. 1728
blev ett fönster ytterli-
gare förstorat. På SAHL-
STEDTS avbildning (fig.
364) synes längst väster-
ut på sydväggen ett
rundfönster, av vilket
dock inga spår finnas i
kyrkans murverk.

Portalen i kyrkans
västra gavel med pro-
filerad tegelomfattning
är från restaureringen
1914—17. Den var förut
stickbågig med omfatta-
ning från reparationen
efter 1807 års brand. I restaureringen blottades de yttre delarna av
dess ursprungliga omfattning i ytterst ramponerat tillstånd. Det var
dock möjligt att rekonstruera profilens utseende och lägga den till
grund för rekonstruktion av den nya västportalen. Den använde
samma formsten som den södra långhusportalen (fig. 349). Hela bågen
var emellertid raserad.

Södra långhusportalen är spetsbågig med rikt profilerad tegel-
omfattning, där hålkälar omväxla med rundstav och dubbel rund-
stav (fig. 348, 349). Portalen, som var överputsad och delvis rampone-
rad, observerades 1915 och framtoogs. Bevarat var: de yttre delarna av
vänstra posten, halva bågen och högra sidans yttersta rand — en
skråkant. Tack vare att hela portalens ytterkontur och större delen
av den västra posten var i behåll, var den enda nya form, som be-

POR-
TALER.

Foto A. T. A. 1915.

Fig. 346. Stora Tuna. S. Olov. Tegelornering
å västgaveln.

S. Olov. Backsteinrelief am Westgiebel.

hövde tilläggas, den inre avrundade posten, vilken lånades från Torsångs kyrkas likartade portal. Fogar och tegel visade tydliga spår av målning, på fogarna röd färg, på teglet en växling i vitt och rött (jfr Vika, s. 156).¹ Portalen är samtida med murverket. Den blev överslammad 1915, så att stenarnas konturer framtråda. Till 1914 hade portalen en nyklassicistisk omfattning med rundbågig öppning, som stammade från 1810-talet, då ett därutanför beläget vapenhus revs.

Korportalen, som 1914—17 försetts med ett yttre vindfång av slammat tegel, var ombyggd på 1700-talet och har sedan ytterligare omgjorts på 1810-talet och i den sista restaureringen. Under denna iakttogos rester av den ursprungliga tegelomfattade portalen, vars västra posts nedre del var bevarad och hade samma tegelprofil som långhusportalen (fig. 349). Denna del av omfattningen fick kvarstå, men portalen rekonstruerades ej.

Alla tre portalerna ha dörrar från restaureringen 1914—17, målade i rödbrun färg. Invändigt äro gråmarmorerade vindfång med relief av G. Sandberg över kordörren, föreställande Luther och Melankton. Den är uppsatt 1917 och bekostad av dr E. Moréns donationsmedel och av överingenjör och fru T. Roth.

Av kyrkans ursprungliga dörrar finnes endast en i behåll, använd mellan sakristian och Sahlstedtska gravkoret, en enkel järnbeslagen 1400-talsdörr med femflikiga nitar genom beslagen och en dörning med klumpiga drakhuvud. Dörrens ursprungliga plats är ej bekant. I tornet förvaras de övriga i sista restaureringen slojade dörrarna. De äro alla av trä, de södra snedrutade, de västra med fyllningar och ramverk och stamma från reparationen efter branden 1807.

IGENSATT
NORDPORTAL.

Utom dessa ingångar har kyrkan haft en nordportal i valvkvadraten väster om sakristian, vars inre smygs nedre delar ännu kunna iakttagas under fönstret och visa en enkel avtrappning samt ett järn för en klinka. Portalens form är f. ö. icke känd. Den torde vara medeltida och har igenfyllts med gråsten och tegel (format: 31 × 8—9 × 14). 1623 upptar inventariet 6 dörrar »alle aff järn» och 1634 preciseras dessas plats till 3 i sakristian och 3 i kyrkan. Med dessa tre måste då ha åsyftats de ännu bevarade portalerna och följaktligen var nordportalerna redan då igensatt. En i socknen vitt spridd legend, som även berättas av SAHLSTEDT förmåler om anledningen

¹ Vid restaureringen av sydportalerna, liksom vid vissa arbeten å kyrkans inre arkitektur (ej inredning) maj—augusti 1915 deltog förf. som av Riksantikvarien förordnat, sakkunnigt biträde åt arkitekten.

Fig. 347. Stora Tuna. Glasmålning. Efter kartong
av O. Hjortzberg 1917.

Glasmalerei nach Entwurf von O. Hjortzberg 1917.

TAK.

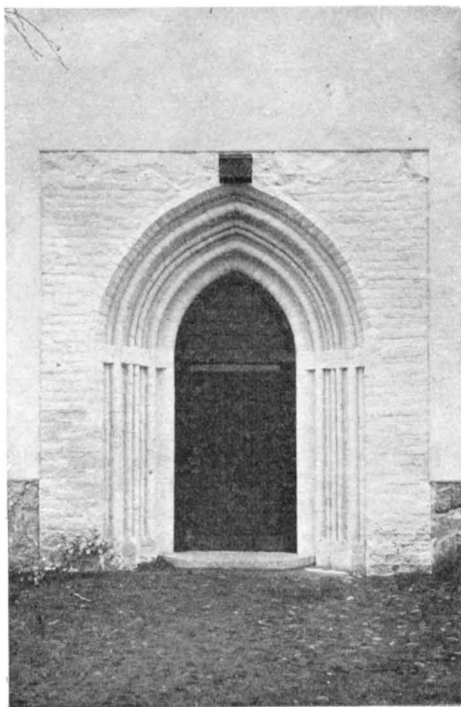

Foto A. T. A. 1916.

Fig. 348. Stora Tuna. Södra långhusportalen.
Südportal des Langhauses.

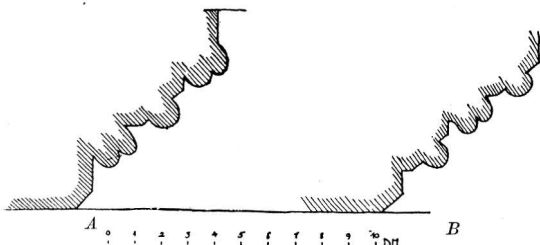
därtill: »Ett föregifwit och ganska faseligit tillfelle, at i then bistra Påwedöms tiden, en öfr och stormodig östra Silfbergs Knape, til hemnd, at Presten, emot hans minne och åstundan, med Jule-otte-Gudstiensten något bittidare hastat, just genom thenna Norra Dören, med ett skiut-gewär then predikande Presten, på sielfwa Predikostolen, skal hafwa nedergjordt — —».

Kyrkans tak äro av skiffer på tjärade bräder, nylagda 1914—18. Därförut var spåntak från 1807, vilket motsvarade det ursprungliga tillståndet.

Takstolarna äro från 1914—18. Resningen är 150 cm. högre än den äldre, en ändring, som gjordes för att få bättre harmoni med den

nya höga tornspiran. De äldre takstolarna, som tillkommit efter branden 1807 slopades helt vid detta tillfälle.

Kyrkans äldsta kända takresning, som återfinnes på avbildningen hos SAHLSTEDT, var högre och brantare än den nuvarande. Sålunda uppger SAHLSTEDT att den »andra Takskotan drager 15 och den öfra 20 alnars högd. Hwar til en skiljemur midt emellan Taklagen vt-giör 2 alnar». På tryckmurarnas insida är ett läge för bjälkar, som gått runt koret (fig. 358). Dessa ha möjligen utgjort förstärkning för resningen till en takryttare. Nå-

SPÅR EFTER
TAKRYTTARE.

Del. II. Wranér 1915.

Fig. 349. Stora Tuna. A. Profil av södra korpor-talen. B. Profil av södra långhusportalen.

Horizontalschnitte A. durch das Südportal des Chores, B. durch das Südportal des Langhauses.

gon uppgift om att kyrkan haft takryttare finnes emellertid ej. Den skulle i så fall ramponerats redan i en eldsvåda 1591 (jfr s. 356).

Kyrkans inre arkitektur är i stort sett bevarat i ursprunglig form. De åttkantiga pelarna med varannan fas sirad med refflor ha dock på flera ställen urtagningar för senare borttagna läktare och för bänkar.

Väggar och valv äro invändigt vitputsade, valven prydas av 1915 framtagna ornamentala målningar, tunna ornament i rött (caput mortuum) och gråsvart, som bilda kors, stjärnor och i västra korvalvet krönta huvud vid strålarnas anfang (fig. 354—357). Pelarna äro slammade, så att tegelformerna äro synliga, och kapitälerna orneras av enkla ornament i rött och gråblått (fig. 352). På väggarna äro inga andra målningar än 12 stora invigningskors i dekorativa cirkelomramningar, i omväxlande rött (caput mortuum) och gråsvart. De ha en diam. av 80—103 cm. I östra koromgångsvalvet är en figurgrupp i samma teknik som västgavelns heliga konungar (jfr s. 338). Det är en helig konung, som välsignande håller händerna över en man och en kvinna (fig. 354). Mannen är klädd i en vanlig dräkt från 1400-talets mitt med en kort röd vapenrock och snibbskor. Över honom t. v. är ett armborst. Nedanför kvinnan är ett rikt flätornament i rött av senmedeltida form. Konungen bör identifieras med St Erik eller St Olov, mannen och kvinnan på sidorna om honom böra otvivelaktigt tolkas såsom ett donatorspar. Det är möjligt att de kunna sammanställas med en inskrift i västra korvalvet (fig. 355), som möjligen kan tydas » l o m a », vilket i så fall kan vara initialerna till två namn, exempelvis *lars olsson*, *maria andersdotter*. SAHLSTEDT uppger att inskriften, som var överputsad på hans tid, skulle lytt IOIII IV, vilket han uttyder som 1034 eller 1304, en tolkning, som knappast kan försvaras.

En del av valvmålningarna voro skadade, då de blottades; slutstensornamenten ha genom hela mittskeppet skadats under restaureringsarbetet, i det att elektriska ledningar vid arbetet dragits ned genom i valvhjässorna slagna hål (!). Den på de trasiga partierna

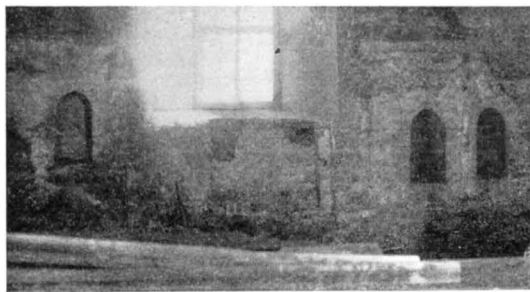

Fig. 350. Stora Tuna. Norra väggen med vägg-nischer och rester av portal.

Die Nordwand mit Nischen und Reste eines Portals.

INTERIÖR.

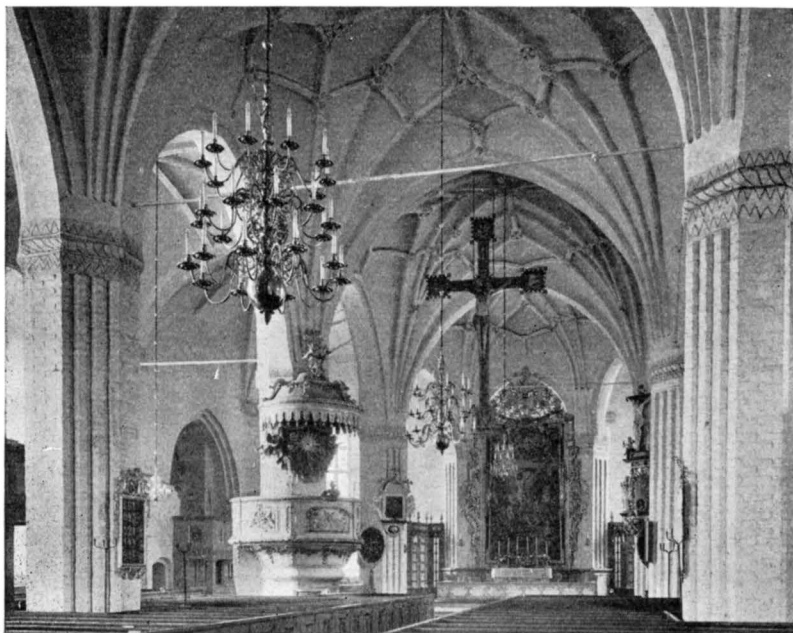

Foto A. T. A. 1917.

Fig. 351. Stora Tuna. Interiör mot öster.
Inneres gegen Osten.

restaurerade färgen har markerats medelst streckning. Arbetet med målningarnas konservering leddes av artisten F. Månsson.

Ursprungligen voro pelarna oputsade med tegelytorna rödmålade med vita fogar, medan kapitäl och valv voro putsade och prydda av de nyss nämnda dekorativa ornamenten i rött och gråsvart.

1600-TALS
MÅLNING.

På västra väggen, invid fönstret å västgaveln blottades 1915 fragment av dekorativa målningar: en stående, i rustning klädd man och en del ornament. De voro mycket skadade, varför de endast kalkerades av konservator E. Sörling och åter övertäcktes. Denna målning torde stamma från 1600-talets början.

Kyrkan vitlimmades invändigt, antagligen första gången 1687 »af en målare från Hedemora». Under senare århundraden har vitlimningen förnyats flera gånger.

MODERN
MÅLNING.

I koret är över sakristidörren en insänkt nisch med en läktare framför. Å dess fondvägg är ornamental målning, utförd av Filip Månson 1918. Nischen, som är en rest av en medeltida »gapskulle», beskrives närmare i samband med sakristian.

Det sätt på vilket sidoskeppsvalven sluta sig till mittskeppet, som

Foto C. G. Rosenberg 1926.

Fig. 352. Interiör mot väster.
Inneres gegen Westen.

ett slags strävbågar, ger måhända vid handen att en ändring företagits under byggnadsarbetets gång. Härför talar även den s. 338 nämnda utkragningen i norra tryckmuren, som sannolikt bör tydas som läge för ett vattentak. Valven skulle då planerats såsom vanliga rektangulära kryssvalv lika de i Leksand (fig. 7, 8, s. 15), men en förändring ha gjorts för att få en konstruktion med större bä-

righet. De nuvarande sidoskeppsvalven ansågos sannolikt bättre avlasta trycket från mittskeppets valvbyggnad.

STRÄV-
PELARE.

Som framgår av planen (Pl. I) äro strävpelarna, som äro samtida med murarna, ej uppförda i organiskt sammanhang med valvsystemet, utan ha en mera dekorativ uppgift till artikulering av väggar.

VÄGG-
NISCHER.

På sidorna om norra portalen äro i det inre t. v. två rundbågiga nischer, av vilka den högra sönderskäres av fönstret och har suttit alldeles invid den igensatta portalen. Den vänstra är 36 cm. djup, den högra igensatt. Deras ursprungliga användning är okänd, men dylika nischer ha oftast tillkommit för vigvattensbehållare i samband med altaren eller för väggskåp.

SAKRISTIA.

Sakristian är en ursprunglig del av kyrkan, ehuru ombyggd under senare tid. I sin nuvarande form stammar den från 1717—19, och rummet hade före 1914—17 års restaurering en ståtlig barockkaraktär (fig. 359). I restaureringen gjordes skrymmande väggskåp i öster, en trappuppgång till en läktare i koret och väggarna, som voro målade som kvadersten med ljus marmorering, vitkalkades.

Den äldre sakristian bestod av två rum, av vilka det västra var mindre, välvt och upplyst av ett litet spetsbågigt fönster, som ännu är bevarat. Det större rummet hade ett fönster i öster och sannolikt platt trätak. Det hade en övre våning med ett välvt rum, som öppnade sig mot koraläktaren, den s. k. gapskullen.

GAPSKULLE.

Gapskullen hade i Stora Tuna fått en rik utformning. Tyvärr återstå endast obetydliga rester, som möjliggöra en rekonstruktion i stora drag. Det övre rummet var välvt med tegelvalv och omfattade hela sakristibyggnadens övervåning. Trappan, som ledde upp i murtjockleken från koret, finnes ännu kvar och är liksom i Vika (s. 163) förenad med vindstrappan. Det är en vindeltrappa av tegel med en av tegel och gråstensblock täckt gång, som mynnar ut i en stickbågig port i bågens västra mur (fig. 361).

Läktaren fanns kvar ända till 1717, då sakristian utvidgades och övervåningen slopades (jfr s. 374). Gapskullen var sålunda en likartad företeelse som koraläktarna i Gagnefs, Vika och Torsångs kyrkor.¹

VAPENHUS.

Till 1810 låg ett vapenhus utanför södra långhusportalen. Det var enligt SAHLSTEDT 13 m. långt och 12,5 m. brett. Långhusmurens tegelornering gör organiskt avbrott för dess tak varför det måste ha varit samtidigt med kyrkan. På SAHLSTEDTS kopparstick (fig. 364) har det valmtak, vilket, om avbildningen är exakt, måste stamma

¹ Sv. K., Dalarna, Bd I, s. 112, 163, 489.

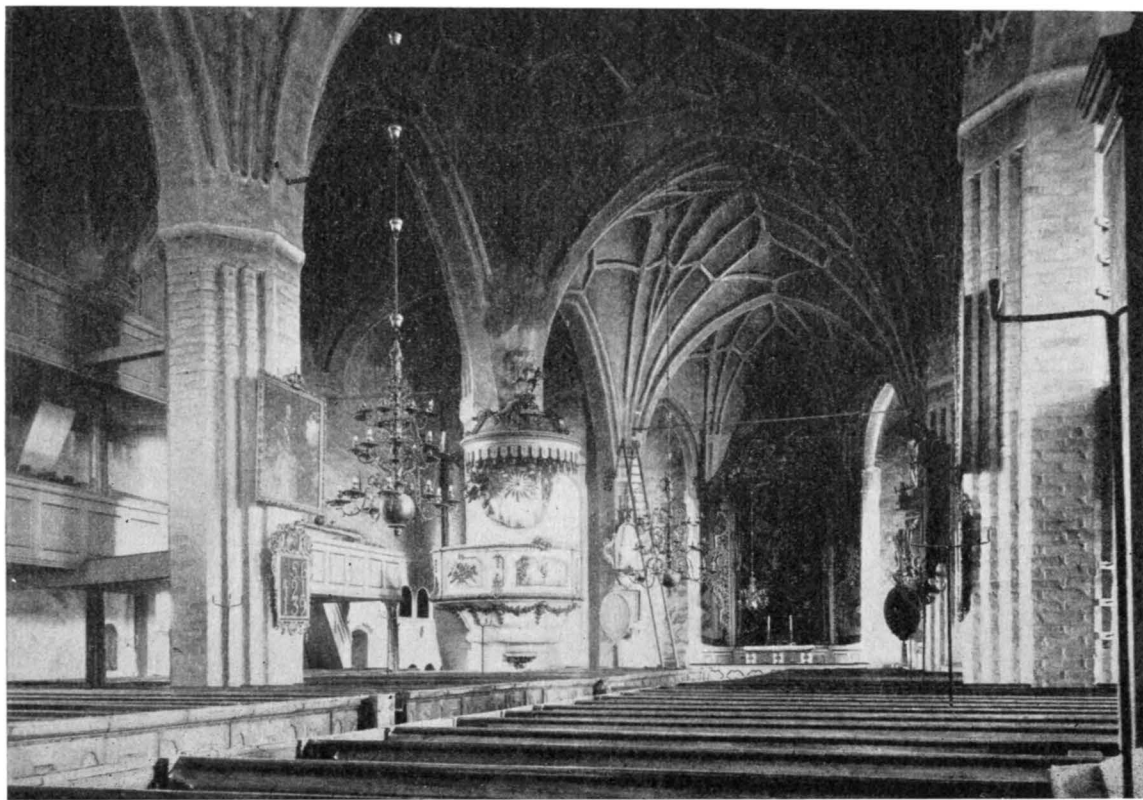

Fig. 353. Stora Tuna. Interiör mot öster före den 1917 avslutade restaureringen.
Inneres gegen Osten vor 1917.

Foto B. St.

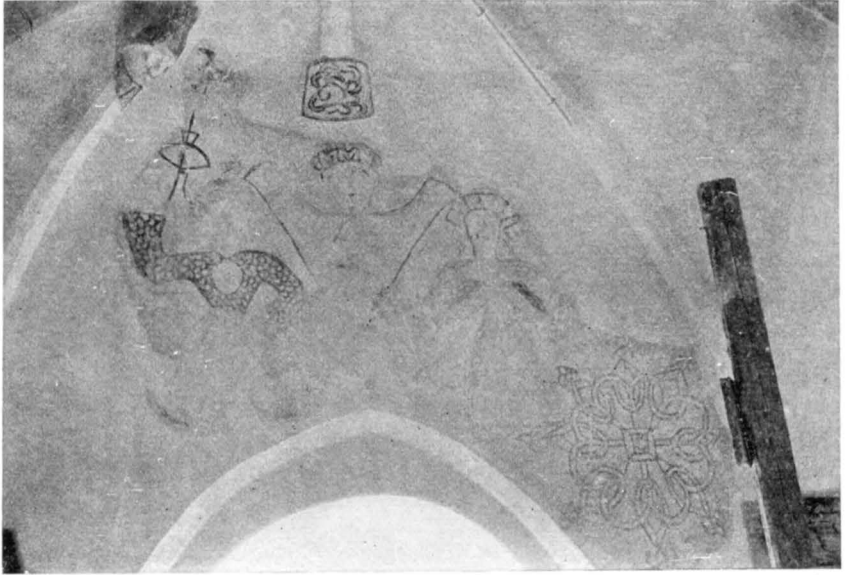

Foto S. Brådhe 1917.

Fig. 354. Stora Tuna. Målade tegelfigurer i koromgångens östra valv.
Gemalte Backsteinreliefs im Ostgewölbe des Chorunganges.

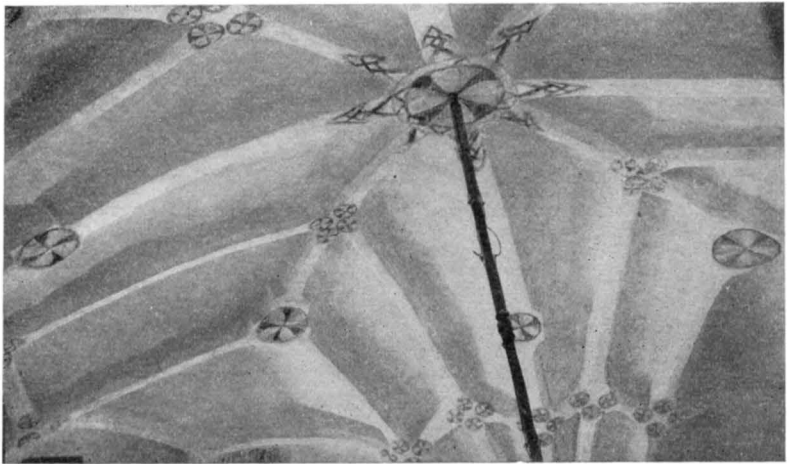

Foto S. Brådhe 1917.

Fig. 355. Stora Tuna. Västra korvalvet.
Das westliche Chorgewölbe.

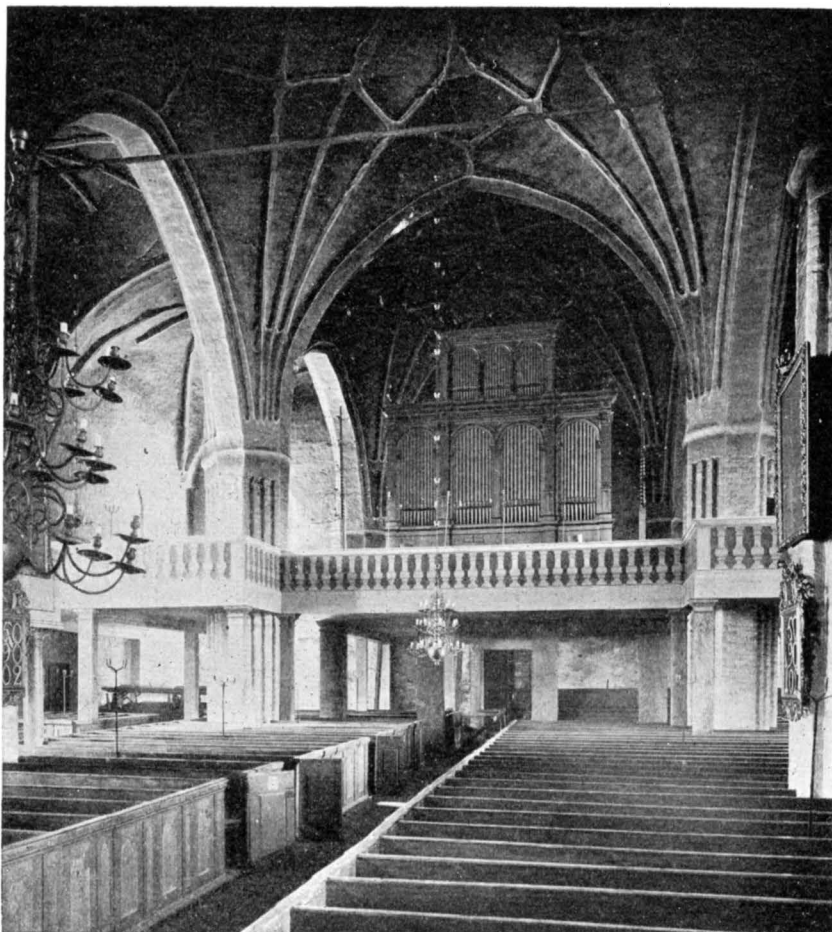

Foto A. T. A. 1914.

Fig. 356. Stora Tuna. Interiör mot väster före den 1917 avslutade restaureringen.
Das Innere gegen Westen vor 1917.

från en reparation under senare tid. Ursprungligen torde det haft sadeltak. Ett fönster fanns 1760 (inv.). Portalen flankerades av två rundbågiga (eller klöverbladsformade) nischer, som SAHLSTEDT kallar »vtgröpningar i sielfwa murweggarna» och tillägger »så hafwa the sina Påwedöms mercken med sig, at the warit thess helgonabelätens inrymen», en uppgift, som måhända kan tolkas så att rester av socklar eller andra spår av anordningen funnos i nischernas bottnar eller i putsen.

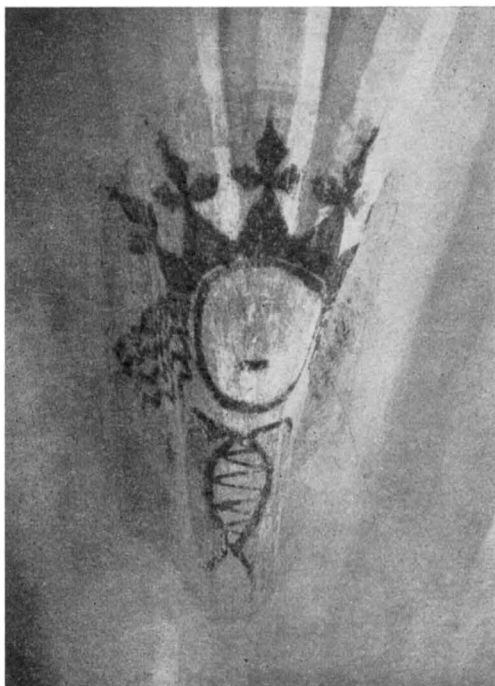
DATE-
RING.

Foto S. Brådhe 1917.

Fig. 357. Stora Tuna. Dekorativt ansikte vid ribbanfang.

Rippen-Anfang als dekorative Maske geformt.

tur i Mälardalen.¹ Det ståtliga hallartade intryck, som interiören ger, visar, att kyrkan är en målmedvetet gjord anläggning i tidens stil. Den närmare dateringen vinnes av valv och målningar.

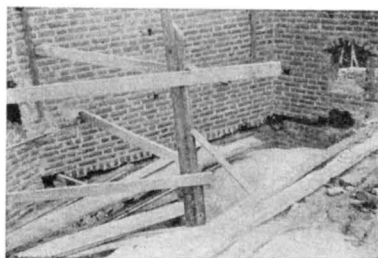

Foto S. Brådhe 1915.

Fig. 358. Stora Tuna. Korvinden med bjälkläge och glugg till omgångens vind.

Der Boden des Chores.

Den treskeppiga tegel-
ornerade kyrka, som här
beskrivits, med ursprung-
lig sakristia och vapenhus,
men utan torn och något
högre brantare takresning,
var en typisk byggnad från
1400-talets senare hälft i
nordisk-baltisk stil. Med
tegelfigurer ornerad väst-
fasad förekom redan i Tor-
sångs, troligen på 1300-
talets slut byggda kyrka,
och tegelorneringen med
stigande rundbågefriser
och rosblinderingar har
varierats på olika sätt un-
der 1400-talet i flera av
Västmanlands och Upp-
lands kyrkor (jfr s. 243).
Den visar en nationell ut-
formning under nordtysk
påverknning av motiv från
1200-talets tegelarkitek-

tur i Mälardalen.¹ Det ståtliga hallartade intryck, som interiören ger, visar, att kyrkan är en målmedvetet gjord anläggning i tidens stil. Den närmare dateringen vinnes av valv och målningar.

Valvsystemet erinrar närmast om Västerås domkyrkas kor, som tillbyggs på mitten av 1400-talet. Man återfinner där såväl stjärnvalven som pelarformerna. Däremot kan man möjligen i de under byggnadsarbetets gång ändrade sidoskeppsvalven se en anknytning till ombyggnaden av Västerås koromgång, vilken i allmänhet tillskrives biskop

¹ Jfr BOËTHIUS, Tegelkyrkor, s. 121 ff., där hela gruppen är behandlad, samt J. ROOSVAL, Den Baltiska Nordens kyrkor, Uppsala 1924, s. 187.

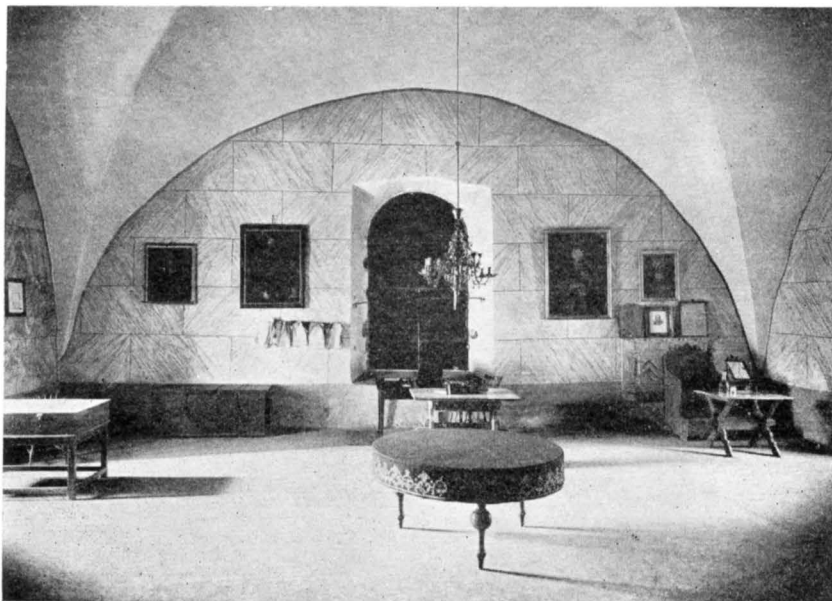

Foto A. T. A.

Fig. 359. Stora Tuna. Sakristian före 1914.

Die Sakristei vor 1914.

Lydichinus Abelis och enligt traditionen skulle invigts 1466.¹ Rymdkänslan i det ombyggda Västeråskoret kom, tack vare de nya höga valven i den yttre omgången, att giva samma intryck av hög hall, som Stora Tuna i en mindre skala ger.

Orneringen med tunna röda ornament och tegelfigurer kan i Vika dateras till omkr. 1470 (s. 165) och i Västerlöfsta i Uppland är dylik ornering äldre än målningar från 1480—90-talen. 1504 utfärdades ett avlatsbrev till kyrkans

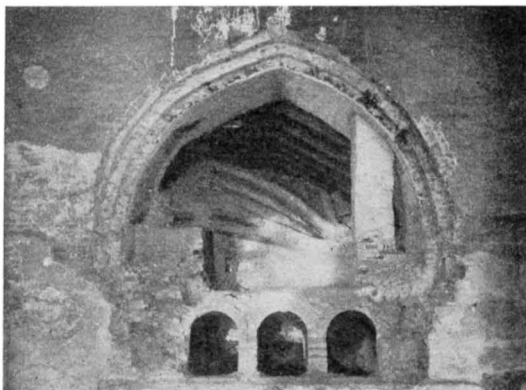

Foto S. Brådhe 1915.

Fig. 360. Stora Tuna. »Gapskullens» bågöppning. Nedtill den 1914 avlägsnade värmeledningens luftöppningar.

Der Bogen der Chorempore. Unten die Öffnungen der 1914 weggenommenen Zentralheizung.

¹ GERDA BOËTHIUS, Studier i Västerås Domkyrkas Byggnadshistoria, Fornv. 1919, s. 184.

ÄLDRE
DATERINGAR.

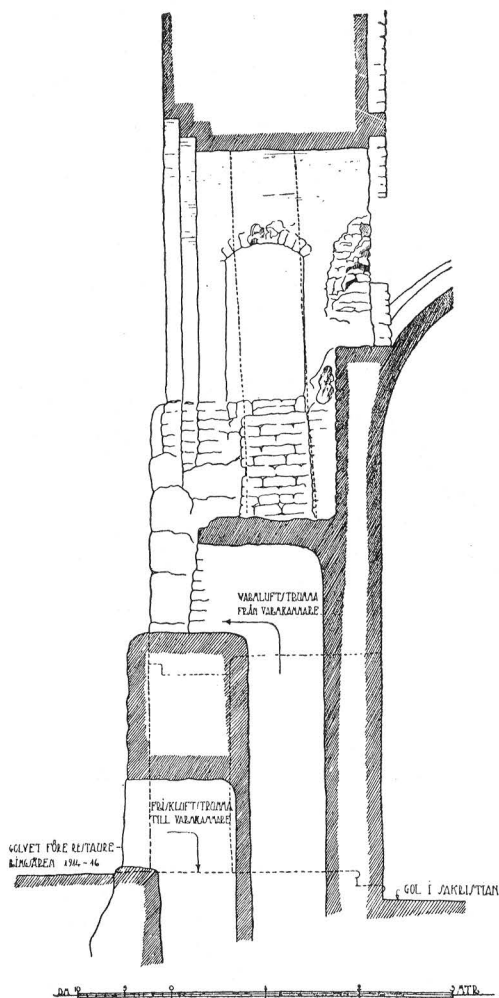

Fig. 361. Stora Tuna. Genomskärning av norra kormuren genom »Gapskullen». Omritad för Sv. K. efter uppmättningsritning i A. T. A. av Martin Burge 1915.

Schnitt der nördlichen Chorwand durch die Chorempore.

TORNET
TILLBYGGES.

SAHLSTEDTS uttryck »denne så stor-lynte Kyrckobyggnaden», vilken han daterar till medeltiden (»ofelbart för ett Påwedöms afwel hollas motte»).

Den äldsta tillbyggnaden är det kraftiga västtornet, som stöter stumt mot kyrkans västra gavel, vars tegelornering helt och hållet förlorade sin betydelse vid dess uppförande. Det är byggt av grå-

fromma, vilket dock endast omtalar underhåll och prydnadssaker (jfr Kyrkans arkivalier). Därav synes framgå att byggnaden då var i huvudsak färdig. Det är sålunda det sannolikaste att kyrkan uppförts vid 1400-talets mitt och under dess andra hälft, men stått färdig före århundradets slut.

Angående kyrkans ålder har förut C. G. BRUNIUS¹ yttrat sig, i det han förklarar, att man vid »första anblicken» finner att denna kyrka tillkommit omkring 1450, vilket han motiverar med att den »ehuru med omsorg utförd, röjer den högre konstens djupa förfall». Omdömet, som nog får anses alltför strängt, är i hög grad beroende av att BRUNIUS såg denna och andra 1400-talsbyggnader från höggotikens synvinkel.

Om en vida klarare förståelse av den period i Dalarnas historia, som i politiskt hänseende betecknas med Englebreds och Sturarnas namn, och under vilken så stora insatser gjorts på den kyrkliga konstens område, vittnar

¹ C. G. BRUNIUS, s. 353.

sten i dels kluvna, dels valda block samt är utvändigt från och med omkr. 12 m. från marken klätt med tegel (storlek 28—29 × 13 × 8,5 cm.). Teglet ligger i munkförband, utom i de övre skikten, som stamma dels från 1609, dels från 1810-talet, samt i förstärkningsmurar från 1914—18. Taklisten under tornresningen är den enda resten av den 1914 slojade tornavslutningen. Frisen, som enligt den ursprungliga restaureringsplanen skulle slopas, behölls av kostnads-skäl, vilket ur skönhetssynpunkt var en stor vinst.¹

I västra hörnen äro kraftiga ursprungliga strävpelare och i söder ett trapphus för vindstrappan. Det västra fönstret, som är ursprungligt, har ändrats till sin nuvarande stickbågiga form 1819, men bevarar sin ursprungliga bredd. Fönstren äro av ofärgat glas med träramar. Ljudgluggarna bibehålla sannolikt i huvudsak den form, de fingo 1609, då »muren under tornet» blev »upmuradh» (Räk.). Portalen i väster stammar, liksom dörrarna, från 1819.

Å murarnas insida äro utsparda sköldbågar för ett beräknat, men aldrig utfört valv. I nivå med detta äro i norr och söder hål efter kraftiga bjälkar, på vilka ett mellangolv vilat. Utom andra bjälklagshål märkas urtagningar för förankring av tornspiran. 1713 beslöts (vis. prot.), att bygga ett tegelvalv över klockorna för att skydda dem mot eldfara. Detta tyckes dock icke kommit till utförande. 1914—17 inlades ett nytt, rödmålat tak i tornet, så högt upp att hela västgavelns tegelornering blev synlig nedifrån.

Under 1700-talet, och antagligen även därförut, voro avbalkade skrubbar i tornets nedervåning till förvaring av material o. dyl. Efter branden 1807 gjordes där trappuppgång till orgeln och ingång uppbröts genom fönstret och dess solbänk (jfr s. 340). Genom borttagandet av inbyggnaderna och ordnandet av tornets bottenvåning har i den sista restaureringen skapats en utomordentligt vacker ingångshall till kyrkan.

Tornets byggnadstid kan endast ungefärligt bestämmas. En brevväxling med Johan III (se nedan) visar, att det stått färdigt 1591 och munkförbandet i tegelmurarna gör det troligt, att det ej uppförts senare än vid århundradets mitt. Den upplösta tegelornamentiken utan dekorativt system tyder även på ett sent ursprung, varför en datering till 1500-talets mitt är den sannolikaste.

Tornet blev i restaureringen 1914—17 försett med en hög kopparklädd spira efter ritning av arkitekten AXEL LINDEGREN. Stommen, som är av smidesjärn och trä, är konstruerad av ingenjör Fritz

TORNETS
ÅLDER.

DEN
NUVARANDE
SPIRAN.

¹ S. BRÄDHE i MINNESSKRIFT, s. 43.

DEN
ÄLDSTA
SPIRAN.

Foto S. Brädhe 1917.

Fig. 362. Stora Tuna. Kyrkan från nordöst.
Die Kirche von Nordosten.

Söderberg i Stockholm. Den är 56 m. hög, tornets totalhöjd är 86 m.

Den ursprungliga spirans utseende är icke bekant. Den nedbrann 1591, då åskan slog ned i tornet. Församlingen klagade 1591 över detta i brev till Johan III, där det heter: »effter wij fattighe menner nu så hårdeligen af gudhj på vår kyrkio och klockor straffade äre». För spirans återuppförande efterskänkte Johan III »Wijnkorn och Byggningskorn» 1591, men arbetena kommo först igång 1609.

1600-TALS
SPIRAN.

En krönikeartad framställning i äldsta räkenskapsboken förtäljer om den nya tornspirans uppförande: »Anno 1610 begynte twänne Franzoser wydh nampn Hybbert och Gera byggia Tornet; hade där med giöra i fem år, innan det wardt alt fullbordadt, finge för resningh, brädslaningh och spåningh två tusend och etthundrade daler reda peningar hwilket Pastor och Prepositus Sahl. Magist. Samuel Matthias Malmenius som då succederat sin sahlige Härr (Fader), hr Olof Canuti med egen hand antecknat hafwer».¹ Tornet avbildas av SAHLSTEDT (fig. 364) och beskrives utförligt såväl där, som i kyrkans inventarier särskilt 1667 och 1760. 1667 kallas det »torn mycket skiönt oc beprydeligit». Det hade åttasidig genomskärning. (Om detta gällde endast de övre delarna, eller om SAHLSTEDTS teckning är fel ifråga om nedersta kulan, är ovisst, fig. 364). De små tornen kröntes av »jern-kors och tuppe-belder» och »ofwanför durch hoolen» voro »åtta spijror såsom små tornar, widh hwar kant kring om stora tornet». På 1600-talet tjärades och rödfärgades tornet upprepade gånger och SAHLSTEDT säger att det »med röd anstrykning

¹ Samuel Mathiae Malmenius, f. 20 sept. 1574, † 1634. — Olaus Canuti Bollnæsius, eller Helsingius, kyrkoherde i Stora Tuna 1571, † 1607.

öfr alt är zirlig giord», vilket avser rödtjärna. Angående konstruktionen säger SAHLSTEDT att »Innandömet är af sina ganska ofanteliga och starcka bielkar konstigt sammanfogada, samt med jern-smide, som styfwast sammanslagna, mest merkwerdigt. Men elljest ock af sina kopparbottnar, som i the mindre och större torn öppningar tiena för tak och skiul emot wäta och annan skadelig åtgerd, achtungs werdt». Hela tornets höjd var enligt SAHLSTEDT omkr. 76 m.

Fig. 363. Stora Tuna. Kyrkan på karta från 1648.
Die Kirche 1648.

De franska byggmästarna Hybbert och Gera äro identiska med de båda, då i Sverige verksamma vallonska tornbyggarna Hubert och Gerard de Besche,¹ av vilka den förre är känd som mästare till tyska kyrkans i Stockholm torn (1613—18), den senare som huvudbyggmästare för Uppsala domkyrkas 1613—19 återuppförda tornspiror. Dessa, som förstördes i stadsbranden 1702, äro kända genom kopparstick i Peringskiölds Monumenta Ullerakerensis och visa stora likheter med tornspiran i Stora Tuna.²

1664 slog åskan ned i tornet och avbrände ett par av de mindre spirorna. I brev till RHYZELIUS skrev prosten Erik Montelius, att elden blev släckt »med gammalt öhl (som togs i prästgården) och förmenes hafwa en synnerlig krafft til at släckia Thor-eld».³

Tornspiran, som beundrats och säkerligen efterbildats i trakten (jfr s. 309), skulle dock till slut helt härjas av eld. 1807 d. 10 april

1800-TALS-
HUVEN.

¹ Hubert de Besche, f. 1582, † 1664. Inkallad till Sverige 1608 av Karl IX. Fr. o. m. 1613 byggmästare på Stockholms slott. Gerard de Besche, f. 1585, † 1656 på Forsmark. Inkom 1608 till Sverige. Jämte sin broder Welam de B. var han fr. o. m. 1615 sysselsatt med byggandet av Forsmarks och Barkinge järnbruk i Uppland. Jfr G. UPMARK, Svensk Byggnadskonst 1530—1760, Sthlm 1904, s. 8, 97—98, Svenskt Biografiskt lexikon, art. De Besche, samt Riks. reg. 1614, d. 9 maj, som upptar »Pass för Gert tornbyggare att föra sina instrument från Tuna socken i Dalarna till Uppsala».

² Johan Peringsköld, Monumenta Ullerakerensis. Uppsala 1710.

³ RHYZELIUS, s. 76. — Erik Montelius, f. 1664, † 1729, kyrkoherde i Söderbärke, g. m. Sara Gangius, dotter till Petrus Gangius (s. 399).

Fig. 364. Stora Tuna. Kyrkan 1614—1807. Efter kopparstick hos SAHLSTEDT.
Die Kirche 1614—1807.

slog åskan nämligen åter ned i tornet och förstörde torn och tak. Därefter uppfördes 1819 den 1914 rivna tornhuvan, efter ritning av J. W. Gerbs. Den var täckt med svartmålad järnplåt och krönt av en lanternin samt ett förgyllt kors. Den nya huvan ansågs utan fråga som ett provisorium, och tornbyggnadsfrågan har varit aktuell allt sedan 1807 års brand. Adertonhundredatalshuvan saknade dock ingalunda sina förtjänster. Det sätt varpå den avslutade tornets massa kom icke blott själva tornet, utan också hela kyrkan att verka större och mera monumental än vad den nu gör. Renässansspiran hade betydligt lättare former än den moderna, och torde utmärkt harmonierat med byggnadskroppen.

SAHLSTEDT-
SKA GRAV-
KORET.

I hörnet mellan sakristian och koret lät prostens Magnus Sahlstedt uppföra ett gravkor för sig och sin familj. Materialet är tegel och

Foto A. Boëthius 1912.

Fig. 365. Stora Tuna. Kyrkan från söder före den 1917 avslutade restaureringen.
Aussenansicht von Süden vor der Restauration 1917.

gråsten. I öster är ett rundfönster, i väster ingång till sakristian, gjord på ett gammalt fönsters plats (jfr s. 348, 360). Invändigt är tunnvalv av bräder, vilket jämte väggarna täckes av målningar, som stamma från SAHLSTEDTS tid, men förnyats efter 1807 års brand. Målningarna symbolisera en kristens livsvandring med Kristus, en kristens lidande för Kristus och död för Kristus. Färgerna äro ljusa, blått, rött, gråvitt och gult överväga. I golvet ligger en gjutjärns-häll med en längre inskrift med personalier.

Beskrivning över målningarna.

Södra väggen. Inskrift överst: »En Christens lifswandring med Christo». Citat ur 1 Joh. 2:6 samt Joh. ev. 14:6 och Filipp. 4:13. Den kristne och Kristus vandra i landskap med buskar, rosor och törnen.

Västra väggen. Inskrift: »En Christens lidande för Christo» samt citat ur Lukas 14:27, Matteus 11:29, 30, Galaterbrevet 6:14. Den kristne och Kristus bära ett kors tillsammans.

Norra väggen. Inskrift: »En Christens död i Christo» samt citat Uppenbarelseboken 2:10, Johannes ev. 6:37, Psalm 31:6. Den kristne ilar i Kristi famn, enligt SAHLSTEDTS manuskript »i en klen mennisko- eller siähla hamn».

Östra väggen. SAHLSTEDT (inv.) kallar den »Til öster eller solens uppgång». Inskrift: »En Christens uppståndelse genom Christus» samt citat ur Johannes ev. 14:19, Job. 19:25. Kristus står med segerfanan och den kristne svävar mot honom, vidare synes den kristne i ett moln, en ängel, som stöter i basun,

och uppståndelsen. På en gravsten: »I. I. N. Liktext Psalm D. 131, v. 1. 2. 3 M. S. 17— samt på en annan I. S. N. Liktext Ps. D. 16. s. 8. 9. C. A. 17— Initialerna beteckna Magnus Sahlstedt och Catarina Arosell. Vad I. I. N. och I S N betyda är outrett.

I taket framställes en kristens himmelsfärd. Inskrifter: citat ur Matteus 13: 43, Psalt. 115: 1, 2 Korinterbrevet 9: 15.

Målningarna äro av ringa konstnärligt värde och hårt restaurerade.

Äldre skeden.

Under restaureringsarbetet 1915 påträffades grundmurar till en äldre kyrkobyggnad, vilka utgrävdes och uppmättes.¹

DEN ÄLDSTA
KYRKAN.

Grävningssplanen (pl. III) visar det blottade mursystemet. De båda murarna, som gå i riktning norr—söder vinkelrätt mot den nuvarande kyrkans nordmur, ha tydligen tillhört en mindre avlångfyrkantig kyrka. Dess nordvägg låg på samma plats, som kyrkans nu intar, och ingår delvis i denna. Beviset därför är, att östmuren i det nordöstra hörnet är synlig i den nuvarande korväggen till en meters höjd ovan golvet såsom en oregelbundet utskjutande murmassa (utjämnad i restaureringen!) med ett tydligt murhorn. Den västra muren var endast synlig under golvnivån. I dessa murar var allt murbruk finkornigt och gulvitt.

Några närmare upplysningar om kyrkan får man inte. Möjligt är, att den äldre kyrkans östmur fortsatt längre norrut, och kyrkan sålunda haft samma plan som den i Vika rekonstruerade äldsta stenkyrkan (s. 168) med sakristia i flykt med korets östvägg. I så fall skulle väggen mellan sakristian och Sahlstedtska gravkoret kunna vara en rest av den äldsta kyrkans östra sakristimur. Någon klarhet därom har dock icke kunnat vinnas.

Kyrkans ålder kan endast fastställas inom en mycket vid ram. Den rektangulära planen av denna art är i regel ej äldre än 1225, men fortlever sedan under hela medeltiden. Proportionerna visa dock en viss överensstämmelse med framgrävda eller rekonstruerade kyrkor i landskapet, som av olika skäl kunna dateras till 1200-talet, såsom Gagnef I, Vika II och Stora Skedvi äldsta skede (s. 168).

1300-TALS
KYRKA.

De andra grundmurarna äro smalare, murbruket är blandat med grövre grusartad sand och gulare än i de nyss beskrivna. De ge icke

¹ Grävningarna utfördes under ledning av fil. lic. Gerda Boëthius i början av februari 1915 och bekostades av K. Vitt., Hist. och Ant. Akademien. Arbetet måste såväl ur kostnadssynpunkt, som på grund av den rådande kalla väderleken (den varmaste dagen —18°) samt föregivna brådslande byggnadsarbeten forceras och inskränkas så långt möjligt var.

Foto C. G. Rosenberg 1925.

Fig. 366. Stora Tuna. Koret.
Innenansicht des Chores.

någon tydlig bild av den byggnad de tillhört. En möjlighet är att de äro rester av en planerad, men aldrig utförd ombyggnad. En i förhållande till bredden kort, treskeppig kyrka från 1300-talet har funnits i Orsa. Kyrkotypen är känd från Stockholms Storkyrkas äldsta byggnadsskede, vilket på säkra grunder dateras till senast 1306.¹ Det är möjligt att murarna härröra från en liknande planerad utvidgning. Det är också antagbart att de tillhört en äldre byggnad, på samma plats som den avlångfyrkantiga. Den omständigheten att området var fullt av delvis murade gravar gjorde att det var omöjligt att få någon verklig klarhet.

¹ Sveriges kyrkor, Stockholm, Bd I, s. 275 (jfr även s. 600) och fig. 110.

Foto A. T. A.

Fig. 367. Stora Tuna. Altaret före den 1917 avslutade restaureringen.
Der Altar vor der Restauration 1917.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altaret är av tegel. Dess bakre del består av det gamla kor-
skranket (jfr s. 366), den främre, som stammade från 1717, då kor-
inredningen gjordes om, ommurades 1914—17. Framstycket av grön-
marmorerat trä med förgyllda ornament är utfört 1723 av bildhug-

Foto S. Brådhe 1914.

Fig. 368. Stora Tuna. Del av altaromramningen.
Träskulptur av Sven Sandell 1723.Teil der Altarumrahmung. Von dem Stockholmer Bildhauer
Sven Sandell 1723.

garen Sven Sandell i Stockholm med biträde av Eric Johansson Bergman i Falun¹ (jfr altarprydningen).

Det äldre altaret var av tegel på stengrund och låg väster om det nuvarande. SAHLSTEDT säger, att där var en förhöjning »til några trappsteg från gålfwet», som slopades, då altaret ombyggdes.

ÄLDRE
ALTARE.

Sidoaltare nämnas icke i äldre handlingar, men ha säkerligen funnits.

Altarprydningen består av en stor oljemålning på väv, föreställande Korsfästelsen, inom ram av snidat och förgyllt trä (fig. 367). Över tavlan är ett språkband med inskrift ur Ebr. 2: 9. På sidorna står t. v.: »Bort det at jag af någon ting skulle beröma mig», och t. h.: »Genom hwilken werlden är mig korsfest, och jag werlden». Tavlan är kopia efter David Klöcker Ehrenstrahls, 1695 målade, ursprungligen för Slottskapellet avsedda tavla i Stockholms storkyrka.² Den inköptes ursprungligen till Grangärde kyrka, varifrån den 1705 förvärvades till Stora Tuna av prosten Petrus Dahlborg.³ Tavlan uppsattes dock först 1717 och försågs sedan med den snidade omramningen 1723. Bildhuggararbetet utfördes av bildhuggaren Sven Sandell i Stockholm, på platsen arbetade Erich Bergman från Falun (jfr altaret).

ALTARPRYD-
NAD.

Till 1705 stod det medeltida altarskåpet kvar på altaret. Det hade 1652 försetts med en rikt snidad omramning. Medeltidsskåpet, ett

ALTARSKÅP.

¹ Jfr s. 247, Svärdsjö kyrka, där Bergman gjort altarprydningen.

² David Klöcker Ehrenstrahl, målare, f. 1629, † 1698, jfr SVERIGES KYRKOR, Stockholm, Bd I, s. 385, fig. 172.

³ Petrus Dahlborg, kyrkoherde och prost i Stora Tuna, f. 1673, † 1723.

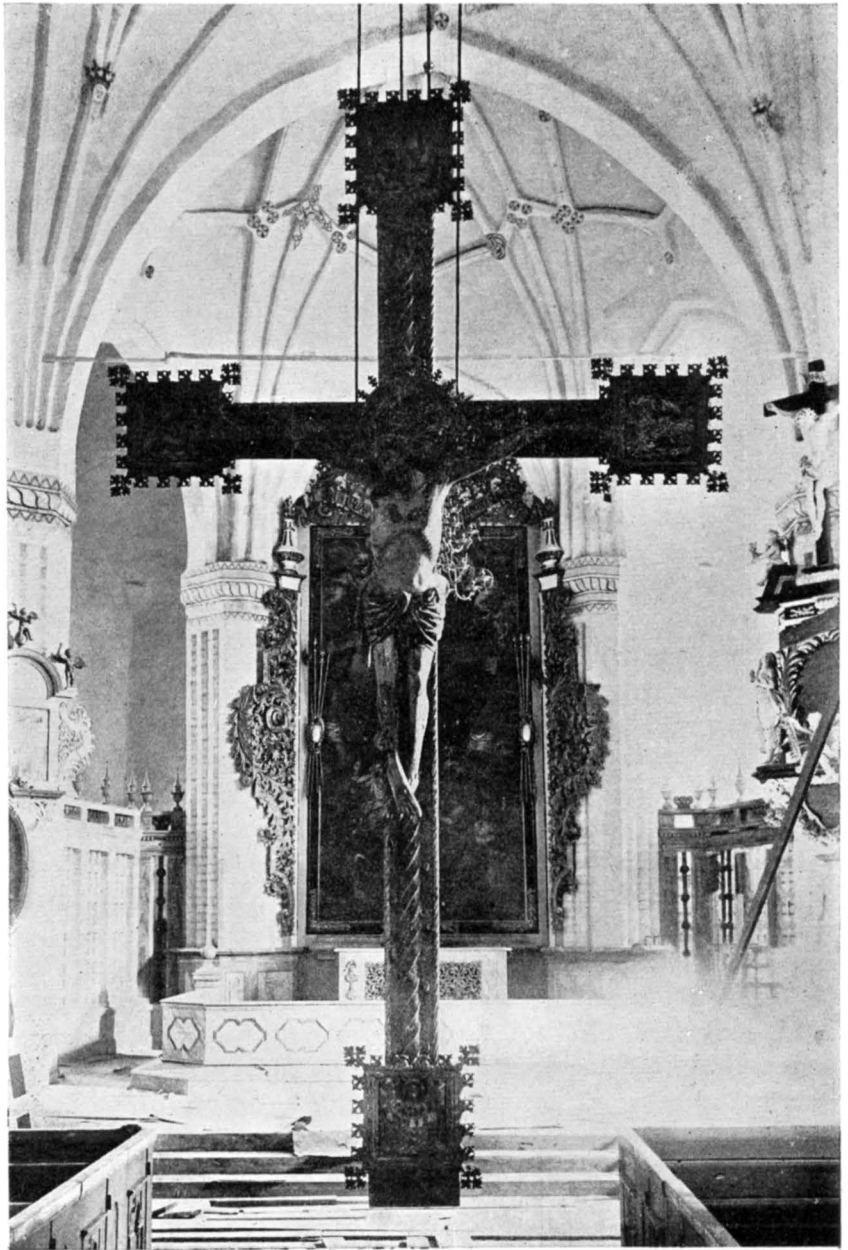

Foto A. T. A.

Fig. 369. Stora Tuna. Triumfkrucifix.
Triumpherucifix. Holz. 15 Jht.

Foto A. T. A.

Fig. 370. Stora Tuna. Evangelistsymbolerna. Detalj av krucifixet fig. 369, före restaureringen.

Die Evangelistsymbole, Details des Cruzifixes Fig. 372.

ovanligt vackert lübeckerarbete från 1490-talet, vars skulpturer föreställa »Den heliga släkten» och scener ur Kristus, och hans förfäders liv, flyttades 1757 till Amsbergs kapell och skildras i samband med dettas inventarier (s. 418). Efter 1705 hängde det på norra väggen över sakristidörren.

Triumfkrucifix av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 369). På korsets fyrsidiga ändplattor äro evangelistsymbolerna. Korset är målat i grönt och rött med gulvitt ornament, baksidan röd. Höftklädet förgyllt. H. omkr. 400 cm. Svenskt arbete från 1400-talets senare hälft. Krucifixet, som 1917 åter upphängts i halvbågen mellan kor och långhus, har därför sedan 1717 hängt på korets nordvägg och blivit neddrökt av värmeledningen. Det rengjordes och trasiga delar kompletterades av artisten Allan Norblad 1917.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

Krucifixet har väl återfått sin gamla plats, men anordningen är en annan. Ursprungligen var det upptill fäst i bågens hjässa och vilade nedtill på en bjälke, som gick tvärt mittskeppet i kapitälhöjd. Spåren efter denna finnas ännu kvar. I denna placering ingick korset som en verksam del i korskrankets komposition (jfr s. 366).

PREDIKSTOL. Predikstol av gråmarmorerat och förgyllt trä, med rund korg, indelad i fyra fält (fig. 371). På det andra från öster en relief föreställande såningsmannen. Predikstolen är utförd 1757 av bildhuggaren Johan Liungh i Stockholm.¹ Förgyllningsarbetena gjordes av »Håfförgyllaren Örn». Vid invigningen spelade »5 st. musicanter ifrån Säther».

Den äldre predikstolen gjordes 1621 av en bildsnidare med initialerna HDS. Den är rikt snidad och målad i mörkbrunt med ornering i grönt, rött, blått m. fl. färger. Den flyttades 1757 till Amsbergs kapell (se nedan). En spira från denna predikstols tak förvaras i tornet. L. 60 cm.

Predikstolen satt på 1600-talet på »nordra sidans mitt», men flyttades 1726 till den pelare, där den nu sitter.

Timglas med ståndare av snidat, målat och förgyllt trä med akantusornament. Utfört av bildhuggaren Johan Liungh i Stockholm 1758 (jfr predikstolen). H. 60 cm. Det äldre timglaset flyttades med gamla predikstolen till Amsberg.

KORSKRANK. 1914 blottades grundmurarna och de nedre delarna av det gamla korskranket, en 50 cm. bred tegelmur (format: 27 × 6—7 × 15 cm.) med avstrukna fogar. Muren, vars läge framgår av Pl. II, var orubbad utmed norra sidan och mellan de östra korpelarna, men södra murens västra del har raserats av gravbyggnader i nyare tid. Ej heller fanns någon mur, som förband triumfbågspelarna i nord-sydlig riktning, men där går ett system av äldre grundmurar mellan vilka ligga större mängder lösa gråstenar, som sannolikt tjänat till fyllning. Dessa kunna mycket väl ha bildat tillräcklig grundval för en skrankanordning av trä om dylik funnits. Ett korskrank nämnes 1623 »Choor godh uthi koren medh trää werke», 1634 »uthskurin och målat 1672 »gamalt utskurit snickare-arbete». 1713 (vis. prot.) beslöt man att ta bort »skranket kring Choret bestående av en tegelmur och trägaller». En närmare beskrivning av skranket får man först hos SAHLSTEDT: Äfwen så är en streck mur, in i Choret, till 2 alnars högd, emellan pelarna, från altaret, til bencke raderna, til vndergerd för ett vppå satt trä- och galler skranck, på begge sidor vpdragen, förberörda åhr 1717, til grunden nederrifwen och tillika med skrancket afrögd och förslagen». Enligt inv. 1683 hade skranket tre dörrar. Om västra sidans gestaltning är intet känt, men det synes framgå av Sahlstedts skildring att där ej funnits skrank på hans tid. Triumfkrucifixet på sin bjälke bildade dock en dekorativ ersättning för skranket (jfr s. 365).

¹ Johan Liungh, f. 1717, † 1787. Hovbildhuggare i Stockholm.

En vitt spridd legend förmåler att det i Tuna kyrka funnits en slags botgöringsritual, som skulle sammanhängt med det s. k. huthålet i kyrkan. Spår av anordningen finnes kvar i det nuvarande altaret. Det är den östra delen av korskrankets tegelmur, som ännu kvarstår i altaret och har ärr efter två trånga öppningar. SAHLSTEDTS beskrivning av denna anordning återges här fullständigt: »Förbyggnaden förthenskuld, som nu 4. merkes, af vårt gamla Påwedöms Altare i Tuna kyrcko, har, efter manna-minnes syn ock wettskap, tecknat vt på begge sidor om sama Altare, twenne smerre dörröppningar, wid pass af 2 alnars högd och 1 alns bredd hwarföre man ock therigenom från Chor-gafwelen, inom Altar-Disken, och från Disken til Chor-gafwelen, genom thessa smerre ingongar, ey vtan lutande och krypande, kunnat sig intrenga. Hwaraf the altså ey så mycket för dörr-öppningar, som fast therigenom af och änn

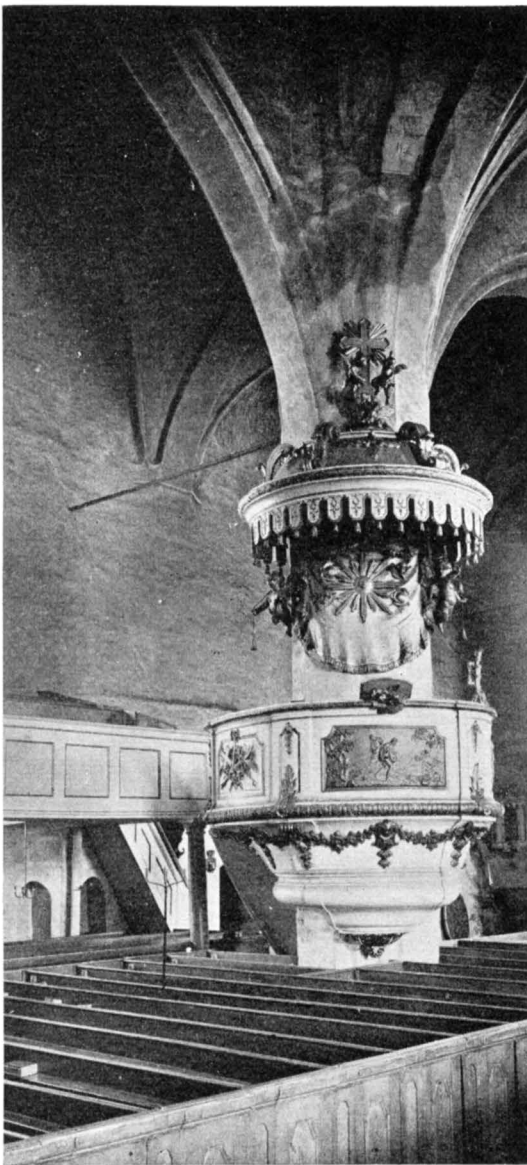

Foto A. T. A. 1917.

Fig. 371. Stora Tuna. Predikstol av Johan Ljung 1757.

Kanzel von dem Stockholmer Bildhauer Johan Ljung, 1757.

mera för hohl äro ansedde. The, som krupit eller klengt, (som både i fordna och

Foto A. T. A. 1914.

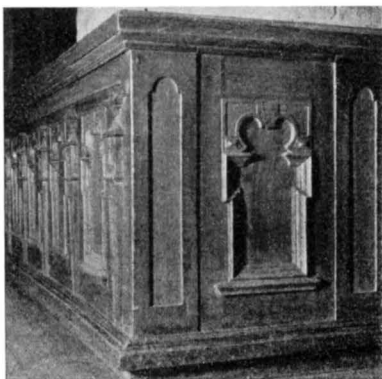
Fig. 372. Stora Tuna. Predikstol och bänkar före den 1917 avslutade restaureringen.

Kanzel und Gestühl vor der Restauration 1917.

sednare tider skiedt är) hafwa sagts gå igenom Hut-hohle». I samband med altarbeskrivning kallas dessa öppningar »smerre dörar, med en oval vtgröpning ofwan til», (d. v. s. rundbågiga) samt sägas »i the sednare Evangeliska tider endast tilfellewis blifwit brukade til

A

B

Foto S. Brüdhe 1911.

Fig. 373. Stora Tuna. A. Bänkskärm i koret, 1678. B. Bänkkvarter, 1678.
A und B. Gestühl 1678.

vtgong för the wid brudeprong ofrande qwinnfolcken, så ock til vt- och ingong för några af thet til pelarenar närmast stående nattwards-gäste-foleket». SAHLSTEDT sätter huthålslegenderna i samband med den medeltida botgöringen och hänvisar till Stora Tunas framträdande ställning i politiskt och kyrkligt hänseende. Enligt en tradition skulle det funnits ett straffrum, en lång trång gång under kyrkan rakt bakom altaret. Vid grävningar under restaureringsarbetena konstaterades, att bakom altaret endast voro gravar från senare tid och inga spår efter någon medeltida murning kunde upptäckas där eller annorstädes. Av ett visst intresse är i detta sammanhang det i landskapet spridda ordstävvet »gå till Tuna och lära sig veta hut» samt kyrkböckernas ofta förekommande uppgifter om att de som tredskas skulle hänvisas till Tuna (jfr s. 235 och SAHLSTEDT s. 205 ff.).

Lister av furu, 2 st., med genombruten äggstavsfris och på den ena inskrift varav »efter Herrans gårdar» kan läsas. I undersidan på den andra äro 11 runda hål för stavar, 1600-talets förra hälft, L. 107 och 178 cm. Den förstnämnda är nu placerad å norra läk-taren. Ursprungligen torde dessa ha haft någon användning till avskrankning. Som korskranket ej kallas nytt ens i inventariet 1623, var det säkerligen ej från 1600-talet, utan äldre och listverken torde använts för komplettering eller annan avskrankning, exempelvis kring funten. Ytterligare listfragment, som troligen tjänat samma syfte, ett med äggstav, ett med kraftig profil, tillvaratogos även i restaureringen. Båda från 1600-talets förra hälft. Alla dessa fragment ha

LISTVERK
FRÅN
SKRANK.

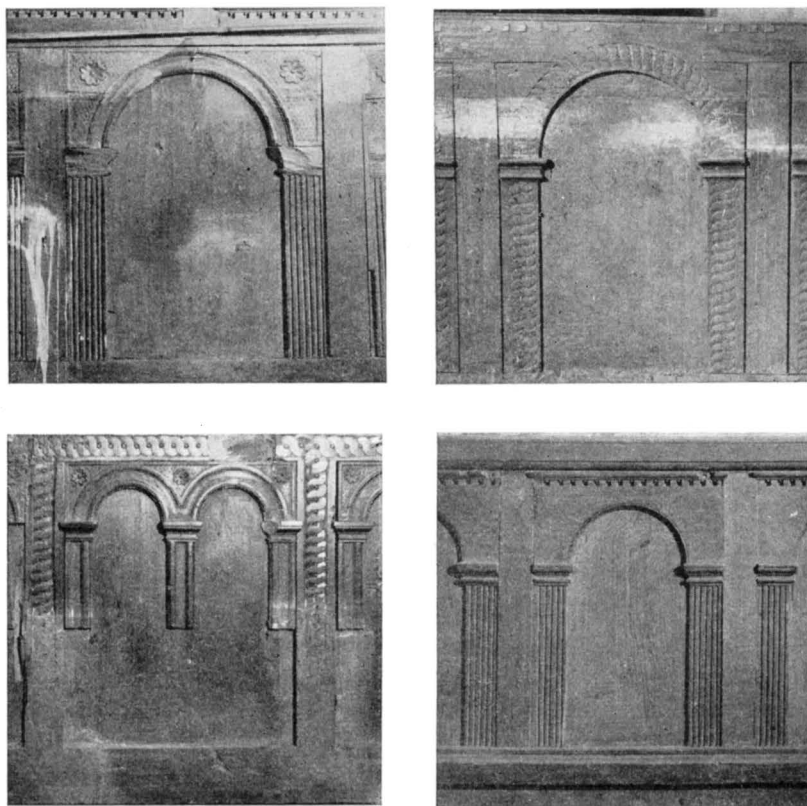

Foto S. Brådhe 1914.

Fig. 374. Stora Tuna. Bänkskärmar. 1627.

Gestühl aus d. J. 1627.

spår av svartbrun, röd och grön målning. För föreställningen om kyrkans färghållning under äldre tid äro de sålunda av oskattbart värde.

KUNGSSTOL. I samband med korskranket, eller därinnanför, funnos i äldre tid olika nu försvunna bänkar. Till 1717 fanns »fram i Choret. en stor widlöftig så kallad Kungsstol-byggnad» (SAHLSTEDT), som beskrives 1667: »Kungz stool medh himmel, står i choren, grön färgat, medh konungens och Rijkzens wapnar». Dess ålder är okänd.

BISKOPSSTOL. I koret stod också en biskopsstol, som var nygjord 1634 (inv.). Även denna tycks ha slopats 1717.

1667 fanns »pulpet it i Chooren til Schole-piltarnes behoff» (inv.), som åter nämnes 1683 »för dieknarne».

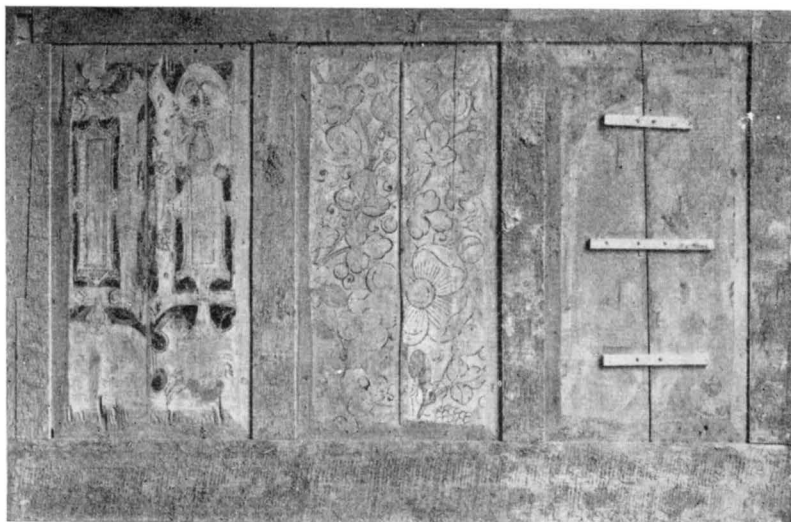

Foto Alfred Nilsson 1926.

Fig. 375. Del av inredning. 1500-talet.

Fragment der inneren Ausstattung. 16. Jht.

Bokstolens plats anges icke, men 1634 fanns »bokestool behållen» och 1667 »bookstolar, 3 behåldne, och gröne färgade». Betydelsen av ordet bokstol i detta sammanhang är icke klar (jfr s. 205, 24 o. 90). Sannolikt stodo även de i koret.

Sedan korskranket rivits 1717 nämnas andra bänkar i koret. Sålunda funnos 1760 »Twå st. twärbänkar til söder för Församligens Prästerskap, studerande och herrskap». Vidare gjordes 1717 »en liten sångstol wid södra pelaren», samt »4 st. lösa Brudstolar eller Bänckar till norra långväggen. Item 4 st. Brud Pallar». 1760 nämnes även »En liusmålade Brudstohl». I koret stod också, åtminstone efter 1717, »et st. skranck med innanrede af Bord, stohl och kista för kläckaren till thes helgedagbetiening inrättadt», 1760 nämnes även »ett kantigt bord för kläckaren i skrancket».

I koret i norr är under gapskulläktaren en sluten bänk från 1917, vars fyllningar äro tagna från en äldre läktarbröstning (jfr s. 374). Mitt emot i söder är en bänk, målade i rött och svart. Långhusets bänkar äro alla slutna med dörrarnas och mellanstyckenas fyllningar ornamentalt behandlade. De målades 1917 av konstnären FLIP MÅNSSON i rödbrunt med svarta lister. Målningen har upptagit motiv från den ursprungliga avfärgningen, som dock visade träets mörknade färg, förhöjd av fernissa, mot svarta lister och ornament.

BOKSTOL.

BÄNKAR I
KORET EFTER
1717.BÄNKINRED-
NING.

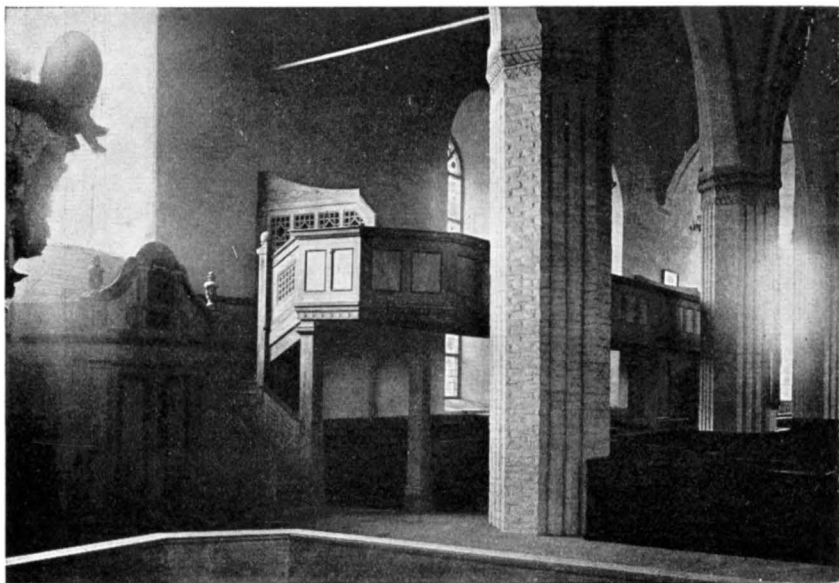

Foto A. T. A.

Fig. 376. Stora Tuna. Läktare.
Empore.

Då de ommålades 1917 voro de målade i träfärg. Bänkinredningen är till största delen från 1678 (räk.), då nya bänkar gjordes »på stora raden» både i norr och söder, och moderniserad 1917. 1764—65 hade nya bänkar anskaffats (fig. 353) och de gamla placerats i sidogångar, använts som virke etc. Det är den sista restaureringens förtjänst att ha låtit de äldre och rikare bänkarna åter komma till sin rätt.

Utom de i inredningen använda bänkskärmarna och dörrarna, förvaras i kyrkan följande bänkdalar från 1678: fyra dörrar använda till silverskåpsdörr i sakristian (jfr s. 348); bänkbröstning med 6 fyllningar; dörr av samma form. På de sistnämnda är den ursprungliga färgbehandlingen konserverad.

BÄNKINRED-
NING FRÅN
1627.

En del äldre bänkskärmar voro inbyggda i bänkinredningen, och tillvaratogs i restaureringea. Förvaras i tornet. De äro alla indelade i rundbågiga fält och stamma säkerligen från samma tid, ehuru de sönderfalla i 6 typer (fig. 373, 374). De flesta visa större eller mindre spår av grön målning. 1627 blevo bänkarna »mäst förnyade» (inv.). Det är påtagligt att de här beskrivna bänkfragmenten med rundbågiga fyllningar äro rester av denna bänkinredning. Deras former äro typiska för snickeriarbeten i dessa trakter

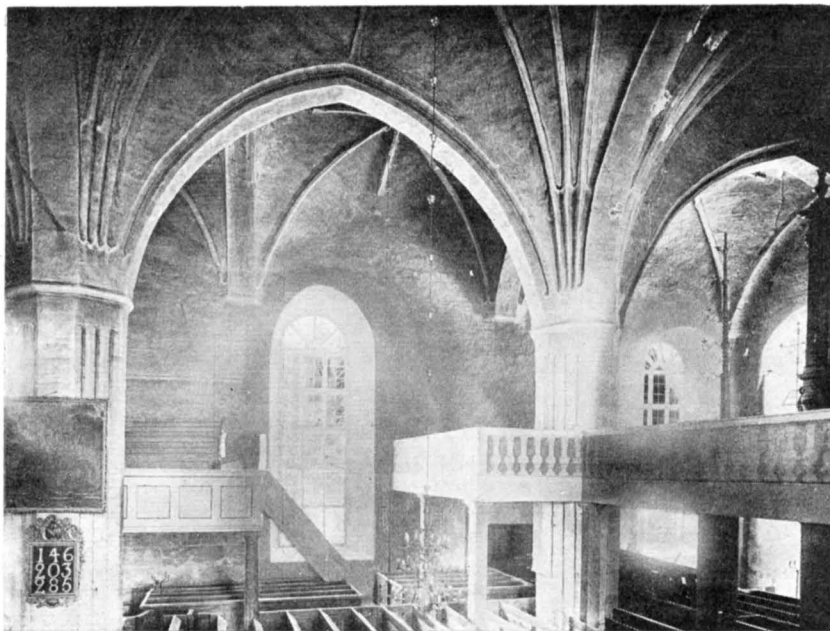

Foto A. T. A. 1914.

Fig. 377. Stora Tuna. Läktarna i kyrkans sydvästra del. Före sista restaureringen.

Die Empore im südwestlichen Teil der Kirche vor der Restauration 1914—17.

under 1600-talets andra fjärdedel och de ha stor likhet såväl i form som målning med ovannämnda listfragment (s. 369).

Då den i Amsbergs kapell förvarade predikstolen från 1623 restaurerades 1926, iakttog konservator Alfred Nilsson, som utförde arbetet, målningar å ryggstyckets baksida. Det är tydligt att dessa utgöras av två olika fragment av målade bräder från 1500-talet (fig. 375). Dessa blevo avskilda från ryggstycket och deponerades i Nordiska Museet. Två av fälten, som orneras av naturalistiska blad, blom- och fruktmotiv erinra om Vika kyrkas målningar, men äro något senare (jfr fig. 177).

FRAGMENT AV
INREDNING
FRÅN 1500-
TALET.

Läktare finnas 4 stycken, alla nybyggda, delvis med användande av äldre läktardelar 1914—17: Orgelläktaren i kyrkans västra del med gråmarmorerad bröstning, hopkomponerad med orgelfasaden. Sydläktaren med uppgång från koret och den gråmarmorerade barriären gjord med användande av gamla bröstningar. Motsvarande denna, något längre västerut, är en läktare vid nordväggen, även den med äldre, 1917 marmorerad bröstning. På panelen bakom är en av skranklisterna (jfr s. 369) använd. Dessutom är i koret, utanför

LÄKTARE.

GAPSKULLE. den s. k. gapskullsbågen en nygjord läktare kombinerad med en bänk. Bröstningarna äro även här gamla och fyllningarna ha ren-gjorts, varvid äldre ornamentala målningar i s. k. bérainstil blottats.

GAPSKULLEN 1623 fanns antagligen endast gapskullen (jfr s. 348), en läktare, I DESS GAMLA FORM. som bågen till sakristivinden bildat läge för, och som sannolikt sträckt sig omkr. 300 cm. t. v. och 100 cm. t. h. om bågens poster. På denna läktare hade orgeln sin plats. Den nämnes 1667 (inv.): »or-geskulle medh wacker gammal målning behållen». 1678 blev »för ypnigen eller hwalfwet öfwer sacristian upsatt snickarwäreck framman till» (räk.) och 1699 »transporterades orgeln baak i kiörkian efter H. Landshöfdingens, högwälborne herr Nils Gripenhielms godt-finnande och lektaren där orgone förre städt blef nylagadt och bänkiar gjorde, där en stor deel ungt folk nu står» (räk.). 1717 revs denna läktare »på landshöfdingens och biskopens befallning» (jfr korskranket s. 366).

LÄKTARE PÅ 1600-TALET. 1625 byggdes en ny läktare (inv. 1634) och 1672 (inv.) sägas läktarna vara »2 st. gl. målat, 2 ny målat». En av dessa låg i norr, ty 1685 reparerades »qwinfolk lechten», en annan låg i kyrkans västra del och kallades 1680 (räk.) »stora lecten baak i kiörkian». Detta år höjdes den sistnämnda, så att »alle, som där stå kunna nu wäl se Predikanten». Antagligen låg den fjärde i söder.

De stora planmässiga förändringar, som hela inredningen sålunda undergick under 1700-talets förra del, få av SAHLSTEDT följande för tidens smak karakteristiska omdöme: »Innanwärts vtwisar sig thet behageliga vtseendet af Kyrekans rymd och storlek, med the emot hwarandra afdelta både nedra bencke-qwarter och gonger; som öfra emot hwarannan swarande lechtare-inretningar. Men aldra mäst giör then skiöna och prydliga Altar Taflans konstwerck och zirliga vt-stoffering wederbörligit ögnasyns nögie; när man från westra dören, igenom stora gongen, then sama i ögnasichte för sig finner. Chorets nu warande öppna plan, vtan millan-skygga af planckwerck gifwer ock ett teckare och mera behagligt anseende».

ORGEL. Orgeln är anskaffad i restaureringen 1914—17. Den äldsta nämnda orgeln var byggd 1618 och stod på gapskullen. Den nämnes första gången 1623. Under 1600-talet förekomma flera uppgifter om orgeln, som skulle haft 608 pipor (räk. och inv.). Den ombyggdes 1698 och flyttades till västläktaren av orgelbyggaren Johan Herman Cahman i Stockholm. 1727 och 1740 reparerades orgeln ånyo av orgelbyggaren Daniel Stråle. Den gamla fasaden var emellertid hela tiden bevarad och beskrives ingående av SAHLSTEDT. »Träwercket framman-

på» var delat i sex fält på vilka vapen voro målade. Från vänster: Riksvapnet »med 3 Kronor och Götha leijon, öfr 3 strömar, samt Wasa-stam vapnet» och initialerna »G. A, R. S.» (= *Gustaf Adolf Rex Suec.*); »Wasa-stamvapnet omgivet av *CRS* (= *Christina Regina Suec.*¹); Riksvapnet, med Södermanlands och Wasa stamvapn samt »C. P. D, S.» (= *Carl Philip Dux Suec.*); Oxenstiernska vapnet och A O, (sannolikt *Axel Oxenstierna*²); ett för SAHLSTEDT okänt vapen, som han uttyder som *Johan Skyttes*³ samt slutligen längst t. h. bondeska vapnet och C. B. (= *Carl Bonde*⁴). Överst inskrift: »Lofwer honom i Hans machts feste» och nederst »Lofwer honom i Hans helgedom» samt över vapnen: »Messe coronato Gustavo a rege secunda / Adolpho, struit hæc libertas organa nostra / Ergo, Deo laudes vox, fistula chorda sonabunt: 1618. Hospes hic quorum Clypeos vides & signa, / Scito hos contribuisse stipem organis nostris, / Meruisse Christi de grege belle. Det är: Sommaren efter konung Gustaf Adolfs kröning uppföra dessa friborna män vår orgel, sålunda skola röster, pipor och strängar sjunga Herrens lof. Främling vet att de, hvilkas vapensköldar och initialer Du ser här, ha genom sammanskott bekostat vår orgel och gjort sig förtjänta om Kristi hjord.⁵

Citat på hebreiska av Ps. 147:5 och en grekisk inskrift, som lyder i översättning: »Herden Samuel Malmenius och Petrus Ericus ha haft omsorgen om bygget av denna orgel 1618».

Nederst voro två fyllningar med inskrift: S. M. M. (bomärke) S. O. D. T. (= *Samuel Mathiæ Malmenius, Sara Ols Dotter* jfr s. 392 not) samt P. E. S. H. (En bock) K. O. D. T. De sista initialerna beteckna tydligen den ovan nämnda *Petrus Eriksson* och hans hustru.

1800 anskaffades en ny orgel byggd av orgelbyggare Nordquist. Den skadades i branden 1807. Den gamla fasaden torde ha slopats redan 1800. Den efter 1807 reparerade orgelfasaden är bevarad i tornet.

Nummertavlor. 2 st. av förgyllt trä på pelare i mittskeppet Nederst kartusch med 1732 (fig. 378). Skänkta (räk.) detta år av *Magnus Sahlstedt*. H. 185 cm. B. 92 cm.⁶

NUMMER-
TAVLOR.

¹ Kristina av Holstein-Gottorp, Karl IX:s andra gemål, f. 1573, d. 1626.

² Axel Oxenstierna, Rikskansler, f. 1583, d. 1654.

³ Johan Skytte, statsman, Gustaf II Adolfs lärare, f. 1577, d. 1645, g. m. Maria Nääf till Grönsö (jfr s. 399).

⁴ Carl Bonde, f. 1581, d. 1652. Ståthållare över Dalarna 1607 och vid Kopparberget 1611.

⁵ De latinska och grekiska översättningarna äro utförda av dr Ingrid Odelstierna.

⁶ SAHLSTEDT och efter honom inventarierna uppger, att de skänkts av en »welment Guds Wen, som sitt namn ey welat känt giöra».

Fig. 378. Stora Tuna. Nummertavla,
1732.
Verstafel, 1732.

DOPFUNTAR.

Dopfunt av uppländsk kalksten, huggen i tre block, motsvarande kupa, vulst och fot (fig. 379). Saknar uttömningshål. Tillhör samma uppsvenska dopfuntsgrupp, som funtarna i Vika (s. 208) och i Stockholms storkyrka¹. 1500-talets början. H. 114 cm. Diam. 87 och 69 cm. Djup 23 cm.

Dopfuntsfot av gotländsk kalksten, oornrad rund form (fig. 380). Saknar uttömningshål. Sprucken tvärt igenom och ett stycke av kanten borta. 1200-talets slut eller 1300-talet. H. 21 cm. B. 75 cm.

1576 fanns en »funtekarel» av koppar (inv.). Något skrank kring funten nämnes ingenstädes, men den flyttades på Sahlstedts tid, antagligen 1742, från »förra stället wid öfrsta qwinns bencke-panelet till fremra nordra pelaren», d. v. s. sin nuvarande plats.

Över funten på den tredje pelaren från öster hänger en snidad och förgylld trätavla med citat ur Markus 10 : 14 samt »Anno 1712». Ramen är nu målad i vitt och guld, men var ursprungligen mar-

¹ Jfr J. ROOSVAL, Medeltidens yngsta funttyp, i Härnösandsstudier, 1914, s. 46 och i »Dopfuntar i Statens Historiska Museum», Sthlm 1917, s. 73, 74. Se även ROOSVAL »Die Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918, s. 207 samt SVE-RIGES KYRKOR, Stockholm, Bd I, s. 437.

Nummertavlor. 2 st., på ståndare i koret. Ovala med förgylld ram. Ståndarna, som ursprungligen voro enkla och uppåt smalnande, ha i sista restaureringen försetts med ornamentala sidostycken. Nummertavlorna utfördes 1825 av en i trakten allmänt anlitad snickare Jan Görsson i Torsång.

Nummertavla av furu, svartmålad med skjutbara på träplattor målade siffror. 1600-talet. 45,9 cm. B. 36 cm. I tornet. Denna hängde på en av de främsta pelarna i koret 1713.

SAHLSTEDT omnämner ytterligare ett par nummertavlor »något större, svart och grönt målade, men med liusa bleck-ziffror», skänkta av »Regements-qvartermestaren Petter Melander i Hesse». Nu försvunna.

Dopfunt av uppländsk kalksten,

Fig. 379. Stora Tuna. Dopfund. Kalksten. 1500-talets början.
Taufstein aus Kalkstein. Anfang des 16. Jhts.

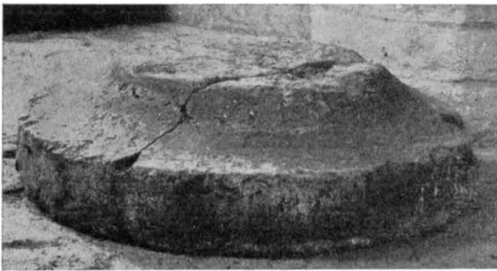

Fig. 380. Stora Tuna. Dopfuntsfot. Gotländsk
kalksten. 1200-talets slut eller 1300-talets början.
Fuss eines Taufsteins aus gotländischem Kalkstein. Ende
des 13. oder Anfang des 14. Jhts.

Fig. 381. Nattvardskärl av silver. A. Kanna, 1678. B. Kanna, 1788.
C. Kalk, 1754. D. Kanna, 1600-talets mitt. E. Oblatask, 1650.
A—B Silberne Weinkannen, 1678 u. 1788. C. Silbener Kelch, 1754. D. Silberne Weinkanne,
Mitte 17. Jht. E. Silbener Oblatenbehälter, 1650.

moreerad med förgyllda ornament. H. 170 cm. 1760 nämnes dessutom »neder fontfoten af swarfwat trä brun målat».

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver (fig. 381 C) med slät skål, driven fot. Stämplrar: Kontroll — Falu vapen — W (=1754). Kalken inköptes 1755 då det betalades »För nya kalken med Paten till O. H. Siöberg i Falun». Kontrollstämpeln, som är fristående från de övriga, torde alltså ha tillkommit senare. H. 31 cm.

Paten, slät, helt förgylld. Stämplrar som på kalken. B. 21 cm.

Vinkanna av silver (fig. 381 A). Inskrift på locket: Bestelt | till | Tuna | Kiörkia | Anno 1687 | Af P. och P. | Petr : Gang.¹ Stämpel: sköld med IN, mycket otydlig, upprepad 2 gånger. Inköpt av »guldsmeden Johan Nessel» 1687 (räk.). Denne torde vara identisk med guldsmeden Johan Nützel (Nijssel) i Stockholm, verksam 1676—1715.² H. 33 cm.

Vinkanna av silver, med en gjuten bild av Kristus med världsklotet på locket (fig. 381 D). 1600-talets mitt. Saknar stämplrar. H. 30 cm. Uppges av SAHLSTEDT vara skänkt av Petrus Orsensis³.

Vinkanna av silver (fig. 381 B). Stämplrar: Falu vapen — LEFFLER — F 2 (= 1788) — H. 32 cm.

Vinkanna av silver, päronformad. Liknar föregående. Stämplrar: kontroll — Möllenborg — Stockholms vapen — P 5 (= 1856). — H. 42 cm.

¹ Petrus Gangius, f. 1633, † 1707; kyrkoherde och prost i Stora Tuna fr. o. m. 1676.

² Jfr UPMARK, s. 66.

³ Petrus³ Johannis Orsensis, prästvigd 1654, skolpräst i Tuna, † 1669.

Befallning» uppräknas i en i kyrkan förvarad handling från 1533: »Först et stort förgylt Månstrans. Item tre förgylta kalckar med Pantener, item en hwit Kalck med Pantene». Dessutom lämnades en hel del pantsilver¹ och ljuskronor (se nedan). Bland de pantsatta sakerna befann sig »ett förgylt litet kors uthan kiäd... et litet sölfbeläte» samt »et stort Wår fru beläte, uthan Spiren, som Wåsterås Domkyrckie hafwer sat til panta för et hundrade marcker». Slutligen säges Jöns Pårson i Wijberboda ha pantsatt »et förgylt rökelse-kar...»

1553 utvisar konungens egenhändigt underskrivna kvitto i kyrkoarkivet, vad han ytterligare tog detta år: först ett förgylt monstrantz, vogh sex lödighe mark och halff fiortonde lodt; item en förgylt crone med löff och kårstener åffven udi, vog siu lödige mark och nije lodt; item en kalck medt låck någet förgylt, vog tre löde mark, elffve lodt och tre qvintin; item tu förgyltte spänner, voge tretton lodt och trÿ qvintin; en oförgylt kädie, vogh halff fiortonde lodt, och trij öljekar oförgylte, voge halff fiortonde lodt.» — Vår kändedom om det medeltida silverbeståndet fullständigas av kyrkoherdens anteckning 1553 om det silver, som »blef quart wid Tuna kyrkio, dock på wår N. Herres goda behagh»: »Först etth hvith pixis pro communicantibus tu quarter högt. Item än etth litet pixis pro infantulis baptizandis (troligen ett käril för den vid dopet i katolsk tid använda smörjelsen). Item än etth litet pixis pro infirmis. Item en förgylt kalck och två huita kalckar, som nu icke wore till städes. Item etth litet monstrantz förgylt en alens högt. Item på wår frue altare eth sölffkorneax. Item trÿ huit kädier, en förgylt lehen(?) brossa... tuå Par spennen, fyra korlebandh medh några sölffstenar, Item en altare kista medh förgylta fijrekantige spenger». Av detta silver förkom en kalk med paten, då kyrkoherden Pädher Oloffsson² följde hären till Danmark, vilket han bekänner 1563 och säger, att den blev »ifrån migh tagen aff jutarna på Frössloke then Thid the hölle skärmyssla medh oss».

En av de medeltida kalkarna med paten fanns ännu kvar på SAHLSTEDTS tid och beskrives av honom. På patenen var »Salvator vtstucken i Manns skiepelse, henderna ifrån sigh reckande, med et widhenge i hwartera, som liknar Munckeskraftens A och O». Kalken hade på foten 6 »små runda och vphögda afsatzer», som före-

¹ Då detta finnes tryckt hos SAHLSTEDT, bil. L V uppräknas här endast kyrkliga saker.

² Någon kyrkoherde Pädher Olofsson nämnes ej av MUNKTELL vid denna tid.

A

B

C

Fig. 383. Stora Tuna. Ljustakar. A. Mässingsstake från 1639. B. För-silvråd och driven mässingsstake från 1750-talet. C. Mässingsstake. Tro-ligen från 1728.

A u. C. Leuchter aus Messing. 1639 u. 1728. B. Versilberter Leuchter. Mitte 18. Jht.

ställde bebådelsen, Kristi födelse, gisslingen, korsbärandet, korsfästelsen och uppståndelsen. Omkring foten var inskrift med »Munck-stil: De vera vite fert hoc vas poculum vitæ», d. v. s. från det sanna vinträdet bär denna kalk livets dryck. Noden bestod av 6 större och 6 mindre »upphögde kulor» med inskrift varav endast »Corpus» kunde läsas.

1576 hade man tillökad silverförrådet så att fyra kalkar funnos, men 1623 var en av dessa borta och en silverkanna hade tillkommit. Då fanns icke heller någon oblatask och »korlebanden» samt övriga mindre silversaker blevo enligt en randanteckning från omkr. 1620 (i inv. 1576) sålda. Vinkannen är sannolikt identisk med en kanna som 1672 och 1683 (inv.) kallas »Noremberts» respektive »Nürnbergers arbete» och av SAHLSTEDT säges vara »aflong med Polniskt arbete» och högre än den här avbildade från 1600-talets mitt (fig. 381 D). I inventariet 1760 beskrives den: »En aflång Pålsk

NATTVARDS-
KÄRLEN
EFTER 1576.

kanna innan oförgyld, men utan på halfförgyld med zirater rundt omkring, ofwan på låcket med en liten bewäpnad mans bild». Den omgjordes 1789. 1634 hade man fått en ny kalk, skänkt av Sveen Antonij.

BRUDSILVER. De »kädior», som ovan uppräknats bland det medeltida silvret, hörde sannolikt till brudustrutningen. På 1600-talet och framgent saknas brudsilver.

LJUS-
REDSKAP. Ljuskronor av mässing: En med 24 ljusarmar i tre kransar. Staven krönt av kvinna med kvist. Rund glob med inskrift: IN HONOREM DEI, ORNAMENTUM TEMPLI ET ECCLESIE USUM CONSECRARUNT PETRUS GANGIUS P. ET P. CONIUNX CRISTINA THET. ANNO 1680. (Fig. 384.) Kronan skänktes i testamente efter deras döda barn (jfr s. 395 not 3). H. omkr. 200 cm.

En d:o, med 30 armar i tre kransar. Staven krönt av draperifigur. Sannolikt identisk med en krona, som nämnes 1672. H. omkr. 220 cm.

En d:o, med 16 ljusarmar i två kransar. Rund glob, 1600-talet upptagen i inventariet 1672.

En d:o, med 12 ljusarmar i två kransar. Staven krönt av dubbelörn. Rund glob. Från 1670-talet (inv.) H. 105 cm.

En d:o med 6 ljusarmar. Profilerad stav utan glob. Omkr. 1700. H. c. 50 cm.

En d:o, med 8 ljusarmar, rund glob, profilerad stav. 1700-talets mitt. 7 st. d:o av mässing i imiterad barockform. Anskaffade 1917.

Ljusplåtar, 2 st., av driven mässing, ovala. 1600-talets slut. Sutto i sakristian 1726. H. 57 cm.

Ljusplåtar, 4 st., av driven mässing, ovala med rika ornament. 1700-talets förra hälft. H. 38 och 45 cm.

Ljusarm av driven mässing; trearmad. Låga, drivna och ciseleerade ornament. 1600-talets mitt. L. 51 cm.

Ljusarm av driven mässing, kopia av föregående. Skänkt 1909 av godsägare F. Lundberg i Buskåker. L. 51 cm.

Ljusarm av driven mässing, med vegetativa och geometriska ornament. Omkr. 1700. Ursprungligen två st., skänkta av Hans Gahn och hans hustru (s. 398). L. 45 cm. Ljusarm av driven mässing. Kopia av föregående från 1917. L. 45 cm.

Ljusarm av mässing, med rund väggplatta och profilerad arm. 1600-talet. Ur ljuskrona. L. 44 cm.

Ljusstakar, 2 st. (fig. 383 A) av mässing. Inskrift: »Richardus Johannes Caroli» samt årtalet 1639. H. 51 cm.

Foto S. Brådhe 1916.

Fig. 384. Stora Tuna. Ljuskrona. 1600-talet.

Kronleuchter aus Messing. 17. Jht.

Ljusstakar, 2 st. av mässing, drivna och försilvrade. (Fig. 383 B). Inköpta genom insamling under 1750-talet. H. 54 cm. Sades 1760 (inv.) skola vara »til waxliusen på altaret».

Ljusstakar, 2 st. (fig. 383 C) av mässing. Troligen inköpta 1728. H. 28 cm.

Ljusstake av mässing, med ciselerade ornament. Skänkt (inv. 1760) av »hederlig sockenman Petter Jörgen», (även Gürgend), troligen omkr. 1700. H. 35 cm. B. 34 cm.

Ljusstake av mässing, trearmad. Omkr. 1700. H. 35 cm. B. 34 cm.

Ljusstakar av mässing, 4 st. För ett ljus. Utförda av Nordiska kompaniet efter ritning av Axel Lindegren. Skänkta 1917 av sockenbor.

Ljushållare av trä, 2 st. med järnarmar. Målade i gråvitt och guld. 1800-talet. H. omkr. 500 cm.

Järnljuskronor, 2 st. En trearmad och en tvåarmad. 1800-talet.

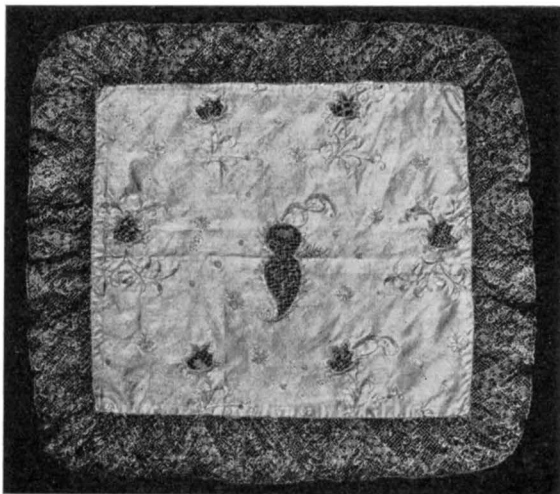

Foto Pietas 1916.

Fig. 385. Stora Tuna. Kalkkläde från 1809 med spets från omkr. 1750.

Kelchtuch, 1809, Spitzen c:a 1750.

TEXTILIER.

På bänkarna äro järnljushållare med 4 pipor. 1800-talet.

Järnljushållare med två pipor. 1800-talet. I gravkoret.

Överkast till altarringen av grönt siden med guld och silkebroderier. Utfört på Licium 1917 efter ritning av Axel Lindegren.

Överkast till altarringen av svart ylle med vitt broderi. Utfört på Licium 1917 efter ritning av A. Lindegren.

Kalkkläde (fig. 385) av röd sidentaft, broderat huvudsakligen med plattsöm i guld och silke samt ornerat av utklippta blommor fyllda med bottensöm i guld. Kantat med bred knypplad guldtrådsspets i ett mönster, som starkt erinrar om äldre gagnespetsar. Kalkklädet skänktes 1809 av »herr Jacob Nathanael Thenstedt», men spetsen togs från en äldre dopfunts överkast från omkr. 1750 (jfr s. 389). Saknar foder. 41 × 46 cm. Konserverat på Pietas 1916.

Kalkkläde (fig. 386) av gulröd sidenatlas med buketter i hörnen och I:H:S inom bladkrans i grönt silkebroderi. Kantat med smal, knypplad guldtrådsspets. Fodrat med vit taft. Skänkt 1807 av pastor Olof Kihlberg. 50 × 50 cm. Konserverat på Pietas 1916.

Ett kalkkläde av röd sammet och ett av svart siden och silverbroderier. 1800-talet.

Korkåpa av brungrå urblekt venetiansk sidendamast,¹ med bräm

¹ AGNES BRANTING och ANDREAS LINDBLOM, Medeltida vävnader och broderier, Sthlm 1929, s. 95.

Foto Pietas 1916.

Fig. 386. Stora Tuna. Kalkkläde, 1807.

Kelchtuch, 1807.

av karmosinrött siden, broscherat med guld (fig. 387, 388). Mönstret i brämet är stympat, så att ingen hel mönsterfigur blir klar. Kring kåpan och clipeus, frans av gult, rött, vitt och grönt silke. Fodrad med svart lärft. I clipeus var papper använt såsom styvnad, vilket vid undersökning på Pietas befanns vara en påvebulla från 1515 (jfr s. 405). Sidenet i kåpan är florentinskt från 1500-talets början, i brämet venetianskt från samma tid.¹ Påvebullan bestämmer tillverkningstiden till efter 1515. Som kåpan först på 1600-talets mitt kom i kyrkans ägo är det sannolikt att den tillverkats i Tyskland och inkommit hit såsom krigsbyte, vilket även antagits av LINDBLOM. L. 297 cm. B. 138 cm.

Bokdynor, 3 st. (fig. 390), av mörkröd sammet med IHS i applicerat guldbroderi i läggsöm på lärft samt 16 A V T 66 på den ena 16 N. I. R. 66, på den andra med kedjesöm i gulbrunt silke. Skänkta av biskop Nils Johannes Rudbeckius och hans andra hustru Anna Unosdotter Troilius.² 31 × 38 cm. Konserverade på Pietas 1916.

Görddlar, 2 st. (fig. 389) till mässkjortor. Snodd av gult, vitt, violett och brunt silke med tofsar i ändarna. Anskaffade 1728. L. 234 cm.

¹ För upplysningar angående textilierna och dateringen av kåpans siden står förf. i tacksamhetsskuld till fröken Agnes Branting.

² Nils Joh. Rudbeckius, f. 1622, d. 1676, kyrkoherde i Stora Tuna 1662—66, biskop i Västerås 1670; g. m. (2) Anna Unosdotter Troilius, f. 1622, d. 1666.

Foto Pietas 1916.

Fig. 387. Stora Tuna. Korkåpa av venetianskt siden med bräm av florentinskt siden. 1500-talets förra del.
Chormantel aus venezianischem Brokat mit Borte aus florentinischem Brokat. In Deutschland verfertigt. Anfang des 16. Jhts. (Vgl. Fig. 397 S. 404).

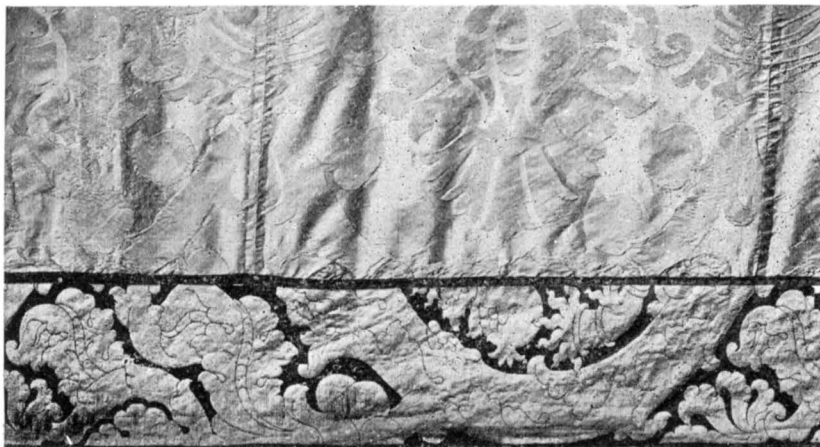

Foto Pieta 1916.

Fig. 388. Stora Tuna. Detalj av korkåpan fig. 387.

Detail des Chormantels Fig. 387.

Håvar, 2 st., med guldsnodder, svarvade skaft och mässingsbeslag. 1700-talsform.

Håvar, 2 st. av svart sammet med silverornering. 1700-talsform.

Bonader, 2 st. (fig. 391—92) i hautelisse teknik av ylle med mönster i flera färger mot mörkblå botten. På den ena inskrift: SY GUDS. LAMB. / SOM. BORT-TAGER. / W. NES SYNDER. På den andra: A. R. A. W. M. D. D. S. / Anno. 1685. — Enligt BÖTTIGER troligen vävda i trakten.¹ En kudde i samma teknik och färger finnes i Hedemora kyrka. Inköpta i Stora Tuna av kronofjärdingsman Glad Erik Erson i Sör-Romme och skänkt till Nordiska museet av P. A. Sätterström (inv. nr 16 279 a—b). Museiinventariets och BÖTTIGERS antagande att bonaderna skulle varit antependier motsäges av att kyrkan aldrig haft något av detta slag. Däremot är det möjligt att de använts som bonader. Det kan också vara icke kyrkliga föremål.

Bordduk av rött ylle med gulvitt applikationsbroderi kring kanten, gjord till sakristians runda bord 1869 med användande av rött kläde, som prostén Sahlstedt skänkt till altaret.

1576 funnos följande textilier i kyrkan: Item etth heelt messeredhe blomerath medh grön flogeld (= sammeth). It. eth messeredhe medh allahanda fergo. sine manipulo. It. ett Messeredhe medh rödh Flogheld blomerath, sine manipulo. It. etth messe-

ÄLDRE NU
FÖRSVUNNA
TEXTILIER.

¹ J. BÖTTIGER, Nordiska Museets utställning av vävda tapeter 1902; Katalog nr 207.

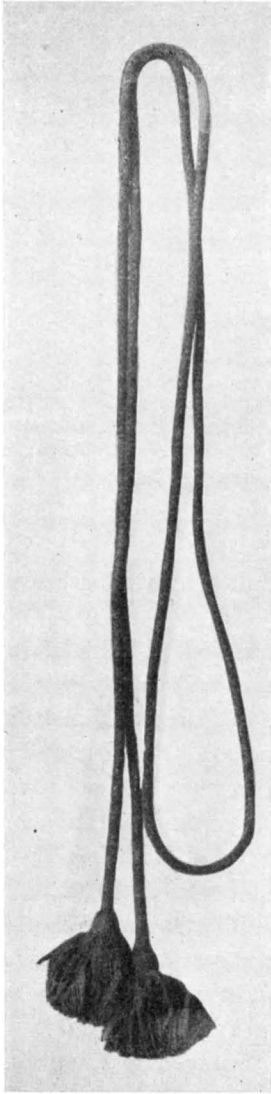

Foto Pietas 1916.

Fig. 389. Stora Tuna. Gör-
del till mässkjortan. Silke.
Seidenes Cingulum. 1728.

redhe aff blå floghilld, blomerath, thett ähr
widh Säter gård. It. nye Messesärcker 2
st. then tridie ähr widh Säter. It. Rökeliner
1 st. Ith. gamla Messehaklar 8 st. Ith.
klädhe på predikestolen om höghtidhers
daghar. It. gamla Dalmatiker 1 st. it.
Chooråpor 2 st. then tridhie ähr på Alta-
retth. Ith. Altare listor 7 st. It. Altare
klädher 4 st. It. en Ny Altare Dwck.
It. Örnegåtth 6 str. Ith. Altaretäcken
4 st. Ith. en Altarlist medh 49 förgylte
strömingar och itht stycke rödh flogeld thes
vnder.» Av de 12 mässhakarna upptar inv.
1623 11 stycken »mäst uthnötta», av ante-
pendierna 2 »gambla» samt »örnegåt —
3 gamla». Det är alltså tydligt, att 1576
års textilförråd, som väl i stort sett får be-
traktas som det medeltida, redan då börjat
att starkt minska. En del föremål beskrivas
närmare. 1634 sägas sålunda den ena kor-
kåpan vara av »röd flogheld», den andra av
»rysswerke». Den sistnämnda försvinner
därefter ur inventarierna, men 1760 fanns
den första kvar: »af violett samet med
klosterarbets gullbroderning, och lärftfoder.
En klaff på ryggen med en silkes frantz
omkring». Av mässhakarna av vilka 1634
10 st. funnos kvar, säges en vara av »röd-
brun flogel mz gammal crucifix, än den 4
aff sprängt samet, än den 5 aff blomerat
hel siden». Dalmatikan säges då vara
»gamal av huijt gyllenduuk» och en av
altarlisterna och förhänget voro av »gull-
skin». Av de 7 mässhakarna, som funnos
1760 (inv.) voro två säkerligen de medeltida:
en »af grönt rutigt samet med et liusare
kloster syning arbete kors bakpå samt lius lærftfoder något försliten»;
en av »brokat samet äfwen med klosterarbets kors och blått lærftfoder helt gammal och förnött». Då fanns också ett antependium av
»gyllende läder» ännu kvar.

Foto Pictas 1916.

Fig. 390. Stora Tuna. Bokdyna. 1666.
Kissen, 1666.

1653 fick kyrkan ett nytt antependium »af gullblommigt siden tyg med förgylta wapen plåtar så och lika bokstäfwer I:K:B:I (sic) : G:H: och årtal 1653, med små gullgalloner i hörnena och blått lärfftt Foder, numera efter sista altartillbyggnaden obrukeligt» (inv. 1760). Det var skänkt av *Ingewald Kruse-björn* och hans hustru *Helena Gyllenhorn* (inv.).¹

2 nya mässhakar med guldgaloner inköptes från Stockholm 1696, men året därpå måste man förse sig med en av »swart callminck» med vita atlaskors och bårder, för att begå sorgen efter Karl XI. Till samma ändamål inköptes svart kläde till predikstolen och gjordes ett särskilt ljusinköp till »högt. Sahl. Kongl. Majestäts begravningsdag».

Dopfunten var under 1600-talet behängd med rött kläde och DOPKLÄDER. 1760 (inv.) uppräknas följande »Fontkläder»: »Ett smalt rött sammets förhänge med gallonbokstäfwer I.H.S. A.R. samt en gullgalon ofwanföre. Ett hwitt med röda blommor nu förslitet afskrifwes. Ett dito af samma art brukbart. Ett rött klädesförhänge rundt ikring, Ett nytt rött sammetsförhänge med guldcrepon-spets nederst af Fru Öfwerstinnan Lode på Grängshammar förährat».

¹ Ingwald Krusebjörn, ryttmästare, f. 1611, † 1658. G. 1644 m. *Helena Gyllenhorn*, 1677. Det är tydligt att initialerna omkastats i inv. Enligt Sahlstedt voro bokstäverna 13 st.

26. *Sveriges kyrkor. Fulu domsagas södra tingslag.*

Foto Nordiska museet.

Fig. 391. Stora Tuna. Yllebonad i haute-lisse teknik, 1685. Nordiska Museet. Teppich. Schwedische Arbeit, 1685.

Till fotkläde i altaret användes björnhudar, nämnda från 1633 och allt framgent.

BRUD-
KLÄDER.

Av brudheklädher fanns 1623 »ett gammalt», men 1634 hade tillkommit »Päll röd fana gula kors» och där säges den gamla vara av »grönt dubbelt taft mz siu quarters gulknijt på alla sidor». 1672 nämnas (inv.) päll 2 st, »en aff grönt taftt gullknytning, en af blott taftt gamal» samt »fanor 2 st.». SAHLSTEDT beskriver en ny brudpäll av röd taft med gult kors (»gullkors» inv. 1760) »wäl i sin vt-bredning öfr 6 a 8 par brudfolck reckande». Utom denna fanns 1760 (inv.) »en liusblå af sidentyg nästan fyrkantig med lärftsfoder» och en grön av »Rask med silfweruddar omkring».

FANOR.

Fanorna omnämnas utförligare av SAHLSTEDT, som säger att en gammal fana, som på hans tid ej mer tyckes ha varit tillfinnandes blivt ditförd från Boglösa kyrka (Uppland). Enligt SALVIUS¹ skulle ett byte ha skett och en »Dalekarla Fana» finnas inmurad »uti kyrkomuren». Bytet skulle skett efter ett fältslag, som der säges ha stådt» och som skulle stillats så att dalkarlarna »lagt ned sina stridstyg och Bogar» — en berättelse, som förbindes med Boglösas namn. På SAHLSTEDTS tid funnos två nästan förmultnade fanor, den ena slät, enligt tradition från Karl XII:s tid, och använd för »enrollerings Bonde-Mannskapet», den andra med en latinsk inskrift: »Stationem in qvo . . . suam qva Miles locatus est armatus». Den var av »blandadt rödt och hwitt siden tyg, i fyra afdelningar med oljo qwistar och

¹ J. SALVIUS, Beskrifning öfver Upland, Sthlm 1741, s. 265.

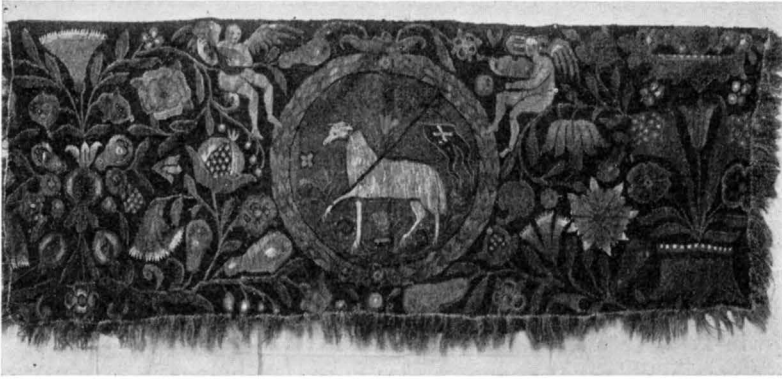

Foto Nordiska museet.

Fig. 392. Stora Tuna. Yllebonad i haute-lisse teknik. Nordiska Museet.
Teppich. Schwedische Arbeit, 1685.

en förgylt nyckel midt vppå».¹ Dessutom hade den »thet wahnliga Dahla-Pile-wapnet».

På pelarna i koret hängde på SAHLSTEDTS tid två av dalregementets kompanifanor, som utvecklades på stora högtidsdagar, men annars voro »hopvecklade». Alla fanorna äro nu försvunna.

Gravsten av kalksten över Olaus Canuti Bollnæsius eller Hel- GRAVSTENAR. singius.² I hörnen kalk, timglas eller bok, timglas, döds-kalle, alla inskrivna i cirklar. Fullständigt avnött. Den låg enligt SAHLSTEDT i söder »fram för Prestebenck-panelet». Inskriften är nu nästan oläslig. Bokstäverna inom klammer äro kompletterade efter SAHLSTEDT: »HIC CVBANT [VENERABILIS] VIR D[OMINUS] / O]L[AU]S CANVTI BOLNÆSI[US] / [PREPOSITUS E] [T] PASTOR[TU]NENSIS. / [PIE IN CHRISTO OBIENS, ANNO DOMINI / 1607 / ET BEATA UXOR EIUS / MADLENA HARALDI, / PIE IN DOMINO MORIENS A. 1619 / CUM QVIBUSD]AM NATIS ET / NEPOT [IBUS] SVIS QVOS AD / [CÆLORUM] GAVDIA IN DIE / [IRÆ RESUSCITET JESUS CHRISTUS / AMEN]. Kring kanten: MARITV[S: OMNES SISTEMUR IUSTI / PENA] MANET FONTES, PRÆMIA LÆTA PIOS] VXOR. / SCIO, QUOD VIVIT, QUI NOS MORIENDO REDEMIT.¹ / SPES [MANET HÆC MEMBRIS INDUBITATA MEIS.] Det är: Här vila högvärdige Herr Olaus Canuti Bolnæsius,

¹ Ett epitafium i kyrkan över Johannes Bartholin († 1709) pryddes enligt SAHLSTEDT av en förgylld nyckel (jfr s. 402). Det är möjligt att detta är hans begravningsfana. Av en nyckel sirades även Klockaren Olof Carlssons (d. 1666) gravhäll (jfr s. 336).

² Olaus Canuti Helsingius, Bollnæsius, kyrkoherde och prost i Stora Tuna, d. 1607, se även s. 356, not 1.

prost och kyrkoherde i Tuna, vilken saligen avled, Kristus Herrens år 1607 och hans saliga hustru Madläna Haraldi, som saligen avled i Herrens år 1619 jämte några barn och barnbarn. Må Jesus Kristus återuppväcka dessa till himmelens glädje på domens dag. Amen. Kring kanten: Maken: alla vi rättfärdiga skola få uppståndelsen, straff väntar syndarna, glada belöningar de fromma. Hustrun: Jag vet att han lever, som återlöst oss genom sin död, detta förbliver ett säkert hopp för min kropp. — L. 214 cm, B. 150 cm.

Gravsten av grå kalksten över Erik Laurentii Holmensis¹ ornerad av en uppslagen bok samt nästan utplånad, ursprungligen upphöjd inskrift:² »HOL[MIA ME GENUIT, DOCUIT WITTEBERGA, TENET NUNC /] TUNA, SUB HO[C TENUI CORPORIS OSSA SOLO. /IMBERBES PATRIÆ PRIMUM MODERABAR PUELLOS:/INDE SACRO FUNCTUS MUNERE PASTOR ERAM. Det är: Stockholm födde mig, Wittenberg lärde mig, nu bevarar Tuna under denna sten min kropps ben. Först handledde jag skägglösa piltar, därefter var jag kyrkoherde och förvaltade det heliga kallet (jfr epitafiet s. 401). Över boken E L (= *Ericus Laurentii*). I boken har stått LEX / PER / MOS. / EVA / PER / IES, d. v. s. lagen genom Moses, evangeliet genom Jesus. Nederst: [NUNC CHRISTUM PRÆSENS FACTO JAM SINE LABORUM / IN CÆLO ADSPICIO; LUBRICA TERRA VALE. OBIIT ANNO CHRISTI / LXVI / DIE SEPTEMBRIS XXV]. Det är: Nu är jag närvarande i Himmelen och ser Kristus, nu är det slut på mödorna, farväl bedrägliga jord. Han dog år (15)66 den 25 september. Stenen tillhör samma grupp gravstenar, som Olaus Petri sten i Stockholms storkyrka.

Gravsten av grårod kalksten över Samuel M. Malmenius.³ I hörnen evangelistsymbolerna i låg utarbetad relief inom cirklar. På en övre inskriftstavla: HÆR LIGGER BEGRAFVEN S. M. / SAM. MATH. MALM. FORDOM / TUNA FÖRSAMB: PAST. OCH / PRÆP. MEDH SIJN SIDHRE HUSTRU. / H. ANNA MICH. D. SMPT HENNES / 3 BARN. GUDH ÄR THERAS FRÖGD. På den nedre tavlan: DER LIGGER BEGRAFWEN / DYGDERIK MATRONA HVSTRV / SARA. MESTER SAMUEL KYRKIEHER / DENS HÄR. / I. TUNA SALIGA HUSTRU. / MED. SEX. THERES. BARN. HWILKEN. AF / SOMPNED I CHRISTO — THEN 10 JANUARI / ÅHR 1620 GUDH. ALZMECHTIGH. ALL / ES THERAS SIELAR. GLEDIE. OCH. FÖRL / ÄNE. THEM MED. ALLE GUDZ. BARN EN / [GLAD OCH FRÖGDEFULL UPPSTÅNDELSE. AMEN!] Kring

¹ Ericus Laurentii Holmensis, † 25 september 1566.

² Orden inom klammer efter SAHLSTEDT, inom ram efter MUNKTELL.

³ Se s. 56. Hans första hustru Sara Olofsdotter, † 1620, hans andra hustru Anna Michelsdotter, † 1643.

kanten citat ur 2 tim. 4:7. Inskriften kring kanten, som varit citat ur Esaias 57:1 är utplånad och stenens nedre del borta. Stenen har utgått från en, antagligen stockholmsk stenhuggareverkstad som bl. a. levererat ett antal hållar i Stockholms storkyrka. L. 230 cm, B. 141 cm.

Gjutjärnshäll över Hendrich Anderssons barn. Ornerad med gjuten inskrift: »NRI / HÄR VNDER LIGGIA / BEGRAFNE WELACH: HENDRICH ANDERSSONS BARN / ELIAS HENDRICHS OCH MALIN HENDRICHS DOTTER / ANNO 1638. Kring kanten citat ur Job. 19:25. L. 165 cm. B. 85 cm. Fästad i korväggen i sista restaureringen.

Gravsten över Jacob Güttræus.¹ Av kalksten med broskornament i relief och följande inskrift: [HER HWILAR WYRDIG OCH HÖGLÄRDE HERREN / M. JACOBUS GUTRÆUS, FOR]DOM / BERÖMLI[G PAS]TOR / OCH / PRÆP. I TUNA, / SOM I HERR[AN]OM. AFSOMN[ADE] / D. 20 JUNII A:O 1661. Vidare följande latinska här helt efter SAHLSTEDT återgivna inskrift: Scotia me genuit, nutritiv Svecia, Svecis / Factus Doctoris munere Præco Dei. / Qvod docui, expressi vita, sic fortius egi: / Testis Rosa Sala & quæ Tuna corpus habet. Gloria Pastori est doctrinæ reddere facta / Nec vel avaritia aut ambitioni capi. Det är: Skottland födde mig, Sverige fostrade mig, för svenskarna gjordes jag till Guds härold i lärarens kall. Vad jag läst har jag givit uttryck åt genom mitt liv på så sätt har jag verkat kraftigare. Vittne är Sala och Tuna, som har min kropp. Det är till ära för en präst att till lärare lägga gärningarna och ej fångas av girighet eller ärelystnad. Omkring kanten citat ur Apostlagärn. 14:13. Nedre vänstra hörnet avslaget. L. 215 cm, B. 160 cm.

Gravsten av grå kalksten ornerad av inskriftsbårder kring kanten, cirklar i hörnen och en uppslagen bok inom cirkel. Inskrift: CAPLAN D: ERIC FONTEL[IUS]² / OCH / HUSTRU ANNA SEWAL[LIA] / HAFWA FÖR PENNINGAR FÖR WÄ[R]FVAT / SIG DENNA GRAFWÄ[R]D / ÅHR 1719]. Däröfver har stått: »Här under hwilar then Wällärde / Herren Sam. Erici Tunensis³ fordom / Guds församblings trogna medarbete/re och 2 theras barn, hvilken i Her-/ranom afsomnade d. 20 Maii 1668». — I boken stod »Christus är mitt Lif och döden är min Winning» samt kring

¹ Jacob Güttræus, f. i Skottland 1602, † 1661. Kyrkoherde och prost i Stora Tuna.

² Erik Fontelius, komminister i Stora Tuna, f. 1680, † 1773. G. m. 1. Anna Sewallius, f. 1677, † 1740. 2. 1742 Helena Anagrius, † s. å.

³ Samuel Erici Tunensis, komminister i Stora Tuna, f. 1620, † 1668. G. m. Elisabeth Björnsdotter.

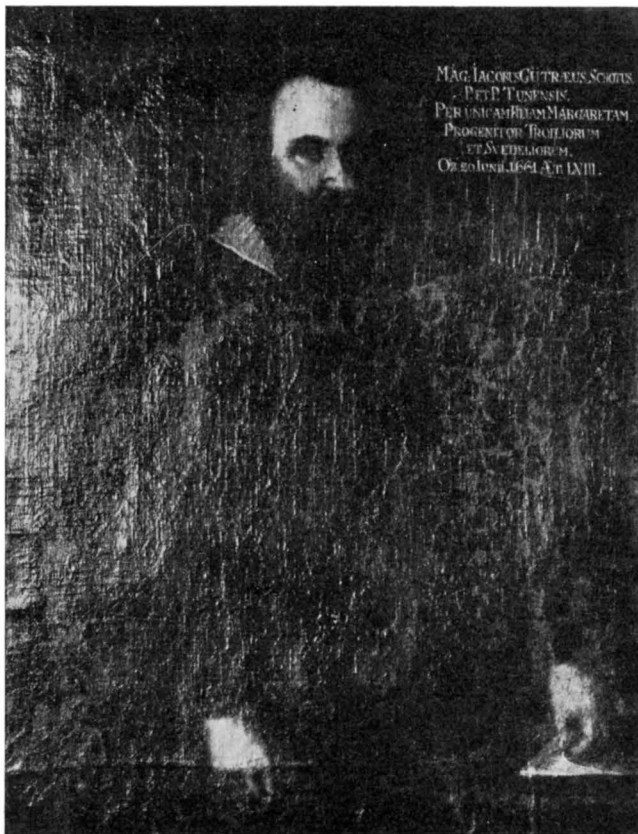

Fig. 393. Stora Tuna. Porträtt av kyrkoherden Jacob
Güthräus, † 1661.

Bildnis des Pfarrers Jacob Güthräus, † 1661.

kanten citat ur Ps. 116:7. Stenen är sönderslagen, högra kanten borta. Bevarad L. 130 cm. B. 103 cm.

Gravsten av kalksten med lager och andra ornament samt inskrift: HOC MONUMENTUM / [MERITUS ES]T DE ECCLESIA TUNENSI / CUI [ULTRA] SEXEN[NIUM PRÆ]FUIT / PAST. ET PRÆPOS. / LAURENTIUS PETRI FERNEB. / [NATUS ANNO 1603, D.] 2[4] IUNII MORT[UUS] A. 1673]. D. 10 IULII / PRO SER[VAN]DIS. TEGENDIS ET [OR]NANDIS / CINERIBUS SUIS, / UT ET / SVAVISSIMÆ CONIUGIS / ANNE BLACKSTADLÆ / QV[Æ FAH]LUNÆ NATA EST A:O 1626. D. 3 APRIL. Det är: Detta minnesmärke har Laurentius Petri Fernaboensis — född år 1603 den 24 juni, död år 1673 den 10 juli — fått av Tuna församling, vilken han som kyrkoherde och prost förestod mer än sex år för att det må bevara, täcka

och pryda hans aska såsom även hans ljuva makas Anna Blackstadia, som är född i Falun år 1626 den 3 april. L. 210 cm, B. 146 cm.

Rektangulär stenplatta med inskrift: 1675 DEN 17 APRIL
H S S H. 59 × 50 cm.

Gravsten av kalksten ornerad med kerubhuvud, timglas och döds-
skallar samt inskrift: PETTER HWITTKOPP / ÄBBA PÅDERSDOTTER / 1687
TEXT 2 TIM. 2 och citat ur Ps. 94:19 samt 2 tim. 1:12. Kring
kanten: CHRISTUS ÄR MITT LIF OCH DÖDEN ÄR MIN WINNING SI DEUS PRO
NOBIS QVIS CONTRA NOS /. Det är: Om Gud är med oss, vem är då mot
oss. Insatt i korväggen i sista restaureringen. L. 195 cm, B. 128 cm.

Gravsten av kalksten, fragmentarisk. I mitten rester av kartusch
med ram och hjärta. Ovanför inskrift: HER VNDER HVIL[AR SIG]
SALIGE I HERR[ANO]M [AFS]OMNADE. På kartuschen har stått J. J. S. /
E. J. D. K. J. D. L. J. S. E. J. D. Kring kanten citat ur Apostlagärn.
7:14. Enligt SAHLSTEDT skulle initialerna beteckna Israel Israelis
(Nassenius) och sålunda betyda *Israel Israelson* och de fyra följande
beteckna barn, döda i späda ålder i Tuna.¹

Gravhäll av grå kalksten, över Petrus Arfslind. Ornerad. In-
skrift: PETRUS ARFSLIND / EMERE M. DOTTER / BÖR WHILA UTAN MEEN /
/ IN UNDER DENNA STEEN / TIL DES DE SKU UP STÅ / MED BARNEN SINA
SMÅ / OCH EWIG GLÄDIE FÅ / A:O 1705. Överst »Si brudgummen
kommer, gån ut att möta honom». Inmurad i korväggen i sista
restaureringen. L. 194 cm, B. 127 cm.

Gravhäll av grå kalksten över Olof Lixelius och Olof Colbeckius²
med inskrift: [UNDER] DENNA STEN HUILAR / OCH / [HAF]WA UTH SEDT
ATT HUILA / S. H. OLOF LIXELIUS / OCH / H. OLOF COLBECKIUS / SAMBT
/ HUSTRU KERSTEN E. D. / VESTM. / MED DERAS BARN. / ANNO 1706. L.
190 cm, B. 129 cm.

Gravsten av rödaktig sten, huggen för Petrus Gangius med familj.³
Ornerad med följande inskrift: HIC / CLAVDI EXUVIAS SUAS / ET / EX-
PECTARE RESURECTIONEM / VOLUERUNT PIEQUE DESTINARUNT / M. PETRUS
GANGIUS / PASTOR ET PRÆPOSITUS / PRIMUM SAHLENSIS / DEIN TUNENSIS

¹ Israel Israelis Nassenius, f. 1619. † 1693. Komminisier i Stora Tuna
1658—1671, då han blev kyrkoherde i Floda. G. m. Elisabet, dotter till pastor
G. Asperus i Nås.

² Olof Lixelius, f. 1646, † 1691, komminister i Stora Tuna. G. m. Chri-
stina (Kerstin) Westman, som konserverades av efterträdaren Olof Colbeckius,
f. 1659, † 1727.

³ Petrus Gangius, f. 1633, † 1707. Kyrkoherde och prost i Stora Tuna
fr. o. m. 1676. G. m. Christina Théet, f. 1644, † 1730. Gravstenens här inom
ram återgivna årtal äro ej inhuggna.

Fig. 394. Stora Tuna. Porträtt av prosten Petrus Dahlborg, † 1723.

Bildnis des Probstens P. Dahlborg, † 1723.

ECCLESIE / ATQUE DILECTISSIMA EIUS CONIUNX / CHRISTINA TEET / CUM
 ALIQVOT PIGNORIBUS / CONIUGALIS THORI / OBIERUNT / ILLE ANNO CHRISTI
 MDCC VII / ILLA ANNO DOMINI MDCC XXX / MARGARETA FILIA A.
 MDCLXXVI IV IVLII / PETRUS FILIUS ANNO MDCLXXVI XX IVLII / ERICUS
 FILIUS OBIIT A. MDCXCIX. Det är: Här hava M. Petrus Gangius, kyrko-
 herde och prost först i Sala, sedan i Tuna kyrka och hans högtäl-
 skade maka Christina Teet velat och fromt bestämt, att deras kroppar
 skulle inneslutas och invänta uppståndelsen tillsammans med några
 barn. De avledo, han Herrens år 1707, hon Herrens år 1730,
 dottern Margareta år 1676, d. 4 juli, sonen Petrus år 1676, d. 20
 juli, sonen Eric år 1699. Stenen alltså huggen efter år 1699 och
 lagd över barnens grav. Insatt i korväggen. L. 216 cm, B. 145 cm.

Gjutjärnshäll över Johan Carlsson vid Hogården och hans hustru
 Elisabet Knutsdotter samt deras barn och arvingar. Från 1721. I

mitten kartusch med Christus är mitt liv etc. hållen av två putti, under gravläggningen, i hörnen evangelistsymbolerna. Kring kanten Job. 19 : 25. Insatt i korväggen i sista restaureringen. Gjutten i samma form, som en fragmentariskt bevarad sten i Bjursås (jfr s. 93). L. 180 cm, B. 104 cm.

Gjutjärnshäll över fänrik Erik F. Romhålt och hans hustru Margareta Grot. Från 1750. Ingjuten rand kring inskriften och märken efter ringar i hörnen. L. 207 cm., B. 142 cm.

Utom dessa ligga i koromgångens golv en grå 1600-tals häll. L. 210 cm., B. 144 cm. och en rödgrå häll av samma storlek, likaledes från 1600-talet. Inskrifterna utplånade. Dessutom en häll med två inskriftskartuscher, sannolikt identisk med den av SAHLSTEDT beskrivna hällen över Israel Danielsson Storek, som kring kanten hade citat ur Johannes ev. 211 : 25. Jag är uppst . . . kan ännu läsas å stenen. L. 201 cm., B. 143 cm.

Vidare finnes en grå kalkstenshäll med timglas, dödskallar och lagerkrans med alla inskrifter utplånade. 1700-talet. L. 164 cm., B. 137 cm. Utom dessa är en hel del fragment, trasiga och nötta hällar använda som golvsten och bitarna inpassade mellan de hela. Dessa, som i regel ej bevara några konstnärliga former, äro numer omöjliga att identifiera. Alla gravstenar, som vid den sista restaureringens början lågo i korgolvet, men ej längre utmärkte gravplatser, inlades i koromgångens golv och en del fästes vid korets östra murar.

Av de av SAHLSTEDT beskrivna stenarna ha följande ej återfunnits eller identifierats: nr 7 över Prosten Sigericus Nenzelius med årtalen 1638, 1640 samt S. S. N.¹ bomärke och M. H. D., No 12 över »Captain» Gustaf Norman och hans hustru Sara Morström 1708, nr 16 med initialerna P. G., 1648 och citat ur Job 14 : 1; sannolikt över

¹ Sigericus Nenzelius, f. 1600, d. 1638.

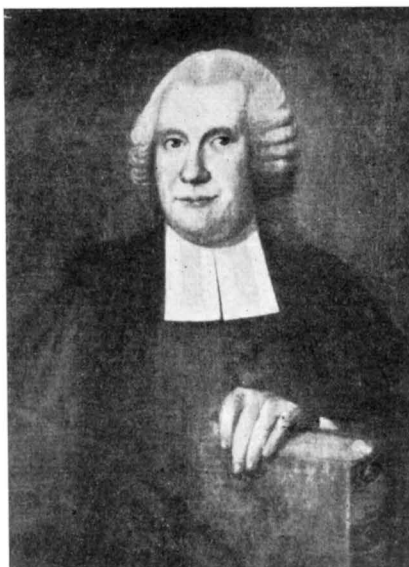

Fig. 395. Stora Tuna. Porträtt av prosten Magnus Sahlstedt, † 1752.

Bildnis des Probstes M. Sahlstedt, † 1752.

Fig. 396. Stora Tuna. Jacob Nääfs gravsten. Efter SAHLSTEDT.
Grabstein über Jacob Nääf, †1598.

Petter Gürgens (jfr s. 383), handelsman i Stora Tuna, nr 17 med årtalet 1649 och N. R. B., S. H. D. (=Handelsman Petter Nilsson i Buskåker och hans maka), nr 18 utplånad, endast med språket »Lefwe wi så lefwe wi Herranom etc.», nr 19 över Hans Gahn och Anna Medén 1704.¹ Se även s. 334.

¹ Hans Gahn, befallningsman, skänkte jämte hustrun 2 ljusarmar till kyrkan (jfr s. 382).

Jacob Nääfs¹ gravsten låg i början av Sahlstedts kyrkoherdetid vid kyrkan, men blev sedan sönderslagen vid byggnadsarbeten och var förkommen 1743. Den visade i mitten den dödes bild i full kroppsstorlek och på sidorna hans skottska anvapen (fig. 396) samt hade på kartusch nederst följande inskrift: JACOB NAEF EN SKOTTSKER MAN / AV GREFLIG ÄTT OCH BÖRDE; / I DAHLUM WAR OCH WISTADES HAN, / OCH HÖFDINGA WÄLDET FÖRDE, / PÅ ÖKNÖN WAR HANS TIMLIGA HEM, / THET UNTE HONOM SWEA KONUNG; / HÄR UNDER HWILAR HAN SIN BEN, / OCH WÄNTAR EN HIMMELSK BONING. Denna sten hade Nääfs måg, Johan Skytte (jfr s. 375 not. 3) låtit lägga på graven 1634.² Stenen låg enligt SAHLSTEDT »wid then ena sidan om södra portgongen». Han lämnar frågan öppen om stenen utmärkte gravens plats.

Epitafium över Pedher Nilsson och hans familj, uppsatt 1653. EPITAFIER. Av snidat, målat och förgyllt trä. I mitten fragmentariskt bevarad målad framställning av Kristus som världsdomare. T. h. knäböjer hustrun och 4 döttrar. Tavlans vänstra del och motsvarande del av ramen äro borta. Här har mannen och eventuellt sönerna knäböjt motsvarande figurerna t. h. Ramen är plattskuren med rosetter, fjällornering och andra typiska ornament från 1600-talets förra hälft. Inskriften, som till största delen är utplånad, återges här, fullständig av vad som fanns kvar på SAHLSTEDTS tid: THEN FORDOM [ÄHREBORNA MANNEN]OM / PEDHER NILSSON OCH HANS DYGDERIKA / HUSTRU CATHARINA HANS DOTTER / / TIL ÅMINNELSE D. 22 SEPT. ANNO] 16[5]3. H. 137 cm. Förvaras i tornet.

Epitafium över Petrus Gangius (jfr s. 395 not. 3), f. 1663, † 1707 och Christina Teet. Av snidat, målat och förgyllt trä (jfr fig. 366 t. h.). Överst krucifix av vitmålat trä och putti omkring den ovala inskriftstavlan två sörjande dygder samt lager och ornament i imiterad svart och vit marmor. Framför inskriftstavlan på den sockel-liknande underdelen äro ovala porträttmedaljonger av de avlidna. Nederst på kartusch citat av liktextspräken Ps. 62: 6—9. På inskriftstavlan följande inskrift i guld mot svart: QUISQUIS ES, / QUI UTRAMQUE HIC VIDES EFFIGIEM: / IN ILLA VENERARE MARITUM, / VIRUM MAXIME REVERENDUM ET PRÆCLARISSIMUM / MAGISTRUM, PETRUM GAN-

¹ Jacob Nääf, skotte, friherre, † 1598. Var under Sigismund ståthållare i Västmanland och Dalarna och ställde sig under hertig Karls uppror på konungens sida, varför han mördades av den förbittrade Dala-allmogen, vilken händelse plägar kallas »Näftåget».

² Joh. Ihre, De tumultu Dalekarlorum vulgo Naeftoget. Diss. Uppsala 1743.

GIUM: / IN HAC UXOREM, / NOBILISSIMAM ET HONESTISSIMAM MATRONAM / CHRISTINAM TEET: / AMBOS / EGREGII SEXUS SUI ORNAMENTA: / ALTER STIRPE AC ORDINE SACERDOTALI PRÆCLARA PROGENITUS / IN GAGNEF D. XV DECEMBRIS A. MDCXXIII. / POST DEPOSITA ET UPSALIÆ ET JENÆ PUBLICA SOLIDIORIS DOCTORINÆ SPECIMINA. DIVINÆ SAPIENTIÆ ET ELEGANTIORIS LITERATURÆ CLARES STUDIO, / ET SOLERTI, PER BELGIUM, ANGLIAM, GALLIAM ET GERMANIAM / CONSPICUUS PEREGRINATIONE, / ANNO MDCXLV AROSLE LECTOR ELOQUENTIÆ / ANNO MDCXLIX SALENSIUM, / ANNO MDCLXXVII TUNENSIVM / PASTOR ET PRÆPOSITUS CONSTITUTUS EST, / CUM INSIGNI AUDIENTIVM ADPLAUSU ET FRUCTU. / TANDEMQUE MAJOR SEPTUAGENARIO / HIC RELICTIS CORPORIS EXUVIIS / DIE XXV:TA AUGUSTI, A:O MDCCVII EX HAC VITA IN MELIOREM COMMIGRAVIT. / ALTERA LOCO NATA NOBILI / FAHLUNDE DIE XIV JANUARI ANNO MDCXLIV / PULCHERRIMIS INSTRUCTA VIRTUTIBUS, / NUPSIT IN TUNA, DIE XIV AUGUSTI A. MDCLXIV / ET SVAVISSIMO IN CONJUGIO, / UNDECIM LIBERORVM FACTA GENETRIX, / DILECTISSIMI VIRI SUPERSTES FUNERI / CUM OCTO, / QUI SUPERSUNT TORI PIGNORIBUS, NOC MUTUI AMORIS ET DEBITI OBSEQUII / MONUMENTUM POSUIT. / ABI ET CALENTEM EIUS FAVILLAM, / PENSITATA SIC VITÆ MISERIA, / NON FLORIBUS, SED LACHRYMIS / CONSPERGE. Det är: Vem Du än är, som ser dessa båda bilder: vörda i denna maken, högvärdige och berömlige läraren Petrus Gangius: i denna hans hustru, den högädlade och ärbara matronan Fru Christina Teet: båda utmärkta prydnader för sitt kön. Den ene, vars förfäder voro medlemmar av det högädlade prästeståndet, föddes i Gagnef den 15 december 1623. Efter i både Upsala och Jena avlagda prov på gedigen lärdom blev denne, som var berömd genom sitt intresse för den gudomliga visheten och den sköna litteraturen och känd genom en vetenskaplig studieresa i Belgien, England, Frankrike och Tyskland, år 1645 lector eloquentiæ i Västerås. I Sala blev han år 1649, i Tuna år 1676 utnämnd till kyrkoherde och prost med åhörarnas utomordentliga gillande och till deras stora gagn. Och slutligen flyttade han över sjuttio år gammal efter att här ha lämnat sitt kroppsliga hölje den 25 augusti år 1707 från detta liv till ett bättre. Den andra, född i adligt stånd i Falun den 14 januari år 1644 och utbildad i de skönaste dygder, gifte sig i Tuna den 14 augusti år 1664 och blev i det lyckligaste äktenskap moder till 11 barn. Överlevande sin högt älskade makes död har hon i förening med de 8 efterlämnade barnen låtit uppsätta detta minnesmärke av inbördes kärlek och tillbörlig lydnad. Gack och beströ alltså i tanke på livets olyckor dennes varma aska icke med blommor, men med tårar. H. 550 cm.

Epitafium över Petter Engman, uppsatt 1722. I mitten målning föreställande Kristus på korset; däromkring ram av snidat målat och förgyllt trä. Krönt av putti och omgiven av förgyllda akantusvingar i träskulptur samt trumpeter och kvistar. Inskrift: »*Christus* är mitt lif» etc. samt P. E. M. C. H. D. / A:o 1722. Initialerna betyda: *Petter EngMan* och *Christina HansDotter*. Han var helsinge och gästgivare i Naglarby i Stora Tuna. På nordpelare i koret (jfr fig. 366). H. c. 300 cm.

Utom dessa funnos enligt SAHLSTEDT ett epitafium över Ericus Laurentius † 1566, (jfr s. 392), som satt »i Choret på norrside-pelaren, gent emot Altar-disken» och bestod av »en liten Tafla af trä, med teckning af måladt blomwerk, i särskilta 2 ovaler, med rosenstielckar uti» samt hade följande inskrift i latinska leoninska verspar: Epitaphium Erici Laurentii, ordinarii in Tuna. / Da sancto lachrymas tumulo, nam mole sub ista / Præditus eximia Vir pietate jacet. / Castorum exemplum quondam venerabile morum, / Atque idem ingenuæ simplicitatis amans, / Qui teneros primum, patriæ spem, Rector epebos, / Erudiit studiis excoluitque bonis. / Inde sacro Christi pastor præfectus ovili, / Divini verbi dogmate pavit oves. / Hic semper vigilans, accuratissimus illic: / Munereque egregie functus utroque fuit. / Sed fera mors patriæ, tantos invidit honores, / Hicque sub exigua funera clausit humo. / Sub qva nunc placide, terrena labe solutus, / Expectat reditus, maxime Christe, Tuos. / Ergo Sacrum hoc, quicunque vides, venerare sepulchrum / Hospes, dumque licet vivere, disce mori. D. ä.: Giv Dina tårar åt den heliga graven, ty under denna håll vilar en man, utmärkt av en utomordentlig fromhet, en gång ett vörtnadsvärt exempel på rena seder och (en man), som älskade okonstlad flärdlöshet, vilken först som lärare undervisade späda gossar, fäderneslandets hopp, sedan som rektor uppbyggde ynglingar i goda seder, därefter, satt till herde för Christi heliga fårahus, födde fåren med det gudomliga ordets lärdom. På den förra platsen alltid vaksam, på den senare mycket omsorgsfull, skötte han båda värven utmärkt. Men den grymma döden unnade ej fäderneslandet sådan heder utan inneslöt hans lik här under en handfull jord, under vilken han nu i lugn, befriad från jordisk synd, inväntar Din återkomst Höge Kristus. Vörda, således Främling, vem Du än är, som ser den, denna helga grav och lär att dö, så länge det ännu är Dig givet att leva.

»Gint öfr Funten» hängde också ett epitafium av trä över Samuel Mathiæ Malmenius (jfr s. 356), som SAHLSTEDT beskriver, men som

FÖRSVUNNA
EPITAFIER.

nu är försvunnet. Det bestod av en på trä målad tavla, där den döde med två hustrur och barn voro avbildade, samt inskrifter med deras initialer, årtalet 1621 och »Omnia nostro Tuo merito sunt Christe, piata / Nomino, vita, genus, facies, mors, sarcophagusque. / Da defigamus coelesti lumina regno / Sponseque, matura reditum, dulcissime JEsu! Det är: Allt vårt är renat genom Din förtjänst Kristus: namn, liv, härkomst, gestalt, död och grav. Giv att vi må få skåda himmelriket och påskynda Din återkomst ljuvaste brudgum Jesus. Nederst: »Lär oss Gud then stund besinna, / Och altid hafwa i minne: / När Wattnen the skola brinna, / Och bergen som wattn bortrinna; / Tröst oss tå af nåder dina, / Låt oss ewig glädie finna.»

Likaledes försvunna äro följande sex av SAHLSTEDT nämnda epitafier: »en liten trä-tafla» över »Fordom Lieutenanten Ährlig och mannhaftig Lars Oro», som dog 1692, 63 år gammal med citat ur 2 Tim 3:7. Det hängde bakom altaret. En »liten Tafla» med »swarta bokstäfwer nu temligne förnötta» över Lieutenanten Nils Pedersson, som dog 1620 eller 21, 67 år gammal. Vidare en »Tafla med en förgylt Nyckel» över Johannes Bartholin, f. 1673, † 1709 med hustru och två barn (jfr fanan ornerad med nyckel, s. 390). Citat ur 2 Kor. 5:1—2. »En liten Trä-tafla» på tredje pelaren i söder från öster räknat över Fältväbeln Olof Gervin f. 1660, † 1716. Mitt emot denna hängde i norr ett epitafium »med 2:ne Engla-skielpelser, ofwan och nedan. Som i endan af sina vtstreckta wingar, å then ena sidan föhra ett swerd å then andra en storck, med en orm i munnen»; nederst inskrift: »Salig Israël Danielsson Storck».

PORTRÄTT. Gustaf II Adolf, porträtt omgivet av en snidad, ornamental ram målad och förgylld. På ramen alla de då varande svenska landskapens vapen samt riksvapnet. Ornamenten plattskurna, färgerna, som äro förnyade i senare tid övervägande svart, gult, rött och guld. Utförd av konstnären Johannes Frisius. Inskrift: AUGUSTISSMUS / SVECORUM GOTHORUM / VANDALORUMQUE REX / GUSTAVUS MAGNUS / TRIUMPHATOR TOTI MUNDO ADMIRABILIS / PRO GLORIA DEI PATRIÆ SALUTE ET GERMANIÆ LIBERATE / OCCUBUIT IN PUGNA / LUTZENTI A:O D. 1632 6 NOV. ÆTATIS 38 REGIMUS 21. Nederst: IN PERRENNEUM / BEATISSIMI REGIS MEMORIAM EPITAPHIUM / HOCCE ERECTUM EST ANNO MDCXLIII / PASTORE SIMONE BENEDICTI ARBOGENSI / OPERA JOHANNES FRISIL. Det är: Gustaf den store, Sveriges Götens och Vendes allrahögsta konung, föll som segrare att beundras över hela världen i slaget vid Lützen för Guds

ära, fäderneslandets räddning och Tysklands frihet den 6 november Herrens år 1632 i hans ålders 38:e år. Till ett evigt minne av den högst saliga konungen uppsattes detta epitafium år 1643 efter Kristi börd, då Simon Benedicti Arbogensis var kyrkoherde. Utfört av Johannes Frisius. — H. 430 cm. Enkelt arbete. Tavlan, som av ålder suttit på den tredje södra pelaren från öster, har i sista restaureringen flyttats till korets södra vägg. Enligt SAHLSTEDTS uppgift skulle dylika Gustaf Adolfsporträtt skänkts till alla kyrkor i »hela Dahlenlaget», vilket man ännu på hans tid kunde iakttaga. I Stora Skedvi kyrka finnes ännu fragment av en liknande omramning i behåll, i Mora finnes samma porträtt.

Karl XI, porträtt i olja på väv, knästycke. Replik eller kopia av ett porträtt i Uppsala Universitets samling av David K. Ehrenstrahl¹ Förgylld ram. H. omkr. 180 cm. Porträttet skänktes 1808 av prosten Nathanel Thenstedts sterbhus² (prot. 1809).

Karl XII, porträtt i olja på väv. Ryttnarbild från unga år. Landskap i mörka färger och konungen på den stegrande hästen iförd pälsmössa. Kopia eller replik av original av Ehrenstrahl (s. 363). Förgylld ram. Samma porträtt finnes i Dalregementets mäss. H. omkr. 200 cm. Skänkt 1808 av prosten Thenstedts sterbhus (jfr föregående). Porträtten sutto ursprungligen i koret »på sidorne å väggen vid altaret», flyttades sedan till ett av de mellersta pelarparen i mittskeppet, där de utgjorde en verksam del av den pittoreska miljö av färger och former, som bildades i kyrkans mellan läktarbyggnader inramade mittskepp. Hänga nu sedan 1917, längst västerut å nord- och sydväggarna.

Jacobus Güttræus, f. 1602, † 1661 (jfr s. 393). Porträtt i olja på väv (fig. 393). Inskrift: Mag: Jacobus Güttræus Schotus. P. et P. Tunensis. PER UNICAM FILIAM MARGARETAM PROGENITOR TROILLIUM ET SVEDELIUM. OB. 20 JUNII 1661 AET: LVIII. En replik av samma porträtt finnes i Västmanlands-Dala nation i Uppsala.³ H. 110 cm., B. 82 cm.

Petrus Dahlborg, f. 1673, † 1723; porträtt i olja på väv (fig. 394). Svart dräkt, grå peruk, grönbå fond. Guldrum. H. 126 cm. B. 92 cm.

Magnus Sahlstedt, f. 1686, † 1752 (jfr s. 358); porträtt i olja på väv (fig. 395). Grå peruk, grönbå fond. Guldrum. H. 68 cm., B. 49 cm.

¹ N. Sjöberg, Uppsala universitets porträttsamlingar, Personhist. tidskr. 1912.

² Nathanel Thenstedt, f. 1731, † 1808. Kyrkoherde i Stora Tuna.

³ Hahr, Porträttsamlingen i Västman.-Dala Nation, Festskrift 1915, s. 86.

Nathanael Thenstedt (?) jfr s. 403. Porträtt i olja på väv av präst med grå peruk. Face t. h. Enkel målning från 1700-talets senare hälft, som sannolikt föreställer denne man¹. Guldrum. H. 80 cm, B. 64 cm.

J. O. Wallin (jfr s. 212 not. 2). Bröstitbild i olja en face. Signerad »J. G. Sandberg fecit 1842». Guldrum. H. 71 cm, B. 56 cm.

J. O. Wallin, litografi av Cardon 1838. Guldrum.

Erik Morén (jfr s. 340). Porträtt i olja på väv; signerat: Leksell 99. — H. 74 cm. B. 62 cm.

Stora Tuna kyrka, oljemålning på trä i svart ram med guld. Inskrift: Stora Tuna kyrkas utvendiga utsikt före Branden som timade, d. 10 april 1807. Testamenterad til kyrkan af J. O. S. i Norrbodarna 1814. B. 89 cm, H. 65 cm.

Gustaf III:s tal 1772, tryckt blad i guldrum.

Karl XIII:s tal 1817, tryckt blad i guldrum.

MINNESTAV-
LOR, KUNGA-
TAL M. M.

I kyrkan ha funnits följande kalligrafiska minnesskrifter i gravyr av Ambrosius Hedengran i svarta ramar, samtliga nu försvunna: Över jubelfesten 1693, Karl XI:s begravning 1697, Slaget vid Narva 1700, Återställandet av Schlesiens religionsfrihet 1707, Jubelfesterna 1721 och 1730.

Fragment av Påven Leo X:s bulla (fig. 397), utfärdad på nyåret 1515 till innevånarna i ärkestiften Mainz och Magdeburg, biskopstiftet Halberstadt och Markgrevskapet Brandenburg. Bullan har legat som styvnad i korkåpans clipeus jämte ett fragment av en tysk sammanfattning av bullans innehåll² och observerades och framtogs då kåpan konserverades på Pietas (jfr s. 384).

PÅVEBULLA.

Sigill med yxa och båge samt omskrift i minuskler: sigillum + dala + anno + domini MCDXXXV, d. v. s. Dalarnas sigill 1435. Av trä. Kopia efter ett Statens historiska museum tillhörigt original (se titelbladet).

SIGILL.

Sigill med dalpilar och krona inom ornamentalt ram och omskrift: SIGILLUM. COMMUNITATIS. IN. VALLIBVS, d. v. s. Menige dalallmoges sigill. Av silver. Saknar årtal, men torde stamma från omkr. 1500 (fig. 338).

Sockensigill (fig. 399), föreställer Johannes döparen med lammet och har följande omskrift: Sigillum * Ecclesia * Tune * mon-

¹ Det har också gissats på Johan Lindh, f. 1695, † 1756, vilket dock torde vara för tidigt.

² A. Lindblom, Nord Tidskr. för Bok- och Biblioteksväsen, 1917, s. 302.

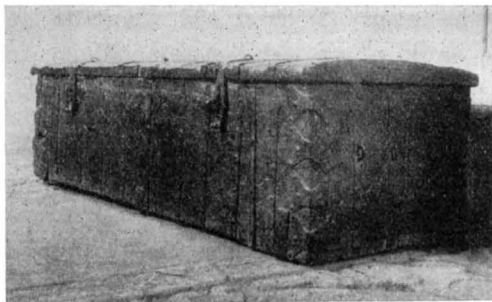

Fig. 398. Kista. 1500-talet.
Eisenbeschlagene Holzkiste. 16. Jht.

tanae 1627. Stampen till detta sigill har varit förkommen och återförvärvats genom Stora Tuna Hembygdsförening (fig. 400).¹

BRUD-
BÄNKAR.

Brudbänk av furu med vändbart ryggstöd och ornamentalt utsågad list. 1600-talet.

Bänk, troligen brudbänk, med profilerade spjälor i ryggen. Delvis trasig. 1600-talet.

MÖBLER I
SÄKRISTIAN.

Skåp av furu, rektangulärt med en dörr. Brunmålat. Troligen från 1600-talet.

Skåp av furu med två dörrar. 1700-talet.

Bord med ornamentalt utsågade fötter, förbundna av slå. 1600-talet.

Bord av samma typ som föregående. Skadat av branden 1807. Troligen från 1700-talet.

Bord med fyra ben och skiva med låda under. 1700-talets förra hälft.

Bord med rund skiva och svarvade ben (fig. 359). 1700-talet.

Skrivbord med nedåt smalnande ben och uppsats med lådor på mitten. 1800-talets början.

Stol med hög sits med två lådor under, sidostöd och ryggstöd av ornamentalt utsågat trä. Troligen från 1600-talet.

Kista av furu (fig. 398) med järnbeslag. Brunmålad. Troligen från 1500-talet. L. 211 cm, H. 58 cm.

Kistor, 4 st., av brun och svartmålat trä med järnbeslag. I tornets nedervåning. 2 av dessa äro offerkistor, en av dem är möjligen identisk med »en stor sädeslår med låse att förvara fattig säden, som wid dödsfall inflyter och till högtiderna utdelas» (inv. 1737).

¹ För foto och uppgifter om sockensigillet står förf. i tacksamhetsskuld till Dr E. Hällsjö, Domnarvet.

Fig. 399. Stora Tuna. Socken-
sigill. 1627. Riksarkivet.
Siegel der Gemeinde. 1627.

Handkvarn av gråsten i ställ av trä. Vanlig form. Har använts att mala kimirök på. DIVERSE.

Psalmboksfodral av furu, 4 st. Vanlig form. Två ha enkel skuren ornering och ett inskrift: Ano: 1756 CCS. Funna i golvet vid grävning 1915.

Handskar, 8 st; vanliga halvhandskar med broderi. Tillhöra Stora Tuna sockendräkt.

Diverse mynt från nyare tid, glasögonsfodral, psalmbokspärmar m. m. Funna under golvet 1914—17. I montrer i tornet.

Stock, som klockorna dragits upp med i tornet. 1807.

2 st. karbaser av snott läder. »Straffstock» och »Plichtepall» nämnas på 1700-talet.

I tornet hänga två klockor: Storklockan, gjuten 1807 av Mäster Eric Göthe-Ericson i Falun. Utom de sedvanliga uppräkningsarna av stiftets, länets och socknens förtroendemän har klockan en versifierad inskrift, som anses vara författad av J. O. Wallin: o MÄNNISKA SOM DU JAG UR MIN ASKA TRÄDER / MIN HUNDRA ÅRA RÖST VAR HÖRD AV DINA FÄDER. / SOM HVILA HÄR I RO / KOM TILL GUDS HELGEDOM DU BARN AV SAMMA BYGDER! / KOM LÄR WID DERAS GRAF AT ÖFVA SAMMA DYGDER / OCH DÖ I DERAS TRO. H. 173 cm. D. 178 cm. Lillklockan, ursprungligen nygjuten 1807 efter branden av samma gjutare, men omgjuten 1910 av J. A. Beckman & Co i Stockholm.¹ KLOCKOR.

Före 1531 hade kyrkan minst två klockor, en större och en mindre. De nämnas i samband med Gustav Vasas skattekrav och klockkriget.

¹ Jfr M. ÅMARK, Dalarnas kyrkklockor, Sthlm 1924, s. 265 ff., där klockorna finnas utförligt beskrivna.

Sålunda berättar Peder Swart att Tuna-borna genast utlämnade »theres störste klocka» och att den strax blev »förd vth dock icke länger än till Hedebo. Ty ther böriade tå föret brista, effter thet war i ytersta wårsleton». Då klockuppreret började återtogs klockan, men vid den följande räfssten fick socknen utlämna en mängd dyrbarheter utöver vad de tidigare lämnat (jfr s. 579 f.) och dessutom »Ena klokko nasth then störste som wogh xi skeppd iiiij lispd v mark kopar». I inventariet 1576 nämnas endast »handkläckor 2 str» av vilka den ena förvarades i prästgården. Sannolikt förstördes de äldre klockor, som kyrkan fått behålla, i branden 1590. Någon uppgift om nygjutning har man dock ej förrän 1615, då en klocka gjutes och 1622, då ytterligare två gjutas. Inv. 1623 upptar »klockor: 3 i tornet och een lijten handklocka i hualfvet» och 1634 beskrivas de närmare: »1. stoor wäger wid pass 25 Skpd 1622 gutin 2. mindre wäger 17 Skpd 1615 gut. 3. om c:a 3 Skpd 1622 gut. än enn lijten i hualfuet». Valvklockan nämnes ej efter 1634, den andra lilla klockan tycks ha medtagits i klockgjutning. Gjutarnas namn äro ej kända.

Storklockan och mellanklockan omgötos 1706 av Gerhard Meyer, som för klockgjutning uppehöll sig i Falun. 1713 lät församlingen omgjuta lillklockan genom Gerhard Meyers änka, som lät gesällen Johan Andreas Closz utföra gjutningen i Falun. 1719 anskaffades en ny klocka om »3 sk L , 1 L L från Mr Eric Näsman Söderberkense, Kläckgjutaren i Stockholm». Samtidigt omgöts lillklockan av samme gjutare, som då hade stor klockgjutning i Grangärde, där flera västerdalssocknar haft klockbeställningar. Den 1622 gjutna lillklockan, som omgöts 1713, förnyades åter 1735 av Mr Näsman i Stockholm. SAHLSTEDT har långa beskrivningar av klockorna och utförliga citat av 1700-tals klockornas inskrifter. Då de viktigaste delarna därav återgivits av Åmark, avtryckas de ej här.²

Kring Stora Tunas klockor finnas många sägner, som i allmänhet ha karaktär av vanligt skrock och som utförligt relaterats av Åmark.³ Mera direkt konsthistoriskt intresse har berättelsen från klockgjutningen efter branden 1807. Då sjönk »kärnan» (d. v. s. inre delen av formen) varöver klockgjutaren blev så förfärad att han rymde. Hans hustru räddade emellertid gjutningen genom att kasta ringar

¹ PEDER SWART, Konung Gustaf I:s krönika. Utg. av NILS EDÉN, Sthlm 1912.

² M. ÅMARK, a. a. s. 270—75.

³ M. ÅMARK, Kyrkklockor, klockare och klocksägner i Dalarne, Sthlm 1928.

och andra dyrbarheter i stöpningsen. Klockan fick därigenom en säregen ljus färg, som anses bero på att den innehåller mer silver än vanligt. På ett ställe ovan bredden, som utpekas, skall en specie-daler ligga lös och skramla.

Fig. 400. Stora Tuna.
Stamp till sigillet fig. 399.
Petschaft.

Sammanfattning av Stora Tuna kyrkas konsthistoria.

I. En mindre, rektangulär kyrka av gråsten uppfördes under 1200-talet. Dess grundmurar hava till en del påträffats under den nuvarande byggnaden (Pl. III).

II. Vid 1300-talets början utfördes (eller möjligen blott planerades) en utvidgning av denna kyrka, vilket likaledes visas av spår av grundmurar under nuvarande kyrka (Pl. III). Från samma tid är en dopfuntsfot av gotländsk kalksten bevarad (fig. 380).

III. Vid mitten av 1400-talet började man uppföra den nuvarande kyrkan, en treskeppig hallbyggnad av gråsten och tegel med koromgång, rikt ornerad västfasad och stjärnvalv. Sakristia med övervåning och korläktare, s. k. gapskulle. Vapenhus. Två tegelportaler i söder, en i väster och sannolikt en i norr. I valven ornamentala, delvis figurala målningar. Korskrank på tegelgrund. Inventarier: triumfkrucifix, altarskåp, dopfunt (fig. 369, 412—16, 379). Fullbordad omkr. 1500.

IV. 1500-talets mitt. Ett västtorn av gråsten och tegel med hög spira uppföres. Fragment av inredning bevarade och en gravsten känd (fig. 375, 396).

V. Tornspiran avbrann 1591. 1610—15 uppföres en hög, spånklädd spira av Hubert och Gerhard de Besche (fig. 364). 1618 uppsattes på gapskullen en orgel med praktfull fasad. Ny predikstol (fig. 419—21), bänkinredning, skrankanordningar, läktare m. m. tillkomma 1621—34. Sedan föregående per. har en korkåpa från 1500-talets förra hälvt skänkts eller köpts.

VI. 1600-talets slut. Fönsterna utvidgas. Kyrkans inre vitlimmas. Ny bänkinredning. Gapskullsbågen igensättes med bräder, orgeln flyttas till västläktaren, som ombygges. Silver, ljusredskap och epitafer tillkomma efter hand.

VII. 1717—19 utvidgas sakristian. Korskranket rives, ny altarprydnad, nya läktare, nummertavlor, ljusredskap, gravminnen.

VIII. 1700-talets mitt. Predikstol av Johan Ljungh, ny bänkinredning, ljusredskap, prästporträtt.

IX. Tornspira och tak förstördes vid eldsvåda 1807. Därefter får kyrkan en lägre takresning och en ny tornhuv (fig. 340) 1819. Vapenhuset rives och portalerna få nyklassistisk omfattning. Inredningen repareras, ny orgel, nummertavlor.

X. 1860. Kyrkogårdsmuren raseras och kyrkogården hägnas med järnstaket.

XI. 1914—1917 restaureras kyrkan av arkitekten Axel Lindegren. Ny tornspira uppföres, takresningen höjes, långhusets väst- och sydportaler återställas så vitt möjligt i ursprunglig form. Triumfkrucefixet konserveras och uppsättes i triumfbågen, fönstret över kordörren förses med glasmålning av Olle Hjortzberg, nischen ovan sakristidörren, läktarna m. fl. platser med dekorativ målning av F. Månsson. Nya textilier och ljusredskap.

Zusammenfassung.

Stora Tuna war in älterer Zeit der kirchliche und politische Hauptort von ganz Dalekarlien, das zu der Zeit einen Bezirk, »Dala hundare« bildete. Hier war der Sammelplatz für die Bauernrevolten im 15. und 16. Jahrhundert, sowohl die nationalen gegen dänische Übermacht und Vogtübergriffe im 15. Jahrhundert als auch die Steuerunruhen unter Gustaf I. Wahrscheinlich ist es schon im Mittelalter in Frage gekommen, die Provinz zu einem eigenen Stift mit Stora Tuna als Bischofssitz zu machen, und in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts erhielt der Probst in Stora Tuna die Bischofswürde. Eine Absonderung vom Mutterstift war unter Carl IX. (1600—1611) theoretisch durchgeführt und ist aus den Stadtprivilegien ersichtlich, die

dieser 1609 für Stora Tuna erliess. Praktisch durchgeführt wurde sie nie, aber das imposante Kirchengebäude zeugt noch heute von der hervorragenden Bedeutung des Ortes in älteren Zeiten.

Ausgrabungen innerhalb der jetzigen Kirche haben die älteste Steinkirche am Platze freigelegt: ein kleines rechteckiges Gebäude (Pl. VI). Sie dürfte ausschliesslich von Feldsteinen aufgeführt gewesen sein, von gehauenen Teilen waren keine Spuren vorhanden. Ausser diesen Grundmauern wurden andere angetroffen, deren schadhafter Zustand keine sichere Deutung zulässt, die aber möglicherweise Überreste von Profanbauten sind, vielleicht auch oder eine Erweiterung der Kirche bezweckt haben dürften.

Die jetzige Kirche ist eine dreischiffige Hallenkirche mit dreiseitigem Chorabschluss, um die Mitte des 15. Jahrhunderts erbaut. Baumaterial ist Feldstein, an der Westfassade und an den oberen Partien der übrigen Mauern mit Backstein gekleidet, und mit ornamentalen Friesen von Treppen- und Rundbogenmotiven, sowie am Giebel zwei Figuren in Mörtel und Ziegel mit gemalten Details verziert. Die Figuren stellen die schwedischen und norwegischen Heiligenkönige Erik und Olof dar, den letzteren auf den Gnom tretend und sein Attribut, die Axt (Fig. 346), haltend. Das innere ist mit Sterngewölben von gewöhnlichem spätmittelalterlichem mittelschwedischem Typus gedeckt. Im östlichen Chorumganggewölbe eine Gruppe Ziegelfiguren: ein heiliger König, S. Erik oder S. Olof, der segnend ihre Hände über einen Mann und eine Frau, wahrscheinlich zwei Donatoren, ausstreckt. Die Gewölbe und Kapitäle tragen Ornamente in rot und graublau; an den Wänden reich ausgestattete Weihekreuze (Fig. 355). Die Sakristei, die ursprünglich zwei Räume hatte, erhielt 1717 ihre jetzige Form. Damals wurde auch ihr Oberstock verändert, der ursprünglich eingerichtet und gewölbt war und sich mit einem Spitzbogen gegen den Chor öffnete. An der Chorseite des Bogens war eine Empore gebaut, wo die Orgel ihren Platz bis 1699 hatte. Derartige Emporen sind oben S. 134 und 218 (Fig. 110, 111, 144, 154) beschrieben. Bei einer Restaurierung 1914–1917 wurde der Bogen als Nische wiederhergestellt und eine neue Empore aufgeführt, die doch in keiner Weise dem ursprünglichen Zustand entspricht (Fig. 361).

Der Baustil der Kirche hängt mit dem der übrigen mittelalterlichen Kirchen der Gegend besonders Vika (vergl. S. 149) zusammen, und ist wie diese von Västerås Domkirche beeinflusst; besonders steht das Gewölbesystem in deutlichem Zusammenhang mit dem um die Mitte des 15. Jahrhunderts erbauten Chor des Domes.

Der Figurenschmuck der Westfassade hat sein Gegenbild in norddeutschen Stadttoren und ähnelt auch dem Laurentiusbild am St. Laurentii Turm in Roskilde. Als Stil ist die Kirche in ihrem ganzen Umfang ein typischer Ausdruck für die Richtung, die die Sonder-Gothik in Mittelschweden während des letzten Jahrhunderts des Mittelalters nahm.

Im 16. Jahrhundert wurde im Westen ein Turm angebaut, dessen untere Teile von Feldsteinen sind, die oberen ziegelverkleidet, mit dekorativen Friesen versehen. Die erste Spitze desselben brannte 1591 ab, und dann wurde 1609–14 eine hohe schindelbekleidete Renaissancespitze erbaut (Fig. 364). Architekten derselben waren die beiden wallonischen Baumeistern Hubert und Gerhard De Besche, die 1608 von Karl IX. nach Schweden berufen waren, mit-

masslich zunächst für den Bergwerksbetrieb. Hubert baute 1613—18 den Turm der deutschen St. Gertrudskirche in Stockholm und war seit 1613 Baumeister am Stockholmer Schloss. Gerhard, der ein paar der uppländischen Eisenhütten angelegt hat, ist am meisten bekannt als Meister der 1613—19 erbauten Turmspitzen der Uppsala Domkirche. Diese, 1702 durch Feuer vernichtet, sind doch bekannt durch Abbildungen und haben grosse Ähnlichkeiten mit dem Turm von Stora Tuna. 1807 wurde diese Spitze durch den Blitz zerstört, und durch eine eisenblechbekleidete Turmkappe ersetzt (Fig. 340), die 1914 für eine hohe kupferverkleidete Spitze abgebrochen wurde. Gleichzeitig wurde ein neues, unbedeutend höheres Wasserdach und ein kupferverkleideter Dachreiter im Osten hergestellt.

Von den mittelalterlichen Inventarien der Kirche sind nur ein Triumphcruzifix (Fig. 369), schwedische Arbeit vom Ende des 15. Jahrhunderts, ein Taufstein, festländisch-schwedische Arbeit vom Anfang des 16. Jahrhunderts, und der Fuss eines gotländischen Taufsteines vom Ende des 13. oder Anfang des 14. Jahrhunderts, noch in der Kirche vorhanden. Der mittelalterliche Schnitzaltar ist nach der Amsberg Kapelle versetzt worden und wird im Zusammenhang mit den Inventarien derselben beschrieben werden. Er ist lübecker Arbeit vom Ende des 15. Jahrhunderts. Bei Ausgrabungen wurden die Mauern der ursprünglichen Chorschranke (Pl. III) angetroffen, die, wie man nach älteren Beschreibungen weiss, aus einem grünangestrichenen geschnitzten Gitterwerk auf Ziegelmauer bestand.

Eine Mehrzahl Teile des Gestühls von 1627 sind erhalten (Fig. 374). Die jetzigen Gestühle sind von 1678 (Fig. 373) und 1765. Bemerkenswert ist auch ein Chormantel (Fig. 387) von florentiner und venetianischer Seide vom Anfang des 16. Jahrhunderts, in dessen Clipeus die Bulle des Papstes Leo X. 1515 an Mainz, Magdeburg, Halberstadt und Brandenburg als Versteifung angewendet war. Der Chormantel, der ursprünglich nicht zur Kirche gehört hat, ist auf unbekannte Art um die Mitte des 17. Jahrhunderts in deren Besitz gekommen.

Die Kirchhofseinfriedigung ist jetzt ein ganz einfacher eiserner Zaun aus 1860 dem 19. Jahrhundert, war aber ursprünglich eine hohe Feldsteinmauer mit schindelbekleidetem Dach und übergebölbten Toren.

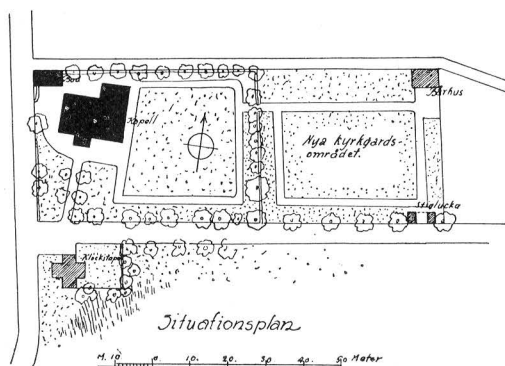

Fig. 401. Amsberg. Situationsplan. Uppmått av Magnus Dahlander 1927.

Lageplan.

AMSBERGS KAPELL.

KOPPARBERGS LÄN, FALU DOMSAGAS SÖDRA TINGSLAG, VÄSTERÅS STIFT, STORA TUNA KONTRAKT, KAPELL UNDER STORA TUNA.

Tryckta källor: SAHLSTEDT, s. 150. — HÜLPHERS, s. 84. — UNGE, s. 65.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: A. T. A.: 25 fotografier, därav 1 int., 22 inv. och 2 ext.; Inv. 1830; Fil. Dr. Gerda Boëthius' skrivelse till Riksantikvarien rörande tornets rivning och inredningens konservering 1923. — Västerås Domk. A.: Inv. fr. o. m. 1735. — B. St. 15 ritn. till restaurering av M. Dahlander 1923—26.

Kyrkans arkivalier förvaras till större delen i Stora Tuna kyrkoarkiv sammanbundna med moderkyrkans arkivalier. Räk. finnas fr. o. m. 1726, Inv. fr. o. m. 1748. Särskilda födelse-, död- och vigselböcker ha förts sedan 1726.

Kyrkogård, klockstapel och bodar.

Kyrkogården inhägnas av ett trästaket från 1841, som till största delen förnyats 1911 (fig. 401). Den utvidgades 1925 åt öster och den nya delen inhägnades då i söder av träbalkar med dubbla väggar av bräder, täckta av luttak och rödfärgade (fig. 402). I väster och söder äro ingångar mellan stenstolpar, stängda av smidda nya järngrindar. Innanför staketet en granhäck och utmed inhägnaden björkar, planterade efter 1841, vilket är kyrkogårdens västra del i dess nuvarande form anlades. Begravningsplats har icke funnits vid kapellet förrän omkring 1800, därförut användes Stora Tuna kyrkogård. 1804 byggdes »ett plank» runt kyrkogården. Den torde då endast ha omfattat området söder om kapellet.

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 402. Amsberg. Kyrkan och stapeln från nordväst.

Die Kirche und der Glockenturm von Nordwesten.

**KLOCK-
STAPEL.**

Klockstapelns, uppförd 1925 efter ritning av länsarkitekt Magnus Dahlander, är av trä, inklädd med bräder, spånslagen och rödfärgad, med tjärad spira (fig. 404). Innan stapeln byggdes hängde klockorna i ett torn vid kyrkans västra gavel (fig. 408, 411, s. 417).

BOD.

Boden ligger i kyrkogårdens nordvästra hörn. Den är uppförd av bräder och rödmålad.

**GRAV-
KAPELL.**

I kyrkogårdens nordöstra hörn är ett gravkapell, uppfört 1925 efter ritning av länsarkitekten M. Dahlander. Det är av trä med invändigt fogstrukna stockväggar.

Det äldsta kapellet.

Amsbergs kapell grundades 1647. Då byggdes ett kapell, om vilket icke några andra uppgifter finnas än en notis hos SAHLSTEDT, att där var en »capellstugu», där »Predikstohl och Altarebord ordenteligen varit inrettade». Detta kapell revs 1683, då det nuvarande byggdes.

Det nuvarande kapellet.

Långhus och sakristia äro knuttimrade. Väggarna äro utvändigt klädda med ohyvlade bräder med locklister över fogarna. Vapenhuset är av bräder på stolpvirke. Kapellet restaurerades genomgående 1924—25, av länsarkitekten Magnus Dahlander. Därvid

Foto A. Boëthius 1912.

Fig. 403. Amsberg. Kyrkan från sydöst.
Die Kirche von Südosten.

blevo timmerväggarna, som lutade mer än 40 cm. över lodlinjen, riktade och försträvade med järnbalkar. Tidigare hade en rad stöttor varit anbragta på olika sidor av kapellet, en synnerligen missprydande anordning (fig. 403). Vid samma tillfälle förnyades brädfodringen utvändigt i samma form, som den äldre haft, och väggarna höjdes något. Alla väggar äro strukna med rödfärg, vilket motsvarar det ursprungliga tillståndet.

Grunden, som tidigare bestod av kullerstenar i bruk, lagda direkt på marken, ersattes i restaureringen 1925 av en ny grund på frostfritt djup, ovanför markytan lagd med kullersten i bruk.

Fönstren i långhuset ha ursprungligen röda, nu vita, träramar med ofärgade glas. De stamma i sin nuvarande form från 1816, men glas och träramar äro av senare ursprung. I restaureringen observerades i norr och söder spår av smärre, senare igensatta rektangulära fönster, som upplyst orgelläktaren i kapellets västra ände. Deras platser ha markerats i brädfodringen.

FÖNSTER.

I väster och söder äro ingångar. Den västra stammar i sin nuvarande form från restaureringen 1924—25 (fig. 402). Där var tidigare en dörr, som ledde från tornet till långhuset, över vilken predikstolsdörrens överstycke var anbragt (s. 428). Södra dörren, genom vapenhuset, bevarar sin ursprungliga omfattning och dörr av

INGÅNGAR.

spåntade, vinkelställda bräder. Dörrarna, som tidigare voro målade i gulvitt, målades 1925 i gråvitt. Över den södra är anbragt en tavla med citat ur Esaias 3, vers 3, samt inskriften »Ano 1816».

YTTERTAK. Alla tak äro spånslagna och svarttjärade. Under restaureringsarbetet iaktogs att den äldre spånbeklädnaden varit lagd i mönster. Takfallet mot västra gaveln, som tidigare varit förbyggt av tornet, fick därför 1924—25 mönstrad spånbeklädnad. Takstolarna äro ursprungliga, men förstärkta och riktade i restaureringen. Därvid har taklaget försetts med stag för att hindra förnyad förskjutning av takstolarna.

INTERIÖR. Invändigt äro långhusets väggar brädklädda. Den äldre brädbeklädnaden nedtogs i restaureringen, men återställdes i samma skick. Brädbeklädnaden, som stammar från 1849—51, slutade ursprungligen i bänkhöjd, men hade vid något tillfälle skarvats på de flesta ställen, dock ej runt kyrkorummet. I restaureringen fortsattes brädfodringen likformigt ned till golvet och en trälist lades över skarven. Väggarna målades med saniflat i bruten vit ton; de voro tidigare vitlimmade. Ursprungligen voro de omålade, skradda stockväggarna synliga. Långhuset täckes av ett tunnvalv av bräder, spegelvalsartat avvalmat mot gavlarna. Tvärt över äro tre kraftiga förankringar anbragta, som tidigare gått snett genom rummet på ett vanställande sätt, men som riktats i restaureringen. Valvet är nu liksom ursprungligen vitmålat. Omkring predikstolen har funnits en baldakinmålning av vilken spår blottades 1925.

GOLV. Alla golv äro av trä, trossade och omlagda i restaureringen 1925. Därvid har man sökt att i största utsträckning använda de gamla breda plankorna i gångarna och koret.

SAKRISTIA. Sakristian står i förbindelse med koret med en snedrutad furudörr med stickbågig avslutning. Den täckes av ett brunbetsat bräd-tak med djup hålkäl runt väggarna. Sin nuvarande inre gestaltning har sakristian fått 1925. Därförut vanställdes den av en träpanel av spåntade bräder, spånt papptak etc., stammande från en restaurering utan vederbörligt tillstånd 1910.

Sakristian var ursprungligen mindre (enligt SAHLSTEDT 7 alnar i fyrkant) och omfattade endast den nuvarandes östra del. Den utvidgades åt väster 1749—51, så att den fick sin nuvarande storlek.

VAPENHUS. Vapenhuset blev 1925 invändigt brädklätt och laserat. Tidigare voro brädväggarnas omålade insidor synliga inifrån. Årtalet 1799 — byggnadsåret — finnes inskuret i en stock. Ett äldre, sannolikt ursprungligt vapenhus har funnits, och omnämnes av SAHLSTEDT, »en liten kur till wapnhus».

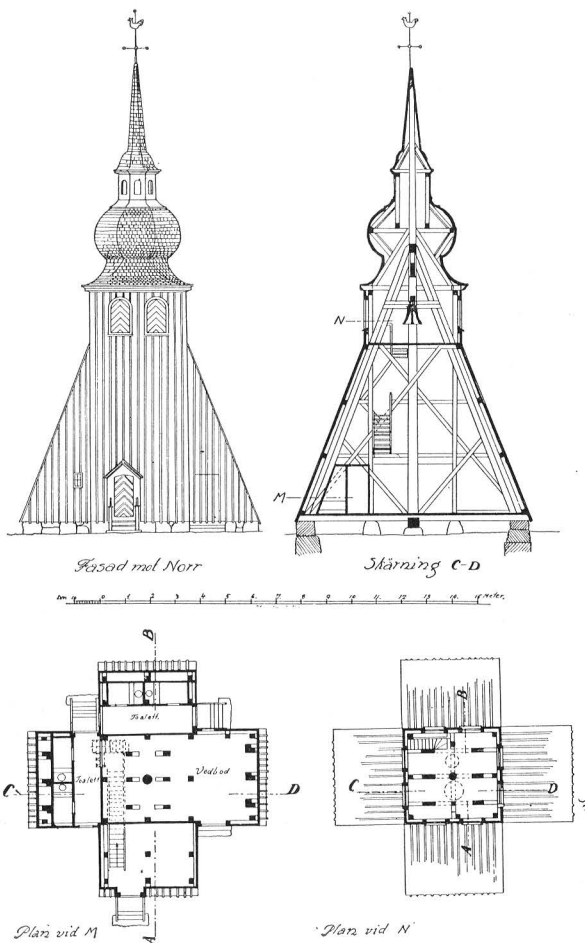

Fig. 404. Amsberg. Klockstapel. Ritning av Magnus Dahlander 1925.
Der Glockenturm. 1925.

Kyrkan har haft en tornbyggnad i väster, som revs 1924. Den var uppförd av bräder på stolpvirke och avslutades upptill av en enkel huv med svarttjärat spånklätt tak (fig. 411). Tornet var från början lägre, närmast likt en låg stapel invid västra gaveln, men höjdes fr. o. m. tredje bjälklaget 1749—51 (fig. 408). Innan tornet revs kunde man å långhustakets västra takfall iakttaga spikhål efter spån, vilka upphörde just i den höjd, där det lägre tornet måste ha tagit vid. Därav framgår att tornet i denna form var ursprungligt.

TORN.

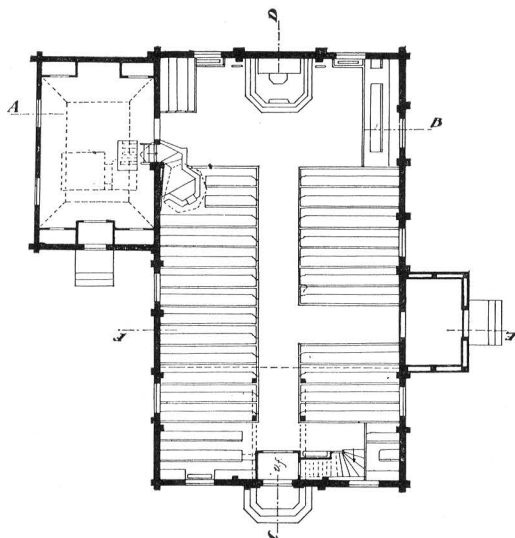

Fig. 405. Amsberg. Plan. Efter restaureringen 1925.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

För detta talar även att inga källor nämna förekomsten av fristående klockstapel. På SAHLSTEDTS tid fanns ett lågt torn i väster.

UPPVÄRMNING. I kapellet inlades i restaureringen 1925 elektrisk uppvärmning.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE OCH ALTAR-PRYDNAD. Altaret är ett enkelt omålat träbord från 1750. Altarringen, från samma tid, har fyllningar och ramverk och är målad i ljus marmorering. Färgen är den ursprungliga, konserverad 1925.

Altarprydnaden består av ett altarskåp med en praktfull, snidad omramning och predella.

ALTARSKÅP. Altarskåpet (fig. 412—17) är av ek, snidat och polykromerat. Såväl mittpartiet (corpus) som båda dörrarna äro invändigt fyllda med skulpturer i hög relief, insatta mot guldgrund i brokadmönster. Skulpturerna i corpus framställa Jungfru Marias släkt enligt den senmedeltida legenden. I mitten Maria med Kristusbarnet, bakom henne den heliga Anna, kring vars gloria är en i guldgrunden gjord majuskelinskrift: SANCTA ANNA ORA PRO NOBIS (heliga Anna bed för oss). Kvinnan till vänster är sannolikt Marias halvsyster Maria, dotter till Anna och Kleofas och maka till Alfeus.¹ Enligt legenden

¹ Jfr s. 75, not 3, där den heliga familjens stamtavla återges samt fig. 71, 72.

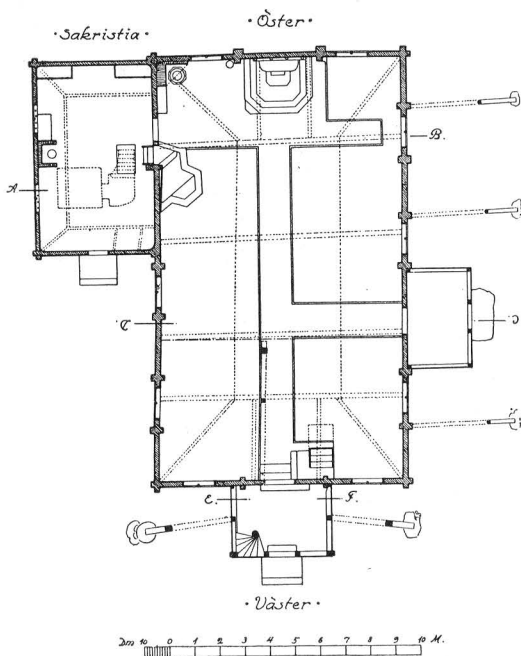

Fig. 406. Amsberg. Plan. Uppmätt av K. Norberg 1914.
Skala 1:300.

Grundriss der Kirche vor der Restaurierung,

hade de fyra söner, Jakob d. y., Josef, Simon och Judas d. y. Här är emellertid barnet vid Marias fötter tydligen Johannes döparen, som leker med lammet, varför en av Alfeus söner — i så fall sannolikt Josef — skulle utlämnats. Kvinnan t. h. om Maria är Annas dotter med Salome, Maria, Zebedeus hustru med sönerna Jakob d. ä. och Johannes evangelisten. I övre raden stå i den heliga familjen ingifta män. Av dessa är den skäggiga mannen t. v. om S. Anna utan tvivel Joakim, de övriga skäggiga männen Kleofas, Salome och Zacharias, de skägglösa sannolikt Alfeus och Zebedeus, genom sin skägglöshet utpekade såsom tillhöriga en yngre generation.

I arkitekturen äro statyetter av kvinnliga helgon. T. v. överst, kvinnligt helgon, som förlorat sitt attribut, nederst, Maria Magdalena, t. h. överst Margareta, som trampar på draken och nederst Barbara, stående bredvid tornet.

Dörrarna äro delade i två avdelningar. Vänstra dörrens nedersta fält framställer den scen i den heliga Annas legend, där Joakim kommer till templet för att offra, men hånfullt bortvisas av judarna,

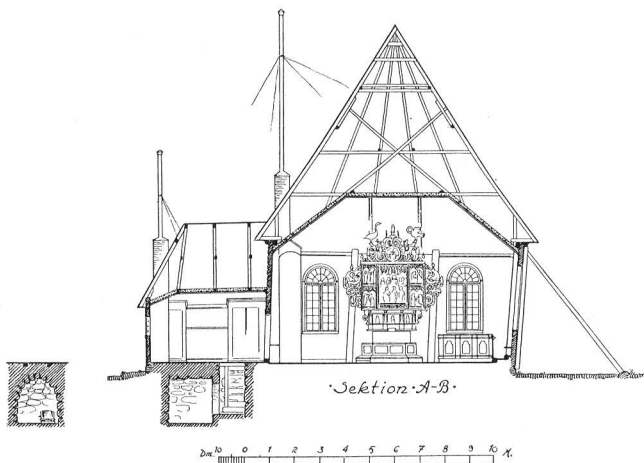

Fig. 407. Amsberg. Tvärsektion. Uppmätt av K. Norberg, 1914.
Skala 1 : 300.

Querschnitt vor der Restaurierung.

emedan han var barnlös. Det övre fältet återger mötet mellan Joakim och Anna, sedan Joakim fått uppenbarelse om Marias födelse. Högra dörren skildrar överst Marias födelse, nederst Marias tempelgång.

I polykromeringen överväger guld, som såväl å ett flertal av dräkterna och å bakgrunden arbetats i rika brokadmönster med breda bårder. Blått, rött och grönt förekommer sparsamt i fodret på figurernas dräkter m. fl. platser. Bakom Annabilden observerades, då altarskåpet konserverades, ett bomärke å fondväggens brokadmönster och ett M (fig. 416). Bakom mittpartiet påträffades då även ett penselskäft med stubben av penselhår kvar. Detta förvaras i Statens Historiska museum (inv.nr 17975). Möjligt är att bomärket är en signatur och åtföljts av *M*aler (målare).

Dörrarnas yttersidor äro försedda med målningar (fig. 413). Dörrytorna äro delade i två avdelningar. I den vänstra stå överst biskop Henrik och S. Erik(?). Nederst Johannes döparen och S. Laurentius. Högra dörrens övre fält framställer S. Nikolaus och den heliga Birgitta, det nedre S. Göran, stående, i strid med draken och S. Barbara. Färgerna äro övervägande guld, grönt, vinrött och svart. Landskapen äro perspektiviskt tecknade och färgerna förtona mot horisonten.

Altarskåpet konserverades 1925 av konservator Alfred Nilson.¹

¹ Förf. står i tacksamhetsskuld till konservator Nilson för de utförliga upplysningar rörande konserveringen och i samband därmed gjorda rön, som han lämnat.

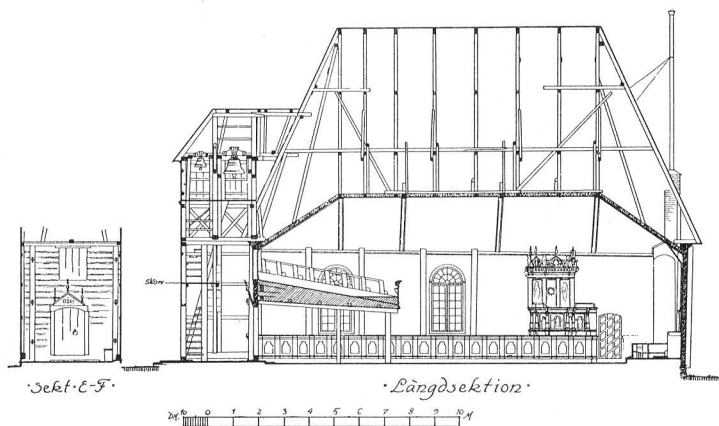

Fig. 408. Amsberg. Längdsnitt. Uppmått av K. Norberg 1914.
Skala 1 : 300.
Längssnitt vor der Restaurierung.

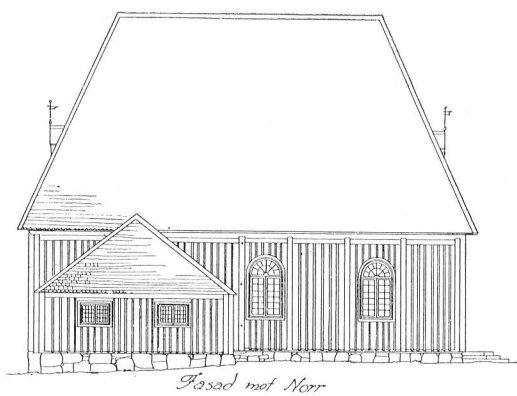

Fig. 408 a. Amsberg. Nordfasaden, uppmått av
M. Dahlander 1924.
Die Nordfassade.

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 409. Amsberg. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

Det visade sig då att skåpet övermålats och omförgyllts vid olika tillfällen. Den ursprungliga polykromeringen var först överdragen med ett grått färglager, som täckte guldtytorna i stora delar av skåpets inre. Över den grå färgen befann sig en undermålning i brunt, som dock icke täckte alla de grå ytorna och som sannolikt anbragts med tanke på målning i andra färger. Överst var ett tjockt lager förgyllning, lagd i olja. Denna övermålning måste ha skett på 1800-talet. Ansikten och målade delar av dräkterna voro dock i regel icke påmålade. Skåpets ursprungliga polykromi, som tack vare konserveringen nu är återställd, har naturligtvis skadats av övermålningarna och genomgående fått en mera rödaktig ton än den från början haft. Vissa partier av färg och kritgrund ha även gått förlorade. Likaså ha figurerna och arkitekturen skadats. Där dessa skador verkat störande ha de lagats på ett neutralt sätt och nygjorda delar äro på baksidorna märkta med 1925, anbragt så att årtalet kan läsas med hjälp av en spegel.

Altarskåpet har tidigare haft ett krön av okänt utseende. Tapphålen till detta äro synliga å corpus' och dörrarnas överkanter.

Skåpet är lübecker-arbete från 1490-talet och står nära ett altarskåp i Marienkirche i Lübeck, daterat 1496.¹

¹ A. GOLDSCHMIDT, Lübecker Malerei und Plastik, Lübeck 1890, s. 18, pl. 24-

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 410. Amsberg. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

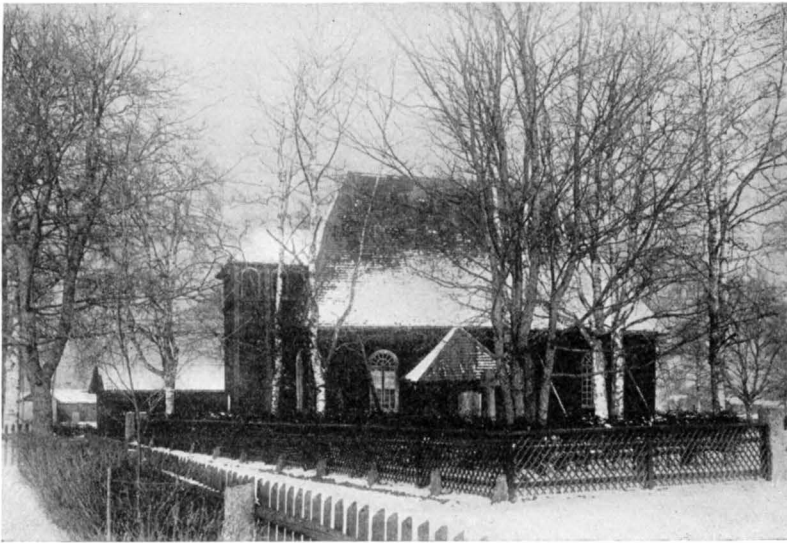

Foto G. A. Ihanto.

Fig. 411. Amsberg. Kyrkan från söder före restaureringen.
Die Kirche von Süden vor der Restaurierung 1924.

Foto A. T. A.

Fig. 412. Amsberg. Altarskåpet. Corpus. Lübeckerarbete från 1490-talet.
Schnitzaltar. Corpus. Lübecker Arbeit. Ende 15. Jhts.

Foto A. T. A.

Fig. 413. Amsberg. Altarskåpet. Dörrarnas yttersidor.
Schnitzaltar. Gemälde an den Aussenseiten der Flügel.

ALTAR-
SKÅPETS OM-
RAMNING.

Omramningen är av ek, målad i flera mörka färger samt något guld och silver. Överstycket krönes av Kristus med världsklotet samt inskriften »A et O». På sidorna därom stå Pelikanen t. v. och Fågel Fenix t. h. på konsoler i ornamenten. Under Kristus är en rund skiva med en plattskuren framställning av en gyllene barockljuskrona mot blått fält och följande inskrift: VERBUM. TVVM. DOMINE. LVCERNA. PEDIB(US). MEIS (d. ä.: Ditt ord Herre är mina fötters ljus). På konsoler i vingarnas ornament stå t. v. Johannes evangelisten, t. h. Johannes döparen. På predellans fält plattskuren ornamentik och i nischerna bilder av Matteus, Markus och Lucas med namnen i plattskärning på listen över. På list mellan överstycket och altarskåpets corpus är en inskrift: IN. DEI. HONOREM. SUB. IMPERIO. POTENTISS: PRINC. D. CHRISTINÆ. SVEC. REGINÆ. GLORIOSISS. ADMINISTRATORE PROVINCLÆ. GENEROSISS. D. ERICO FLÄMMINGH REPARATA. EST. HÆC. TABVLA. PRÆSULE. D. OLAVO. LAURELIO S. S. THEOL. DOCT. PAST. JACOB GUTHRÆO. S. 1652. (Det är: Till Guds ära blev denna altartavla reparerad under den mäktiga furstinnan fru Christinas, Sveriges drottning, regering, då landskapet ärofullt styrdes av den högädle Herr Erik Flemming och då Olof Laurelius och sedan Jacob Guthræus S(cotus) voro kyrkoherdar i Stora Tuna. 1652). Jfr s. 393.

Omramningen rengjordes och konserverades i samband med altarskåpets konservering 1925. Den är utförd av samme bildhuggare, som gjort, det i en restaurering vanställda, altarskåpet i Djura kapell (fig. 40, s. 44).

Altarskåpet med sin omramning har ursprungligen tillhört Stora Tuna kyrka, där det stått på högaltaret (s. 363). 1759 överlämnades det till Amsbergs kapell, som då icke hade någon altarprydnad, »endast ett litet Altarbord» (SAHLSTEDT).

PREDIKSTOL. Predikstolen (fig. 419—21) från 1621 är av snidat trä och målad. På korgens fält äro grunda rundbågiga nischer med bilder framställande Kristus och evangelisterna och underredet är målat i intarsiaimitation med svarta, ljusblå och vita ornament mot brun botten. Ryggstyckets fyllningar ha målningar föreställande ett »gudsöga» i den mittersta, Kristus med världsklotet i den vänstra och Johannes Döparen i den högra. På listen överst citat ur Lukas 11, v. 28. På ljudtaket äro 5 statyetter, som ursprungligen synas ha tillhört olika altarskåp. De äro nu målade i vitt, men ha ursprungligen varit polykromerade. Apostel. Liksom följande tre H. 48 cm. 1400-talets mitt; manligt helgon, omkr. 1400; apostel, 1400-talets mitt. Johannes evangelisten omkr. 1500; apostel, 1400-talets slut. H. 42 cm.

Foto A. T. A.

Fig. 414. Amsberg. S. Nikolaus och S. Birgitta. Detalj av fig. 413.
Ausschnitt der Malereien Fig. 413. S:t Sigfrid und S:ta Birgitta.

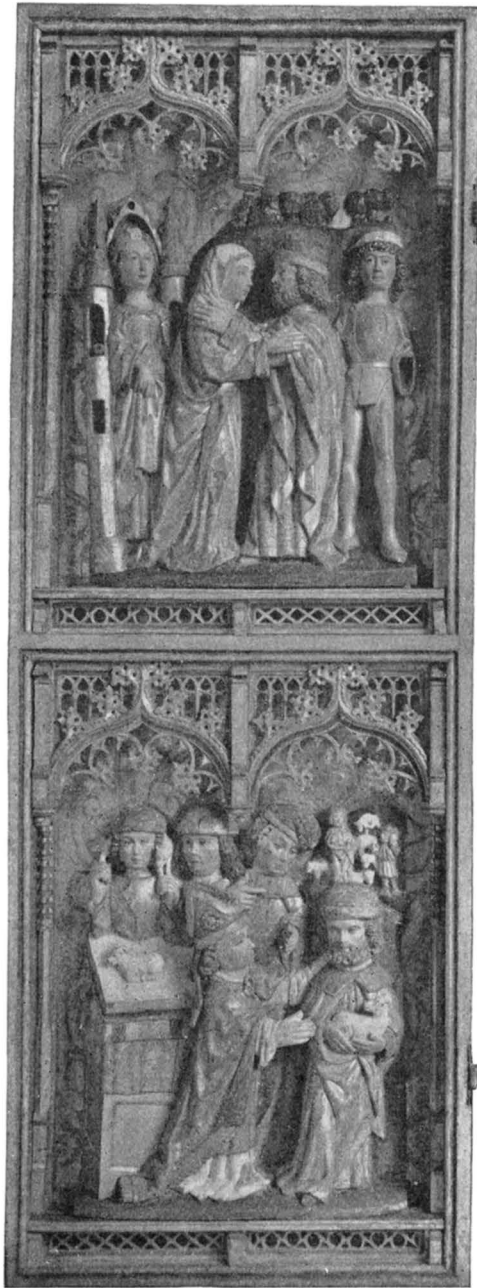

Foto A. T. A.

Fig. 415. Amsberg. Altarskåpets vänstra dörr.
Linker Flügel des Schnitzaltars.

På takets lambrequin står följande inskrift: ROPA TRÖSTELIGA SPAAR ICKE UPHEFTINA RÖST. SÅSOM EEN BASWEN OCH FÖRKVNNA MINO FOLCKE THERAS SYND. På korgens övre kant citat ur Johannes evangelium 3, v. 16 och nederst på listen mellan lejonhuvudena: INGEN KAN KOMMA TIL MIGH. WTHAN FADREN SOM MIGH SENT HAFVÉR DRAGER HONO(M). Trappräcket har ej kvar sin ursprungliga form. Predikstolen stod nämligen tidigare på södra sidan vid ingången till koret. Märken efter de bjälkar, som hållit den, synes före restaureringen i träpanelen. Då den flyttades till sin nuvarande plats, slopades trappan och uppgång gjordes från sakristian. Dörren bibehölls, men omfattningen och dess överstycke borttogs. Det senare, som består av en gavel, liknande de åljudtak, finnes bevarat. Trappräckets översta del har inskriften: ANNO 1621. RENOV. 1729. På takets insida äro två små sköldar, omgivna av LMS och en tredje sköld i samma form med bokstäverna ^H_S^D. Betydelsen av de två förstnämnda är icke känd, men den tredje sköldens initialer äro tydligtvis bildhuggarens signa-

tur, då samma bokstäver jämte bomärke finnas inskurna på Torsångs kyrkas närbesläktade predikstol¹ (fig. 493). Möjligen betecknar LMS en medhjälpare, eventuellt målaren.

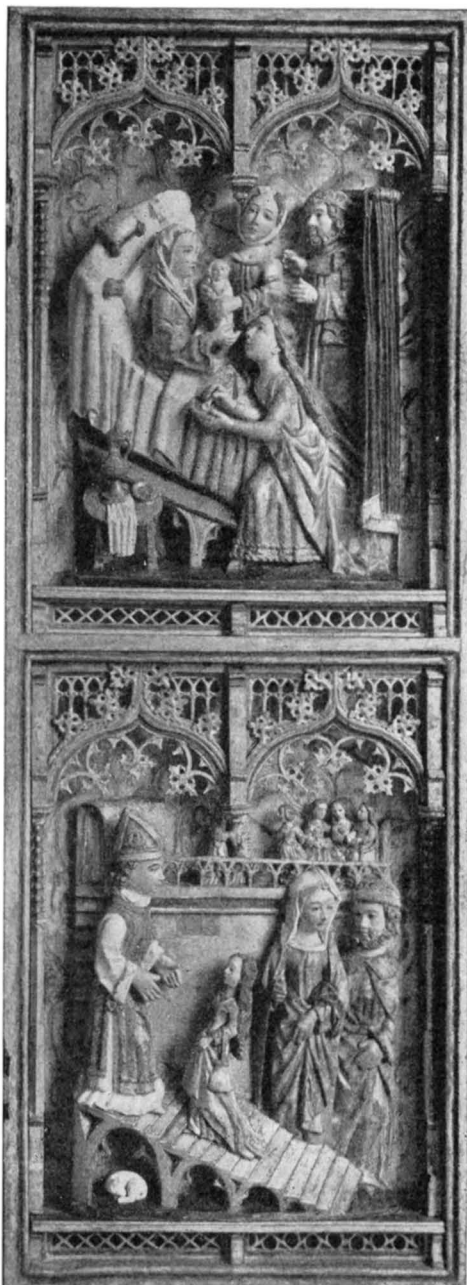
Färgerna äro rött, grönt, ljusblått, gråvitt och gult. Målningen är ursprunglig, endast konserverad 1925 och lagad på ställen där färgen var skadad. Konserveringen är utförd av konservator Alfred Nilson.

Predikstolen, som är utförd 1621, har tillhört Stora Tuna kyrka till 1759, då den överlämnades till Amsbergs kapell.

Den äldre predikstolen, som stod på södra sidan, hade korgen, bruten i fem fält och var med »uphögt löfwerksarbete wel zirad» (SAHLSTEDT). Den var omålrad och ornamenten svärtade. Den är numer försvunnen.

Timglas med ståndare av järn, krönt av dubbelörn, som håller hammare och nyckel i klorna. Träställ för glaset. Från 1621. H. 65 cm. Ställ av trä för 2 timglas. Sniadat och målat i grönt och guld. H. 18 cm.

¹ GERDA BOËTHIUS, Konsthistoriska riktlinjer inom Västerås stift (Från Johannes Rudbeckius stift, Uppsala 1923, s. 60).

ÄLDRE
PREDIK-
STOL.

TIMGLAS.

Foto A. T. A.

Fig. 416. Amsberg. Altarskåpets högra dörr.
Rechter Flügel des Schnitzaltars.

Foto A. T. A.

Fig. 417. Amsberg. Bomärke på altarskåpet.
Marke am Schnitzaltar.

- BÄNKINREDNING.** Bänkarna av furu, äro slutna och omålade med rektangulära fyllningar på dörrarna och åttkantiga på skärmarna. Träet har en vacker mörk patina. Bänkarna breddades i restaureringen 1925, varvid partierna mellan dörrarna utökades. På läktaren äro öppna bänkar.
- NUMMERTAVLA.** Nummertavla av trä med blågrå, snidad rektangulär ram, ornerad av akantusblad. På understycket 1793. — H. 95 cm.
Nummertavla av trä, svartmålad med enkelt överstycke på den släta ramen. 1700-talet. SAHLSTEDT omtalar en nummertavla, som var gjord av en »Capells Soken-ungling, som för bokliga konster lust fattat».
- LÄKTARE.** Läktaren, i kapellets västra del har bröstning med blå marmorering mot gråvit botten. Den stammar från 1740, men drogs tillbaka västerut och försågs med symmetriskt ställda läktarstolpar i restaureringen 1925. Ny orgel 1930.
- DOPSTÄLL.** Dopställ av furu, fäst vid väggen t. v. om altaret, bestående av en inskriftstavla med ornamental ram och ett svängbart ställ för ett dopfat. Marmorerat i blått och gråvitt. På inskriftstavlan citat ur Joh. ev. 3 : 5 samt årtalet 1759. — H. 131 cm.

Fig. 418. Amsberg. Altarskåpet med omramning från 1652.
Der Schnitzaltar mit Umfassung aus d. J. 1652.

Dopfat av tenn med två handtag ornerade av rocailleornament. Typ från 1700-talets mitt. Sannolikt samtidigt med dopstället. Stämplrar: kontroll —? — T. NORÉN — HEDEMORA. SAHLSTEDT omtalar »en liten Trä-Funt på nordra sidan om altaret».

DOPFAT.

NATTVARDS-
KÄRL.

Kalk av silver. Kuppen förgylld. Stämplor: kontroll — A. I. P. — BT — F (= 1764). — H. 19 cm. Patén med graverat kors på bredden. Saknar stämplor. Troligen från 1600-talet.

Vinkanna av silver med ornament och tre allegoriska figurer »Kärleken» och »Justitia» samt en kvinna med en fågel graverade å livet. Stämplor: Falu vapen —?. Inköpt 1734. H. 23 cm.

Vinkanna av silver, päronformad. Stämplor: kontroll — Falu vapen — EAK (= E. A. Körsner) — O3 (= 1820). H. 28 cm.

Foto A. T. A.

Fig. 419. Amsberg. Detalj av omramningen fig. 417.

Detail der Umfassung fig. 417.

Oblatask av silver med graverat Kristushuvud å locket. Stämplor: BRÆSE — Stockholms vapen — RS —. H. 9 cm. Okänd guldsmed i Stockholm. 1700-talet.

Sockenbudstyg av silver, bestående av kalk, patén och oblatask. Inskrift på kalken: EX LUCRO PER SORTILEGIUM NOSOCOMII FAHLUNENSIS, ÆDI AMSBERGENSI SACRÆ, IN TUNA, JUSTE ADQVISITO VASCULA HÆCCE SACRA FIERI CVRAVIT, M. M. S:P. & P:T: 1747. Det är: *Mag. Magnus Sahlstedt, Pastor et Præpositus Tunensis* lät med Falu guldsmeders hjälp göra denna heliga kalk till Amsbergs helga kapell i Tuna 1747. — Stämplor på kalk och patén: Åldermansranka — Falu vapen — (= Guldsmeden O. H. Siöberg) — M (= 1770).

Vinflaska av silver. Samma stämplor utom årsbokstaven, som här är C (= 1761).

Vinkanna av tenn. Saknar stämplor. 1700-talet. H. 38 cm.

Vinkanna av tenn. Päronformad. Foten tillbucklad. Stämplor: Tre kronor — Sköld med krona — Sköld med djur och träd — N (= 1771).

LJUS-
REDSKAP.

Mässingsljuskrona. Staven krönt av dubbelörn och nedtill avslutad av lejonhuvud med ring i munnen. 2 ljusarmskransar om 6 vardera. Enligt SAHLSTEDT anskaffad 1727. H. 72 cm.

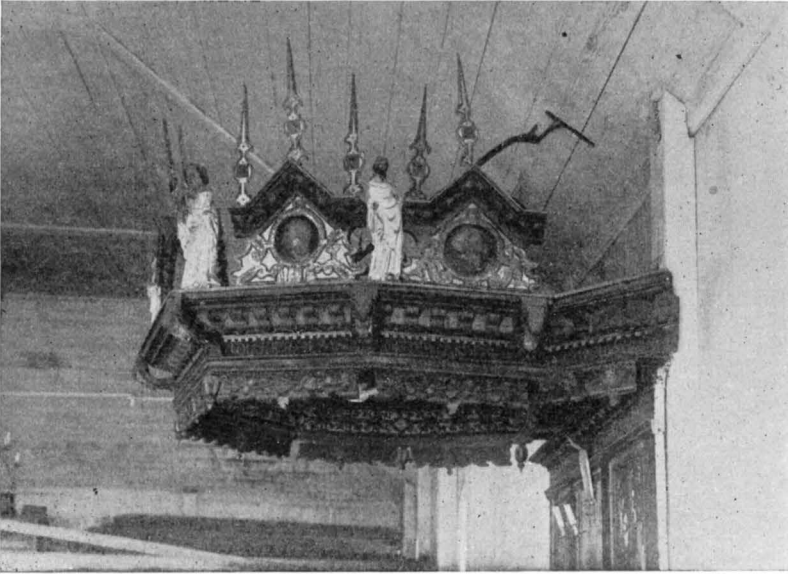

Foto A. Boëthius 1912.

Fig. 420. Amsberg. Predikstolens tak före restaureringen.
Schalldeckel der Kanzel. 1621.

Ljuskrona av malm; vanlig barockform. 1925.

Ljusplåtar, 4 st., av järnbleck, förtenta. Monterade för elektriskt ljus 1925. Ett större antal av samma sort anskaffades för den elektriska belysningen 1925.

Ljusstakar av tenn, 2 st. Åttkantig fot. Piporna avtagna upp-till. Stämplar: Dalavapnet omgivet av A. F. (2 gånger) — sköld — k — (=1768). H. 20 cm.

Ljusstake av malm. Form från omkr. 1700. H. 21 cm.

Ljuskrona av trä med svarvad stav och 8 järnarmar. På läktaren.

På bänkarna äro anbragta ett större antal svarvade ljushållare av trä, dels gamla, dels eftergjorda.

Antependium av blågrön sidenbrokad med silke och guldbroderi. TEXTILIER.
Utfört på Licium 1925.

Mässhake av röd sammet med guldgaloner, krucifix på ryggen omgivet av årtalet 1679 samt sol på framstycket. Årtalet överflyttat från äldre mässhake. L. 130 cm.

Mässhake av svart sammet med silverkors på ryggen samt 1764 i applicerat silverbroderi. L. 131 cm. Mässhake av röd sammet med guldgaloner, som bilda kors med fyrpassformade ändar. 1700-talet. L. 126 cm.

Foto A. Nilsson.

Fig. 421. Amsberg. Detalj av predikstolens bröstning.
Detail von der Kanzelbrüstung 1621.

Mässhake av rött siden med guldgaloner. 1700-talet. L. 120 cm.

Kalkkläde av röd sidenrips. Broderat med guldtråd i vegetativa mönster samt en sol mitt på omgiven av B. I. D. Kantat med knypplad guldtrådsspets. Omkr. 1700. 41 × 51 cm.

Kalkkläde av ljusblå sidensars. Broderat med silke och smala sidenband. Kantat med guldtrådsspets. Omkr. 1800. Trasigt. 40 × 40 cm.

Bokdyna av rött siden, överklädd med knuten och träd svart spets. 1800-talet.

Kalkkläde och bokdyna av röd sammet. Moderna.

TAVLA. Kristus på korset, oljemålning. 1800-talet. Gåva av skollärare Engström. H. 48 cm. B. 28 cm.

MINNES-TAVLA. Sorgekväde över Ulrika Eleonoras död 1741, författad av Johan O. Edman Past: in Tunum et Præp. Wikensium in Bohusia. Graverad efter ritning av S. Degilius. Svart ram. H. 91 cm. B. 61 cm.

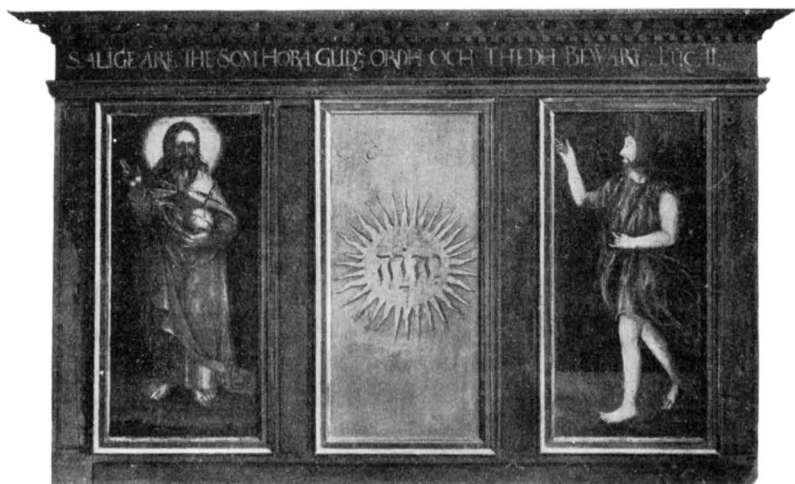

Foto A. T. A.

Fig. 422. Amsberg. Predikstolens ryggstycke.
Detail der Kanzel fig. 420.

Kista för silvret med järnbeslag och inskrift på locket: D. JOH: LIND: E. F: E. B: E. H. L. M. SMEDEN ERI: HANSON I BLETORP P. P. 1754. A. H. M: B: E. AE: E. — I locket hål för kollektpenningar. H. 69 cm. L. 153 cm.

MÖBLER I
SAKRISTIA.

Väggsåp med enkla plattskurna ornament och årtalet 1686. Rengjort 1925 från övermålning; betsat med svärtade fyllningar.

Brudbänk med svarvade stavar och vändbart ryggstöd. 1600-talet.

I stapeln hänga två klockor. Den större är gjuten 1881 av N. P. Linderberg. H. 77 cm. Den göts första gången 1726 av Gerhard Meijer. Den mindre är gjuten av Michel Bader 1685 och har en kort inskrift. H. 42 cm.

KLOCKOR.

Sammanfattning av Amsbergs kapells konsthistoria.

I. Ett kapell av okänt utseende uppföres 1647.

II. Kapellet rives 1683. Därefter uppföres ett nytt kapell, bestående av ett rektangulärt långhus med kor i östra delen, sakristia i norr, ett litet vapenhus i söder, ett lågt västtorn. Utvändigt brädfodrat och rödmålat, invändigt med väggarnas bilade stockar synliga. Trätunnvalv. Av inventarierna äro bänkarna, en ljuskrona och delar av sakristians inredning i behåll.

III. 1749—51 brädsåls väggarna invändigt och vitlimmas. Sakristian utvidgas, tornet höjes och vapenhuset ombygges. Altarprydnad och predikstol överflyttas från Stora Tuna kyrka. Läktaren ombygges. Dopställ, silver och textilier tillkomma efter hand.

IV. Fönsterna vidgas. Kyrkogård anlägges. Omkr. 1800.

V. Ny inhägnad av kyrkogården. Fönsterna omgörs med ofärgat glas. 1800-talets senare del.

VI. Kapellet repareras grundligt under ledning av länsarkitekten Magnus Dahlander 1924—25. Tornet rives, grunden omlägges på frostfritt djup, väggarna riktas och stagas, takresningen förstärkes. Ny västportal, målningen in- och utvändigt förnyas, äldre inventarier konserveras. Textilier och ljuskrona nyanskaffas. Kyrkogården utvidgas och den nya delen hägnas med träbalkar, bårhus och klockstapel uppföras.

Zusammenfassung.

Die älteste Kirche war 1647 erbaut. Bereits 1683 wurde sie abgebrochen und das jetzige Gebäude aufgeführt. Es ist von Holz in Blockhauskonstruktion gebaut, aus- und inwendig mit Bretterverkleidung. Das Dach ist mit Schindeln verkleidet, die Wände mit roter Farbe gestrichen. Ein kleiner Turm am westlichen Giebel für die Glocken (vergl. Fig. 408) wurde 1925 abgebrochen und durch einen freistehenden Glockenturm ersetzt. Das Innere ist mit Tonnengewölbe von Brettern überwölbt.

Die Kapelle hat einen bemerkenswerten Schnitzaltar, lübecker Arbeit aus den 1490:er Jahren (vergl. A. GOLDSCHMIDT, Lübecker Malerei und Plastik, wo ein Altarschranck von demselben Meister abgebildet ist S. 18, Pl. 24). Er hat ursprünglich der Stora Tuna Kirche gehört, und wurde 1652 mit einer Umrahmung von geschnitztem und gemaltem Holz versehen (Fig. 417). Die Umrahmung ebenso wie die Kanzel (Fig. 420) sind gute Beispiele der protestantischen Kunst der Provinz in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.

Fig. 423. Silfberg. Ödekyrkogården vid Östra Silfberg.
Der alte Kirchhof.

SILFBERGS KYRKA MED ÖSTRA SILFBERGS KAPELL.

DALARNA, KOPPARBERGS LÄN, FALU DOMSAGAS SÖDRA TINGSLAG,
VÄSTERÅS STIFT, STORA TUNA KONTRAKT.

Tryckta källor: HÜLPHERS, s. 84 och 91. — SAHLSTEDT, s. 144. — HISTORISKT GEOGRAFISKT-STATISTISKT LEXIKON, Sthlm 1865, s. 76. — J. A. ALMQUIST, Den civila lokalförvaltningen i Sverige, II, s. 256 ff. — TUNBERG, huvudsakligen s. 45 ff. — DIPL. SUEC. 4142 nämner »Silfbyaergh» 1347 17/2, 5002, privilegier för Norbergsbergsmännen 1354 24/2. — KRÖNINGSVÄRD nr 16, 22, 1354 24/2, 23, 1355 23/2 (ibid.). — SV. RIKSARK. PGMTBR. nr 2798, 1396: Silfberget uti Dalarne. — SÖDERBERG, särsk. s. 372 f.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: IVERUS, Antiquariska samlingar och Anteckningar s. 78, Beskrifning af Östra Silfbergs kapell; akvarell af kapellet och gruffältet; plan och exteriörer i blyerts, allt från 1833. — A. T. A.: Plan och uppmätningar af östra, västra och södra fasaderna av Östra Silfbergs kapell, utförda af A. E. SVEDELIUS 1854. Brev och handlingar rörande kapellets rivande. 1 foto från Silfbergs sockenkyrka, interiör. — VÄSTERÅS DOMK. A.: Handlingar från Stora Tuna, inv. 1822, 1826. B. St.: 1 blad laverad ritning till kyrkan med plan, fasad och tvärsnitt av S. Enan-

29. *Sveriges kyrkor. Falu domsagas södra tingslag.*

Fig. 424. Östra Silfberg. Teckning av Iverus. 1833. K. B.
Die Kapelle 1833.

der 1825; 1 blad laverad osign. ritning med plan, fasad och tvärsnitt, ej utförd, tydligen samtida med föregående.

Kyrkans arkivalier. För äldre tider ingå kyrkans handlingar i Stora Tuna kyrkoarkiv, där en del notiser från äldre tider äro införda i moderkyrkans böcker. I LANDSARKIVET I UPPSALA förvaras LI nr 1—6, RÄK. 1710—1831, INV. 1748, 1754. Äldre här nedan citerade uppgifter om arkivaliska notiser äro hämtade ur Stora Tuna kyrkoarkiv LI nr 1a och 1b, KIII, N nr 1. Självständiga dop, vigsel och dödböcker finnas fr. o. m. 1748.

Sankt Nikolai eller Östra Silfbergs kapell.

I Stora Tuna församlingshistoria har redan omtalats att Silfbergs gruvor och däromkring liggande område av ålder hörde till Stora Tuna socken (s. 330). Genom kgl. brev av den 19 april 1861 avskildes Silfbergs kapellag från moderförsamlingen under namn av Sankt Nikolai eller Östra Silfbergs socken.

Kapellagets ålder är icke känd. Såsom nedanstående beskrivning visar har gudstjänstlokal funnits vid Silfbergs gruvor åtminstone sedan 1400-talet. Redan 1347 omnämnes emellertid Silfberg i Magnus Erikssons privilegier för Kopparberget samt 1354 d. 24 febr. i privilegierna för Norberg.¹ Bestämmelsernas art i sistnämnda och i

¹ KRÖNINGSVÄRD nr 16 och 22.

Fig. 425. Östra Silfberg. Efter akvarell av Iverus 1833. K. B.
Die Kapelle 1833.

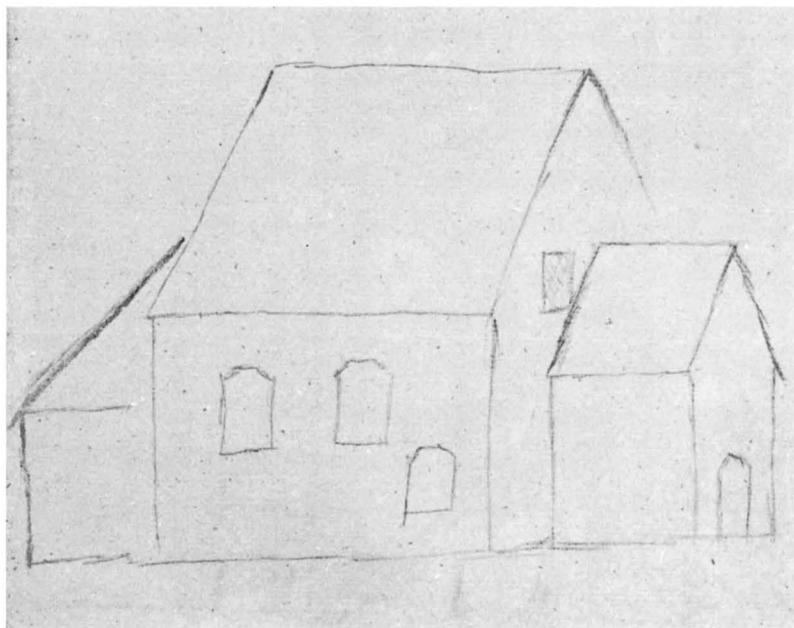

Fig. 426. Östra Silfberg. Nordfasad, teckning av Iverus. K. B.
Nordfassade der Kapelle 1833.

de förnyade privilegierna 1355¹ visa, att i Silfberg då bröts såväl järn som silver (TUNBERG, s. 45). Givet är att det var bergshanteringen, som här liksom på andra håll i Dalarna var den direkta anledningen till ekonomiskt uppsving och folkrikhet.² Det är sannolikt att arkeologiska undersökningar rörande myrmalmsantering och bergsbruk komma att ge vidare bidrag till bestämmande av församlingens ålder.³ Gruvdriften vid Silfberg torde emellertid ha haft sin största betydelse vid medeltidens slut och under Gustaf I:s regering.⁴ Anledning finnes dock, som TUNBERG framhåller, att anta att silverbrytningen, som givit trakten namn, går längre tillbaka i tiden.

¹ KRÖNINGSVÄRD nr 23.

² Jfr G. BOËTHIUS, *Timmerbyggnadskonsten i Norden*, Sthlm 1927, s. 15 ff. samt *Dalarna*, Sthlm 1929, s. 16, 18 ff.

³ Omfattande undersökningar av detta slag ha utförts för Stora Kopparbergs Bergslags räkning av aman. K. A. Gustawsson.

⁴ STYFFE, *Skandinavien under unionstiden*, Sthlm 1880, s. 260. Jfr även angående den komplicerade och ofta ändrade lokalförvaltningen före 1600-talet ALMQUIST, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige*, II, s. 256 ff.

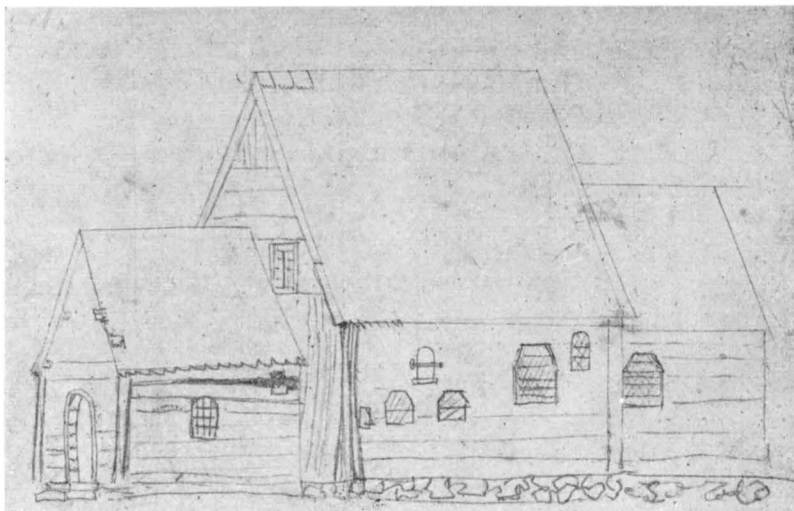

Fig. 427. Östra Silfberg. Sydfasaden, teckning av Iverus 1833. K. B.
Die Südfassade der Kapelle 1833.

Kyrkogård och stapel.

I bergstrakten väster om Säter uppe vid själva gruvfältet ligger Östra Silfbergs ödekyrkogård, nu övervuxen med gran och tallskog, men ännu kringgårdad av sin enkla gråstensmur utan bruk. Högsta H. 100 cm., B. 80 cm. (fig. 423). I söder och öster äro ingångar, provisoriskt stängda av enkla trägrindar.

SAHLSTEDT säger kyrkogården vara »med en gemen sten-mur omgierdad» och försedd med en »Port-ingong» i söder. Antagligen hade den då ungefär sitt nuvarande utseende.

1683 byggdes en klockstapel, som sannolikt ersatte en äldre. Den hade spånklädda väggar och »takskyfve» (SAHLSTEDT) och torde ha kvarstått i huvudsak oförändrad till dess den och kapellet revs efter 1854 (fig. 423, 424).

KLOCK-
STAPEL.

Kapellbyggnaden.

Kapellets form är känd för oss genom uppmätningar och skisser från 1800-talet samt SAHLSTEDTS och inventariernas beskrivningar (fig. 428).

Planen visade ett nästan kvadratisk långhus med smalare kor i öster, vapenhus i väster och sakristia vid korets norra sida (fig. 428, 429).

PLAN.

MATERIAL. Det var helt och hållet timrat med grova stockar, vilka IVERUS kallar »collosala träd, som visst icke finnas Thuna — knappast i Särna — i alla fall tunnsådda el^r rättare tunnsparda». Väggarna voro utvändigt rödmålade eller rödtjärade.

FÖNSTER. De avbildningar, som finnas av kapellet, ge oss en föreställning om fönsternas placering. Ritningarna hos IVERUS och SVEDELIUS

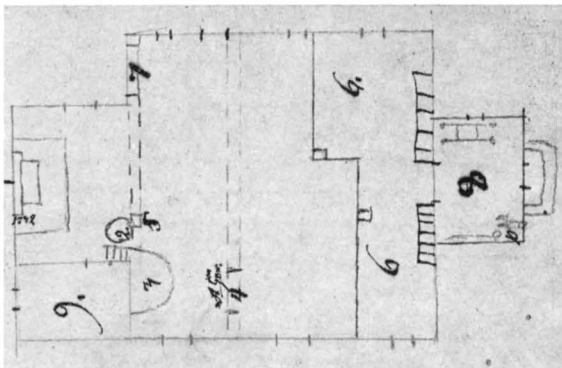

Fig. 428. Östra Silfberg. Plan. Efter teckning av Iverus 1833. K B.
Grundriss der Kapelle 1833.

skilja sig dock från varandra på vissa punkter. Sålunda är det å fig. 229 med b betecknade fönstret av SVEDELIUS angivet som igen-satt och IVERUS avbildar dessutom ett något längre ned placerat upp-till tresidigt avslutat fönster.

Därav kan möjligen slutas att något fönster omgjorts mellan 1833 och 1854. I varje fall torde SVEDELIUS' ritningar, som utförts sär-skilt för att visa kapellets utseende, för att avgöra om det skulle rivas eller ej, vara de mest tillförlitliga. På SAHLSTEDTS tid fanns i långhusets sydvägg fem fönster »mindre och större samt högre ock lägre; men thet ena midt för lecharen» (alltså längst västerut) »utan glas, med bräder igenslagit». Om korets sydfönster säger SAHLSTEDT att »nu ett något större fenster lius är inrettadt» emedan nordväggen saknade ljusöppningar. Icke heller östgaveln synes ha haft fönster. Däremot visa teckningarna ett rundbågigt fönster i vapenhuset om vilket SAHLSTEDT säger att det är det enda i denna byggnadsdel och att det är »efter forna Påfwedömsmaneret, jemvel aflongt, och ofwan-til rundt, änn synligit och i sin form behollit». De två små fönstren i västgaveln omnämnas även av SAHLSTEDT.

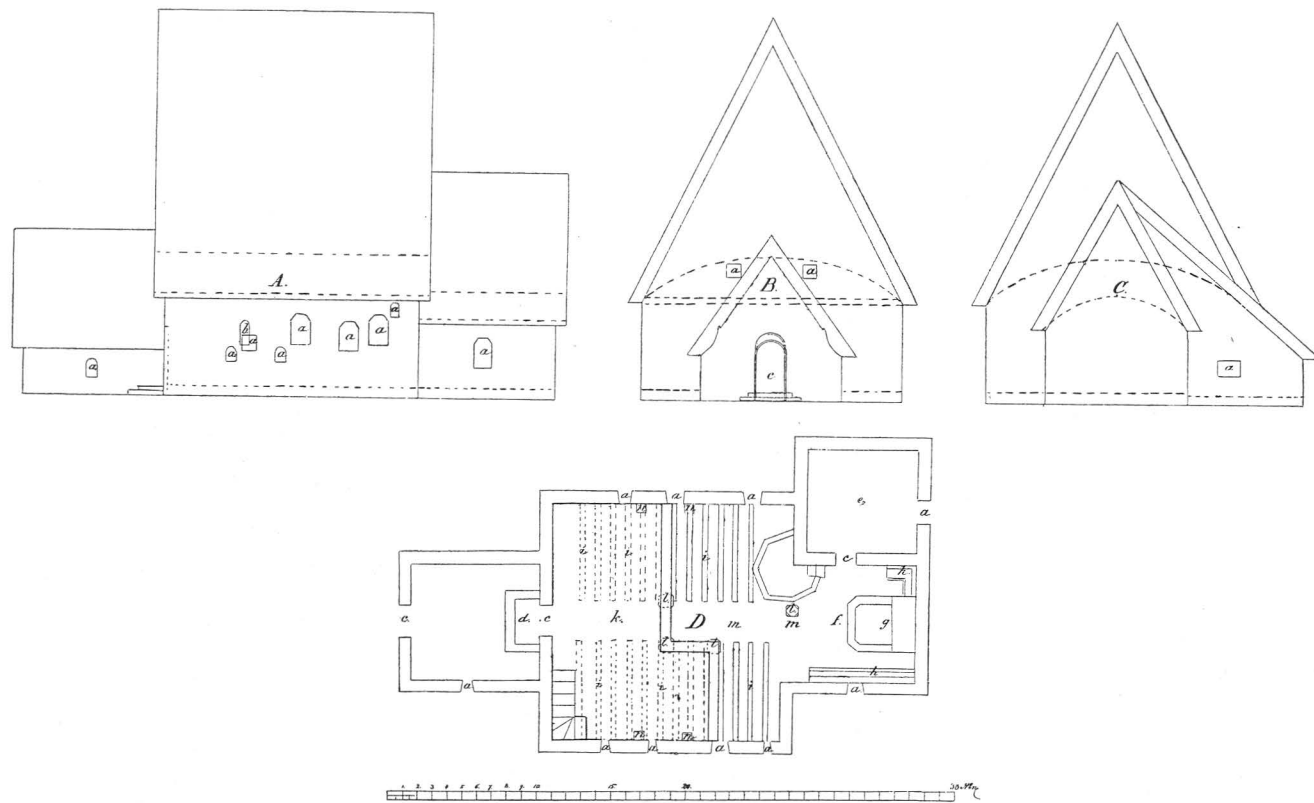

Fig. 429. Östra Silfberg. Uppmätningar av A. E. Svedelius 1854. A.T.A.
Grundriss und Schnitte der Kapelle 1854.

- DÖRR. I väster var en ingång genom vapenhuset stängd med trädörrar (fig. 429).
- INTERIÖR. Golvet var av trä, yttertaken — enligt SAHLSTEDT med en »konstig spånslagning» — och rödtjärade.
- Invändigt voro sannolikt de skradda stockväggarna synliga. Panel nämnes ingenstädes. Mellan kor och långhus gick på triumfbågens plats en grov bjälke tvärt över kapellet och en annan genom långhuset längre västerut, som förankrade väggarna. 1732 vitmålades kapellet invändigt. Därförut voro väggarna täckta med »gamla beldmålningar och skiepelser», som dock »med tiden aldeles afnötts och förswunnit» (SAHLSTEDT). 1732 målades bibelspråk av målaren Anders Resenberg från Falun: Över altaret citat ur Esaias 6:3, på triumfbjälken ur Tit. 3:5 och 1 Kor. 1:23, i koret ur Up. Bar. 19:9 samt i långhuset på en tvärbjälke Ps. 84:5 och 95:9 samt 1 Petri 5:5.
- SAKRISTIAN. Sakristian hade endast ett fönster (fig. 424). Den var invändigt vitlimmad och hade inskrift målad på ena väggen: »1732, i Julii och Augusti Månader är thenna Sacerstian, tillika med hela Capellet, med hwitlim och ferg öfrstrukna, så ock Altar-Taflan och Predikstohlen med mera, dels å nyone målada, dels vpputsada och förnyada, som skiedt med Capells församlingens sammanskott och Capells medlens förskuitande, under warande Probst och kyrkoherda M. Magnus Sahlstedt, af Anders Resenberg ifrån Fahlun.» — Den var så låg i norr att man (enligt IVERUS) »invid norra lång väggen endast kyrkkistan får rum at uplåta».
- VAPENHUS. Om vapenhuset är intet närmare bekant.
- Granskar man ritningarna och sammanställer dem med dokumentariska notiser om kapellet är det tydligt, att detta ej undergått några större förändringar efter 1675. Det torde emellertid vara visst att kapellet i denna form ej var en enhetlig byggnad. SAHLSTEDT antar att kor och vapenhus, som hade samma bredd, skulle bildat den ursprungliga kyrkan och att de itusågats och långhuset inpassats mellan dem. Är detta riktigt, så torde det ha skett ganska tidigt att döma av de oregelbundet placerade olika stora fönstren, av vilka två göra intryck av att vara av hög ålder. Kapellet finns avbildat på en karta hos SAHLSTEDT (fig. 448 a) från 1648. Det ligger där på samma plats uppe vid gruvan och synes bestå endast av en enkel avlång-fyrkantig byggnad med ingångar i väster och söder samt två fönster i sydväggen. Ett skäl, som talar för att avbildningen är någorlunda korrekt, är att Enbacka kapell på samma karta har en annan form och att Stora Tuna kyrka i stort sett är riktigt återgiven.

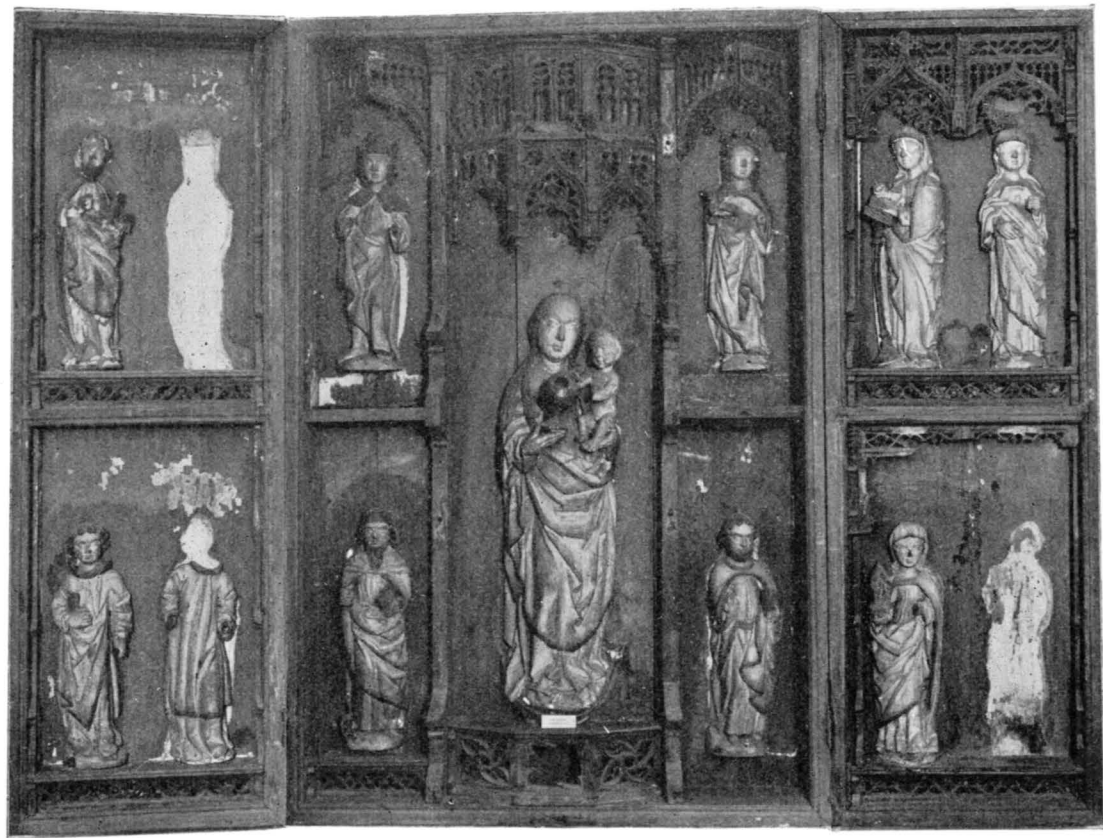

Fig. 430. Östra Silfberg. Altarskåp.
Schnitzaltar. 15 Jht.

Foto A. Hedling 1930.

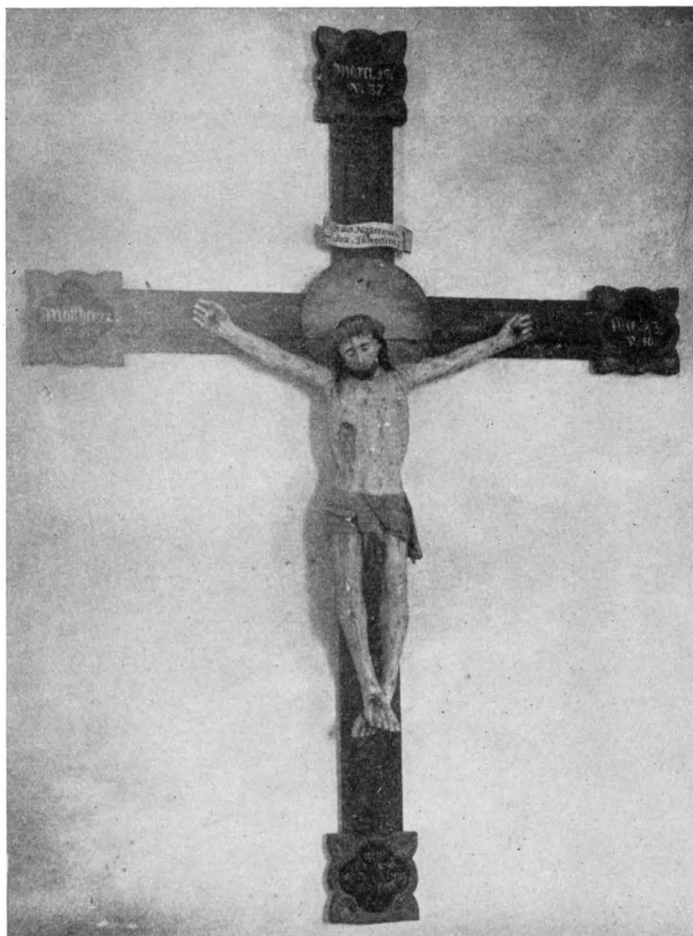

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 431. Östra Silfberg. Triumfkruzifix.

Triumfkruzifix. Holz. 15. Jht.

SAHLSTEDTS antagande att kapellet före ombyggnaden skulle legat vid Storgården och flyttats till sin nuvarande plats motsäges emellertid av kartan och har föga sannolikhet för sig. Kartan kan naturligtvis kopiera en äldre, som haft avbildning av kapellet, och ombyggnaden sålunda ägt rum redan före 1648, vilket är det sannolikaste. I varje fall måste den ha skett före 1675, ty från denna tid finnas räkenskaper och protokoll tämligen regelbundet bevarade. Hela kapellet gör dock ett så utpräglat medeltida intryck, att det är sannolikast att ombyggnaden skett redan på 1500-talet.

Foto A. Hedling 1926.
 Fig. 432. Östra Silfberg.
 S. Erik. Träskulptur.
 1400-talet.
 S. Erik. Holz. 15. Jht.

Foto A. Hedling 1926.
 Fig. 433. Östra Silfberg.
 S. Kristoffer. Träskulptur.
 1400-talet.
 S. Kristoffer. Holz. 15. Jht.

Det är möjligt att en omfattande utgrävning av kyrkogården skulle kunna ge upplysning om timmerkapellets historia. Den täta skogsvegetationen på platsen gör det omöjligt att nu göra några närmare iakttagelser.

Då kapellet 1834 ej längre behövdes för gudstjänstbehov förfrågade församlingen sig hos Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien om det var lämpligt att nedriva »det förra ungefär 400 år gamla kapellet», vilket församlingen efter en del skrivelser och in-

sändande av de fig. 429 återgivna ritningarna, 1854 fick tillstånd att göra, då »byggnaden icke ansågs ega någon sådan märkvärdighet, att den förtjenade som ålderdomsmnesmärke bibehållas».

Inredning i Östra Silfbergs eller Sankt Nikolai kapell.

ALTARE OCH ALTARSKÅP. Altaret var av trä. Altarskåp (fig. 430) av ek, snidat och polykromerat, men övermålat med oljefärg 1732, varvid fondvägg och

Foto A. Boëthius 1915.

Fig. 434. Östra Silfberg. Detalj av yttersidan av S. Eriksbildens skåp.

Detail am Schranke des Hl. Erik. Fig. 432.

arkitektur målats i blått, rött och grönt och bilderna vitmålats. I corpus (mittpartiet) Maria på månskärnan omgiven av t. v. uppifrån S. Erik (eller S. Olof) och apostel, t. h. kvinnligt helgon och apostel. Vänstra dörren, övre raden: Johannes döparen; krönt helgon, som ej är bevarat; nedre raden, S. Lars, halstret borta; S. Stefan, huvudet och händerna borta. Högra dörren: överst S. Birgitta, kvinnligt helgon, som förlorat sitt attribut; nederst S. Gertrud; den andra figuren försvunnen. Dörrarnas utsidor ha haft målningar, som enligt SAHLSTEDT föreställde passionshistorien. De indelades av bårder i tre horisontala fält vardera. All färg är försvunnen på den vänstra, på den högra kan man urskilja Törnekröningen, Korsbärandet, och Korsfästelsen. Mindre partier av färg, rött, grönt, svart, gråbrunt och lila finnas kvar. Baltiskt arbete från 1400-talets slut. H. 168 cm. B. 113 cm. Skänkt(!) av kyrkoherde C. A. Brandberg till Dala Fornsal (inv. nr 137).

TRIUMF-KRUCIFIX.

Triumfkrucifix av snidat trä. Den ursprungliga färgen övermålad 1732; höftklädet gröngrått, blått och rött, karnationen skärgul, håret svart. På korsets tre övre fyrpassformade ändplattor: Marci

Fig. 435. Östra Silfberg. S. Görän och draken. Träskulptur.
1400-talet. Nu i Dala Fornsal.
S. Georgsgruppe. Holz. 15 Jht.

15: v. 37, Luce 23, v. 46, Mathei 27, v. 50, samt nederst på kartusch »O RENE GUDZ LAMB. OSKYLDIG PÅ KORSSSET FÖR OSS SLACHTAT». Överst kartusch med JECUS, NASARENUS, REX JUDEORUM. Svenskt arbete från 1400-talets senare hälft. H. 277 cm. B. 198 cm. Figurens H. 119 cm. 1743 satt krucifixet ännu i triumfbågen enligt SAHLSTEDT, som tillägger »är efter sin art prydsamt; och then Evangeliska Församlingens hufwud Clenod i och af Christi kors bestyreckande». Nu i Silfbergs kyrka.

S. Erik, helgonskåp av ek (fig. 432, 434). Skåpet, en dörr och helgonet äro i behåll. Dörren har på yttersidan ursprunglig vitmålning och schablonerade fåglar i rödbrunt. Arkitekturen är skadad, men delvis bevarad. S. Erik håller i vänster hand en pyxis och har i den högra haft ett svärd (SAHLSTEDT). Höger hand borta, fotplattan, kronan, näsan och vänstra handens fingrar skadade. Av färgen, som övermålat med marmorering 1732, återstår guld och blått i fodret. H. 150 cm. Baltiskt arbete från 1400-talets tredje fjärdedel. Innan bilden omålades 1732 syntes »en gamal swår-läslig skrift kring listgongen» (SAHLSTEDT). Skåpet flankerades före 1743 av nu försvunna ljusstavar.

MEDELTIDA
TRÄSKULP-
TUR.

S. Görän till häst med draken, skulptur av ek. Färgen, som påbättrats 1732, är till stora delar avflagnad. Grå apelkastning på hästen, guld på Görans rustning, karnation samt drakens färg, svartgrönt med röda ögonhålör och käftar. Prinsessan nämnes ej av SAHLSTEDT, som skriver: »Riddar sanct Giöran til hest, med sin drake, äro, i mindre skiepelser, på millan-bielckan, vp åt taket fasthäftade och nu med zirlig målning vpfägiade». Ännu på IVERUS tid (1833) stod gruppen kvar på bjälken. Svenskt arbete från 1400-talets slut. H. 100 cm. B. 80 cm. Skänkt (!) till Dala Fornsal av kyrkoherde Brandberg (inv. nr 136).

S. Kristoffer, skulpturfragment av ek (fig. 433). Högra benet från fotleden, det vänstra från smalbenet borta liksom vänstra handen samt Kristusbarnets huvud, armar och ben. Spår av kredering finnes, men all färg är försvunnen. Synes ha varit skadad redan på SAHLSTEDTS tid, ty han kallar den »en Eke-klump omålåd, med en gamal skiäggug mans liknelse». Svenskt (?) arbete från 1400-talet. H. 109 cm. Stod i vapenhuset i kapellet, nu i Silfbergs kyrka.

En nu försvunnen helgonbild beskrives av SAHLSTEDT: »ett litet med wattferg anstrukit mans beläte, äfwen af trä och wid träd-taffla fastheftat. Som i 1½ quarters högd gör ringa parad och ögonglantz, men dock thordt, i then stock blinda Påwedömstiden, en stor helgona Patron utmerckt och afgifwit».

LJUSSTAVAR. Bredvid S. Eriksskåpet skulle »fordom stådt» enligt SAHLSTEDT »2 höglent, i bildt huggerwerk vtzirad liusstake-trän, med runda stöden till 3½ alns högd, samt runda brickor ofwan på: hwaraf änn, i then ena, en jernpiggit sitter, som i liusendan warit inrend och af then sama burits; men äro nu annorstädes förwarad». IVERUS säger om dessa ljusstavar, att de voro prydda av »kronor den ena öfwer den andra . . . öfwerst vid 4 alnars högd, största kronan skall tydl. bära ljuset på jernpiggen, likasom på de höga silfverstakarna i Strängnäs Domkyrka etc».

PREDIKSTOL. Av predikstolen är intet bevarat. SAHLSTEDT beskriver den: »Predikstohls stomen är vtan på med pelare och förgylta list- samt bilde-werck vtzirad.¹ Men ofwan med en himmel beteckt, som ett nett snickarwerck vttecknar. Thet sama sednare ock förmäles af en sockn-Karl, i fornom tima, warit förferdigadt, som särdeles sig thermed hedrat och för then tiden sig namnkend giordt». De låga väggarna medgåvo ej, enligt IVERUS »Predikstohlens Foth kupa — höjning öfver bänkarna utan befants den föga skild från golfvet.

¹ IVERUS säger den vara utsirad med figurer.

Foto A. Hedlång 1926.

Fig. 436. Silfberg. Kyrkan från väster.
Westansicht der Kirche.

St. Görän hade i ett litet större format kunnat anfalla Predikanten, lika väl som draken, så hop-prässat är alt i detta Herrans Tempel».

I långhuset voro bänkar på ömse sidor om mittgången. I koret fanns i söder en »panelad Fruentimers och qwinfolcks benck», i norr en »Song- och klockarestohl» (SAHLSTEDT).

Läktare nämnes i kapellets västra del, »doch Manfolckskotan längre åt södra sidan framdragen och med flera sittie-rum förökter» (SAHLSTEDT). Den uppbars av tre runda stolpar (jfr planen).

IVERUS omtalar en nummertavla »på en Pelare under en annan Hållvase melⁿ kyrkan och koret».

Dopfunten användes i Silfbergs kyrka (jfr 454 fig. 441). I kapellet hade den »en trä-himmel öfr sig; som nyss berörde hantwerckare (se predikstolen) äfwen til sin uphofsman skolat haft» (SAHLSTEDT) och blev 1732 »med rödferg öfrstruken».

För kapellets lösa inventarier se Silfbergs kyrka.

BÄNKINRED-
NING.

LÄKTARE.

NUMMER-
TAVLA.

DOPFUNT.

Silfbergs kyrka.

Kyrkan har ett dominerande läge på en ek- och björkbevuxen höjd vid Grängens södra strand. De branta stränderna bilda naturlig

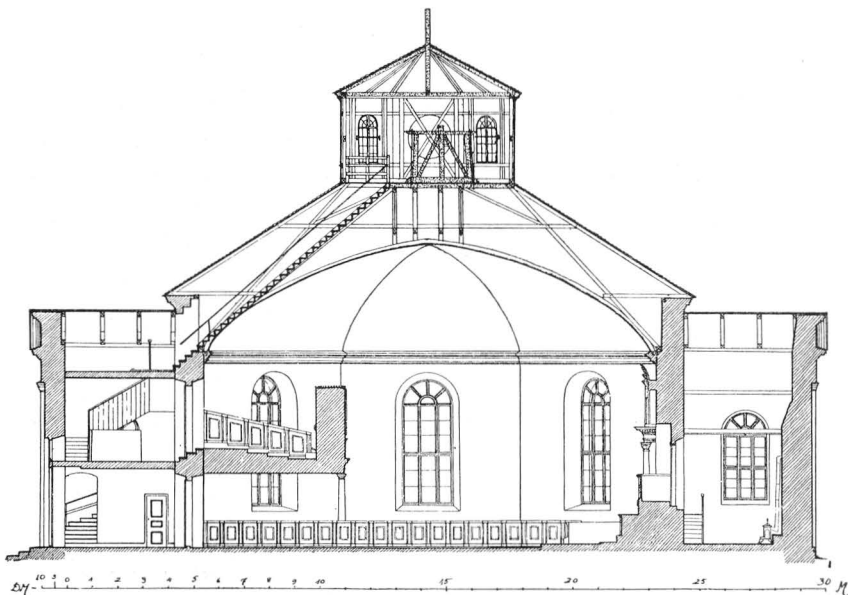

Fig. 437. Silfberg. Längdsnitt. Uppmätt av B. Wijkmark 1915. Skala 1 : 300.
Längssnitt gegen Norden.

gräns i öster och norr, i söder och väster är svartmålat spjälstaket med ingång i väster mellan stenstolpar, stängd av vitmålad grind.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan är byggd 1830—34 efter ritningar av S. Enander, stadfästa 1825.

- MATERIAL.** Murarna äro av tegel på sockel av kluven granit. De äro viträppade med hörnen markerade av putslistor.
- FÖNSTER OCH DÖRRAR.** Fönstrens solbänkar och listverk äro klädda med plåt. Till ingången i väster, som stänges av brunmålade trädörrar leder en monumentalt anlagd trappa av gjutjärn, ett arbete från det närbelägna Grängshammars bruk. Alla golv äro av trä.
- INTERIÖR.** Kyrkans höga kupolvalv är av bräder, vitputsat liksom väggarna.
- SAKRISTIA.** Ingången till sakristian, norr om altaret, motsvaras i söder av blindnisch av samma form. Sakristian har platt trätak, putsade, vitslammade väggar och i väster trappa till predikstolen och sakristi-vinden (fig. 437).

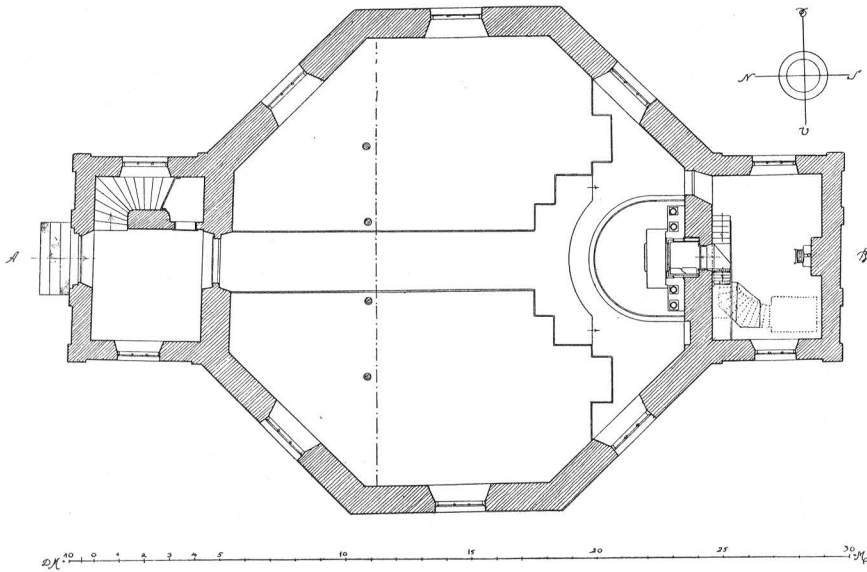

Fig. 438. Silfberg. Plan, uppmätt av B. Wijmark 1915. Skala 1:300.
Grundriss.

I vapenhuset äro avskilda skrubbar för bårar och redskap samt VAPENHUS.
i norr trappuppgång till en övre våning, läktare och vinden.¹

Alla tak äro av rödmålad plåt.

Kyrkan uppvärms av två kaminer, en i långhuset och en i UPPVÄRM-
sakristian. NING.

Inredning.

Altare och predikstol bilda en monumental uppbyggnad å östra ALTARE OCH
väggen. Därtill sluter sig verksamt altarringens kraftiga listverk. PREDIKSTOL.
Över altaret äro gamla och nya testamentets symboler, gudsblixten
och gudsögat i snidat och förgyllt trä. Predikstolens barriär har en
blå fyllning med förgyllda ornament, altarringen är marmorerad i
ljusgrått, i övrigt är träverket vitt med förgyllda lister.

Kyrkan bevarar sin ursprungliga bänkinredning med slutna BÄNKINRED-
bänkar med kraftigt entablement och enkla dörrar med rektangulära NING.
fyllningar. Bänkarna äro målade i skärbrun oljefärg.

Orgelläktaren, som bäres av fyra doriska kolonner, är ursprung- LÄKTARE.
lig i kyrkan.

¹ Vapenhusets övervåning erbjuder en utomordentlig möjlighet för kyrkan
att få en lämplig förvaringsplats för de medeltida konstskatterna.

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 439. Silfberg. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

ORGEL. Orgel med fasad i imiterad gotik (!). Från 1800-talets senare del.
NUMMERTAVLOR. Nummertavlor 2 st., ovala i vita och gula ramar. Ursprungliga i kyrkan.

Lösa inventarier från båda kyrkorna.

Medeltida träskulptur se s. 448.

DOPFUNT. Dopfunt av uppländsk kalksten huggen i tre block, motsvarande cuppa, mellandel och fot (fig. 441). Foten är slät, mellandelen sirad med flätverk. På cuppan rosornament i låg relief. Uppländskt arbete från omkr. 1500, av samma hand som Stora Tunas funt (s. 376). Funten, som tillhört Östra Silfbergs kapell (jfr s. 451) rödmålades 1732, men har senare rengjorts.

NATTVARDSKÄRL. Kalk av förgyllt silver. På noden fragment av minuskler, graverade kors och trepass, på foten ett fastnitat krucifix. Fot och nod stamma från 1400-talet. Skålen är slät med stämplar, som dock äro oläsliga, utom kontroll och A, möjligen årsbokstaven för 1759. H. 24 cm.

Vinkanna av silver med förgyllda lister kring kanterna. Inskrift: RECUDI CURAVIT. MAG: PETRUS GANGIUS. PAST ET. PRAEPOS. TUNENS. ANNO 1705 (jfr s. 395). Saknar stämplar. H. 25 cm.

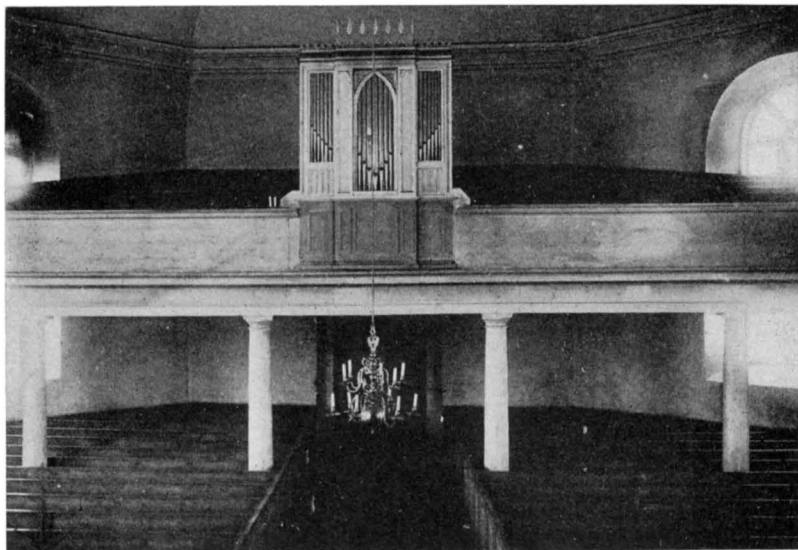

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 440. Silfberg. Interiör mot väster.

Innenansicht gegen Westen.

Oblatask av silver, helt förgylld, oval, på fyra fötter. På locket: EX LUCRO PER SORTILEGIUM NOSOCOMII FAHLUNENSIS, ADQUISITO VASCULVM HOCCE SACRUM FIERI CURAVIT. M. S. P. T. MDCCXLVII (= Genom Faluguldsmedernas konst gjordes detta heliga kärl av *Magnus Sahlstedt*, Pastor i Tuna 1747 (jfr s. 403). Stämplrar: åldermansranka — Falu vapen — (= guldsmeden O. H. Sjöberg). H. 5 cm.

Sockenbudstyg av silver med kalk, patén och oblatask. Stämplrar kontroll — Falu vapen — IHL (= *I. H. Leffler*, guldsmed i Falun) — D4 = 1834. H. 12,5 cm.

Vinkanna av tenn, cylindrisk. På locket 1704 under krona och I. B. H. 17 cm.

Vinflaska av tenn. (Fig. 447). Saknar stämplrar. 1700-talet.

Vinflaskor av glas, 2 stycken. 1700-talet. H. 29 cm.

Mässingsljuskrona med två ljusarmskransar om sex vardera. Överst dubbelörn, slät glob med inskrift: NICOLAUS. RUDBECK. PRAEP. TVN. ANNO. 1663.¹ H. 99 cm.

LJUS-
REDSKAP.

Ljuskrona av järn och trä med två kransar ljusarmar om sex vardera. 1700-talsform. H. 57 cm.

Ljusstake av malm med tre ljuspipor i en rad. 1600-talet. H.

¹ NICOLAUS RUDBECK, sedermera biskop i Västerås, f. 1622, † 1676.

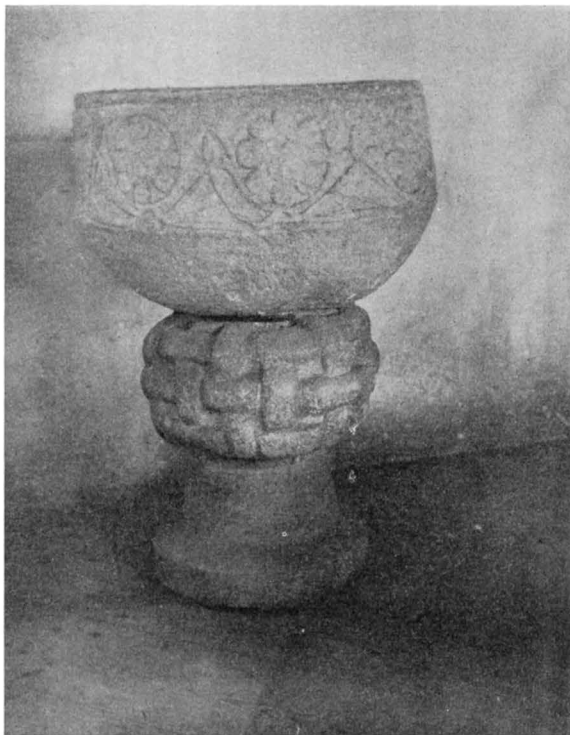

Foto M. Amark 1911.

Fig. 441. Silfberg. Dopfund. 1500-talets början.
Taufstein. Anfang des 16. Jhts.

36 cm. Ljustakar av mässing, 2 st., med vridet skaft, rund fot. Omkr. 1700. H. 21 cm.

Ljustake av järn med två ljuspipor (fig. 448). Medeltida form. H. 23 cm. Järnljustakar, 2 st., på rund vid fot. I botten: A:o 1762. H. 12 cm. B. 23 cm.

TEXTILIER. Antependium eller bonad av ylle. Dubbelsidig, mångskaftad vävnad, i spetsolvad kypert med randning och broschering i ylle. Grov linnevarp.¹ Mellanblå botten med mönster i huvudsakligen gröngult, broscherade rosor i blekrött och gult samt M-liknande bokstav eller ornament (*Maria?*). I kanten invävd bård i rött och grågult med trifoliumblad. Antependiet tillhör en större grupp yllvävnader, vilkas mönster utgå från de på 1300- och 1400-talen moderna italienska, framför allt venetianska sidenbrokaderna med livs-

¹ AGNES BRANTING och ANDREAS LINDBLOM, Medeltida vävnader och broderier, Sthlm 1929, sid. 47—52.

Foto Pietas.

Fig. 442. Silfberg. Antependium eller bonad.

Antependium oder Teppich. Doppelgewebe.

träd, bladverk och fåglar. Vävnaden har sannolikt använts som bonad eller antependium i kapellet, vars högaltare var vigd åt Jungfru Maria. L. 168 cm. B. 135 cm. Det har senare suttit som foder i här nedan beskrivna antependium, men 1914 konserverats på Pietas på bekostnad av friherrinnan Caroline Arfwedson, f. de Geer, Ulfshyttan.

Antependium av rött ylle med märken efter guldgaloner och IHS 1694 mitt på. L. 168 cm. B. 135 cm.

Mässhake av svart skuren sammet med granatäpplemönster fodrad med oblekt lärft. Ornerad på ryggen av ett korsformigt broderi på lärft i blått, gult, grönt och rött silke samt guld, i schattersöm och

Fig. 443. Silfberg Mässhake.
1400-talets slut.
Kasel. Ende des 15. Jhts.

Fig. 444. Silfberg Mässhake.
Omkr. 1500. Dala Fornsal.
Kasel. Um 1500.

läggsöm. I korsets mitt Jesu födelse med Konungarnas tillbedjan i vänstra, herdarnas i högra korsarmarna, därunder Bebådelsen och Marias och Elisabets möte. Nederst ha två figurer bortklippts, vid lappning i senare tid. Sammeten är italiensk från omkr. 1500 och broderierna äro svenska från samma tid. L. 112 cm. (fig. 443). Dala Fornsal (inv. nr 138).

Mässhake av blått ylle, kantad med röda band och dekorerad på ryggen med broderat kors i schatter och läggsöm- med guld och silke i rött, blått, gult, grönt m. fl. färger (fig. 444). Överst Gud Fader, därunder den korsfäste Kristus med Johannes evangelisten och Maria i bröstbilder på broderiets korsändar, därunder apostel utan attribut. Som fyllnad i broderiet är en blå och vit linnevävnad i fyrskäft använd. Svenskt arbete från 1400-talets slut. L. 122 cm.

Mässhake av blommig silverbrokad med ljusbruna blommor och breda bårder av silverbrokad framtill och på ryggen (fig. 445). Kantad med silver, ganser och broderier. Fodret gult siden. Omkr. 1700. L. 120 cm. I Dala Fornsal (inv. nr 139).

Mässhake av röd sammet med smala guld- och silvergaloner i

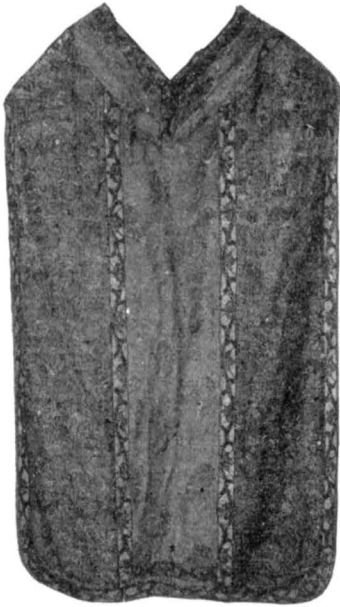

Fig. 445. Silfberg. Mässhake.
Omkr. 1700. Dala Fornsal.
Kasel. Um 1700.

Fig. 446. Silfberg. Kalkkläde. Omkr. 1650.
Kelchtuch. Um 1650.

Foto J. Roosval 1915.

dubbla rader på ryggen. Fodrad med blå lärft. 1700-talet. Mässhake av svart sammet med silvergaloner.

Kalkkläde av blå sidensars med rika silke- och guldbroderier kring kanten och en medaljong med Maria med barnet (fig. 446). I kanten guldspets. 1600-talets mitt. Sannolikt tyskt arbete. 55 × 45 cm.

Kalkkläde av röd sidentaft med gula blommor. Fodrat med oblekt lärft. 1700-talet, 52 × 55 cm. Kalkkläden, 2 st. av svart sammet, 1 av röd sammet med guld och silverrornering. 1800-talet.

Kristus talar till folket. Enkel oljemålning på väv skänkt av brukspatron Säterström i Säter. H. 152 cm.

Gustaf III:s tal 1771 och 1772, tryckta blad i gulddramar med kronor. Sakristian.

Kista av furu järnbeslagen med 1787 på locket. H. 60 cm. L. 153 cm.

I lanterninen hänga två klockor. Den större gjuten 1856 av J. A. Beckman i Stockholm, den mindre 1681 för Östra Silfbergs kapell av Hans Jacob Bierman.

SAHLSTEDT nämner 2 klockor, den ännu bevarade och en »liten

TAVLA.

KUNGATAL.

KISTA.

KLOCKOR.

Fig. 447. Silfberg.
Tennkanna.
Weinkanne.

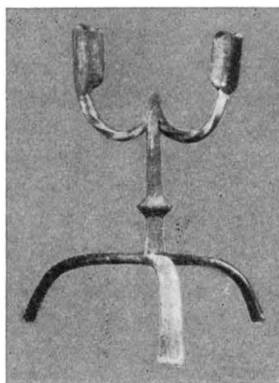

Fig. 448. Silfberg.
Järnljusstake. Medeltida form.
Eisener Leuchter. Mittelalt. Typus.

gamlare, som förr setat vp öfr takfestet wid ingongen af Wapnhuset». Den hade ett gjutet märke, 2 korsade dalpilar möjligen gjutarens bomärke.

Sammanfattning av Silfbergs kyrkors konsthistoria.

I. På 1300- eller 1400-talen uppföres ett timrat rektangulärt träkapell, av vilket stora delar voro bevarade till omkr. 1860. Av inventarierna äro ett altarskåp, ett helgonskåp med S. Eriks bild, en S. Göransgrupp, en Kristoffersbild, triumfkrucifix, dopfunt, två mässhakar och ett antependium(?) bevarade.

II. På obekant tid, sannolikt på 1500-talet, men senast mellan 1648 och 1675 ombyggdes kapellet och fick då ett rektangulärt långhus, smalare kor med sakristia i norr och ett vapenhus i väster. Därvid användes de äldre delarna i byggnaden.

Utvändigt voro väggarna rödmålade eller rödtjärade, invändigt vitlimmade med dekorativa målningar. Ljusredskap, textilier och en klocka ha tillkommit eller anskaffas efter hand. Klockstapel bygges 1683.

III. Kapellet ommålas och förses med inskrifter, som citera bibelspråk. Inredningen ommålas. Nya nattvardskärl tillkomma. 1700-talets mitt.

IV. Östra Silfbergs kapellag avskiljes från Stora Tuna och sockenkyrkan uppföres vid Grängshammars bruk efter ritningar av S. Enander. Den är åttkantig med sakristia i öster och vapenhus i väster, upp-

förd av tegel, ut- och invändigt putsad samt täckt av ett lanternin-
krönt tak. Helt ny inredning. 1830-talet.

V. Orgel i gotisk stil uppsättes å läktaren.

VI. Det gamla kapellet rives efter 1854.

Zusammenfassung.

Östra Silfberg war am Ausgang des Mittelalters eine der wichtigsten Silbergruben Schwedens und die Gegend gehörte als Kapellengemeinde unter Stora Tuna (vergl. S. 410). 1861 wurde sie als eigenes Kirchspiel abgetrennt, nachdem bereits in den 1830:er Jahren bis Grängshammars Hüttenwerk eine neue Kirche erbaut war.

Die älteste Kirche, die bei dem Grubenfeld lag, war mutmasslich ein rechteckiger Blockhausbau von ungefähr der Form, die 448 a Fig. zeigt und stammte aus dem 14. oder 15. Jahrhundert. Sie wurde wahrscheinlich im 16. Jahrhundert, aber spätestens zwischen 1648—75, erweitert, wobei sie rechteckiges Langhaus, schmäleres Chor und westliche Vorhalle erhielt. Das Innere war mit Malereien verziert. Von den ursprünglichen Inventarien sind der Altarschrein (Fig. 430), eine St. Görans Gruppe, ein Bild von dem schwedischen Nationalheiligen St. Erik, der besonders in Dalekarlien verehrt wurde, St. Kristoffer und ein Triumphercifix erhalten geblieben. Alles baltische oder schwedische Arbeit aus dem 15. Jahrh. (Fig. 430--35). Der Taufstein ist upländische Arbeit um 1500, aus derselben Werkstatt wie der Taufstein von Stora Tuna (Fig. 441). Ausserdem sind zwei mittelalterliche Messgewänder vorhanden, das eine von schwarzem, italienischem Samt, das andere von blauer Wolle, beide mit schwedischen Stickereien in Gold und Seide aus dem 15. Jht. Von besonderem Interesse ist ein mittelalterliches Antependium von gemustertem Doppelgewebe in Köper aus Wolle mit Blättern, Majuskeln (?) und Rosen in Blau, Grüngelb und Rosa. Der Herstellungsort ist unbekannt.

Die Kapelle wurde 1860 abgebrochen und die Kunstschätze derselben werden teils in der neuen Kirche, teils im Museum in Falun (Dala Fornsal) aufbewahrt.

Die neue Kirche ist ein achteckiger Ziegelbau mit hölzernen Kuppelgewölbe und typischer Empire-Einrichtung. Sie wurde 1830 erbaut.

Fig. 448 a. Silfberg. Kapellet på karta
1648. Efter SAHLSTEDT.

Die Kapelle 1648.

Fig. 449. Gustafs. Enbacka kapell på karta från 1648. Efter SAHLSTEDT.

Die Kapelle 1648.

GUSTAFS KYRKA MED ENBACKA KAPELL.

DALARNA, KOPPARBERGS LÄN, FALU DOMSAGAS SÖDRA TINGSLAG,
VÄSTERÅS STIFT, STORA TUNA KONTRAKT.

Tryckta källor: SAHLSTEDT, s. 148 — HÜLPHERS, s. 84. ALMQUIST, Den lokala civilförvaltningen i Sverige II, s. 256 ff. samt 275. Se f. ö., Stora Tuna s. 328, 330.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: R. A.: Acta ecclesiastica, angående altartavlan 1788. — A. T. A.: Inv. 1830; 4 fotos, därav 2 ex. och 2 int.; Skrivelser till B. St. 1923. — B. St.: Osign. laverade ritningar till kyrkan med påskrift »1802», plan, tvärsnitt mot altaret. Laverad ritning till altartavlans ram, stadf. $\frac{2}{3}$ 1803. Odaterad laverad ritning till altartavla av bildhuggaren G. A. KLINT. Förslag till orgel sign. 1845. Uppmåtningsritningar med förslag till restaureringen av S. CURMAN 1923 bestående av plan, längdsnitt, vindfång, inredning m. m. Förslag till restaurering, uppgjort av S. Curman 1923. Handl. rörande utvidgning av kyrkogården 1921—23. Ritningar till belysningsarmatur, 1 blad, av E. FANT, 1923.

Kyrkans arkivalier förvaras vid kyrkan. Konst- och kulturhistoriska uppgifter finnas i: AI, nr 1, Räk. 1663—82, CI, nr 1—2, Räk. 1723—52 samt LI, nr 1—3, 15, 19, 20. Räk. 1748—1838. C nr 2, innehåller Inv. 1725—54 (1725, 1732, 1748, 1754). Särskilda dop-, vigsel- och dödböcker finnas fr. o. m. 1723, för äldre tid äro de förda tillsammans med moderkyrkans.

Enbacka kapell.

1633 grundlades ett kapell i den del av Stora Tuna socken, som benämndes Enbacka. Det låg strax norr om den plats, där Gustafs nuvarande kyrka är belägen.

Kyrkogård, klockstapel, bodar.

KYRKOGRÅRD. Kyrkogården användes aldrig till begravningsplats. Enligt SAHLSTEDT inhägnades den på ena sidan av en träbalk, på den andra av

*Vindflöjel
Skala 1:5*

Fig. 450. Gustafs.
Flöjel från Enbacka kapell. Del. K. Norberg.
Eiserne Wetterfahne.

en »tomt-instengsell». Marken användes till »höbergning, Presterskapets hestar, i wintertiden, til vnderstöd» (SAHLSTEDT).

Klockstapel byggdes mellan åren 1735 och 1741. Den beskrives 1748 (Inv.): »klockstapul på wallen upbygd med Furu resewärke, bräd- och spånslagning».

KLOCK-
STAPEL.

Väster om kyrkan stod ett stall, som 1743 blev »förbättrat med ett skyfwe eller liger». Kyrkhärbre sagnades och istället fanns vid kyrkan en »stor brädlår, at samla Fattigas säd til utdelning på Högtider».

BOD OCH
STALL.

Kapellbyggnaden.

Kapellets utseende kan i stora drag rekonstrueras med hjälp av beskrivningen hos SAHLSTEDT, kyrkans arkiv och en avbildning på en sockenkarta från 1648 (fig. 449).

Planen visade ett rektangulärt långhus, trettio alnar långt och femton alnar brett. I norr var en sakristia.

PLAN.

Väggarna voro knuttimrade och sex alnar höga samt utvändigt rödtjärade.

Fönster funnos 8, som enligt SAHLSTEDT voro »ganska plockvis och vtan en rett så kallad Symmetrie och bygningskonsts likformighet inrettad». Dessutom hade sakristian ett fönster. I väster och söder voro ingångar, vilkas utseende icke är känt. Den västra förstorades 1710. Alla golv voro av trä.

FÖNSTER OCH
DÖRRAR.

Invändigt täcktes kapellet av ett tunnvalv av bräder, vilket liksom väggarna varit försett med målning, som av SAHLSTEDT säges vara »antingen afnött eller matt och ofullkomlig». 1676 var kapellet i behov av reparation, ty det lutade »uth för backan», och var »genom skrufningen til väggiarna wrijdet». Kyrkoherden lovade då att »tala medh skrufgubben när han kom/m/er till Kopparbärgen». Det tycks dock ej ha lett till någon större reparation.

INTERIÖR.

Yttertaken voro spånklädda och rödtjärade. Till 1735 då stapeln byggdes var »ett skyfwe öfr westra takkamen» för klockan

REPARATION
1732.

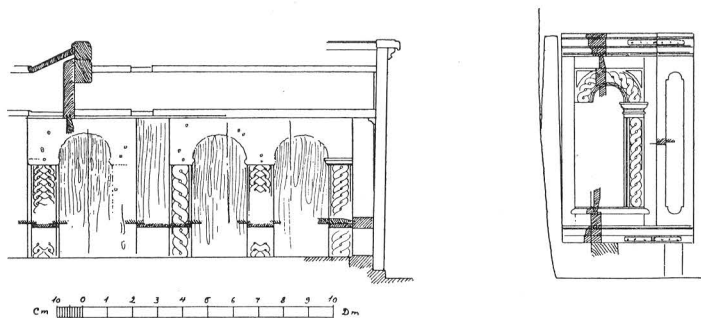

Fig. 451. Gustafs. Bänkskråmar från Enbacka kapell. Del. K. Norberg.
Teil des Gestühls. 17. Jht.

(SAHLSTEDT). En flöjel finnes bevarad, som sannolikt suttit på gavelspetsen (fig. 450). Denna form synes kapellet ha bevarat till 1732, då en större reparation begyntes. Därvid gjordes en tillbyggnad i söder (SAHLSTEDT anger norr)¹ 17 alnar lång och 8 alnar bred. Den nytillbyggda delen försågs med sex fönster, som sattes »reguliert och radrett» (SAHLSTEDT) och en ny ingång gjordes. Även denna korsarmsliknande del täcktes av ett brädvalv i det inre. 1750 brädslogs kapellet. Det revs på 1770-talet, då den nuvarande kyrkan togs i bruk.

Sakristian, som var en liten troligen ursprunglig, utbyggnad i norr (SAHLSTEDT uppger söder), ombyggdes 1751.

Inredning i Enbacka kapell.

Inredningen är nästan fullkomligt försvunnen, men kan delvis rekonstrueras med hjälp av litterära källor.

ALTARTAVLA. Altartavlan var av trä med snidade bilder och beskrives av SAHLSTEDT: »Afdelningen är i twenne speglar. Theraf i then ena och öfrst Frelsaren med Johanne samt Moses och Aron: i then nedra, andre 4 Manns belder sig förete. Lärande af thessa sednare then ene med ett lamb på handen wara Johannes döparen; som then med nyckel i handen ofelbart är Petrus. Men the öfrige, then ene vt-tecknad med ett widsatt spiut, then andre med ett swerd, motte them af Apostlahopen beteckna, som af någon slik martyr-död äro bekende blefve». Nederst citat ur 1 Joh. 1: samt prosten Gangius namn. Apostlarna med lans och svärd föreställde Thomas och Paulus.

KRUCIFIX. »Ett gammalt Crucifix af målat träd» nämnes 1787 (Inv.) men är nu försvunnet.

¹ SAHLSTEDT har mycket ofta motsatta väderstrecksuppgifter mot Räk. och Inv., då det gäller Enbacka.

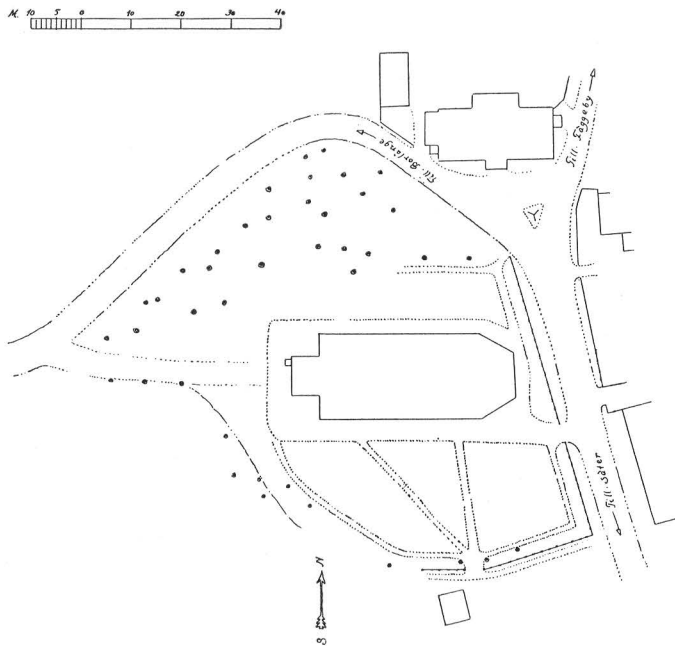

Fig. 452. Gustafs. Situationsplan.
Lageplan.

Predikstolen sade SAHLSTEDT vara »aldeles gamalmodig, med PREDIKSTOL. bara wattuferg anstruken; hafwande 4 belder, af Salvator och 3 Evangelister, neder om runden besatta; så ock en ofwan hengd himmel, vtan zirater». SAHLSTEDT antar som en möjlighet att denna predikstol tilhört Dahlsby kapell vid Säter som raserats, då Säter blev egen församling (jfr s. 330).¹ 1668 reparerades predikstolen grundligt (Räk.). 1770 köptes »en gammal Predikstol af Eek ifrån Awestad». Båda predikstolarna äro nu försvunna.

Timglas skänktes omkr. 1740 av Jan Persson i Enbacka. Dess TIMGLAS. utseende är obekant.

Bänkarna voro slutna med skärmar lika de från 1627 i Stora BÄNKAR. Tuna (s. 372). Delar finnas kvar inbyggda i den nuvarande kyrkans bänkar (fig. 451). De ha alltid varit omålade.

Enligt SAHLSTEDT funnos läktare utmed västra gaveln och södra LÄKTARE. långväggen; enligt inventariet 1748 var »en sammanhängande lech-tare-Bygnad til hela södra långväggen och östra gafweln».

¹ Dalsby kapell beskrives tillsammans med Sätters kyrka.

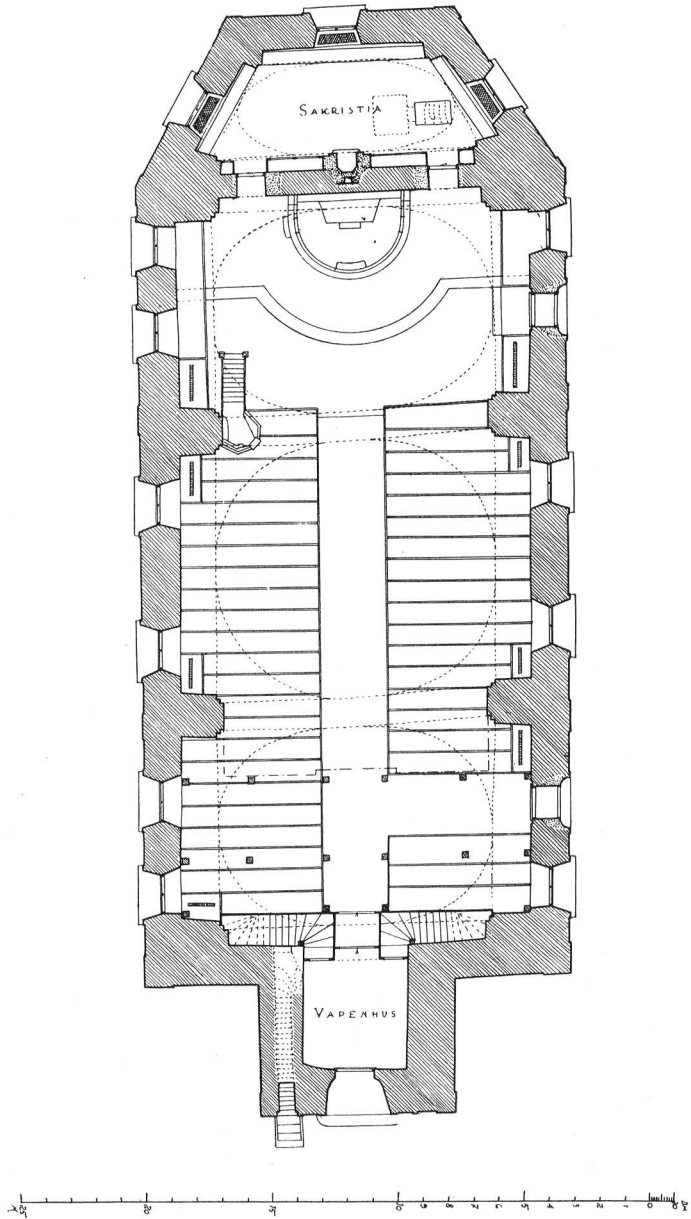

Fig. 453. Gustafs. Plan. Uppmätt av K. Norberg.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

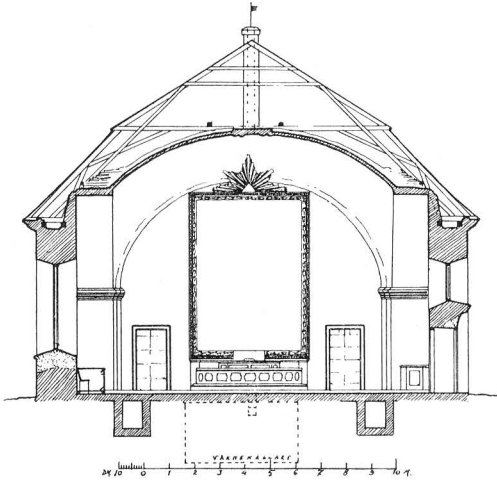

Fig. 454. Gustafs. Tvärsnitt. Uppmått av
K. Norberg. Skala 1:300.
Querschnitt.

Dopfunt har aldrig funnits utan dopet förrättades från altardisken. DOPFUNT.
(SAHLSTEDT).

Nummertavlor nämnas två stycken, den ena skänkt av »Lands- NUMMERTAV-
Gevaldiern Petter Grönberg från Naglarby», den andra av smeden LOR.
Daniel Görsson Lekatt i Nyboda (SAHLSTEDT). 1750 skänktes dess-
utom en »wacker cipher Tafla» av fjärdingsman Hans Andersson.

Gustafs kyrka.

Enbacka avskildes från Stora Tuna och blev egen socken, som begärde och erhöll rättighet att kallas Gustafs, vilket stadfästes genom K. brev d. $\frac{8}{5}$ 1775.

Kyrkogård och bod.

Området kring kyrkan, som icke är begravningsplats, avgränsas mot söder och öster av järnstaket; i norr och väster saknas inhägnad. 1787 nämnas gråstensmurar utan bruk, 2 alnar höga och torvtäckta. I söder och öster voro ingångar mellan gråstenspelare, stängda av järngrindar (Inv.).

Begravningsplatsen ligger omkr. 1 km. söder om kyrkan och hägnas av häckar.

Söder om kyrkan är en tegeltäckt materialbod av bräder.

BOD.

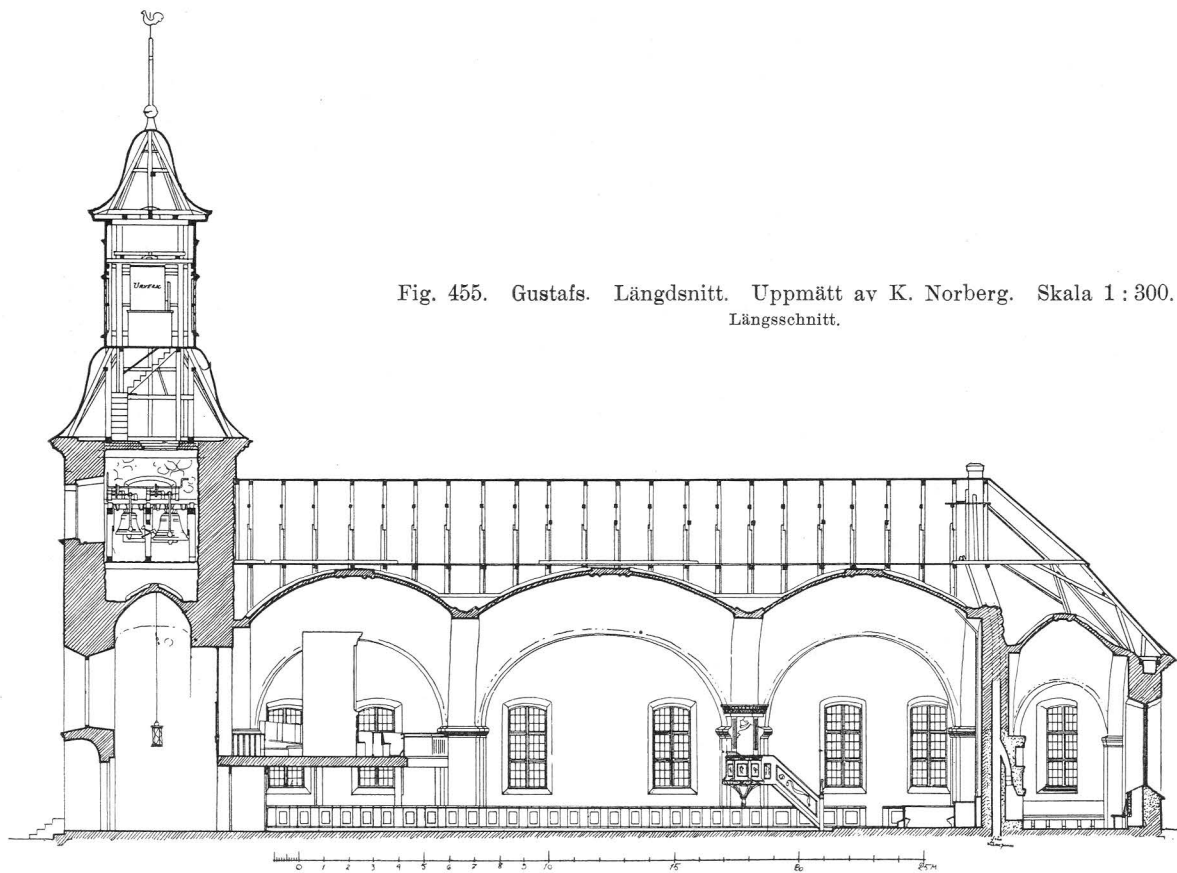

Fig. 455. Gustafs. Längdsnitt. Uppmätt av K. Norberg. Skala 1 : 300.
Längsschnitt.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan, som blev färdig 1775, är uppförd av byggmästaren Schulzberg i Västerås och visar stora likheter med den av honom byggda kyrkan i Åhl (jfr s. 68).

Byggnadsämnet i murarna är gråsten, i valv och omfattningar tegel. Utvändigt äro väggarna grovt spritputsade med ljusgul avfärgning och släta vita omfattningar och hörn.

En numer tjärad, förut i rött målad sockelmarkering av omkr. 90 cm. höjd löper runt kyrkan.

Fönstren, som alla äro ursprungliga, ha glasen infattade i blyspröjs och träramar. Solbänkarna äro nu plåtklädda, men täcktes ursprungligen av rödtjärade bräder. I söder äro två ingångar med hålkälade rundbågiga smygar, stängda av tjärbruna trädörrar. I väster leder en liknande ingång genom tornet, som även har en yttre, av en svarttjärad dörr stängd ingång till vindstrappan.

Golvet i kor och mittgång är av plansten, i bänkkvarteren av trä. Till 1923 voro alla golv av trä.

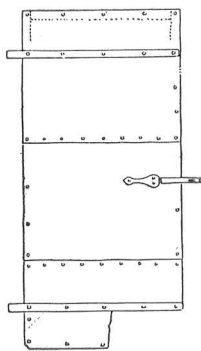
Yttertaken äro täckta med svartmålad järnplåt.

Långhusets tre höga kupolliknande kryssvalv på rundbågiga sköldbågar ge interiören en stark känsla av rymd. Dörrarna i altarpväggen äro svartmålade och järnklädda. Väggar och valv äro putsade och slammade i brutet vit ton.

Tornets nedervåning har ursprungligen öppnat sig mot kyrkan med en hög rundbåge. I den 1923 avslutade restaureringen igensattes denna med en vägg, vars övre mot orgelläktaren vettande parti genombrutes av glasfönster, men vars nedre delar artikuleras av pilastrar och fyllningar målade i ljus gråblå marmorering och gult. Samtidigt utbyttes det gamla trägolvet mot planstenshällar. Tornet har en ursprunglig lanternin av trä, täckt av plåthuv.

Sakristian har platt trätak. Väggarna äro vitputsade och fönstren stängas av järnklädda luckor. 1923 murades en öppen spis på väggen mot kyrkan och omkring denna gjordes väggfasta skåp och hyllor för textilier och böcker.

Kyrkan uppvärms av centraluppvärmning med lågtrycksånga, inlagd 1923. Därförut funnos två järnkaminer, en i långhuset och en i sakristian.

MATERIAL.

FÖNSTER
OCH
DÖRRAR.

Fig. 456. Gustafs. Plåtlucka i tornet. Uppm. av K. Norberg 1914.

Eiserne Luke im Turme.

GOLV.

TAK.

LÅNGHUSETS
INRE.

TORN.

SAKRISTIA.

UPPVÄRM-
NING.

Inredning och lösa inventarier i Gustafs kyrka.

- ALTARE OCH ALTARPRYDNAD.** Altaret är av trä. Altarprydnaden utgöres av en oljemålning på väv, föreställande Kristi Himmelsfärd, målad av Per Hörberg.¹ Den skänktes till kyrkan 1803 av Gustav IV Adolf, som därmed på förnyad begäran av sockenborna infriade ett av Gustav III under hans Dala-resa givet löfte. Den omfattas av en bred, förgylld ram, som nederst har följande inskrift: GIFVEN AF KON: GUSTAF IV. AD: MDCCCIII. Ramen, till vilken ritning finnes i B. St., är utförd av bildhuggaren G. A. Klint.
- ALTARRING.** Altarringen är av trä med fyllningar. Den var tidigare vitmålad, men blev i restaureringen 1923 marmorerad i grått med fyllningarna i guldbrunnt och förgyllda lister.
- PREDIKSTOL.** Predikstol av vitmålat trä med enkla, förgyllda ornament. Trappan förlängdes 1923. Ursprunglig i kyrkan.
- BÄNKAR.** Bänkarna ha gråmarmorerade fyllningar, gråa ramar och brunbet-sade ryggstöd. De voro ursprungligen vitmålade. I koret gjordes 1923 kyrkvärdsbänkar i vilkas skärmar resterna av Enbacka kapells gamla bänkar användes.
- LÄKTARE.** Läktare i väster, ursprunglig i kyrkan. Bröstningen marmorerad 1923 i grått och guld i anslutning till bänkarna. Orgel från restaureringen 1923. Fasaden bevarad från den äldre orgeln, men målad i grått och guld.
- NUMMERTAVLOR. DOPSTÄLL.** 2 ovala nummertavlor på ståndare i koret. Ursprungliga i kyrkan. Dopställ av trä med balusterformat skaff. Marmorerat med guldlister. H. 85 cm.

Lösa inventarier i Gustafs kyrka och Enbacka kapell.

- NATTVÄRDSKÄRL.** Kalk av silver, delvis förgylld. Stämplor: Kontroll — Falu vapen — LEFFLER — W (=1779). H. 25 cm.
Patén av silver. Stämplor som på kalken.
Vinkanna av silver med förgyllda lister. Inskrift: Ex lucro, per Sortilegium Nosocomii Fahlunensis, feliciter adquisito, vas haccе sacrum refingi ampliariqve curavit. M. S. P. T. MDCCXLVII. (Jfr s. 454). Stämplor: Åldermansranka — Falu vapen — (=guldsmeden i Falun O. H. Siöberg) — L (=1747), H. 28 cm.
Vinkanna av silver (fig. 462) med inskrift i skrivstil: Gifven ifrån Grängshammar. Til Gustafs kÿreka den 19 juli 1788. Stämplor: Kontroll — Stockholms vapen — Ryberg — R (=1775). H. 29 cm. Utförd av Simson Ryberg, guldsmed i Stockholm 1771—1807.

¹ PER HÖRBERG, f. 1746, d. 1816.

Fig. 457. Gustafs. Kyrkan från sydöst.
Die Kirche von Südosten.

Kanna av silver. På locket lamm med fana. Stämplrar: Kontroll — Stockholms vapen — MÖLLENBORG — H5 (=1862).

Oblatask av silver på fyra fötter. Inskrift: Ex lucro, per Sortilegium Nosocomii Fahlunensis, adqvisito, vasulum hocce sacrum fieri curavit. M. S. P. T. MDCCXLVII (jfr s. 454). Stämplrar: Åldermansranka — Falu vapen — (jfr ovan) L (=1747). H. 4 cm. B. 10,5 cm.

Oblatask av silver. Slät rund form med inskrift: Georg Ericson Th. D.: född 1735. Helena Maria Hylphers född 1754. — Stämplrar: Kontroll — Stockholms vapen — (A)rtelius — Y2 =1806. H. 5 cm. B. 14,5 cm. Enligt inv. skänkt 1805. — 1725 (inv.) fanns bl. a. »en aflång kanna, aff 77 lod till en dehl förgylt utanpå och utsirat». Inventariet 1748 upptar »en kalk förgyld öfweralt med en ritad bild samt nedre ritningar på foten» samt »en paten ther til förgylt öfwer alt med et ritat Agnus Dei i botnen samt ett kors i bredden». Det är möjligt att dessa voro medeltida och tillhört Stora Tuna kyrka.

Brudkrona av förgyllt silver. 1700-talsform. B. 12,5 cm. H. 8,5 cm.

Mässingsljuskrona med två ljusarmskransar om 12 pipor vardera. Vacker barockform. På globen inskrift med skrivstil: Denna

LJUS-
REDSKAP.

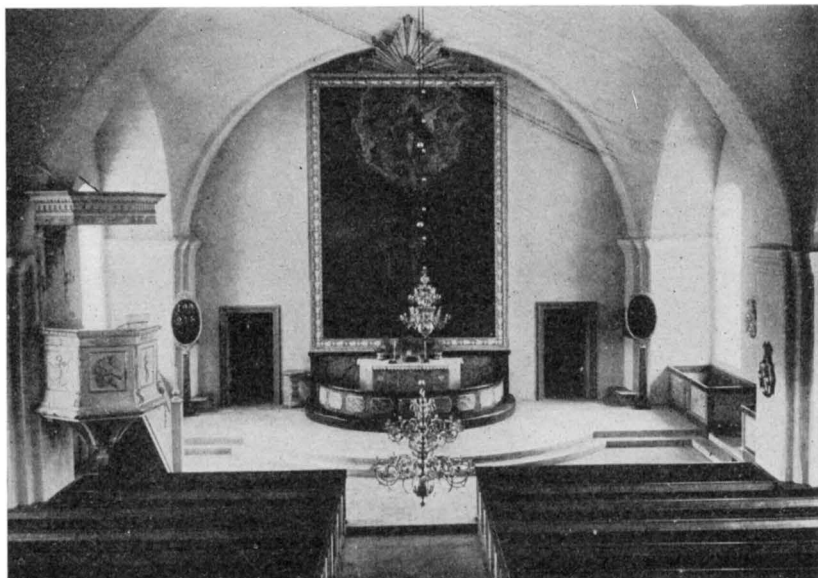

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 458. Gustafs. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

krona är skänkt till / GUSTAFS kyrka af Capitain Wälborne / Herr / CARL SILVERSTRÅHLE / och / Dess kära Husfru Wälborne fru / ELSA CATH: FRANC / at . vörda . minnet . af . den . dagen . vår Rättvise . / KONUNG / ömmade . Denna Församlingens . van / Häfdade . siäla . Wård . Igenom . Dess . Kongl: Resolution . af . den . 8 . May . 1775 . gifver . den . store . Gustaf . åt . Gustafs Församling . En . Egen . Herde . Nederst: Skult: Bruk Matth. Horrnafver N:o 30 A:o 1775. H. 125 cm.

Mässingsljuskrona enligt inskrift skänkt 1856 av prosten Gustaf Godenius och hans hustru. H. 105 cm.

Kristallkrona i sakristian med mässingsställ för ljusen. 1700-talets slut. H. 72 cm.

Tennljusstakar, 6 st. på rund fot med tandsnitt. Stämpel: Gående ängel med klubba i handen. Över bandformad kartusch med ..M: ZIEN(?). Omkr. 1800. H. 22 cm.

Tennljusstake med rund fot med ornament. Stämpel som föregående. Omkr. 1800. H. 20 cm.

15 lampetter av förgyllt trä för elektriskt ljus, därav 7 större anbragta i långhuset och 8 mindre under och på läktaren samt i sakristian. Utförda 1923 av hantverkare i socknen efter ritning av Erik Fant.

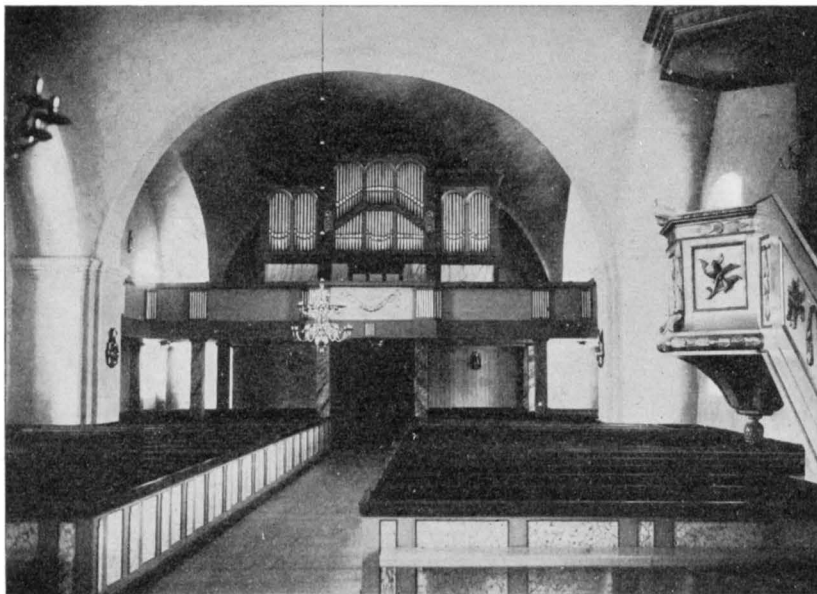

Fig. 459. Gustafs. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

Foto A. Hedling 1926.

2 ljusarmar av förgylld metall. Rokokoform. På predikstolen. Antependium av gråblå sidendamast med broderier i guld och silke samt galoner. Bokdyna och kalkkläde i samma material. Utförda på Licium 1923. TEXTILIER.

Kalkkläde av ny violett sammet med silver. Broderier från 1700-talets senare hälft. 51×53 cm.

Kalkkläde av svart sammet med broderad adlig krona och törnekranz samt: LOWISA MARGARETA GODENIUS. FÖDD 1778. — 50×50 cm.

Kalkkläde av rött siden med silverbroderi och inskrift: År 1783. Fodrat med skärt siden. 60×57 cm.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner, ett senare påsatt kors och A:o 1785 i broderi. Enligt inventarium 1787 skänkt av »herr Ekeroth på Grängeshammar».

Mässhake av röd sammet med guldornering och A:o 1831 broderat fram. Nyare kors på ryggen.

Brudpäll av skär, urblekt sidensars, fodrad med lilafärgad taft och broderad med silver och silke. Trasig. 1700-talets mitt.

Bokdyna av röd sidensars med knypplade guldtrådsspetsar i två rader. 1700-talet. 40×56 cm.

Håvar, 2 st., av sammet, en svart och en röd. Användas.

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 460. Gustafs. Altartavla av Per Hörberg.

Altargemälde von Per Hörberg 1803.

Enligt SAHLSTEDT funnos »kläder, the doch äro släta. Men til prydelser kan man föhra så wel en nyare Håf». 1754 köptes en »ny siden tygh-mässhake med kors af guldgalon samt guldspets kring kanterna». 1725 fanns »en röd sammetz mässhake med hwith atlask korzs», som 1748 sades vara »något sliten». Då nämnes också »en

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 461. Gustafs. Porträtt av Gustaf III.
Bildnis des Königs Gustaf III.

gamlare af violett Tyg (1725: »blå sammet») med tyghkors.» 1746 skänktes »en knuten Mässhakegördel» af »Kapten von UtFalls son Herr Jacob Benjamin».

Gustaf III som barn (fig. 461). Porträtt i olja på väf. Återgår på pastell av G. Lundberg. Ursprunglig guldrum med inskrift på kartusch nederst: Kon: Gustaf III. Stift: 1775 Den/n/a Församling. Inköpt 1777. H. 74 cm. B. 60 cm. (Yttre mått).

Gustaf III:s tal 1772 och Karl XIII:s tal 1810, tryckta blad i guldrumar. Sakristian.

Länstol av svartmålad furu från omkr. 1700.

Järnbeslagen kollektkista. 1700-talet. Nu använd för silvret.

Enkla stolar; allmogeimitation av 1600-tals form.

Karbaser, 2 st. av snott läder. — 1799 köptes en ny »spögubbkapprock».

I tornets nedervåning stod på 1700-talet en Plichtepall (Inv.) som även senare nämnes tillika med straffstocken.

MÖBLER I
SAKRISTIAN.

KYRKVAKTA-
RENS UTRUST-
NING.
STRAFFSTOCK
OCH PALL.

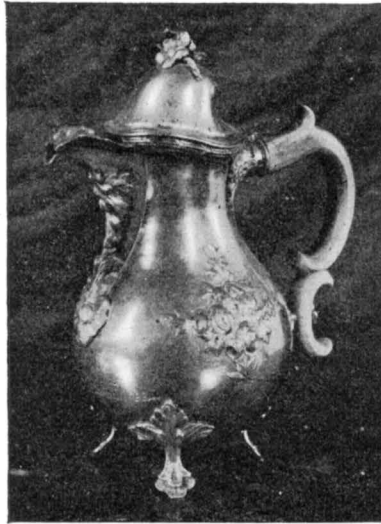

Foto A. Hedling 1926.

Fig. 462. Gustafs. Vinkanna av silver.
1775.

Silberne Weinkanne. 1788.

KLOCKOR. I tornet hänga två klockor. Den större gjuten 1794, den mindre 1809, båda av E. Göthe i Falun och försedda med långa inskrifter.

SAHLSTEDT nämner två klockor, den mindre, äldre, gjuten 1639 hade inskriften: Gloria in excelsis Deo, & pax in terris, Riksens Mynt mestare ähreb. och welacht: Marc: Kock, inspectoren Lennart Hansson samt dalpilar och 1639. Den större, gjuten av Eric Näsman; 1735, hade inskrifter, som upptogo prästerskapets namn m. m.

Sammanfattning av Enbackas och Gustafs kyrkors konsthistoria.

I. Ett rektangulärt, knuttimrat rödtjärat kapell med sakristia i norr. Liten klockställning över västra gaveln. Invändigt tunnvalv av bräder. Altartavla och predikstol samt slutna bänkar med flätverksornering. Omkr. 1633.

II. Kapellet tillbygges åt söder med en korsarm, även den timrad och välvd med bräder. Tornet rives och en klockstapel bygges. 1730-talet.

III. Kapellet raseras. I stället uppföres något längre söderut en kyrka av sten med tre kupolartade kryssvalv i långhuset, tresidigt avslutad sakristia i öster och torn i väster. Inredning och inventa-

rier anskaffas helt till nyes, de gamla slopas och försvinna efter hand c. 1770—1775.

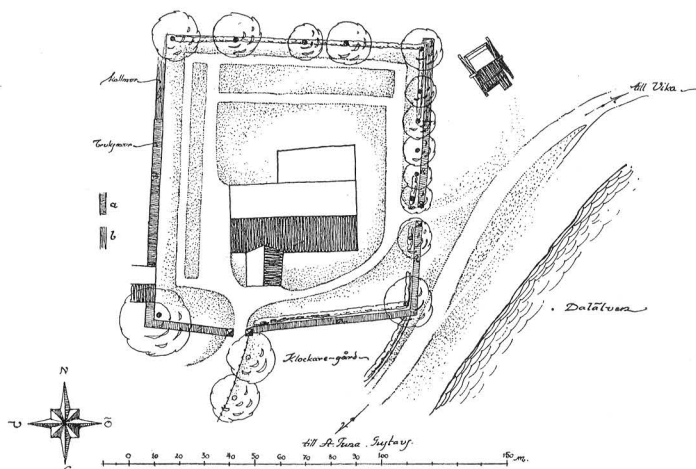
IV. Kyrkan restaureras 1923 efter ritningar av riksantikvarien Sigurd Curman, slutförda av arkitekt Erik Fant. Därvid inlägges centraluppvärmning, elektrisk belysning och förskönas interiören genom målning och ändringar å den fasta inredningen samt ordnandet av tornets bottenvåning.

Zusammenfassung.

Die Gemeinde Gustaf ist ursprünglich ein Teil von Stora Tuna, wo unter dem Namen Enbacka zwischen 1633 und 1775 eine Kapellengemeinde abgesondert wurde. Im letzteren Jahre wurde sie ein eigenes Kirchspiel und nahm dann den Namen Gustafs an nach dem damaligen König Gustaf III.

Die älteste Kirche, oder die Kapelle, war ein rechteckiger Bau von Holz in Blockhauskonstruktion, rotgemalt und mit einem geteerten Satteldach gedeckt; Sakristei an der Nordseite. Sie wurde 1732 mit einem Kreuzarm gegen Süden erweitert. Das Innere war mit hölzernem Tonnengewölbe gedeckt. Von der sehr einfachen Einrichtung sind nunmehr nur Teile der ungemalten Föhrenholzbänke aus dem 17. Jahrhundert übrig (Fig. 451).

Im Jahre 1775 wurde die Kapelle abgebrochen und die jetzige Kirche von Feldstein und Ziegeln errichtet in der Form, die sie noch beibehalten hat. Sie ist von demselben Baumeister gebaut wie die Kirche zu Åhl (vergl. S. 65), mit der sie grosse Ähnlichkeiten aufweist. Von der Einrichtung ist zu bemerken das Altargemälde, von dem schwedischen Künstler Per Hörberg (geb. 1746, † 1816) gemalt und ein Porträt von Gustaf III., Copie nach einem Pastellbild von Gustaf Lundberg (geb. 1695, † 1786).

Del. H. Wranér 1915.

Fig. 463. Torsång. Situationsplan.

Lageplan.

TORSÅNGS KYRKA.

DALARNA, KOPPARBERGS LÄN, FALU DOMSAGAS SÖDRA TINGSLAG,
VÄSTERÅS STIFT, FALU KONTRAKT.

Tryckta källor: HÜLPHERS, 490. — VON UNGE, s. 68. — BRUNIUS, s. 355, pl. XVI—XVII. — SVERIGE FRAMSTÄLLT I TECKNINGAR, h. 10, Stockholm 18, pl. 6, avbildning av kyrkan från söder. — J. CARLBÄCK, Torsångs kyrka, Julbok för Västerås stift 1914, s. 59, med flera avbildningar av kyrkan före restaureringen. — ANNA WETTERGREN-BEHM, Torsångs kyrka, Konst, Årg. III, s. 10. — G. BOËTHIUS, De tegelornrade gråstenskyrkorna i norra Svealand, Sthlm 1921, s. 121 ff. — TUNBERG, s. 53. — J. A. ALMQVIST, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, 2, s. 256 ff. — KRÖNINGSVÄRD, nr 2, brev från biskop Petrus i Västerås, som nämner »montis cupri dictj Tiscasioberg, parrochie thors-anger», 1288, 16 juni. — D. S. nr 964, samma brev, felaktigt daterat 1188. SÖDERBERG särsk. s. 51, 372.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: A. T. A.: BRUNIUS SAMLINGAR, XXI, uppmätning av gavlarna, sydfasaden; Kyrkan och triumfkrucifixet; 2 tuschteckningar av KARL AROSENIUS; 43 fotografier, därav 23 exteriörer av kyrkan och stapeln; Inv. 1830, avskrift ur »Berättelse om adeliga grafvar» 1754. — B. St.: Uppmättningsritningar av A. ROLAND 1911, plan, längdsnitt, tvärsnitt mot öster och väster; Ritningar till inre restaurering, utförda av SIGURD CURMAN, stadf. $\frac{15}{3}$ 1912; Ritningar till inläggande av centraluppvärmning av Ingeniör HUGO THEORELL, 1911. — Ritning till takstolsförstärkning 1907; 30 fotografier, därav 28 arkitekturfotos och 2 av inventa-

rier. — U. B.: PALMSCHÖLDSKA SAMLINGEN, s. 539, sockensigill; TOPOGRAFISKA PLANSCHSAMLINGEN, nr 43306, 43308, exteriörer av kyrkan; SCHRÖDERSKA SAMLINGEN (sign. S. 47:II) angående rökelsekar m. m.

Kyrkans arkivalier förvaras till större delen i LANDSARKIVET I UPSALA. För kyrkans konsthistoria viktiga upplysningar träffas i LI, RÅK. fr. o. m. 1696, N, nr 1—2, PROT. och INV. 1679—1752, P, nr 3, diverse handlingar samt KI, sockenstämmoprotokoll. I kyrkan förvaras en volym märkt »nr 7» (gammalt signum), som innehåller uppgifter om donationer, inventarieförteckningar, krönikeartade notiser ur kyrkans och socknens historia och avskrifter av handlingar från 1492—1831. Dessutom förvaras vid kyrkan räkenskaper och inventarier efter omkr. 1810 och ritningar till inre restaurering av kyrkan av Sigurd Curman sept. 1911, stadf. $\frac{15}{3}$ 1912; ritning till förstärkning av takstolarna med plan och tvärsnitt av P. A. F. HALLANDER 1907. — Anteckningar om »Brudfolk» finnas för åren 1629—1632 i »nr 7» förvarad i kyrkan, regelbundet förda dop-, död- och vigselböcker finnas fr. o. m. 1677.

Församlingshistoria.

Torsång utpekas i äldre källor som Dalarnas äldsta socken och kyrka. Namnet Torsång tyder på att orten varit en hednisk kultplats, men betydelsen är ej klar. Fynd av stenåldersboplatser visa att trakten varit tidigt bebyggd, men av de kyrkliga minnesmärkena är, som framgår av följande beskrivning intet äldre än 1200-talet, alltså från ungefär samma tid, som i övriga kyrkor i landskapets centralare delar. Sockenens namn nämnes första gången 1288; den omfattade då även Kopparberget. Enligt traditionen skulle Torsång under medeltiden omfattat delar av Kopparberget, Stora Tuna, Vika, Svärdsjö och Sundborn.¹ I en handling 1357 bär kyrkoherde »Jönis i Thorsunge» titeln »Proghostir i dalum». Torsång var förenat med delar av Aspeboda till ett pastorat (s. 300 ff.), först såsom moderkyrka till den obetydliga kapellförsamlingen och från och med 1746 som annex.

Kyrkogård, klockstapel och bodar.

Torsånga kyrka bildar med mur, klockstapel och röda bodar en sällsynt väl bevarad ålderdomlig miljö av ovanlig skönhet. I ännu högre grad framträdde detta, då bebyggelsen omkring kyrkan fanns kvar i sin gamla form (fig. 484).

Kyrkogården inhägnas av gråstensmurar, som i söder och delvis

¹ ERIK HAMMARSTRÖM, Äldre och nyare märkvärdigheter wid Stora Kopparberget, Falun 1789, 2, s. 5. — KRÖNINGSVÅRD, nr 2 samt ALMQVIST, Den civila lokalförvaltningen i Sverige II, s. 256 ff. Se även s. 328.

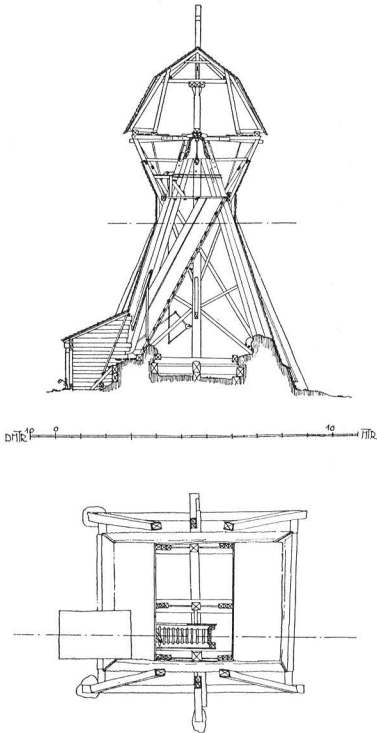

Fig. 464. Torsång. Klockstapel.
Skala 1:300. Uppmätt av Henrik
Wranér och B. Wijkmark 1915.
Der hölzerne Glockenturm.

i öster och väster äro lagda i bruk. H. omkr. 150 cm, B. omkr. 125 cm. (Jfr fig. 463, per. a). De norra delarna av muren äro kallmurar från 1864. De södra, som sannolikt äro medeltida, hade åtminstone under 1600- och 1700-talen brädtak, »hufvar» av bräder (Inv.).

I öster och söder äro ingångar mellan vitrappade tegelstolpar (fig. 473), stängda av smidda järngrindar från 1839. På kartuscher i ornamenten äro följande inskrifter: FÖRFÄRDIGADE/1839/KYRKOHERDE I TORSÅNG/WAR DÅ E.O. SCHULTZBERG/COMMINISTER/S. TERSSERUS — FÖRFÄRDIGADE/1839/KYRKOWÄRDAR/WORO DÅ/IOHAN GÖRSSON I WIKEN/LARS ANDERSSON I TYLLA.

Stolparna äro från 1816 och ersätta stigluckor. 1626 funnos 4 »portar», som voro »temlighe» (Inv.), men 1672 nämnes endast »2 st. med låås, en god, en elak». 1696 betalas en hantverkare, som »byggt bogårdshuse», antagligen en reparation på en stiglucka.

Stigluckorna lågo även de i öster och söder, vilket framgår bland annat av en berättelse om en översvämning 1652, då vattnet i älven steg så högt, att man kunde ro genom östra porten till vapenhuset. 1728 var åter en översvämning, då man rodde med »18 båtar in på kyrkogården till wapenhusdörren» (volym nr 7, kyrkans arkiv).

Invid södra muren är en vacker gravsten (fig. 471) över kyrkoherde Daniel Luth (f. 1747, d. 1811).

KLOCK-STAPELN.

Klockstapelns är spånslagen och svarttjärad (fig. 464, 470). Spånbeklädnaden är på östra sidan mönstrad med horisontala ränder av nedtill rundad spån. Senare lagningar ha gjorts med rektangulär spån. Stapeln reparerades mera ingående 1732 och 1794. Resningens ålder är okänd. Den torde emellertid alltid ha varit inklädd med bräder, då bjälkarna ej bära spår av spikhål efter spån eller avfärgning. 1623 nämnes sålunda stapeln »mz nytt spitsigt torn på -- godh underbyggningh och tak» samt »weggiar all spänt».

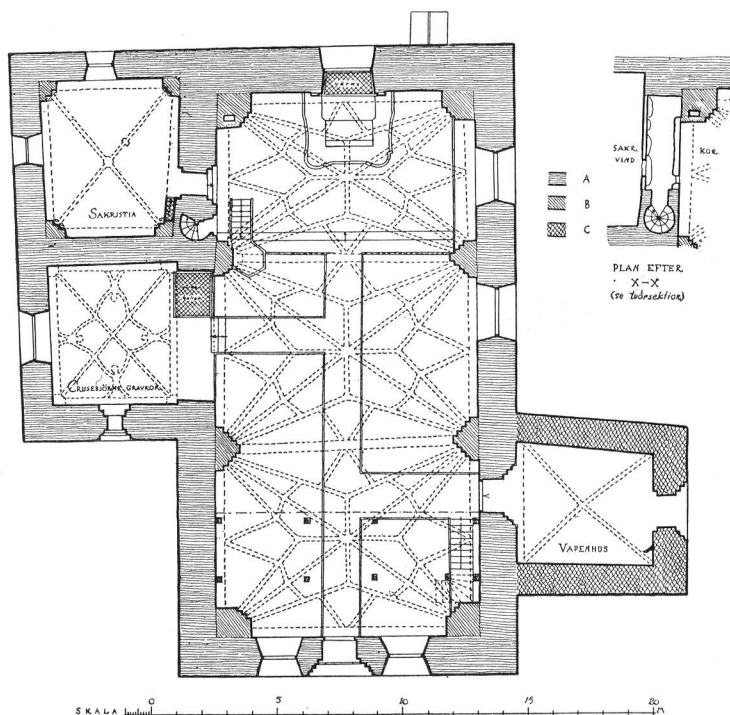

Fig. 465. Torsång. Plan efter restaurering 1912. Skala 1:300.
Grundriss.

Boden, från 1807, ombyggd 1915 är rödmålad och knuttimrad. 1735 gjordes en benkammare, som rödmålades samma år. 1829 fanns enligt VON UNGE »en qvarliggande bjälke» av det »förstörda benhuset», som hade följande inskrift: »Här hvila sig hufvuden tillsammans dock utan rådplägning, ty saken är afgjord».

BODAR.
BENHUS.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkans murar äro uppförda av gråsten med takfriser och gav-larnas övre partier av tegel. Av tegel äro även valv och murpelare samt fönster- och portalomfattningar. Gråstenen ligger i oregelbundet förband med skolade fogar och murarna visa ingenstädes spår av att ha varit vitputsade. Teglet ligger i munkförband, är orefflat och tämligen hårdbränt. Format: $25 \times 16 \times 9,5$ cm. Takfrisen är av forntegel, rundbågefriserna lagda med koppar och ha vitputsade bottnar (fig. 474). På västra gaveln är högst upp ett insänkt kors med vitputsad botten och därunder t. v. en rundbågig nisch, t. h.

MATERIAL.

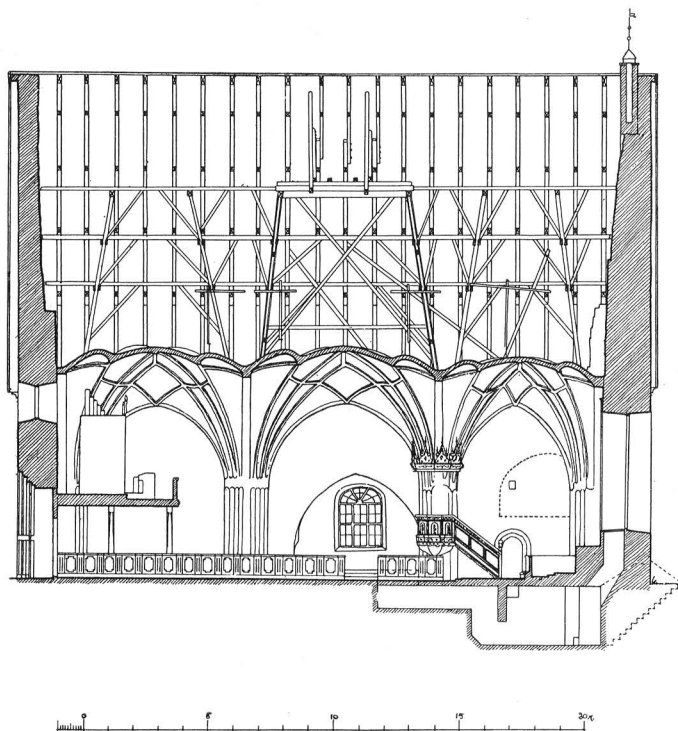

Fig. 466. Torsång. Längdsnitt. Skala 1 : 300.
Efter restaurering 1912.
Längsschnitt gegen Norden.

rester av en stående mansfigur med utbredda armar (fig. 475), bildad av ur muren utkragade tegelstenar och vit puts. Denna figur, som traditionen utpekat som Tor, föreställer säkerligen kyrkans skyddspatron. I Stora Tuna äro de båda heliga konungarna framställda på detta sätt. (Jfr s. 338).

Tegelorneringen är samtida med gråstensmurarna. Tegelytorna ha alltid varit fogstrukna med blindingarnas bottnar avputsade. Fogstrykningen kan iakttagas å södra muren från det senare tillbyggda vapenhusets vind och fogarna äro där avstrukna med murslev och ha en ojämnt ryggskuren profil, typisk för medeltidens senare skeden (s. 337).

Det ursprungliga, norra sidoskeppet saknar ornering på gavlarna, men dess norra sträckmur har takfris av samma form som långhusets. I sen tid har en förhöjning av sträckmuren ägt rum i ljust tegel i renässansförband. Skeppets luttak, som tidigare vilat mot en

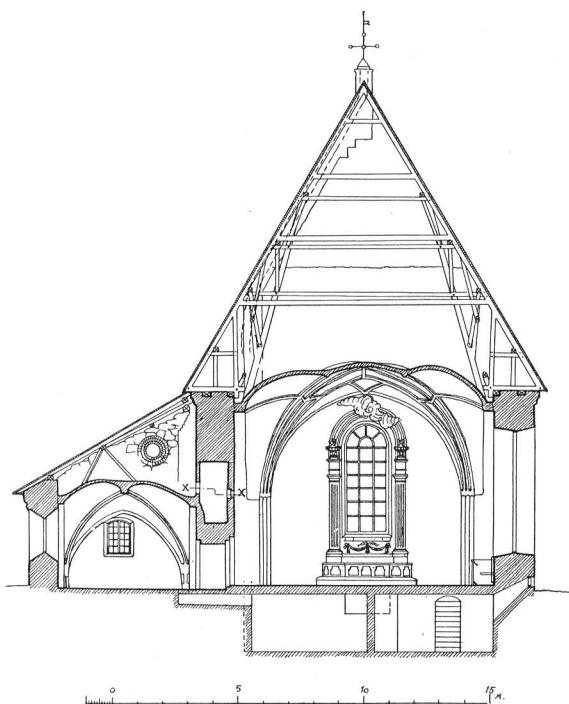

Fig. 467. Torsång. Tvärsnitt mot öster. Skala 1:300.
Efter restaurering 1912.
Querschnitt gegen Osten.

avtrappning i tegel i långhusmurens övre del, har därvid höjts 50 cm.

Soekel saknas, men grundens stora, otuktade granitblock äro synliga på flera ställen. SOCKEL.

Långhusets fönster äro från 1804 och ha blyinfattade rutor och träramar. Fönstret på östra gaveln försågs 1912 i en av dåvarande, arkitekten SIGURD CURMAN ledd restaurering med glasmålning efter kartong av FILIP MÅNSSON (fig. 480). I norra kapellets »Finnkurens» västvägg är ett ursprungligt rundfönster med avtrappad, tegelomfattad smyg; det har varit igensatt, men återupptogs i restaureringen 1912. FÖNSTER.
I sakristians östvägg är ett likadant rundfönster, som är tillmurat, men vars smyg återupptogs 1912. Det har belyst sakristians övervåning, som ursprungligen varit öppen mot kyrkan (jfr s. 489).

De äldsta fönsternas form är okänd. Ursprungligen funnos endast fönster, motsvarande de nuvarande sydfönstren, rundfönstren och kor-

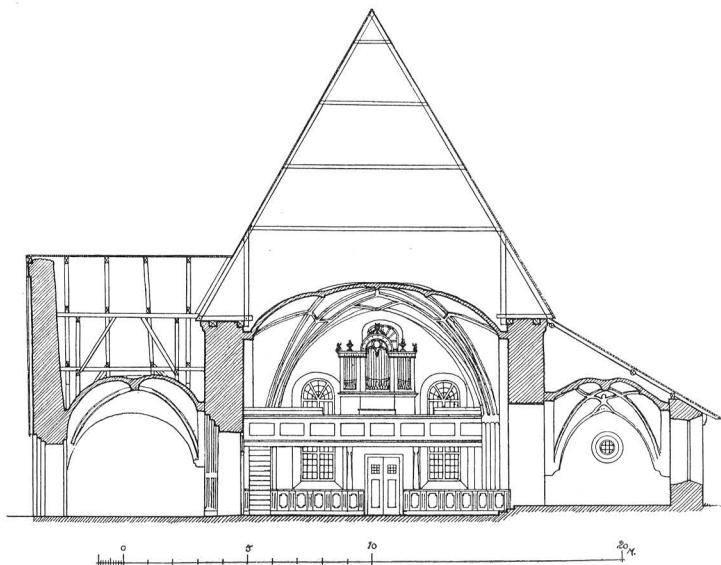

Fig. 468. Torsång. Tvärsnitt mot väster. Skala 1 : 300.

Efter restaurering 1912.

Querschnitt gegen Westen.

MEDELTIDA
GLASMÅL-
NING.

fönstret samt möjligen ett mindre i väster. De voro mindre än de nuvarande och åtminstone delvis försedda med glasmålningar. Av dessa äro tre ramar med blyinfattade rutor bevarade i Nordiska Museet.¹ Glasmålningarna föreställa (fig. 477—78):

Marias kröning. Figurernas dräkter gråbruna; i fonden fyrpassformade blad i rutor i gult och gulbrunt. Ramen ny. Vänstra delen avskuren, där och nederst nya glas. H. 63 cm, B. 43,5 cm.

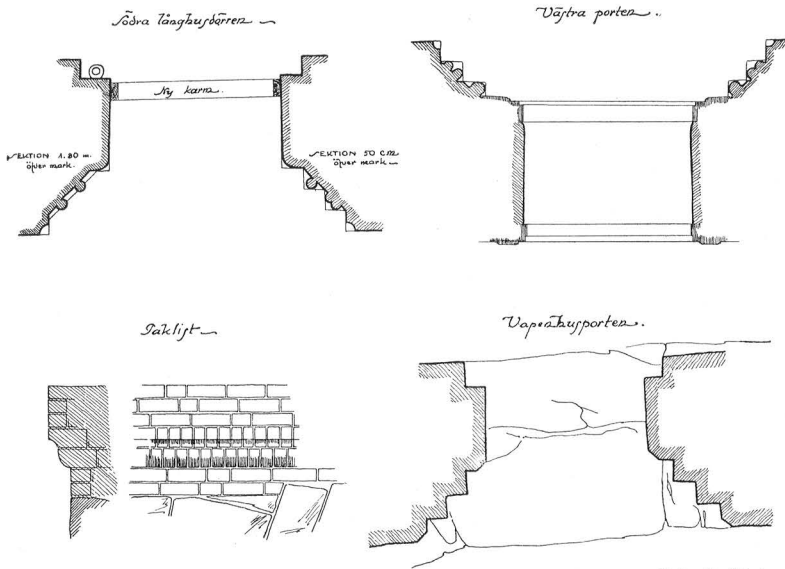
Kristi födelse. I mitten Maria med barnet, t. v. bakom, Marias moder, St. Anna, t. h. en ängel. Omkring figurerna, som äro hållna i bruna och gula toner, är en dekorativ rund ram med blå, röda och gula glas. Nederst ätten Svinhufvuds vapen. I nedre vänstra hörnet saknas en ruta i den runda ramen och i de övre hörnen några rutor, som ersatts av nytt glas. Ny ram. H. 63 cm. B. 44 cm.

Rosfönsterliknande ornament i blått, rött och gult. Runt omkring grönaktiga glas, senare insatta i snedrutad blyfattning. Ny ram. H. 63 cm., B. 44 cm. Glasmålningarna äro sannolikt tillkomna mellan 1501 och 1520, då Otto Olavi Svinhufvud var biskop i Västerås. Vapnet kan dock syfta på annan medlem av ätten.

PORTALER.

Kyrkans två portaler äro båda ursprungliga med rikt profilerade

¹ Dep. 1882. Inv. nr 31426—31428.

Del. K. Norberg.

Fig. 469. Torsång. Sektion av väst- och sydportalerna och taklist.
Schnitte der westlichen und südlichen Portale.

omfattningar i glaserat och oglaserat formtegel (fig. 469, 476). Båda ha en något oregelbunden rundbågeform. I den södras inre stickbågiga smyg äro hakarna till den ursprungliga dörren bevarade. Den nuvarande dörren är av brunmålad furu, insatt 1912. I den rundade bågöppningen är ett tympanonfält av trä med dekorativ målning av Filip Månsson från 1912, i västra portalen en svarttjärad furudörr från 1875 samt brunmålade vindfångsdörrar med blåa lister, handsmidda gångjärn och beslag från restaureringen 1912. 1875 såldes kyrkans båda järnbeslagna dörrar.

Golvet i långhuset är av tjärade bräder, i koret av plansten, i Finnkuren av tegel liksom i vapenhuset, i sakristian av bräder. Alla golv äro omlagda i restaureringen 1912. Därförut var brädgolv; tidigare var tegelgolv, som nämnes första gången 1623, och som sannolikt motsvarade det ursprungliga tillståndet.

Kyrkan täckes av tre stjärnvalv, som äro en halvsten tjocka, ha bomberade kappor och halvstens strålar med avfasade kanter samt vila på murpelare och sköldbågar av tegel. Väggar och valv blevo i restaureringen 1912 kalkade i gråvit ton. Omkring väggarna målades då en brun panel, upptill avslutad av en dekorativ bård, och å korets nordvägg omkring en fönsterglugg, som leder till sakristi-

GOLV.

LÅNGHUS
OCH KOR.

Fig. 470. Torsång. Klockstapel.
Der Glockenturm.

även härjade kyrkans inre (jfr s. 492). Antagligen förstördes putsen i valven vid detta tillfälle. Den ursprungliga putsen på väggarna, som blottades i restaureringen 1912, var icke heller i det skick att den kunde bibehållas. Några kalkmålningar synas ej ha funnits, endast två i rött målade invigningskors, ett väster om södra portalen och ett på korets östvägg till höger om altaret. De framtogos båda 1912 och konserverades.

INVIGNINGS-
KORS.

FINNKUREN. »Finnkuren» (fig. 465) täckes av kryssvalv av tegel på rundbågiga sköldbågar och murpelare. Valvens strålar, som äro en halvsten breda, ha utformats till dekorativa figurer, som stå bredbenta på sköldbågens kant och stödja diagonalstrålarna med sina utsträckta händer (fig. 483). Deras dräkter ha målade detaljer i rött (caput mortuum) och svartblått. Figurernas betydelse är okänd. Antagligen äro de enbart dekorativa. I Västerlövsta kyrka äro dylika valvfigurer försedda med helgonattribut.¹

»Finnkuren» är samtidig med kyrkan och har säkerligen från början avsetts för sidoaltare. I senare tid har den varit använd

¹ GERDA BOËTHIUS, De tegelornerade kyrkorna i Norra Svealand, Sthlm 1921, pl. XIII.

vinden, dekorativa ornament i dämpade färger, huvudsakligen blått och rött. Över sakristidörren är en inskrift i fraktur: »I öfferträdare går til idhart hierta Es. 46 : 8; anbragt efter en eldsvåda 1668. Det tjärade golvet, den bruna sockeln och den i mörka färger hållna inredningen ge interiören en sammanhållen, djup helton, som förtonar uppåt mot murarnas och valvens gråvita puts.

All målning i det inre är utförd under ledning av FILIP MÅN-
SON 1912. Före 1912 var kyrkan invändigt vitputsad.

Kyrkan har varit utsatt för två svårare eldsvådor under nyare tid, 1668 och 1836, av vilka den första var genomgripande och

som gravkor för de familjer, som ägt Ornäs gård. Över en murad grav under »kurens» golv lades 1912 en gravhäll av grå kalksten efter ritning av Sigurd Curman, ornerad med Crusebjörnska vapnet. Den bekostades av medlemmar av Crusebjörnska släkten, som på detta sätt hugfäst minnet av en ätt, som haft stor betydelse för sin socken, vårdat sig om dess kyrka och av vilken flera medlemmar vila i graven. Under 1700-talet har graven använts av dåvarande ägarna till Ornäs, familjen Brandberg.¹

Namnet »Finnkuren» har varit i bruk åtminstone sedan 1600-talets förra del. Dess ursprung är icke känt. Troligtvis sammanhänger det med bänkfördelningen under reformationstidens första skede och syftar på i socknen bosatt finnfolk. Namnen »Crusekuren» eller »Crusebjörnska gravkoret» förekomma även i äldre källor.

Valven i långhuset och »Finnkuren» äro yngre än yttermurarna. Detta framgår av att de icke ligga i förband med murarna utan äro en självständig byggnad på sköldbågar och murpelare. En ytterligare bekräftelse därpå ger korets norra mur, vars läktaranordning (jfr s. 489), som är ursprunglig, överskäres av korvalvets sköldbåge. Murarna ovan valven äro emellertid så förstörda av eldsvådor, att det är omöjligt att med bestämdhet yttra sig om hur innertaket tidigare varit beskaffat. Gavlarnas utseende gör det dock mycket

LÅNGHUSETS
URSPRUNG-
LIGA INNER-
TAK.

Fig. 471. Torsång. Gravsten över kyrkoherde Daniel Luth, d. 1811.
Grabstein eines Pfarrers, gest. 1811.

¹ Ornäs inköptes från landshövding Peter Crusebjörn (d. 1645) av rådmannen i Falun Hans Hjort och direktör Olof Brandberg; den sistnämndes son Jacob Brandberg (f. 1692, d. 1759) var det, som ägnade sig åt att sätta Ornäs i värdigt skick och sammanbragte därvarande kulturhistoriska samlingar. Jfr BERTIL BOËTHIUS, Svenskt Biografiskt Lexikon, artikeln Brandberg samt JOSEF SANDSTRÖM, Fataburen 1910, s. 213 ff. och JOH. AXEL ALMQUIST, Bergkollegium och Bergslagsstaterna 1637—1857 i Medd. fr. Riksarkivet, N. F. II: 3, s. 177.

osannolikt att de varit synliga inifrån. Det troliga är därför att kyrkan ursprungligen haft ett platt eller obetydligt uppvälvt innertak av bräder.

SAKRISTIA. Sakristian täckes av kryssvalv på sköldbågar, med halvstens, oprofilerade ribbor. Till koret leder en rundbågig ingång med utåt (åt koret) avtrappad smyg med rätvinkliga språng. Den stänges av en järnklädd furudörr från medeltiden med en enkel dörring och

Foto A. T. A.

Fig. 472. Torsång. Kyrkan från öster.
Aussenansicht von Süden.

beslag i form av fyrbladiga rosor. Vid sidan om låset äro märken efter två äldre uppslitna nyckelhål. Väggar och valv äro vitputsade 1912, utom sydväggen, som fått behålla sin äldre gråaktiga puts. I valvhjässan är en enkel ursprunglig ornering, ett i en cirkel inskrivet kors i rött, som framtogs 1912. Över dörren till koret är inskrift i fraktur inom en dekorativ krans: I detta skrifte. hus. när du. med föttren. träder Lät. hierta. hog. och. Siäl. få fölia. kroppen. in. Lägg. bort. alt. skrymteri. ty skrymtan satan. gläder men. af. alt. hjerta. känn. och. ångra. sünden. din. Är. bätrings. början swår. doch. tröste- fult des. slut går. dü. bedröfwad. in. så går. du glader üt. Anno 1732» — Inskriften målades av Mäster Berndt Håkanson Svedin

Foto A. Boëthius 1915.

Fig. 473. Torsång. Kyrkan från söder.

Aussenansicht von Osten.

från Falun; 1764 fick målaren Matts Danielson 3 daler för att han »till nyes opteknat verserna i sacerstijan».

Sakristians valv är yngre än yttermurarna. Den hade tidigare ett GAPSKULLE.
platt trätak, som indelade den i två våningar, av vilka den övre öppnade sig mot koret med en stor rundbågig öppning. Trappan till övervåningen leder upp i korväggen genom en spetsbågig dörröppning till vänster om sakristidörren, stängd av en enkel svartbrun furudörr. Det är en vindeltrappa av tegel, som leder till vinden, men från vilken en gång i murens längdriktning för ut i tegelbågen. Den täckes dels av gråstensblock, dels av tunnvalv av tegel. Anordningen överensstämmer med de koraläktare, s. k. gapskullar,

Foto A. Roland 1911.

Fig. 474. Torsång. Östra gavelns tegelornering.
Backsteinverzierung am Ostgiebel.

som beskrivits i Gagnefs, Vika och Stora Tuna kyrkor (s. 109, 163, 348). Bågen är av tegel i munkförband med ojämnt ryggskurva fogar. Övervåningen har antagligen täckts av ett tunnvalv av bräder och rundfönstret i sakristians östvägg har upplyst rummet. De eldsvådor, som härjat kyrkan, ha, jämte senare omändringar bortsopat alla spår, som kunna leda till en närmare rekonstruktion. Tydligtvis har emellertid bågen här, liksom i de andra kyrkorna, förbundet koret med en läktare, som sträckte sig in i övervåningen (jfr s. 207). Denna läktaranordning är ursprunglig i kyrkan. Ehuru den, som

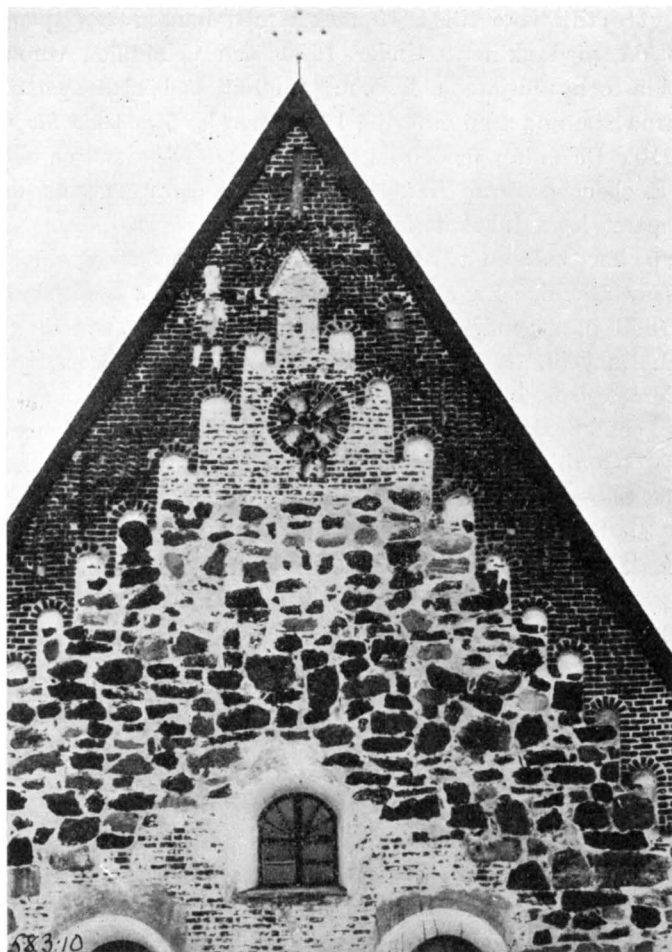

Foto A. Roland 1911.

Fig. 475. Torsång. Västra gavelns tegelornering.
Backsteinverzierung am Westgiebel.

framhållits (s. 487) delvis doldes då koret välvdes, torde den sannolikt varit i bruk ännu en tid i sin ursprungliga form. Då sakristian välvdes blev emellertid övervåningen oanvändbar. I bågens bakre del uppfördes då först en trävägg och senare, antagligen efter branden 1668, en ännu bevarad en halvsten tjock vägg av ljust tegel med vårdslöst avstrukna fogar i vacklande renässansförband. Bågen kom då att bilda en nisch i korväggen, på samma sätt som förhållandet varit i Gagnefs kyrka (s. 109). Läktaren framför bågnischen bibehölls till 1870, då bågen helt igenmurades mot koret med tegel och slaggtegel.

YTTERTAK. Alla yttertak voro till 1910 täckta med handkluven spån, men omlades då med skiffer. Under 1600- och 1700-talen voro taken spånklädda och rödtjärade, fr. o. m. 1800-talets början svarttjärade. Takstolarna stamma från omkring 1670, men ha förstärkts för skiffer-taket 1910. De äldre, medeltida takstolarna förstördes i en eldsvåda 1668. Högbenens form framgår av spår i östra gaveln, där det yttersta paret legat inbakat (fig. 472).

TAKRYTTARE. Kyrkan har haft en takryttare, som avbrann 1668, då kyrkan härjades av åskeld. En anteckning i kyrkans arkiv berättar därom: »Anno 1668 d. 26 maj upwexte itt stort swart moln medh dunder blix och liungeld, tå fasnadhe liungeelden i kiörkiotornet, bran up heele Tornet och kiörckiotaaket, alt kiörkiones innandöme medh bänckiar och predikstool, sampt orgewärck togz i heftigheet wid, dock blef Gudhi skeep lof hwalffwet, ståendes sampt klockor och stapell beholdne, Gudh tröste och hulpe at thet förderffwadhe kunde uprättas Gudz namn till ähra och församlingen till hugnat och salighet.» Denna anteckning, som sannolikt gjorts med avseende på en bön om kollekt, ger en ytterst överdriven skildring av olyckan vad kyrkans inredning angår (jfr s. 501).

Den brunna takryttaren finnes avbildad å sockensigillet (fig. 492). Den summariska bilden visar oss en enkel spira av vanlig senmedeltida typ.

1674 återuppbyggdes takryttaren och fick då en hög smal spånklädd spira med en lökartad ansvällning nedtill (fig. 484). Typen, som leder sitt ursprung från renässanstorn av den art som det gamla tornet i Stora Tuna (s. 356, fig. 364), är närbesläktad med Aspeboda kyrkas torn och Leksands något yngre takryttare (s. 305, fig. 312, 334).¹ 1836 slog åskan ånyo ned i takryttaren. Skadorna voro då mindre och den bibehölls till omkring 1850, då den nedtogs, varefter en insamling påbörjades till tornbyggnad. Avsikten var att uppföra ett stentorn i väster. Då tillstånd därtill icke kunde utverkas, användes tornbyggnadsfonden till restaureringsarbetena 1912.

**PLANERAD
TORNBYGG-
NAD.**

FLÖJLAR. På vapenhusets tak är en flöjel av järn med årtalet 1676 i genombrutet arbete. På vardera långhusgaveln äro liknande flöjlar, sannolikt från samma tid.

DATERING. Kyrkan i sin äldsta form, utan vapenhuset och de nuvarande valven, men med lägre innertak av trä i långhus, sakristia och kur,

¹ GERDA BOËTHIUS, Konsthistoriska riktlinjer inom Västerås stift under 1600-talet (»Från Johannes Rudbeckius stift», Uppsala 1923), s. 41, 47 ff.

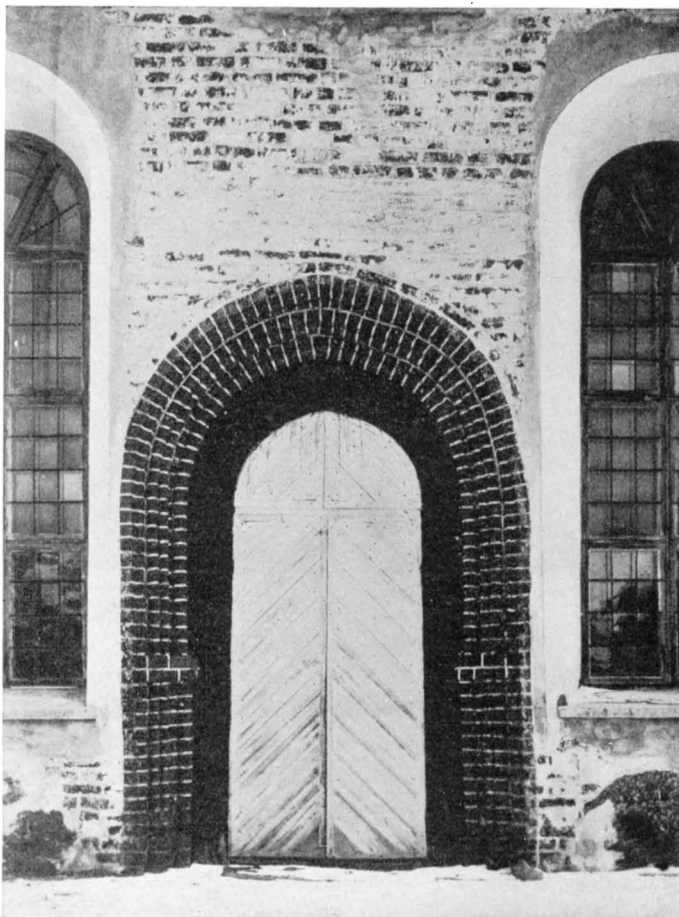

Foto A. T. A.

Fig. 476. Torsång. Västra portalen.
Westportal.

var en enhetlig byggnad. Tegel och gråsten ligga överallt i förband i murarna och tydligt är även att sidoskeppet med »Finnkuren» och sakristian är uppfört samtidigt med långhuset. Denna kyrka var nära besläktad med en grupp tegelornerade gråstenskyrkor, som uppfördes under 1300- och 1400-talets första årtionden, till vilka Svärdsjöns äldsta period (s. 343) och den andra kyrkan i Mora höra.¹ Tegelorneringen i dessa kyrkor är beroende av Västerås Domkyrka, sådan denna tedde sig efter ombyggnaden i samband med valvslagningen på

¹ GERDA BOËTHIUS, De tegelornerade kyrkorna i norra Svealand, Sthlm 1921, s. 121 ff.

Foto Nordiska museet.

Fig. 477. Torsång. Glasmålning. Omkr. 1500.

Glasmalerei. Um 1500.

1200-talets slut, men visar även direkt inflytande från Nordtyskland, särskilt Pommern.¹ Den originella utformningen och kompositionen av tegelfasaderna måste emellertid betraktas som en inhemsk mästaresh verk. Gapskullen har flera motsvarigheter i det nordtyska konstområdet² och dess uppträdande bör utan fråga sättas i samband med det starka tyska inflytandet på Kopparberget under 1300-talets senare del.³ Det starka släktttycke, som finnes mellan Torsångs kyrka och Åtvidabergs kyrka i Östergötland, där ett likartat tyskt inflytande gjort sig gällande på bergshanteringens område vid samma tid, bekräftar ytterligare, att det tyska inflytandet kommit direkt på här angivna vägar. Tegelorneringen i Åtvidaberg, som sammanhänger med en grupp östgötska monument, är däremot typiskt nordtysk med endast allmänna stildrag gemensamma med den starkt nationella byggnadsskolan i norra Svealand. Det utländska inflytandet såväl som den nationella egenarten i Torsångs kyrka framträder sålunda tydligt. En jämförelse med de övriga besläktade monument, som av olika

¹ GERDA BOËTHIUS, a. a. s. 70, 131 ff.

² JOHNNY ROOSVAL, Den Baltiska Nordens kyrkor, Uppsala 1924, s. 147.

³ Ang. det tyska inflytandet på landskapet, se LARS LEVANDER, Dalmålet, Uppsala 1925, s. 37 ff. — GERDA BOËTHIUS, Dalarna, Sthlm 1929, s. 18.

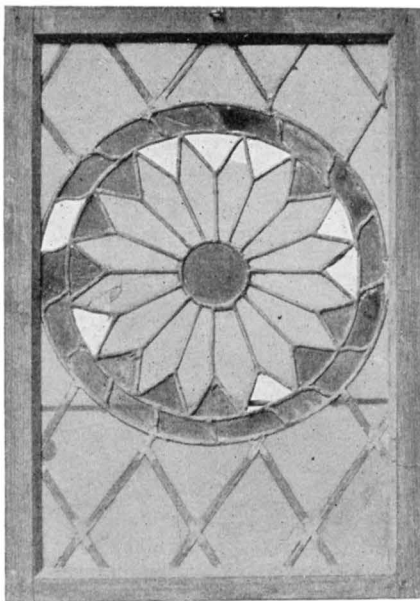

Foto Nordiska museet.

Fig. 478. Torsång. Glasmålning.
Omkr. 1500.

Glasmalerei. Um 1500.

skäl skulle kunna dateras till årtiondena omkring 1400, och tegel-
orneringens karaktär, gör det troligt, att kyrkan byggts på slutet av
1300-talet eller senast omkr. 1400.¹

Valven i långhuset äro av en form, som är typisk för 1400-talets
fyra sista årtionden, men »Finnkurens» valv, som är slaget på samma
gång, preciserar dateringen till omkring 1475. Valv med dekorativa
figurer kunna nämligen i andra fall med säkerhet dateras till om-
kring 1475.²

Vapenhuset stöter stumt mot kyrkan och döljer den ursprung-
liga taklisten på långhuset. Det täckes av ett ursprungligt kryss-
valv av tegel, som har sköldbåge endast i norr, mot kyrkans syd-
vägg. Det är tydligt att vapenhuset är en senare tillbyggnad och
valvets likhet med sakristians valv gör det troligt, att de äro från
samma byggnadsskede, d. v. s. från omkring 1500. Väggarna och valv
äro vitputsade med enkla ornament i rött (*caput mortuum*) på an-
fangen och i hjässan, framtagna i restaureringen 1912. Då bortogs

VAPENHUS.

¹ GERDA BOËTHIUS, TEGELKYRKOR s. 121 f.

² GERDA BOËTHIUS, a. a. s. 41.

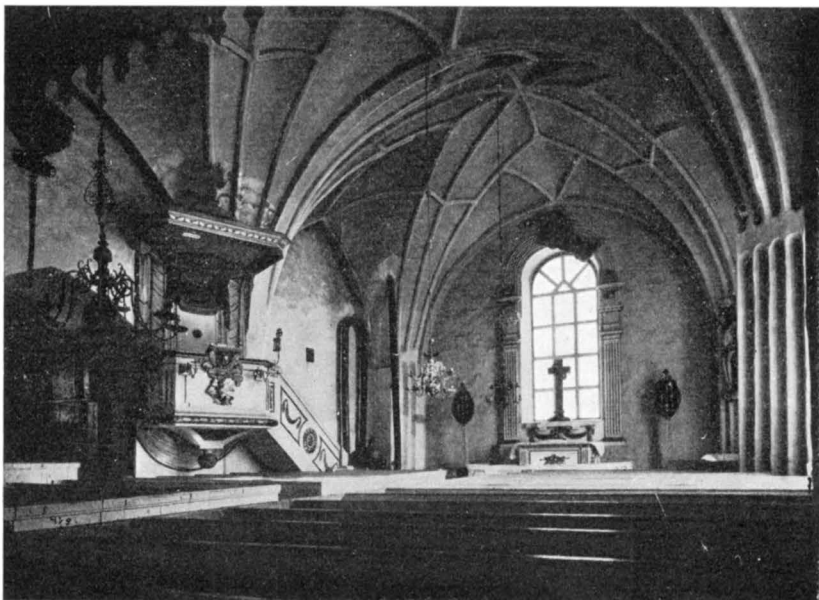

Foto A. T. A.

Fig. 479. Torsång. Interiör mot öster före restaureringen 1912.

Das Innere gegen Osten vor der Restauration 1912.

en missprydande, 1798 avbalkad skrubbe i vapenhusets östra del, äldre gravhällar tillvaratogs och restes utmed väggarna (jfr s. 507) och ett djuprött tegelgolv inlades. Vapenhuset blev därigenom det stämmningsfulla entrérum till kyrkan, som det ursprungligen avsetts att vara.

UPPVÄRM-
NING.

Kyrkan uppvärms av centraluppvärmning med varmluft. Därförut voro järnkaminer.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE OCH
ALTAR-
PRYDNAD.

Altaret av trä med ornament i låg relief från 1795 reparerades 1836. I restaureringen 1912 målat i ljusare och mörkare guldbrun färg med förgyllda ornament. Målningen av kyrkans fasta inredning är utförd 1912 under ledning av Filip Månsson.

Korfönstret omramas av en snidad träram från 1795 utgående från plintar på sidorna om altaret på vilka anbragts två dekorativa målningar av Filip Månsson, »Skapelsen» och »Syndafallet». Molnorneringen överst har från början omfattat även ett kerubhuvud i moln och lagens tavlor, som nu äro placerade över sakristidörren.

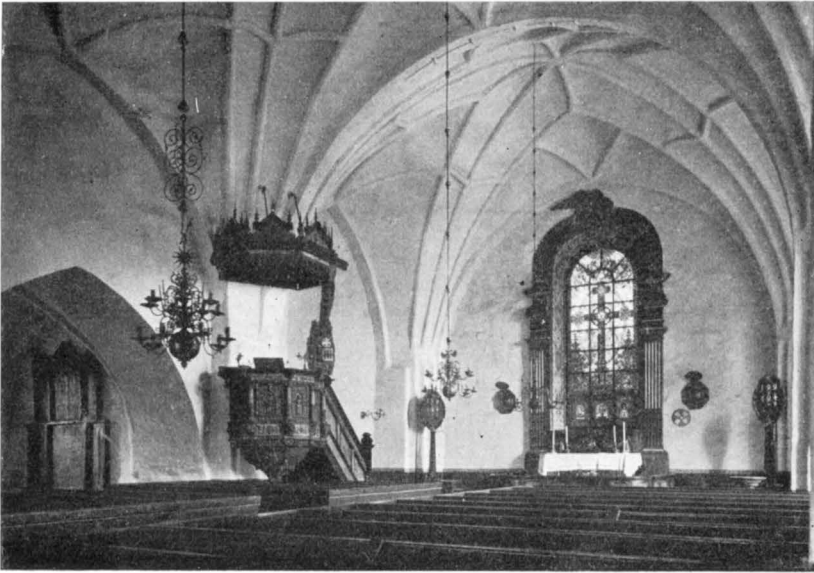

Fig. 480. Torsång. Interiör mot öster efter restaureringen 1912.
Das Innere gegen Osten nach der Restauration 1912.

Omramningen var ursprungligen gråvit med ljus marmorering och förgyllda ornament men ommålades 1912 i samma färg som altaret.

Altarring av trä från 1762, 1912 brunmålade med blå ornament och röda lister. ALTARRING.

Den förutvarande altarprydnaden, en på väv målad tavla i enkel ram, hänger nu på »Finnkurens» östvägg (fig. 490). Den har form av ett altarskåp med dörrar och delas i två avdelningar över varandra. I mittpartiet nederst »Nattvarden» en replik av samma tavla eller målad efter samma kopparstick som Bjursås äldre altartavla (jfr fig. 84). Däröver »Korsfästelsen». Över korset synes Gud Fader i en sky med kartusch på vilken läses: »Fadher i Thina händer Befaller jag min anda». På vänstra dörren nederst »Herdarnas tillbedjan» med inskrift »Gloria in excelsis Deo», däröver »Bebådelsen» och »Ave Maria gracia plena». I högra dörren överst »Uppståndelsen», nederst »Konungarnas tillbedjan». Nedtill, t. v. på mittfältet äro Kruseska och Rehnska vapnen, utvisande att skåpet skänkts till kyrkan av landshövdingen i Sätters län, Peter Kruse till Ornäs (d. 1645) och hans maka Cecilia Ingewaldsdotter Rehn. Målningarna äro enkelt svenskt arbete från 1600-talets förra hälft. H. 324 cm. B. 166 cm. ÄLDREALTAR-
PRYDNAD.

Foto S. Curman 1911.

Fig. 481. Torsång. Interiör mot väster.
Inneres gegen Westen.

Foto A. Boëthius 1915.

Fig. 482. Torsång. Korets norra vägg.
Nordwand des Chores.

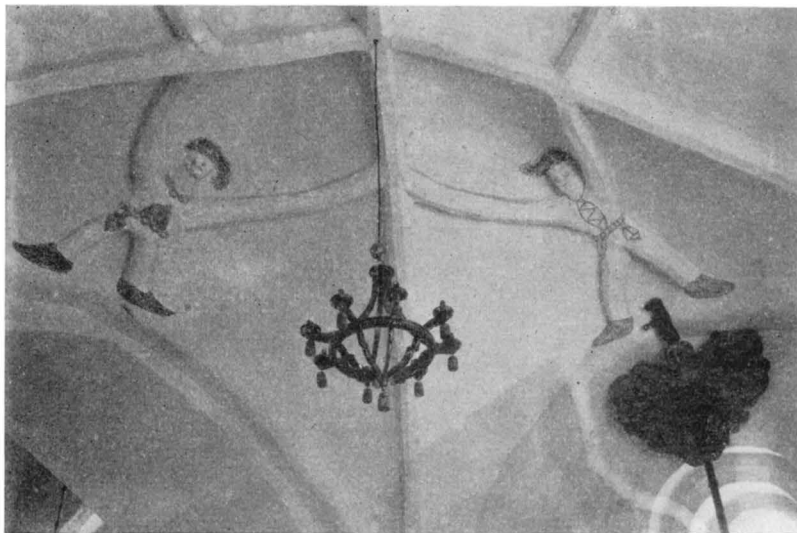

Foto A. Boëthius 1915.

Fig. 483. Torsång. Valvet i »Finnkuren».

Gewölbe der Kapelle.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

Kristusbild av trä, i senare tid vitlimmat med förgyllt hår och törnekrona. 1912 fäst på omålat träkors och placerat över sakristidörren (fig. 482). Enkelt svenskt arbete från 1400-talet. 1692 betalades »Anders för arbetet på Christi Crucifix», sannolikt en reparation av korset efter eldsvådan 1668.

PREDIKSTOL.

Predikstolen (fig. 485) är av snidat och målat trä. På underredet Peter Kruses och Cecilia Ingewaldsdotter Rehns vapen och initialer: P. K. C. I. D. (Jfr s. 509). Underredet är kompletterat 1912 och de nya delarna försedda med inskrifter med uppgift om restaureringen 1912. På taket spiror och ornament samt inskriften »ANNO 1624». Trappräcket, som tillkom först 1643, är enklare och har på fyllningarna följande inskrifter i fraktur: Denne predikestool haffuer Edle och wälb: Petter Kruse på Ornäs och Kwillersta. medh. sin egen bek/ostna/d göra. och måla låtit. Guds/namn/och til prydning 1.6.4.3., citat ur Rom. 8: 31 och CAROLUS IOHANNIS T. ECCL/ESI/Æ P/ASTOR/, citat ur 1 Mose bok 22: 8 samt DANIEL PETRI. T: ECCL/ESI/Æ COM: På taket citat ur Luc. 11: 28. Färgerna, som konserverats och försiktigt kompletterats i restaureringen 1912, som leddes av Filip Månsson, äro huvudsakligen brunt med blått, rött, grönt, grågult samt guld i ornamenten. Statyetterna på korgen, som föreställa Kristus

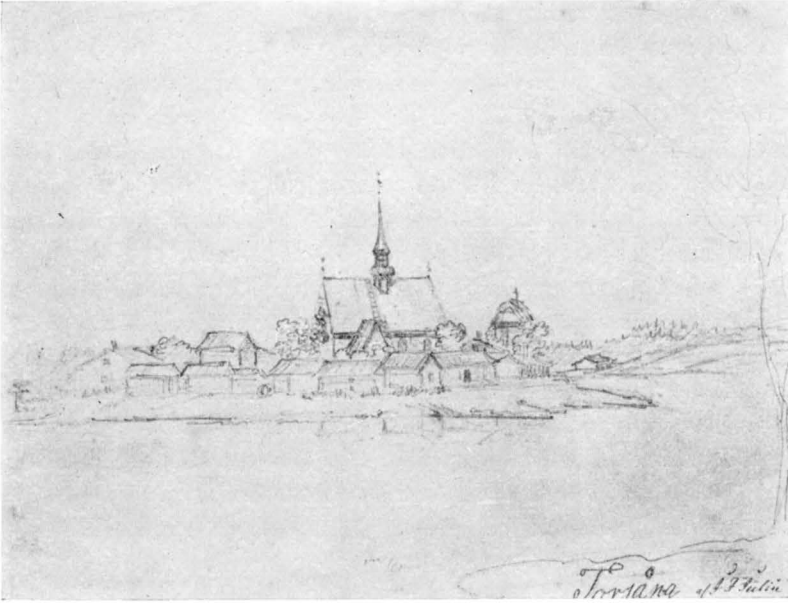

Fig. 484. Torsång. Kyrkan på en teckning från 1800-talets början.
Die Kirche im Anf. des 19. Jhts.

och evangelisterna äro nygjorda kopior efter Stora Kopparbergs kyrkas predikstol, utförda av E. Johansson.

Predikstolens mästare har varit verksam i stiftets kyrkor på 1620- och 1630-talen. Hans signatur HDS och bomärke finnas inristade å korgens sarg (fig. 493). Samme mästare har utfört predikstolen i Amsbergs kapell (jfr s. 426). Predikstolen har varit nedtagen mellan 1795 och 1912 och förvarad på Ornäs, men har 1912 återfått sin ursprungliga plats. Den torde sålunda räddats vid eldsvådan 1668, trots att församlingen i bön om kollekt och i kyrkoherdens anteckning (s. 492), upptar den bland förlorade inventarier.

Den före 1912 använda predikstolen var ett enkelt snickeriarbete, målad i vitt och guld, utförd 1795. Den förvaras i kyrkans bod.

1623 fanns »choor (= korskrank) godh aff skuret snickarwerck». KORSKRANK. 1634 nämnes det åter såsom »ny» och 1672 »afbygd». 1681 ombyggdes korskranket och omnämnes 1683 »nybygd med skrank af snickarwerck» och »små uthugne träpilastrar mellan högkoret och kyrekiobenckiarne, hvilke Sahl H^r Swän Krusbiörn til Ornäs be- tingade sielf af M. Jonas Snickaren (vis.prot.).¹ Det är icke känt

¹ Sven Krusbiörn till Ornäs, löjtnant, d. 1682, Petter Kruses son.

när skranket raserades, möjligen kvarstod det ända till 1795, då stora delar av inredningen gjordes om.

- BOKSTOL.** 1634 fanns en »Bokestool behållen», som upptas såsom »Gam/m/al» 1672 (INV.). 1682 gjordes »bookstolar i höghoret».
- BÄNKINREDNING.** Bänkarna äro från omkring 1680 (RÄK.). De vitmålades 1795, men blevo 1912 målade i brunt med ornament i rött och blått på fyllningarna. I koret är en kyrkvärdsbänk öster om sakristidörren. 1634 nämnes en »sexmäns stool» på okänd plats.
- LÄKTARE.** Läktare i väster uppförd 1912 och har dekorativa målningar på fyllningarna och undersidan huvudsakligen i grått och rött.
- Till 1770 hade kyrkan icke någon annan läktare än den s. k. gapskullen i koret (jfr s. 489). Ehuru denna, som ovan visats, redan omkr. 1500 omvandlats, så att sakristivinden avskurits från kyrkan, bibehölls den dock med bågen som läge för en träläktare ända fram till 1875. Några uppgifter om dess utseende finnas ej. Under 1700-talet och framåt hade en gosskör sin plats på gapskullen. Den borttogs 1770.
- NUMMERTAVLOR.** Nummertavlor, 2 st. Omkr. 1800. Skänkta till kyrkan av »Unge Eric Erson i Sun/n/arö».
- Nummertavla med snidad, svartmålad och förgylld ram med akantusornerat överstycke. Skänkt 1735 av »Målaren Mr Berndt Håkansson Svedin».
- DOPFUNT.** Dopfuntsfot av gotländsk kalksten lik den äldre dopfuntsfoten i Stora Tuna (s. 376, fig. 380). Uttömningshål. H. 19,8 cm. B. 51 cm. 1200-talets mitt eller förra hälft. Den utgör den enda resten av en dopfunt, som nämnes 1623 »aff huggen sten» samt ånyo 1672 »bekledd mz tygh».
- Dopställ av svarvat trä, anskaffat 1715 (fig. 485). Uppsattes 1912 på den äldre funtens fot i »Finnkuren» och målades i grått, blått och brunt. Tidigare har den varit målad »med blå marmorfärga» (inv.). H. 80 cm. B. 52 cm.
- NATTVARDSKÄRL.** Kalk av silver på kantig fot, som vilar på kulor. Inskrift: DENNA KALK MED SITT PATEN. SOM AF ÖFVERSTE LIEUTENANTEN GEORG LYBECKER OCH DES FRU CHRISTINA GRISBACH BLEFVO SKÄNKTE TILL THORSÅNGS KYRKA ÅR 1658, HAR AFLIDNE BERGSMANNEN JOHAN EGGERT PÅ TORNÄS ARFVINGAR LÅTIT, MED TILLÖKNING AV 18⁵/₈ LOD, PÅ SIN BEKOSTNAD OMGIÖRA ÅR 1797, FÖR AT. I EGNASKAP AV TESTAMENTE TILL KYRKAN SÅ MEDELST FÖRVARA MINNET AF EN ÄLSKAD BROR OCH SVÅGER. Stämplars: Kontroll — Falu vapen — EAK (= guldsmeden Erik Albrecht Körsner, Falun) — P 2 (=1797). H. 29 cm.

Foto A. Doëllhius 1915.

Fig. 485. Torsång. Predikstolen.
Kanzel. Aus d. J. 1624.

Patén av förgyllt silver. Samma stämplor. B. 19,2 cm.

Vinkanna av silver, päronformad. På framsidan graverad inskrift inom krans: TIHL HELIG TIENST PÅ HERRANS BORD / ATT STÅ ÄR JAG ÅNYO GIORD / NILS MÅNSSONS HEDER STYCKE OCH THET SEBERUS HERDEN GAF, / ÄR SMELT TILL EN OCH BLIFWIT AF / ETT TORSONGS KYRCKIO SMYCKE / TÅ NÄR MÅNG PLÅGOR SWEALAND / TRE FIENDER MED WÄLLDIG HAND / SAMT PEST OCH HUNGER TRYCKTE. / ÅHR 1710.¹ Stämplor: Falu vapen — ? —. H. 31,5 cm.

Vinkanna av silver, päronformad med guldsamm på locket. Inskrift: 1797. Stämplor: Kontroll — Falu vapen — EAK (= guldsmeden Erik Albrecht Körsner i Falun) — P 2 (= 1797). H. 37 cm.

Vinkanna av silver, päronformad. Locket krönt av Kristus med segerfanan. Stämplor: Falu vapen — IL (= guldsmeden Johan Leffler i Falun, f. 1723) — ? —. 1700-talets senare hälft. H. 30 cm.

Oblatask av silver, oval på fyra fötter. Inskrift: FÖRRA ASKEN VÄGDE 17 LOD. TILLAGT $12\frac{3}{4}$ AF ELISABETH NÄFF, FÖDD EGGERTZ. TILLHÖR TORSONGS KYRKA D: 23 DEC. 1820. — Stämplor: Kontroll — Falu vapen — I. H. LEFFLER² — O 3 (= 1820). L. 14 cm. B. 9 cm. H. 12 cm.

Sked av silver med sil i bladet. Stämplor: G (= Gävle) — P. ST (= guldsmeden Peter Gerhard Stenfelt) — O (= 1772)³

Ciborium (ett förvaringskärl för oblater) av förgylld koppar (fig. 486). Ornerat med graverade och ciselerade växtornament och försett med följande inskrift i majuskler: AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINUS TEC samt IEK : ER COPAR : GIOR AF +. — 1400-talets senare del. H. 35 cm. Deponerad 1882 i Nordiska Museet. Inv. nr 31429.

RÖKELSE- Rökelsekar av koppar nämnes i inventarierna, men är nu försvunnet.
KAR. Kruka av koppar, sexkantig. 1700-talet. H. 26 cm.

LJUS- Ljuskröna av mässing med päronformig glob och skålformiga
REDSKAP. manschetter (fig. 481). På globen: IN GLORIAM DOMINI DATA A ANDREA ANTH: TROTZIG A:O MDCCII. H. 94 cm.

Ljuskröna av mässing med två kransar ljusarmar om åtta var; staven krönt av dubbelörn. 1600-talet. Nämd första gången 1683. H. 83 cm.

Ljuskröna av mässing med två ljusarmskransar om sju armar var-

¹ Daniel Seberus, kyrkoherde i Torsång, f. 1607, d. 1678.

² Guldsmeden Johan Henrik Leffler i Falun var son till Johan Leffler, vars verkstad han övertog. Verksam omkr. 1800—1836. Jfr UPMARK s. 291.

³ Guldsmeden P. G. Stenfelt, f. 1726, d. 1733. Jfr UPMARK, s. 304.

dera. Staven, krönt av måne. 1600-talet, nämnes 1683. H. 107 cm.

Ljuskrone av mässing med åtta ljusarmar. 1600-talets senare hälft. H. 78 cm.

En ljuskrone skänktes 1672 av kyrkoherde Daniel Seberus (jfr s. 504, not 1), sannolikt en av de ovan nämnda. 1623 fanns endast en, nu icke bevarad ljuskrone med 12 pipor.

Ljusstake av malm med fyra ljuspipor i en rad (fig. 487). Den nämnes första gången 1623: »Staka en stoor medh fyra pipor». 1500-talet. H. 35 cm. B. 44 cm.

Ljusstakar, 2 st., av malm, med två pipor. 1700-talet. H. 33 cm.

Ljusstakar, 2 st., av driven och försilvrad mässing med rika växtornament. 1600-talets slut. H. 24 cm.

Ljusstakar, 2 st., av svarvat förgyllt trä. Form från 1600-talet. H. 26 cm.

Ljusarmar, 2 st., av malm. Trearmade med fyrkantig väggplatta. Omkr. 1700. L. 56 cm.

Ljusplåt av driven mässing från 1600-talet (fig. 488). H. 94 cm.

Ljuskrone av trä, anskaffad 1804, målad 1912 i brunt och upphängd i gravkoret. H. 75 cm.

Mässhake av röd sammet med guldornering och CT (= Christina Teet) fram, 1723 på ryggen.

Mässhake av röd sammet med ornering av vita sidenband och kors omgivet av 1770 på ryggen.

Mässhake av svart sammet. 1810.

Mässhake av rött siden, med guldbroderier. Utförd å Licium.

Kalkkläde av vitt siden, saknar foder (fig. 487). Kantat med silverspets och ornerat med silver och silkebroderi i flera färger. Mitt på krans med INRI 1717. 47 × 41 cm.

Foto Nordiska museet.

Fig. 486. Torsång. Ciborium.
1400-talet.

Ciborium aus vergoldetem Kupfer. 15. Jht.

Kalkkläde av skärt siden, nu urblekt. Kantat med silverspets och ornerat med aplicerad silverspets. I hörnen sydda och på papper klistrade chinoiserande ornament. 1700-talets mitt. 47 × 48 cm.

Kalkkläde av svart sidensars med guldspetsar. 1800-talet. 48 × 48 cm.

Fig. 487. Torsång. Ljusstake.
Leuchter aus Messing. 16. Jht.

Håvar, 2 st. av grön sammet med rika guld- och silverbroderier samt ciselerad mässingskant uppikring. Svarvade och brunmålade skaft med klockor. Omkr. 1700.

2 nya håvar.

1576 funnos nu förkomna textilier (inv.): »Messekläder Item en Choorkåpa aff rödh blomerat flogeld medh sköld. Item 2 gamla Choorkåpor huit brokot. Item Messe haklar 5 st. Messesercher 4 st. Rökelyn — Altarelistor 3 st. Tåken 4 st. Vepor randige 3 st.» Inventariet 1623 nämner den röda sammets korkåpan »mz perlestickerarbete på». Mässhakar funnos då »En ny aff grönt samet blomerat medh nyt wackert crucifix. En är af grönt samet blomerat medh nyt wackert crucifix. En är af grönt samet behållen, fyra gamla». Dessutom funnos följande förut ej nämnda textilier: »Humeral two, itt nytt itt gammalt. Stola två. Band two. Korporal itt med silkesko. Antipendium itt af rödt cartek thet

andra blått samet. List een mz 6 förgylta bookstäffer». 1658 skänkte överste Hindrick Georg Lybecker »een chorkåpa af brunt damask och een messhake af rödt sammet mz Gyllenduuk». Jesper Crusebiörn († 1663) skänkte »een chorkåpa af lyffärgat atlask, en Messärch af fijnt klösterläreff» samt 1660 till klagodagen över »Carl

Fig. 488. Torsång. Ljusplåt av mässing. 1600-talet.
Wandleuchter aus Messing. 17. Jht.

Gustaffs död swart tijgh tafft med hvijt atlaskkors och en wacker messhaka».

Daniel Petri Seberus, f. i Stora Tuna 1607, † 1678, kyrkoherde i Torsång 1645. Porträtt i olja på väv. Enkelt arbete. Svart ram med gulldist. H. 152 cm. B. 121 cm.

PORTRÄTT.

Kristus på korset, oljemålning på väv Vid korsfoten Maria med krona på huvudet och Maria Magdalena, bredvid vilken en djävul med svans och vingar står. Mörka färger i mestadels brunt, blått, rött och gulgrått. 1600-talet. H. 146 cm. B. 120 cm.

TAVLA.

Gravsten av ljus kalksten över kyrkoherde Daniel Seberus och hans hustru Karin Seriana (jfr s. 504, not 1). Mitt på inskrift på kartusch hållen av 2 putti: IEHOVA / JUSTITIA / NOSTRA / A: 1679. Däröver citat av DANIEL 12, VERS 13 samt följande inskrift: HÄR UNDER HWYLA SIGH: / HER DANI/EL/ P. SEBERUS PAST: / I TORS.SOM SA — AFSOMNADE / DEN 4. (MUNKTELL 11) SEPT. A 1678 OCH HUSTRU /

GRAVHÄLLAR.

Fig. 489. Torsång. Kalkkläde. 1717.
Kelchtuch aus d. J. 1717.

KARJIN DAN.D - - R SERIANA / SOM SAHL. AFSOMNADE / DEN 25. APR.A - -
1673. GUD FÖRLÄNE THEM EN FRÖDEFVL UPSTÄNDELSE. D. L. I
hörnen kerubhuvud och tinglas. Utmed kanten läses DOMINUS
PROVIDEBAT samt citat ur Ps. 4 v. 9. L. 190 cm. B. 124 cm.

Gravhäll av gjutjärn, 1912 uppsatt å vapenhusets östra inner-
vägg. Inskrift: IHS / HER.VNDER. LIGER. BEGRAEN / S: M: H. KARIN.
DANIES, D / F. B. DANIEL. S: P: I: T. / ANNO 1.6.7.3 / TEXTEN. R. 14.7.V. /
Citat ur bibelstället. L. 178 cm. B. 91 cm.

Gravhäll av gjutjärn, 1912 uppsatt å vapenhusets västra vägg
över kyrkoherden i Torsång, Johan Runqvist, f. 1704, d. 1768. In-
skrift: JOHAN RVNQVIST / FÖD I FALUN DEN 29 APRIL 1704 / CHRISTI
TIENARE / I TORSÅNGS FÖRSAMLING / IFRÅN ÅHR 1737 TIL / DEN 29
DCMBR 1768 / HVILAR HAR / IOB XIX 25. — L. 161 cm. B. 89 cm.

Gravhäll av gjutjärn, 1912 uppsatt å vapenhusets norra vägg,
över kyrkoherden i Torsång Sam. Arhusiander, f. 1750, d. 1830.
Utmed sidorna pilastrar, som bära urnor i låg relief, i mitten in-
skrift: HÄR HWILAR / PROSTEN OCH KYRKOH: / HERR / SAM. ARHUSIANDER
/ FÖDD 1750 / COM LOCI 1800 / PASTOR 1813. PROST 1819 / 2 TIM:
4: 7.8. / — L. 163 cm. B. 85 cm.

Gravhäll av gjutjärn, 1912 uppsatt å vapenhusets södra vägg
Inskrift: IOHAN SCHULTZ. / FÖDD I ARBOGA 1719. / GIFT MED C. M.
HOPPE 1756. / KYRKOHERDE I THORSG OCH ASPEBODA 1769. / DÖD I
THORSÅNG 1797. / EN HULD FADER / FÖR XI BARN. / LUC 2.29 (bibel-
stället citerat).

Gravhäll av gjutjärn, 1912 uppsatt å vapenhusets s. vägg t. h. om dörren. Inskrift på korsformad kartusch: HÄR HWILA / I EN KISTA / ERIC JOHANSSON / OCH HANS HUSTRU / IFRÅN SUNNANÖ / DÖDE D 30. 31. JULI 1839, / 24 ÅR GAMLA / SV. PS. N: 7 V. 2.

Begravningsvapen över Petter Krusebjörn, f. 1650, d. 1675. Av trä, målat i rött, brunt och blått. Kring vapnet brosk- och akanusornament. På stängen är en kartusch med 1884 uppmålad inskrift: HÄR HVILAR DEN EDLE OCH WÄLBORNE HERREN SALIG HERR PETTER KRUSBJÖRN JESPERSSON TILL ORNÄÄS, FORMAASA OCH KRUSBACKA. H. K. MALJTS TRO-TJENARE OCH CAPITAIN; HVILKEN HIT TILL WERLDEN BLEF FÖDD, UPPÅ ORNÄÄS GÅRD. A^{NO} 1650 D. 7 MAY. OCH I HERRANOM AFSOMNAD UTI STOCKHOLM A^{NO} 1675 D: 11 DEC: OCH HÄR UTI ORNÄÄS SOCHEN KYRKA TORSONGER D. 30 SEPT: A^{NO} 1677 BEGRAFVEN. Inskriften kompletterar ANREPS uppgifter. HÜLPHERS nämner även »2 gamla Fanor». De äro numer försvunna. Sannolikt äro dessa identiska med en del av de föremål, som nämnas i EVA BRAGS reseskildring: »Åtskilligt af kulturhistoriskt intresse jemte troféer af dalkarlarnas utkämpade strider».¹

BEGRAVNINGSVAPEN.

FANOR.

Fragment av epitafium över kyrkoherden i Torsång Carolus Johannis Schedviensis, f. efter 1580, d. 1645. Ram av furu med plattskurna ornament och en kartusch med inskrift. Tavlan försvunnen. Av inskriften kan läsas i slutet av en rad å kartuschens övre del 1645, samt därunder: OCH TILLIKA MEDH SIN SON DANIEL / CAROLI HWILKEN BEGROFS THEN / 19: JULY 1642 GVDH FÖRLÄNE THEM ENE FRÖGDEFVL. VPSTÅNDELSE / PÅ THEN YTERSTE DAGEN. Mycket söndrigt, spår av blått, rött, gult och grönt samt något guld. H. 139 cm. B. 107 cm. I gapskullbågen.

EPITAFIUM.

Kyrkan har haft följande minnestavlor och konungatal, som nu alla äro försvunna:

KONUNGATAL
OCH MINNE-
TAVLOR.

Över Jubelfesten 1693. — Till minne av den schlesiska religionsfriheten 1707. — Med anledning av Jubelfesten 1721. Dessutom nämnas »2 kungatal», till vilka ramar skaffas 1801.

I sakristian äro enkla furumöbler, däribland ett bord och en stol från 1600-talet.

MÖBLER I
SAKRISTIAN.

Två sigill äro kända från Torsång, båda från 1600-talet, det ena med en båt, möjligen äldre² (fig. 491, 492). Stamparna försvunna.

SOCKEN-
SIGILL.

I stapeln hänga två klockor. Storklockan, gjuten 1744 av ISAK ROCKMAN i Falun, har långa inskrifter med konungens, drott-

KLOCKOR.

¹ EVA BRAG, I Dalarne, Skildringar och Studier, Lund 1877, s. 23.

² PALMSCHÖLDSKA SAMLINGEN, U. B.

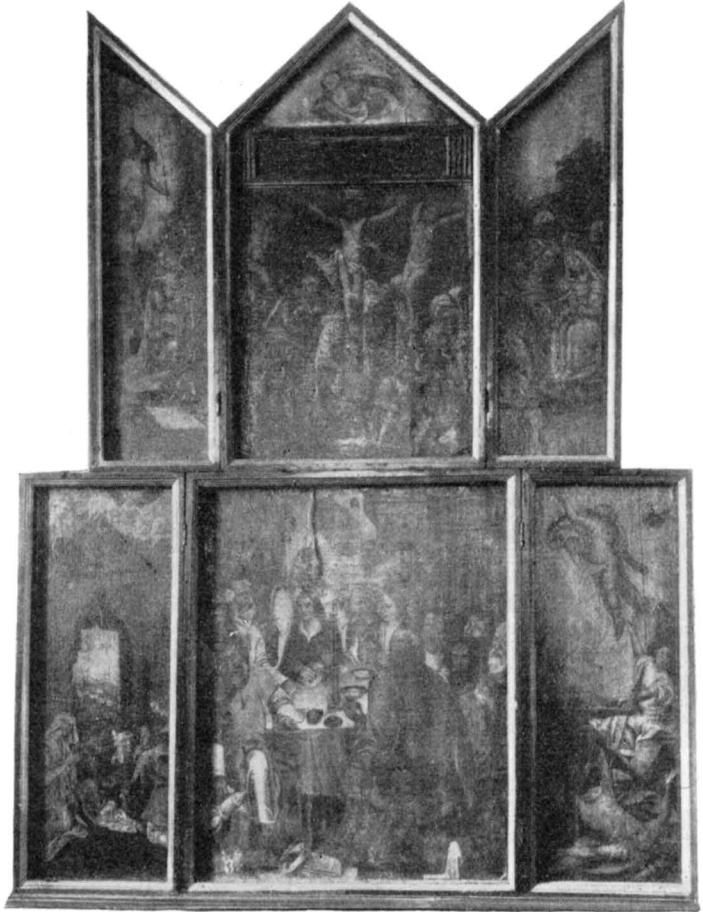

Foto A. T. A.

Fig. 490. Torsång. Altartavla. 1600-talet.
Altargemälde. 17. Jht.

ningens och olika ämbetsmäns namn samt citat ur Ps. 95 v. 1 × 3. och Lukas 2, v. 14. Lillklockan är gjuten samtidigt av samma gjutare och har i inskriften utom namnen på socknens ämbetsmän citat ur Ps. 147, v. 12 och 149, v. 1 samt Esaias 2, v. 3. Storklockan var tidigare omgjuten 1658, lillklockan 1611.

Sammanfattning av Torsångs kyrkas konsthistoria.

I. Kyrka av obekant utseende. Inventarium: dopfunt av gotländsk kalksten. Fanns under 1200 talets förra hälft.

II. Rektangulär gråstenskyrka med sakristia och kapell förenade i ett sidoskeppsartat utbygge i norr. Tegelornerade gavlar. Fönster placerade ett och ett. Rundfönster med tegelomfattning i kapellet och sakristians övervåning. Portaler i söder och väster med tegelomfattningar. Sannolikt takryttare. Invändigt trätak. Sakristivinden öppen mot koret med gapskullanordning. 1300-talets slut eller senast omkr. 1400.

III. Långhus och kapell välvas. Om takryttare ej fanns under föregående period torde den ha tillkommit nu. Inventarium: Triumfkrucifixet. 1400-talets tredje fjärdedel.

Fig. 491. Torsång.
Sockensigill. 1500-talet?
Siegel der Gemeinde. 16. Jht?

Fig. 492. Torsång. Socken-
sigill. 1600-talet.
Siegel der Gemeinde. 17. Jht.

IV. Vapenhus tillbygges i söder och sakristian välvas. Nu raseras sakristians övervåning och avskiljes från koret med en vägg i bågens bakre kant. Läktaren bibehålles dock. Omkring 1500.

V. Ny predikstol, ny altartavla och korskrank. 1600-talets andra fjärdedel.

VI. Takryttaren härjas av eld 1666, varvid taket förstöres och en del av inredningen skadas. Ny takryttare, nya bänkar, nytt korskrank. 1600-talets slut.

VII. Fönstren förstoras. Korskranket borttages. Västläktare bygges, inredningen repareras; ny altarprydnad, predikstol och nummertavlor. 1795—1804.

VIII. Takryttaren härjas av eld 1836. Därefter nedrivs den och en del av inredningen, som skadats i eldsvådan, repareras. 1800 talets andra fjärdedel.

IX. Gapskullen rives, västläktaren ombygges. Kyrkans medeltida järndörrar säljas och ersättas av enkla snickeridörrar. 1875.

X. Kyrkan restaureras av dåvarande arkitekten i Kgl. Byggnadsstyrelsen, Riksantikvarien Sigurd Curman. I det inre införes centraluppvärmning med varmluft. Golvet isoleras, omlägges med tjärstrukna bräder i långhuset, plansten i koret och tegel i vapenhuset. Den äldsta putsen å väggar och valv framtages och de ursprungliga invigningskorsen konserveras, det inre överdrages med en tunn kalkslamning. Vapenhuset ordnas. Korfönstret förses med dekorativ

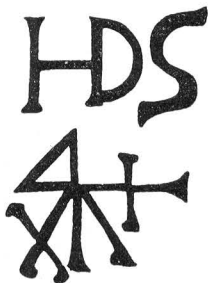

Fig. 493. Torsång.
Bomärke och signatur på predikstolen.
Signatur der Kanzel.

målning av Filip Månsson, som även gör dekorativa målningar på korväggen och leder målningen av altare, bänkar och läktare. Äldre inventarier tillvaratagas och sätts i stånd till kyrkans prydnad. 1912.

Zusammenfassung.

Die Kirche in Torsång, die eine ältere Kirche von unbekanntem Aussehen ersetzt, ist gegen Ende des 14. Jahrhunderts oder spätestens um 1400 erbaut und hat im grossen gesehen ihre ursprüngliche Form beibehalten (Fig. 465—68). Die Vorhalle ist ein späterer Anbau um 1500, und die ursprüngliche Holzdecken des Langhauses, des Chores und der Kapelle sind etwa 1465—80 durch Ziegelgewölbe ersetzt worden. Die Mauern sind von Feldstein in grossen unregelmässigen Blöcken aufgeführt, die Giebel haben Backsteinverzierung und die Mauern sind von einem profilierten Backsteinfries gekrönt (Fig. 473—75). Im Süden und Westen sind die ursprünglichen, mit Backsteinumfassungen versehenen Portale noch vorhanden. Zwei Rundfenster, das eine in der Kapelle, das andere in der Ostwand der Sakristei, sind auch in ursprünglicher Form beibehalten. Die Sakristei war vom Anfang an in zwei Stockwerke geteilt, und

das obere öffnete sich gegen das Chor mit einem Rundbogen und bildete eine Art Chorempore (vgl. oben S. 134, 218, 411, Fig. 110, 111, 144, 154, 155). Die Chorempore wurde rasiert, als die Sakristei um 1500 gewölbt wurde, aber eine Holzepore wurde vor dem Bogen bis 1875 beibehalten. Die Kirche hat früher einen Dachreiter gehabt, der 1836 abgebrochen wurde. Die Formen von zwei Turmspitzen sind durch ältere Abbildungen bekannt, die eine wahrscheinlich ursprünglich, die andere um 1670 (Fig. 492, 484). Der Baustil zeigt einen ausgeprägten norddeutschen Einfluss, der im Grundriss, in der Chorempore und auch der Ziegelornierung hervortritt. Die letztere zeigt jedoch gleichzeitig ihre nahe Zusammengehörigkeit mit der Domkirche zu Västerås und damit verwandten Landkirchen, wie die unbedeutend jüngere Kirche in Svärdsjö (oben S. 260).

Die Ziegelgewölbe mit ihren dekorativen Figuren haben viele Verwandten in den Kirchen der Gegend (Fig. 483). Um 1500 wurde die Vorhalle angebaut. Der Giebel desselben hat dieselbe Ornierung wie der der Kirche.

Von dem mittelalterlichen Mobiliar ist nur der Fuss von einem gotländischen Taufstein aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts und ein Triumphcrucifix übrig (Fig. 482). Im Laufe des 17. Jahrhunderts hat die Kirche Altarschmuck, Kanzel, Gewänder etc. von Mitgliedern der Familie Krusebiörn, Inhaber des aus der Geschichte Gustaf I. bekannten Rittergutes Ornäs, erhalten. Von diesen ist die Kanzel noch in gut erhaltenem Zustande vorhanden, ein typischer Repräsentant der protestantischen Kunst des 17. Jahrhunderts in der Gegend.

Die Glocken hängen in einem schindelbeschlagenen Glockenturm, östlich vom Kirchhof.

REGISTER TILL DALARNA, BAND I.

Leksands, Gagnefs, Falu Domsagas norra och
södra tingslag.

Siffror med * betecknar avbildning.

Ortsregister.

	Sid.		Sid.
Amsberg, kapellag, Stora Tuna sn, Dlr.		Borganäs, Dlr., befäst hus från	
331, kapell 413—36, *414, *415, *418		Engelbrektstiden	330
—423, kyrkogård *413, 414, klockstapel		Borlänge, köping, Stora Tuna sn,	
414, *417, altarskåp 418—20, *422,		Dlr.	70, 328
*424—25, 426, *427—31, omramning		Brandenburg, markgrevskap	405
426, *431, *432, medeltida träskulptur		Bråsala, by, Svärdsjö sn, Dlr.	78, 119
426, *433, predikstol 366, 373, 416,		Christineberg, Sundborn	296
426, *433—35, 501, dopstall 430.		Buskåker, by, Stora Tuna, Dlr. 330, 332,	
Arfslindan, by, Gagnefs sn, Dlr. ...	121	382, 398.	
Asbo, grd i Aspeboda sn, Dlr. ...	331	Bäsna, by, Gagnef, förut Stora Tuna	
Aspeboda, Dlr., k:or 233, 279, 283, 299,		sn, Dlr.	331
300—324, *305—09, *334, 492, kyrko-			
gårdsbalk av trä 301, medeltidska-		Curland (Cürland)	36
pell 303, 331, Helga-Andas kapell 303,			
323, klockstapel 301, *302, benhus		Dala Fornsal, se Falun.	
303, gapskulle 307, altaruppsats 309,		Dalsby, fordom fjärding i Stora Tuna	
*308, altarskåp 311, *310, predikstol		sn, utgör nu huvudsakl. Sätters	
312, *311, bänkinredning 313, *312—		sn 331, kapell 332, 465.	
13, triumfkrucifix *313, korskrank 313,		Dalsjö (Dahlsjö)	331
314, *308—09, dopfunt 291, *315, bro-		Danmark	41
derier 215, *317, epitafier 319, *320		Danzig	36
—21, porträtt 230, *318, sn 331.		Djura, Dlr., kap. 42—60, *42, *48—	
Augsburg, Tyskland	229	51, orgel 26, 52, altarprydn. 44, *45,	
Avesta, stad, Dlr., predikstol	465	426, dopfunt av trä *45, tavlor *46	
		—47, kalk 28, 53, *54, korkåpa 28,	
Barkdalen, Leksands sn, Dlr.	3	40, 41, 55, *55—56, bokörn(?) *57—	
Belgien	400	58, möbler *59, klockor 144.	
Bjursås, Dlr., k:or 87—105, nuv. ka, 88		Domnarvet, Dlr., Stora Tuna sn 330,	
—90, 93, *94, *96—9, *104, träk:or		406	
89, *89, klockstapel 88, *89, altartavla		Enbacka, Dlr., kap. und. Stora Tuna,	
90, *91, 95, 497, bänkinredning 91,		se Gustafs	331
*92, dopfunt av trä 92, bokstol 90,		Engelbrektsholmen (Engelbrechts-	
ljusredskap 101, 293, möbler *103,		holmen), holme i Hjälmarens, Stora	
gravsten 93, 397.		Mellösa sn, Närke	319
Björso, by, Aspeboda sn, Dlr. ...	319	England 400, »Drotningen i Engel.» 78	
Bletorp, by, Stora Tuna sn, Dlr. ..	435	Enviken, Dlr., ka 269—279, *269, *270	
Boglösa, Uppl., ka, 390, fana 390.			

	Sid.		Sid.
—273, *277, kyrkobalk 269, predikstol *273—74, gapskulle 274.		enl. sägen 117, inventarier 143, altarskåp 77, 78, 117, *118—21, medeltida träskulptur 119, korskrank 119, dopstall 122, dopfunt 122, *141, textil 123, 143, ljusstake 58, skriftklocka 84, 126, 144, sn 332, 400.	
Ersholen, by, Mockfjärds kapell-lag, Gagnefs sn	142	Gotland	26, 53, 79, 250, 376
Ersta, Diakonissanstalt, textilateljé, se Stockholm.		Grangärde, Dlr., ka 363, klockgjutning 408.	
Eskilstuna, stad, Södermanland ...	330	Gripsholm, Söderm., saml. 212, 229, 266	
Evetsberg (Evertsberg), Dlr., kap. und. Älvdalen, altarskåp *20, 21, 41, krucifix *21, 41.		Grona, Aspeboda sn, Dlr.	317
Falun, stad, Dlr. 50, 53, 74, 79, 141, 247, 252, 255, 295, 394, 395, 461, 487, guldsmedsarb. fr. 26, 27, 53, 54, 98, 99, *100, 122, *123, 142, 143, 227, 251, 275, 291, 292, 315, 378, 379, 432, 455, 470, 471, 502, 504.		Gråda, by, Gagnefs sn, Dlr. 58, hantv. 125.	
klockgjutare 38, 83, 103, 126, 144, 216, 258, 277, 296, 407, 476, 509, 510, målare 50, 74, 78, 141, 247, skulpt. 363.		Grängen, insjö, Silfberg sn	451
Dala Fornsal *254, *445, *447, 448, *449, 450, 458.		Grängshammar, bruk, Silfbergs sn 389, 452, 460, 461, 470, 473.	
Kopparbergs ka, 164, 303, datering 165, predikstol 501.		Grönskog, by, Aspeboda sn, Dlr. 320	
Kristine ka banker 205, 313, ljuskrona 228, orgel 98.		Grönsö, sätesgrd i Kungs Husby sn, Uppl.	375
Falu Domsagas norra tingslag 149, 220, 234, 261, 269, 280, 300.		Gröntuv (Gröntuff) by, Gagnefs sn, Dlr.	108
Falu Domsagas södra tingslag 328, 413, 437, 462, 478.		Gustafs, Dlr. ka 68, 462—477, *466—8, *471—3, kyrkogårdsmur 467, altartavla 470, *474, kapell, benämnt Enbacka 462—5, 467, kyrkogård 462, klockstapel 463, altartavla 464, krucifix 464, predikstol 465, sn 331.	
Finngårde, Dlr., by i Sundborns sn 297		Gustafsstad, Dlr., tillämnad stad i Stora Tuna sn	332
Floda sn, Dlr.	395	Gävle 74, 234, byggm. 74, 242, guldsmedsarb. 504.	
Fornby (Forneby), by i Stora Tuna sn, Dlr.	331	Hagelsnäs , egendom, Vika sn, Dlr. 210	
Fors, by, Djura kapellag, Leksands sn, Dlr.	54	Hagnäs, grd, Vika sn, Dlr.	210
Frankrike	400	Halberstadt, Tyskl., biskopsstift 405, påvebulla 405.	
Frössloke, Danm.	380	Hedebo by, Stora Tuna sn	408
Färnebo, Öster, Uppl., ka. 265, orgel 265		Hedemora, Dlr. 332, 346, predikstol 44, textil 387, guldsmedsarbete från, 265, 431.	
Gagnef (Gagnæff), Dlr., ka 106—134, 135, 144, 360, 490, 491, *106, *108, *110—15, *134, kyrkogårdsmur *107, *108, klockstapel 109, gapskulle 112, *113, 348, datering 114, 116, tillbyggnad 116, predikstol 51, 119, ka		Helga-Andas kapell, se Aspeboda.	
		Hesse, by, Stora Tuna sn, Dlr. 336, 376	
		Hjulbeck, by, förut Leksand nu Siljansnäs sn, Dlr.	30
		Hoberget, Sundborns sn, Dlr.	297
		Hogården, egendom, Stora Tuna sn, Dlr.	396

	Sid.		Sid.
Holmen, Hosjö.....	227	241, 246, 347, 492, kyrkogårdsmur 2, klockstapel *3, *5, datering 14, 16, medeltidstorn 14, vapenhus 17, altarskåp 21, *20, altarprydnad 18, 20, *19, processionskrucifix *21, triumfkrucifix 22, *23, predikstolar 21, *15, *20, korstolssida 23, *24, gapskulle 25, 52, 122, epitafer *31—7, skriftklocka 38, orgel 26, 45, 52, timglas 51, kalkfot *53, *54, korkåpa 28, *55, *56, sn 1, 49—53, 55, 61, 63, 139, 241, kyrkoarkiv 42, 61, hantverkare från, 241, byggmästare 13, 139, 241, 263.	
Hosjö, del av Vika sn, Dlr. 193, 209, kap. 220—233, *220, *222—26, kyrkogårdsmur 221, ljuskrona 210, *228, porträtt 229, *230—31, medeltidskapell, kallat Norvika 225.		Leksand, museum 9, 22.	
Hudiksvall.....	237	Licium, textilateljé, se Stockholm.	
Hyttånäs, grd, Sundborns sn, Dlr. 286, 291, 295, 296.		Lifland	36
Hälgstens, Dlr., grd i Djura, Leksands sn, dörrar till kyrkbänkar 51, *52, målad läktarbröstning 52, *53.		Linköping, Österg.....	*229
Hämshögen, se Stämshöjen.		Lithauen	36
Insjön, stationssamhälle, Åhls sn, Dlr.	78	Lixan, Lixand, se Leksand.	
Jena, Tyskl.	400	Ludvika	141
Jönköping, Smål., klockgjutn.	38	Lummelunda, Gotl., dopfat 26, kalkfot 53.	
Kanngårdarna, del av kyrkbyn, Djura, Leksand, bänkar 51, läktare 52.		Lübeck, Marienkirche 422, altarskåp 422.	
Kapellsbacken, Gagnef	117	Lützen, Tyskl.	400
Karlbörn, by, Sundborns sn, Dlr. 296		Lönemåsa (Lönnemåssa), by, Hosjö kapellag, Vika sn, Dlr.	214
Karlsby, by i Sundborns sn, Dlr. 297		Lövåsen, egendom, Stora Skedvi sn, Dlr.	207
Karlstad.....	34	Magdeburg, Tyskl., ärkestiftet 405, påvebulla 405.	
Kilen, by i Leksands sn, Dlr.	39	Mainz, Tyskl., ärkestift 405, påvebulla 405.	
Kniva (Knifwa), grd i Hosjö, Vika sn, Dlr.	150, 155, 193	Milsbo, benämning på Milsjö l. Milsjöbo, by i Torsång sn, Dlr. ...	331
Kniva, by i Vika sn, Dlr.	152	Mockfjärd, Dlr. 277, kap. 135—146, *135—140, tornbyggare 113, dopfunt 122, *141, 315, predikstol 141, *142, gapskulle 142, *138, skriftklocka 144.	
Kopparberget, Dlr., kap. vid 303, gruvområdet 331, 332, 494.		Mora, Dlr., ka 244, 293, bildhuggararbete 20, 21, porträtt 401, sn 84.	
Se Stora Kopparbergs sn, Stora Kopparbergs Bergslag.		Munktorp, Västm., triumfkrucifix 22	
Kopparberget, benämning på Falu gruvområde med underlydande, se Stora Kopparberget.		Mälardalen, arkitekturgrupp i,	352
Kopparbergs Bergslag, Se Stora Kopparbergs Bergslag.		Naglarby, by, Gustafs förr Stora Tuna sn	401, 467
Kopparbergs kyrka, se Falun.		Narva, Estland 36, 103, 231, 257, 320, 405.	
Kopparbergs län (även Stora Kopparbergs län, Kopparbergs Höfdingadöme)	213, 229		
Kungsör, Västm., ka	12, 36		
Kårtilla, Dlr., by, Torsångs sn ...	331		
Leksand (Lixan, Lexand, Lixand), Dlr., ka 1—41, *1, *6—13, *16—17, *40, 42,			

	Sid.		Sid.
Noret (Nooret), by	283	Silfberg, ka, Dlr. 196, 451—61, dopfunt	
Norge	75	454, *456, textilier 456, *457—59,	
Norrbodarna, Bodarna, by i Stora		kapellag 330, 331.	
Tuna, sn, Dlr.	405	Silfberg, Östra Silfberg, kap., Dlr. 196,	
Norvika, gammal benämning på Ho-		437, *438—52, *461, altarskåp *445,	
sjö-delen av Vika sn, Dlr. kap. 225		448, triumfkrucifix *446, 448—9, me-	
Nürnberg, Tyskl., klockgjutare fr. 59,		deltida träskulptur *447—9, 450, silver-	
60, guldsmedsarbete 381, mässingsfat		gruva 330, 332.	
26, 315.		Siljansnäs, Dlr., ka	*61—64
Nyboda, Gustafs förr Stora Tuna sn	467	Själland (Zeland)	36
Nås sn, Dlr.	395	Skedvi, Stora Skedvi, Dlr., ka 245, 360,	
Näs (Nääs), by, Hosjödelen av Vika		porträtt 403, sn 332.	
sn, Dlr.	229	Skogen, by, Gagnefs sn, Dlr.	127
Ore (Ohre), Dlr., altarprydnad.....	247	Skottland	393
Ornäs, grd, Torsångs sn, Dlr. 487, 497,		Solvarbo, benämning på fjärding i	
500, 501.		Stora Tuna sn, nu delar av Gustafs	
Orsa, Dlr., ka	361	sn och Sätters sn, Dlr.	331
Oxberg, kapell i Mora, Dlr., predik-		Stadberg, egendom (bergfrälsegrd),	
stol	21	Vika sn, Dlr.	206, 209
Polen (Påhlen)	36, 41	Stockholm	30, 36, 382
Poltava	41	Stockholm, Slottskapell 363, Riddar-	
Pommern	494	holmskan, altartavla 20, Storkyrkan	
Preussen	36	214, 361, 363, 376, dopfunt 208, 376,	
Qvalstad	312	St. Göransgrupp 219, gravstenar 392,	
Rankhyttan , egendom, Vika sn ...	211	arkiv 214, Tyska kan, torn 357,	
Reval, altarskåp av Berndt Notke	312,	Kungl. Biblioteket (K. B.) 149, 220,	
324.		234, 328, 432, Nordiska Museet 83,	
Riga, Lettland	36	387, 484, 504, Nationalmuseum 30,	
Risholen, egendom (bergfrälsegrd),		208, Statens Hist. Museum 78, 219,	
Sundborns sn, Dlr.	292, 293	376, 461, Antikvarisk-Topografiska	
Roma (Romma), by, Leksands sn,		arkivet (A. T. A.) därst. 2, 42, 65,	
Dlr.	13	87, 106, 149, 220, 234, 280, 328, 413,	
Romme, Sör Romme (Söder Rom-		432, 462, 478, Riksarkivet 1, 15, 87,	
me), by, Stora Tuna	387	103, 106, 125, 149, 234, 280, 329, 487,	
Rottneby, egendom (bergfrälsegrd),		Kgl. Byggnadsstyrelsen (B.st., Ö. I. Ä.)	
Kopparbergs sn	207	1, 14, 64, 65, 71, 87, 106, 110, 111,	
Rann, Dlr., insjö	151	112, 220, 234, 280, 329, 437, 462, 478,	
Ryssland	12, 13, 41	bildhuggare 20, 21, 24, 26, 214, 247,	
Rält Lindor, by, Djura kapellag, Lek-		363, 366, 373, 392, 393, målningar	
sands sn, Dlr.	44	50, 95, 290, 363, guldsmedsarbete 26,	
Rättvik, Dlr., stenhuggare från, 10, 12,		27, 54, 79, 80, 98, 99, 209, 227, 251,	
72, 231.		252, 315, 378, 379, 432, 470, 471,	
Sala , Västm.	393, 396, 400	orglar 26, 122, 374, textilier 28, 55,	
Schlesien ...	58, 103, 215, 257, 320, 405	81, 123, 211, 228, 384, 385, 505, hantv.	
		21, klockgjutare 37, 38, 55, 59, 103,	
		126, 144, 216, 231, 258, 267, 268, 459,	
		textilateljéer: Ersta 28, 55, 123, Li-	

	Sid.		Sid.
cium 211, 228, 433, 505, Pietas 384, 385, 405, 457.		493, kalkmåln. 240, *245, tegelornering 152, 237, *244, datering 243, altarprydnad 214, altarskåp 248, medeltida träskulptur *248, triumfkrucifix *248, korskrank 248, gapskulle 249, dopfunt *250, ljusredskap *253—254, epitafium *256, möbler *257, sn 78, 119, 269, 283, 479.	
Stora Kopparberget, gruvområdet omkr. Falun 261, 267, 303, 331, 332, 375, 379.		Svärdsjön, insjö, Svärdsjö sn, Dlr. 236	
Stora Kopparbergs Bergslag, Dlr. (Falun Bergslag, Kopparbergs Bergslag) gåva 258, 265		Svalesio (gammal benämning på Svärdsjö) 252	
Stora Skedvi, Dlr., ka 245		Säter, stad o. sn, Dlr. 330, 331, 332, ka 332, län, Dlr. 497, grd vid Säter, Dlr. (invid förutvarande Dalsby kap.) 332, 388, 465.	
Stora Tuna, Dlr., ka 328—412, *333, *335, *338—41, 343—47, *349—54, *356—59, *361, 462, 490, tegelornering *338, *340, *341, portal *341—42, 344, mål. fönster *343, kalkmåln. 345, *350, *352, *361, *346, *347, valv 245, gapskulle 112, 163, 348, 374, torn 309, 354—58, 492, äldre kor 360, *97, pl. III, altarskåp 363, altarprydnad *362, *363, triumfkrucifix *364, *365, korskrank 366, huthålet 35, 366, funt 376, *377, 354, 502, predikstol 366, *367, 429, skrank och stolar 369, 370, bänkar 205, 371, *369—371, 465, textilier *384—391, gravminnen 93, 334, 391—402, porträtt 402—406, *394, 396—398, minnessten 30, sn 112, 205, 212, 235, 245, 309, 323, 432, 437, 438, 460, 461, 467, 479, klockgjutn. 323, kyrkoarkiv 329—30, 413, prästgård 252, präster 426.		Sör Romme, se Romme.	
Storgården, Kniva, Vika sn, Dlr. *150		Toftan, sjö, Sundborns sn, Dlr. 280, 297	
Strand, by, Vika sn, Dlr. 210		Torsång, ka, Dlr. 90, 98, 112, 204, 244, 245, 309, 352, 478—513, *481—4, *488, 491, *496—501, kyrkogård *479, *501, klockstapel *480, *486, portal 484, *485, *493, gapskulle 112, 163, 244, 348, 489—91, glasmålning 484, *494—95, altartavla 497, *510, triumfkrucifix 500, predikstol 429, 500, *503, *512, hantv. 98, 376.	
Strängnäs Domka 450, utställning 99		Trondene, Trondelagen, Norge, altarskåp 75	
Stämshöjen (Stämshögen), grd i Hosjödelen av Vika sn, Dlr. 204		Tuna, se Stora Tuna.	
Sundborn ka, Dlr. 258, 280—99, 233, *280, *284—89, *målningar 289, *287, *295, *288, porträtt *295, bänkar 290, 313, klockgjutare 254, 258, lykta 257, sn 254, 319, 324, 479.		Tyskland 31, 385, 400	
Sundsberg, by, Sundborns sn, Dlr. 319		Uddnäs, by, Vika sn, Dlr., Hosjö kapellag 214	
Sundsvall, klockgjutn. 83, 103, 296		Ulfslyttan, Silfbergs sn. 457	
Sunnarö, Torsångs sn, Dlr. 502		Ulleråker, Ulleråkers hd, Uppl. ... 357	
Svartnäs, del av Svärdsjö sn, Dlr., kapell 261—68, *262—64		Ullvi, by, Leksands sn, Dlr. ... 29, 44	
Svärdsjö ka, Dlr. 152, 234—60, *234, *236, *238—47, *250, *259, 261, 267,		Uppland 164, 218	
		Uppsala, Uppl. 36, 38, 301, Domka 309, landsarkiv h. 1 IV, 65, 149, 220, 269, 280, 300, 438, 478, universitetets saml. 30, 230, 234, 329, 403, 478, Västm.-Dala nation, saml. 230, 329.	
		Utanhed, grd, Vika sn, Dlr. 155, 213	
		Utanhed (Uthanbron), benämn. på del av Stora Tuna sn, Dlr. 330	

	Sid.		Sid.
Vadstena, hospitalskyrka	203	kapitels saml. 319, Domkapitels arkiv	
Vibberboda (Wijberboda) by, Söder-		1, 42, 65, 87, 106, 135, 149, 220, 234,	
bärke sn, Dlr.	380	269, 280, 300, 329, 413, 437, Fornsal	
Vika, ka, Dlr. 112, 149—219, *149, *151,		22, H. Allm. Läroverks arkiv 1, 38,	
*153—68, 245, 279, 318, 337, 342, 360,		87, 329, guldsmedsarbete 227, 251,	
373, kalkmål. 169—188, *168, 373,		byggmästare 68, 116, 469.	
*168, *170—77, *179—193, *216, 353,		Västmanland	218, 352, 399
376, 490, gapskulle 112, 163, 348, 353,		Åhl, ka, Dlr. 65—86, *65—71, *73, 322,	
360, datering 164, äldre stenkyrka		477, altarskåp *74, 75, *76—7, kor-	
*167—68, träkyrka 168, altarskåp 192		skrank 78, predikstol 78, 119, läktare	
—195, *194, triumfkrucifix *195, kor-		52, 79, dopfunt *79, porträtt *82—83,	
skrank 195, medeltida träskulptur		möbler 79, 125, *84, 125, primklocka	
*196—207, dopfunt *208, 245, 376,		*85, tornbyggare 136.	
4 epitafier 213, *210, *211, gravsten		Åkerö, by, Leksands sn	39, 139
*213—14, möbler *212, sn 220, 479		Åsberget, Åls sn, Dlr.	
Vikasjön, insjö, Vika sn, Dlr.	151	Åsberget, Sundborns sn, Dlr.	297
Viken, sn, Bohuslän	434	Åselby (Åsellby) by, Stora Tuna sn,	
Wittenberg, Tyskl.	33, 392	Dlr.	336
Värmland	35	Åtvidaberg, ka, Östergötland	494
Väster Löfsta, Uppl., valv med te-		Örebro, orgelbyggare	26
gelfigurer	165, 353	Östra Silfberg, 196, se Silfberg.	
Västerås, Västmn., 38, 49, 103, 116, 201,		Öster Färnebo, Uppl., orgel	265
229, 230, 303, 319, 400, 478, 484,		Österviken, del av Siljan, Dlr. ...	2, 39
Domka (Mariakyrkan) 14, 16, 22, 31,		Östkärna (Östkerna), fjärding i	
33, 41, 68, 87, 90, 116, 134, 164, 165,		Gagnef,	108
218, 243, 267, 300, 352, 353, 380, 493,			
Hospitalskyrka 267, kloster 330, Dom-			

Personregister.

Aldolf Fredrik, svensk konung, por-		Almgren, Vilhelmina, textilateljé,	
trätt	30, 82	Stockholm	28
A F, tenngjutare, arbete	433	Almquist, J. A., arkivråd 328, 331, 437,	
Ahlbohm, I. A., guldsmed i Västerås,		440, 462, 478, 479, 487.	
vinkanna	*251	Alstrin, Christina	35
A I, guldsmedssignatur, arbete *53, 54		Alstrin, Erik, kyrkoherde i Lek-	
A I P, guldsmed, arbete	432	sand, sederm. biskop 45, gåva 51, 52	
Albhartus Johannes judex, se Svin-		Alstrin, Helena,	35
hufvud, Albrecht.		Alstrin, Laurentius, kyrkoherde i	
Albrechtsdotter, Margareta, g. m.		Leksand, epitafium	*34, 35
bergsmannen Johan Nilson, in-		A M, tenngjutare, arbete 99, *209, 210,	
skrift	319	211, 251, *265, 316.	
Albrecht Hansson, se Svinhufvud.		Anagrius, Helena, g. m. kommi-	
Alfar Per Andersson, Hjulbeck,		nister Eric Fontelius	393
Leksands sn, arbete	30	Anckarström, se Depken.	

	Sid.		Sid.
Anders i Dahlsjö	331	Arosell, Catarina, g. m. Abr. Sahlstedt, gravsten	360
Andersdotter, Karin, g. m. Jan Ersson på Hyttnäs, gåva 291, gravsten 296.		Arosenius, Fredrik, prästman, förf. till Beskrifning öfver Provinsen Dalarne 1, 20, 37, 42, 65, 87, 106, 117, 135	
Andersson, Alfar Per, se Alfar Per Andersson.		Arosenius, Karl, ritn.	65, 478
Anderson, Anders, senior i Kopparbergs Grufve Rätt, Vika, epitafium	*211, 214	Artelius, guldsmed, arbete	471
Andersson, Anders, byggmästare i Leksand (se även Romberg).....	13	Asplind, Magnus, kyrkoherde i Vika	224
Andersson, Anders i Hagen, Leksand, gåva	57	Bader, Michael, klockgjutare, Stockholm, arbete	216, 231, 435
Andersson, Anders, inskrift	319	Bæltér, S., teol. förf., predikant ...	39
Andersson, Christopher, gåva	291	Barbro, målningsarbete	92
Andersson, Erich, »tornbyggjare»	136	Barchius, Nils, biskop, inskrift 268, porträtt *230.	
Andersson, Erik, målare, Rält-Lindor, Djura, Leksands sn	44	Bartholin, Johannes, epitafium 391, 402	
Andersson, Göran på Holmen, gåva	227	Beckman, Joh. A., klockgjutare, Stockholm	258, 407, 459
Andersson, Hans, fjärdingsman i Gustafs, gåva	467	Behm, Anna Wettergren,	478
Andersson, Hendrich, gravsten ...	393	Bellinus, Olaus Stephani, biskop, porträtt	229
Andersson, Lars, kyrkovård, inskrift	480	Bengtsson, Helena, g. m. J. Termenius, gåva	253
Andersson, Olof, byggmästare, murare, Roma by, Leksand. Se även Andersson, Anders samt Romberg	32	Benidicti, Simon, även Arbogensi, kyrkoherde, inskrift	402, 403
Andersson, Olof, snickare, se Djäken.		Bensow, Folke, ritn.	328
Andersen, Peder, snickare (1660)...	79	Benzelstierna, Lars, biskop, porträtt	230
Andersson, Pär, snickare, se Djäken.		Bergengren, Anna, fru, gåva	208
Andreas Laurentij, kyrkoherde i Gagnef	127	Berger, Eric Wilhelm, handelsman, gravsten	296
Anna Daniels, g. m. E. Terserus, epitafium	31	Bergman, Erich Johansson, bildhuggare, arbete	247, 363
Anrep, J. G.	155, 312, 509	Bergman, Johan, bildhuggare, arbete	214
Apelman, C. G., landshövding, gravsten	231	Beurling, I., inskrift	268
A R, guldsmed, arbete	54	Bierman, Jacob, klockgjutare, Stockholm, arbete	126, 459
Arbogensi, Gabriel Olai, kyrkoherde	90	Billengren, E., lektor, Falun	330
Arbogensi, Simon Benidicti, se Benidicti.		Birgittha i Forneby	331
Arborelius, R., arkitekt, ritn.	106	Biörberg, G. O., guldsmed, arbete, Stockholm	98
Arfslind, Petrus, gravsten	395	Biörn, Gustaf (GB), guldsmed, Falun, arbete	26, 227
Arfwedson, Caroline, gåva	457	Björling, Johan, lagman, epitafium *210, 213.	
Arhusiander, Sam., kyrkoherde, gravsten	508	Björn, Carl David, målare, Borlänge, måln.	65, 70

	Sid.		Sid.
Björnsdotter, Elisabeth, g. m. S. E. Tunensis, gravsten	393	Cardon, arbete	405
Blackstadius, Anna, g. m. L. P. Fernaboensis, gravsten	394, 395	Carl, se Karl.	
Blombergsson, L., artist, teckning *236.	234,	Carlbergson, Anders, gåva	292
Boëthius, Bertil, stadsarkivarie ...	487	Carlborg, Samuel, bergsman, gravsten	296
Boëthius, D. E., kyrkoherde i Åhl, ritn.	65	Carlbäck, J., kyrkoherde	478
Boëthius, Gerda, fil. dr. 230, 413, 429, 440, 478, 486, 492, 493, 494, 495.		Carlsdotter, Märta, g. m. bergsman- nen Måns Nilson, inskrift	319
Bolling, Otto, hovpredikant	328	Carlsson, Carl, biskop, inskrift 12, 36, 37, porträtt 230, 319.	
Bollnæsius, Olaus Canutis, kyrko- herde, gravsten	391	Carlsson, C. J., uppmätn.	220
Boman, K., byggmästare, ritn.	300	Carlsson, Daniel, minnestavla	215
Bonde, Carl, ståthållare, gåva	375	Carlsson, Johan vid Hogården, grav- sten	396
Bräse, guldsmed, arbete	432	Carlsson, Olof, klockare	336, 391
Brag, Eva	509	Carlsson, Olof, inskrift	319
Brandberg, C. A., kyrkoherde 448, 450		Caroli, Richardus Johannis, gåva 382, 500.	
Brandberg, Ornäs, familj	487	Carolus, se Karl, biskop i Tuna.	
Brandberg, Jacob	487	Cedercreutz (Cederqreutz), Jonas, landshövding, inskrift	267
Brandberg, Olof, direktör	487	C G W, tenngjutare, arbete	55
Brander, Catharina, g. m. bergsman Eggert C. Norstedt, gåva	229	C H, guldsmed, se Herdin, C.	
Brandt, Sven E., corporal, änka Elisabet Johanna Bäck, gåva ...	229	Christopher i Nooret, gåva	283
Branting, Agnes	384, 385, 456	Christoffer Magni, kyrkoherde i Vika	207, 215
Brodin, förgyllare, målare (Mest. Monsr.), Falun, arbete	78, 90	Christoffer Olufson (sannol. Gyllen- knoster)	207
Brolén, N., prost	122	C K W, guldsmedssignatur, se Klingwall, Carl Persson.	
Brovallius, Anders, lector	268	C L, tenngjutare, arbete	125, 275
Browallius, Erik Matthiæ, kyrko- herde	116	Clemmech, prior i Västerås kloster	330
Brunius, C. G., professor 328, 332, 354, 478		Closz, Johan Andreas, klockgjutare, arbete	408
Brådhe, S. Karlsson	328, 355	Collbeckius, Olof, gravsten	395
Burge, Martin, ritn.	328, 354	Crusebjörn, släkten 487, grav 487. Se även Krusebjörn.	
Byril Hansson, guldsmed, Hesse, Stora Tuna, gravsten	336	Crusebjörn, Petter, landshövding ..	487
Bäck, Elisabet Johanna, änka efter corporal S. E. Brandt, gåva	229	Curman, Sigurd, riksantikvarie, ritn., restaureringar 149, 203, 217, 218, 220, 462, 477, 478, 479, 483, 487, 512.	
Böttiger, John, överintendent	387		
Cahman, Johan Henrik (även Ca- man), orgelbyggare, Stockholm 26, 52, 208, 374.		Dahländer, Magnus, länsarkitekt, ritn. *413, 414, *417, *421, resta- urering 414, 436.	
Canuti, Olof, kyrkoherde, se Boll- næsius.		Dahlborg, Petrus, kyrkoherde 363, porträtt *396, 403.	

	Sid.		Sid.
Dahlin, Catharina, g. m. Nils Larsson, gåva	316	Engelbrekt (Engelbrecht) Engelbrektson	319, 354
Daniel Danielis, kyrkoherde i Vika, gåva	212	Engman, Petter, epitafium	401
Danielsdotter, Justina, g. m. bergsmannen Jöran Nilsson, inskrift	319	Engström, skollärare, gåva	434
Daniels, Anna, g. m. Elof Terserus	31	Erich Olaj, brodher	330
Danielsdotter, Karin, gravsten.....	508	Erichsdotter, Kjestin, g. m. Carl Hansson Truls, epitafium 319, 320, *321	
Danielsson, Samuel, organist, gåva	236	Erichson, Iöran, länsman, g. m. Sherstin Danielsdotter, gåva.....	254
Danielson, Matts, målare	489	Ericson, Georg, gåva	471
D. A. W., guldsmed, arbete.....	291	Ericus, Petrus, inskrift	375
De Besche, bröderna, arbete	309	Erik, Mes(t) snickare l. målare ...	78
De Besche, Gerhard (Gera, Gert), tornbyggare	356, 357	Eriksson, G., gipsgjutare, arbete 30, 195	
De Besche, Hubert (Hybbert), tornbyggare	356, 357	Eriksson, handlande, Leksand, gåva	10
De Besche, Welam	357	Eriksson, Petrus, se Ericus.	
Degilius, S., ritn.....	434	Erikson, se Oluf Erikson.	
Depken, C., adlad Ankarström, gåva	293	Erson, Unge Erik i Sunnarö, gåva	502
Dijkman, Petter	336	Ersson, Johan på Hytnäs, gåva 291, gravsten 296.	
Djäken Olof Andersson, snickare, Ullvi, Leksand, arbete	44	Ersson, Matts, se Håsar.	
Djäken Per Andersson, snickare, Leksand, arbete	44	E S, guldsmed, se Starin.	
Dürer, Albrekt, konstnär	46	Fahlstedt, Helena Catharina, g. m. J. Östberg, gravsten	296
Eckstein, orgelritn.....	220	Fant, E., arkitekt, restaurering *213, 462, 472, 477.	
Edén, Nils, professor, landshövding.....	408	Fernaboensis, Laurentius Petri, kyrkoherde, gravsten	394
Edman, O., kyrkoherde	434	Fett, Harry, riksantikvarie, Oslo	75
Eggert, se Johansson.		Flemming, Erik, landshövding.....	426
Eggertdotter, Elisabet, epitafium... 214		Flodberg, Daniel, hovrättsnotarie, epitafium	*255, 256
Eggertz, se Näff.		Flodström, Dan., klockgjutare i Sundborn, arbete	254, 258
Ehrenstrahl, David Klöcker von, målare 30, 95, 97, 229, 230, 363,	403	Folcker, G., guldsmed, Stockholm, arbete	26, 27
Ekeroth, på Grängeshammar, gåva	473	Folkern, M. E., gåva	292
Ekman, Carl, gåva	292	Folkiern, Germund, borgmästare, gåva	294, 296
Ekholm, C. J., ritn.	220	Fontelius, Erik, komminister, gravsten	393
Eliaeson, Peter, Djura, Leksands sn, gåva	59	Forsgren, O, ritn.	329
Elvia, Clara Gustafsdotter, gravsten	257	Forslind, löjtnant, gåva.....	312
Elvius, Gust. Johannis, kyrkoherde	124	Forslind, Pehr, bergsfogde, Rankhyttan, gåva	211
Emporagrius, Olof, målare och förgyllare	24	Franc, Elsa Cath., g. m. kapten Silfverstråhle, gåva.....	472
Enander, S., ritn.	437, 452, 460		
Enebom, Gustaf, kyrkoherde i Leksand, gåva	50, 51		

	Sid.		Sid.
Fredrik I, svensk konung, porträtt 30, 46.		Grönqwist, Gabriel, traktör, gåva... 290	
Frütz, Johan, »contrefeyare», arbete 119		Gustaf Vasa, Gustaf I, svensk konung 80, 234, 241, 242, 250, 252, 328, 329, 330, 332, 338, 379, 407, 410, gåva 241, porträtt 125.	
Frisius, Johannes (möjligen identisk med föregående), arbete ... 402, 403		Gustaf II Adolf, svensk konung 207, gåva 375, porträtt 125, 212, 402, 403	
Fröger i All (Åhl) 65		Gustaf III, svensk konung, porträtt 30, *475, 477, tal 83, 215, 296, 320, 405, 459, 470, 475.	
FWZ, guldsmedssignatur 209		Gustaf IV Adolf, svensk konung 87, 93, 470.	
GA, tenngjutare, arbete..... 227		Gustawsson, K. A. 440	
Gahn, bröderna, reseskildrare 70, 106		Gürgend, Petter, se Jörgen.	
Gahn, Hans, befallningsman, gåva 382, gravsten 398.		Gürgens, Petter, handelsman, gravsten 398	
Gangius, Erik, gravsten..... 396		Gütræus, Jacob, kyrkoherde, gravsten 393, porträtt *393, 403, inskrift 426.	
Gangius, Margareta, gravsten 396		Gütræus, Margareta, inskrift 403	
Gangius, Petrus, kyrkoherde 357, 378, 454, 464, epitafium 399, 400, gåva 378, 382, gravsten 395, 396.		Gyllenhorn, Helena, g. m. Ingewald Krusebjörn, gåva..... 389	
Gangius, Sara 357		Gyllenknoster, se Kristoffer Olufson i Nor.	
G B, guldsmed, se Biörn, Gustaf.		Gädd Lars Holmgren, Ersholen, Mockfjärd 142	
Geethe, S., brukspatron, Hagelsnäs, Vika, gåva o. arbete 210		Göran Jansson, se Jansson.	
Gera, se De Besche.		Göransson, Johan (Jan Görson), Torsång, snickare, arbete 74, 98, 376	
Gerbs, J. W., ritn. 329, 358		Görson, Jan, se Göransson, Johan.	
Gerdman, Olof, bildhuggare i Stockholm, arbete 20, 21, 24, *26		Görsson, Johan, kyrkvård (möjl. identisk med föregående) inskrift 480	
Gervin, Olof, fältväbel, epitafium... 402		Göthe, Eric Ericsson, klockgjutare, Falun, arbete..... 126, 258, 407, 476	
GH, guldsmed, se Herdin, Carl.			
GKW, se CKW.		H ack, Simon, stenhuggare från Rättvik, se Simon Stenhuggare.	
Glad, Erik Ersson, Sör Romme ... 387		Hahr, August, professor 30, 230, 266, 403	
Godenius, Gustaf, prost, gåva 472		Hallander, P. A. F., ritn. 478	
Godenius, Helena Catharina, g. m. kyrkoh. D. Godenius, gåva 124		Halldén, Gustaf, expeditionsssekreterare, gåva 261	
Godenius, Lowisa Margareta, gåva 473		Hammar, E. M., tenngjutare, Falun, arbete 251	
Godenius, Ulrika Eleonora, g. m. kyrkoherde G. Godenius, Gustafs, gåva 123		Hammarström, E. 303, 479	
Goldschmidt, Adolf, professor 422, 436		Hanngren, Peter Wilhelm, guldsmed i Falun, arbete *227	
Gripenhielm, Nils, landshövding, inskrift 38, 374, ritn. 237.		Hans, kyrkoherde i Stora Tuna 329, 379	
Gripenstedt, Elisabeth, f. Bonde, porträtt 229			
Gripenstedt, Nils, landshövding, porträtt 229			
Grisbach, Christina, gåva 502			
Grot, Margareta, g. m. Erik Romhålt, gravsten 397			
Grönberg, Petter, gevaldier, gåva 467			

	Sid.		Sid.
Hansdotter, Anna, gåva	252, 254	Holmgren, snickarmästare, arbete	204
Hansdotter, Catharina, g. m. Pedher Nilsson, epitafium	399	Holmgren, se Gädd Lars Holmgren.	
Hansdotter, Christina, g. m. Petter Engman, epitafium	401	Holmlund, J., målare, arbete	144
Hansdotter, Margareta, gåva	293	Hoppe, C. M., gravsten	508
Hansdotter, Maria (Malin), g. m. Jören Olfson, gravsten	214	Hurtig, Jan, kyrkvaktare	78
Hansson, Albrecht, se Svinhufvud.		Hülphers, Abr. A:son, 1, 3, 5, 25, 38, 42, 65, 87, 88, 106, 122, 125, 149, 151, 165, 208, 210, 216, 220, 234, 244, 245, 257, 269, 280, 292, 295, 297, 300, 314, 320, 328, 329, 332, 413, 437, 462, 478, 509.	
Hansson, Anders, klockgjutare, se Hök.		Hülphers (Hylphers), Helena Maria, gåva	471
Hansson, Byril, guldsmed, se Byril Hansson.		Hvasser, Gabriel, kyrkoherde i Lek-sand	49
Hansson, Carl, bergsman, se Truls.		Hwittkopp, Petter, gravsten	395
Hansson, Eric, i Bletorp, smed, arbete	435	Hybbert, se De Besche.	
Hansson, Hans, Vika	216	Hysing, Didrik, guldsmed, Stock-holm, arbete	99
Hansson, Lennart, inspektör	476	Håsar Matts Ersson, gåva	58
Hansson, Mats, Stora Tuna, grav	336	Hägärman, Arwid Johanson, gäst-givare, gåva	210
Haraldi, Madlæna, g. m. Olaus Boll-næsius, gravsten	391, 392	Hällsjö, E., dr	406
H D S, bildhuggarsignatur 428, 501, *512		Hästehufvud, vapen	311
Hedendal, Per, målare, Falun, arbete	141	Hästehufvud, Bengta, g. m. Albrecht Hanson Svinhufvud, gåva	312
Hedengran, Ambrosius, gravör 58, 103, 231, 257, 320, 405, 509.		Hök, Anders Hansson, klockgjutare, arbete	297
Hedvig Eleonora, Sveriges drottning, porträtt 229, inskrift 231.		Hörberg, Per, konstnär, arbete 470, *474, 477.	
Helsingius, Olaus Canuti, kyrko-herde, se Bollnæsius.		IR, guldsmed, se Ronander, I.	
Helsingus, Daniel, kyrkoherde 33—35, epitafium *33, 34.		Iser, Matt., biskop	268
Hendrichsdotter, Malin, gravsten... 393		Iverus 437, 444, 450, ritn. *438—42, 444	
Hendrichsson, Elias, gravsten	393	I W H, guldsmedssignatur, se Wachsmuth, J. B.	
Herdin, Carl, guldsmed, arbete 99, 379		I AB, guldsmedssignatur, se Ahl-bom, I. A.	
Hjort, Hans, rådman	487	I. B., tennsmedssignatur	455
Hjortzberg, O., konstnär, arbete 340, *343, 410.		Ihre, Johan, professor	399
H L, guldsmedssignatur	143	Ihrstadius, Andreas, kyrkoherde i Åhl, porträtt	*83
(möjligen = LEFFLER, J. H.)		Ihrstadius, Ericus Martini, kyrko-herde i Leksand, epitafium... *36, 37	
Hoffner, I. C., kopparstickare, arbete	229	IL (på kartusch), guldsmedssigna-tur, se Lund, Johan, (inom ram) se Leffler, J.	
Hoffstedt, bruksförvaltare, ritn., gåva	263, 265		
Holm, Göran Ersson, gåva	227		
Holmensis, Erik Laurentii, kyrko-herde, se Laurentius.			

	Sid.		Sid.
Jansson, Göran, snickare, Torsång	204	Karl XV, svensk konung, namn-	
Johan III, svensk konung	329, 355, 356	chiffer.....	49
Johannis, Carolus, kyrkoherde.....	500	Karl Philip, hertig, gåva	375
Johansdotter, Aina, inskrift	319	Karth, Erik, bergsman, gåva	210
Johansson, Eggert, på Risholen,		Kastman, C. G., gåva.....	316
gåva	293	Kiellberg, Otto Wilhelm, guldsmed	
Johansson, E., bildhuggare, arbete	501	i Västerås, arbete	227
Johansson, E., gravsten.....	509	Kihlberg, Maria Christina, prost...	
Johansson, Johan, Aspeboda(?), bild-		inna, gravvård	82
huggare, arbete 214, 319, *320, *321,		Kihlberg, Olof, pastor, gåva.....	384
inskrift 319.		Kihlberg, O, rektor, Stockholm, gåva	80
Johansson, Johan, på Risholen, gåva	292	Klingwall, Carl Persson, guldsmed,	
Johansson, Nicolaus, klockgjutare,		Västerås.....	99
arbete	297	Klingspor, se Schlegel.	
Johansson, Nils, inskrift	319	Klint, G. A., ritn.	462, 470
Johansson, Per, riksdagsman, gåva	46	Knutsdotter, Elisabeth, g. m. Johan	
Jon, kyrkoherde i Svärdsjö... 250, 260		Carlsson, gravsten	396
Jonas, snickare, arbete	501	Knutson, Anders, inskrift	319
Jonsson, Anders, Djura, gåva	59	Kock, Marc. »Riksens Myntmestare»	476
Järta, Hans, landshövding	332	Kolthoff, Christina Elisabeth, g. m.	
Jöniš, kyrkoherde, »proghostir i		lagman Johan Björling, epitafium *210,	
dalum»	479	213.	
Jöns Pärson i Vijberboda	380	Kortz, Daniel, bildhuggare, Stock-	
Jönson, Jonas, gåva	99	holm, arbete	214, 247, 260
Jören Olfson (Stierna), gravsten *213,		Krafft, David von, konstnär 30, 229, 266	
214.		Kristina, Sveriges drottning, porträtt	
Jörgen, Petter, gåva	383	46, gåva 241, inskrift 426, 260.	
Kann Lars, hemmansägare, Kann-		Kristina (Christina) Karl IX:s gemål,	
gårdarna, Djura	51, 52	gåva.....	375
Karl (Carolus Petri) biskop i Tuna	332	Kristoffer Olofson till Nor	214
Karl IX, svensk konung 330, 332, 357,		Kristoffer Olufson, sannolikt Gyllen-	
375, 411.		knoster, gåva	207
Karl X Gustaf, svensk konung (Carl		Kruse, Petter (Peter), gåva 497, 500, 501	
Gustaff) 87, 89, 103, gåva 228, porträtt		Kruse, vapen	467
*318, 319.		Krusebjörn, Ingewald, gåva	389
Karl XI, svensk konung 20, 37, gåva		Krusebjörn (Crusebjörn) Jesper, gåva	507
21, namnchiffer 20, *39, 231, *232,		Krusebjörn, Petter, begravnings-	
begravning 231, 320, 389, 405, porträtt		vapen	509
30, *38, 229, 403.		Krusebjörn, Sven (Swän) löjtnant,	
Karl XII, svensk konung 9, 12, 36, 58,		gåva.....	501
256, 320, 390, porträtt 30, 37, *38, 266,		Krusebjörn, släkten.....	487
403.		Se även Crusebjörn.	
Karl XIII, svensk konung, tal 83, 103,		Kråka, Peter, Falun, gåva.....	255
215, 277, 296, 320, 405, 475.		Kröningsvärd, C. G. 1, 65, 87, 106, 149,	
Karl XIV Johan, svensk konung, gåva		220, 234, 245, 252, 300, 328, 330, 331,	
26, porträtt 30.		437, 438, 440, 478, 479.	
		Köppen, snickare, arbete	208

	Sid.		Sid.
KÖRS, guldsmedssignatur, se Körsner, E. A.		Lindström, Anders, bergmästare i Falun, porträtt.....	*231
Körsner, Erik Albrecht, guldsmed i Falun, arbete 122, *123, 143, 292, 432, 502, 504.		Lionardo da Vinci, italiensk konstnär	195
Körsner, »Rådman Körsner»	29	Liungh, Johan, bildhuggare, arbete 366, *367, 410.	
Larsdotter, Brita, g. m. rådman Olof Pedersen, gåva	310	Liwaldt, mäter, klockgjutare, arbete 103	
Larsson, Carl, konstnär 280, 281, arbete 282, *283, 286, 287, 288, 289, 290, 294, *295, 296, 298, 299, grav 281.		Lixelius, Olof, komminister, gravsten 395	
Larson, Mats, kyrkvård, inskrift ...	38	LMS, bildhuggar- eller målarsignatur 429	
Larsson, Nils, g. m. Catharina Dahlin, gåva	316	Lode, överstinna, Grängshammar, gåva	389
Larson, Olof, klockgjutare, Falun, arbete	103	Loell, Martin, guldsmed, Falun, arbete	*53, 54
Larsson, Olof, snickare, möjligen identisk med Olof Snäckare, arbete 121		Lovisa Ulrika, Sveriges drottning, porträtt	30, *82
Larsson, Per, Gråda by, Gagnef, gåva 58		Lund, Johan, guldsmed, Stockholm, oblatask	252
Laurelius, Olof, kyrkoherde, inskrift 426		Lund, orgelbyggare, Stockholm, firma Åkerman och Lund	122
Laurentij, Andreas, se Andreas.		Lundberg, A. W., ritn.	329
Laurentius, Erik (Holmensis), kyrkoherde, gravsten 392, epitafium 401		Lundberg, F., godsägare, gåva	382
Leffler, Johan, guldsmed, Falun, arbete 99, 122, *123, 142, 291, *378, 379, 470, 504.		Lundberg, Gustaf, konstnär 230, 475, 477	
Leffler, J. H., guldsmed, Falun, arbete	315, 455, 504	Lundin, C. L., konservator ...	158, 162
Lekatt, Daniel Görsson, gåva	467	Lundström, Anders, byggmästare, Gävle, ritn. 73, restaureringsförslag 74.	
Leksell, artist, arbete	405	Lundström, Magnus, byggmästare 12, 13	
Leo X, påve 405, bulla	*404	Lundström, Yngve, konstnär, arbete 154	
Levander, L.	494	Luth, Daniel, kyrkoherde, gravsten 480, *487.	
Liliendahl, klockgjutare, arbete ...	126	Luther, Martin, minnestavla	256
Linblad, Erik, segelsömmare, gåva 22		Lybecker, Georg, överstelöjtnant, gåva	502, 507
Lind, Hindrich, klockgjutare, Stockholm	268	Lycke, K., artist	212
Lindblom, Andreas, Nordiska museets styresman 219, 384, 385, 405, 456		Lydicha, (Lydichinus Abelis), biskop i Västerås	303, 332, 353
Lindegren, Axel, arkitekt, ritn. 22, 329, 330, 355, 383, 384, 410.		Löfberg, A. F., guldsmed, Hedemora 265	
Lindegren, Johan, löjtnant, gravminne	215	Magni, Christoffer, kyrkoherde, se Christoffer.	
Linderberg, N. P., klockgjutare Sundsvall, arbete... 83, 103, 296, 435		Magnus Eriksson, svensk konung 1, 438	
Lindgren, C., artist, arbete	162	Malm, Erich, byggmästare i Västerås 116	
Lindh, Johan, kyrkoherde ... 405, 435		Malmenius, Samuel, Mathiæ, kyrkoherde 356, 375, gravsten 392, 393; epitafium 401, 402.	
		Margareta Säbroensis, g. m. 1. Elof Terserus, 2, Uno Trolius 31, epitafium *32, porträtt 37.	

	sid.		sid.
Marquard Olofson av Stierna-ätten 165, 193.	155,	NAS tenngjutare, arbete	55
Marquardson, Oluf	207	Nassenius, Israel, kyrkoherde, gravsten.....	395
Marcus, kyrkoherde	252	Nassenius, Petrus, kyrkoherde i Svärdsjö, dotter	255
Mats Nicolaij, präst i Leksand 1553	1	Naucler, Gerhard, Stadberg, Vika	209
Medén, Anna, g. m. Hans Gahn, gravsten	398	Naucler, Olof, rådman, Stadberg, Vika, gåva	206
Meijtens, Martin, d. ä., konstnär	230	Nenzelius, Sigerius, kyrkoherde, gravsten	397
Melanchton, Philip, minnestavla...	256	Nessel, se Nützel.	
Melander, Petter, regementskvartermästare, gåva	376	Nilsdotter, Anna, g. m. A. Råff, gåva	252
Melin, D., arkitekt, ritn. 149, *153—6, 234.		Nilsdotter, Anna, dotter till bergsmannen Nils Olofson, inskrift ...	319
Meyer, Gerhard, klockgjutare i Stockholm 37, 216, 323, 408, 435, änka	408	Nilsdotter, Brigita, föregåendes syster, inskrift	319
Meyer, Johan, klockgjutare, Stockholm, arbete	144, 231	Nilsdotter, Elisabeth, föregåendes syster, inskrift	319
M H, tenngjutare, arbete	275	Nilsson, Alfred, konservator 373, 420, 429.	
Michaelsdotter, Elisabet, g. m. Johan Johansson på Risholen, gåva ...	292	Nilsson, G. A., arkitekt, ritn.	87
Michelsdotter, Anna, g. m. kyrkoherde S. Malmenius, gravsten ...	392	Nilsson, Johan, inskrift	319
Michelsdotter, Sara, g. m. Petrus Petri, gåva	141	Nilsson, Jöran, inskrift	319
Mohson, Hans, Bråsala, Svärdsjö, snickare	78, 119	Nilsson, Måns, bergsman, gåva 314, inskrift	319
Montelius, Erik, prost	357	Nilson, Nils, inskrift	319
Morén, E., kyrkoherde, donation 340, 342, porträtt 405.		Nilsson, Pedher, epitafium	399
Morström, Sara, g. m. Gustaf Norman, gravsten	397	Nilsson, Petter i Buskåker, handlande, gravsten	398
Munktell, J. F. ... 35, 207, 255, 380, 507		Nijsel, se Nützel.	
Müller, Paul, orgelbyggare	208	Nisser, familjen Martin Nisser från Stjernesund, gåva	195, 203
Månsdotter, Anna, g. m. Nils Olofson 210, epitafium 319.		Nisser, Ernst, godsägare, gåva.....	207
Månsson, Carl i Gronda, arvingars gåva	317	N O K, guldsmed, arbete	316
Månson, Carl, inskrift	319	Norberg, Karl, arkitekt, ritn. *2, *43, *52—3, 95, *108, *113, 149, *153—6, *162—3, *208, *221—3, *227, *301—2, *304—07, *312—13 *419—21, *463—4, *485.	
Månson, Erland, bergsman	204	Norblad, Allan, konservator, arbete 195, 202, 203, 365.	
Månsson, F., artist 207, 217, 346, 371, 410, 483, 485, 486, 496, 500, 512.		Nordin, bildhuggare, gåva ...	141, 149
Månson, Nils, inskrift.....	319	Nordquist, orgelbyggare.....	375
Månsson, Nils, (möjligen identisk med föregående) gåva	504	Norén, tenngjutare, Hedemora.....	431
Möllenborg, G., guldsmed, arbete 378, 471.		Norin, Cattarina, gåva	290
Möller, C.G., restaureringsförslag 328, 330		Norman, Gustaf, kaptan, gravsten	397
		Norman (= Nordman, Johan, dr.,	

	sid.		sid.
kyrkoherde i Leksand, † 1767)...	25	Oro, Lars, löjtnant, epitafium	402
Norstedt, Eggert C., bergsman, gåva	228	Orsensis, Petrus, Johannis, gåva...	378
Notke, Berndt, skulptör 200, 219,	312	Otto, Ludwig(Ludwick)rådman, gåva	252
Nützel, (Nessel, Nijssel) Johan, guld- smed, arbete.....	378	» » , änka efter, gåva.....	254
Näff, Elisabeth, född Eggertz, gåva	504	Oxenstierna, Axel, rikskansler, gåva	375
Näsman, Agneta, g. m. Martin Ter- serus, gåva	292	Oxenstierna, Erik Bengtson, fogde	193,
Näsman, Erik, klockgjutare, Stock- holm, arbete	126, 323, 408, 476	vapen	192
Näaf (Näf), Jacob 328, 329, gravsten 336, *398, 399.		Oxenstierna, Jöns Bengtson, ärke- biskop	193
Näaf, Maria, till Grönsö, g. m. Johan Skytte	375	Palmschiöld, Palmschiöldska saml. 234, 329, 478, 509.	
Ødelstierna, Ingrid, fil. dr.	375	P E, klockgjutare, arbete	83
O L, guldsmedssignatur.....	315	PEG, klockgjutare, sannolikt iden- tisk med föregående, arbete.....	322
Olaff i Gagnaeff, omnämnd 1325...	106	Pedersdotter, Maria, g. m. prosten L. Liljeström	36
Olai Stephanus, Sundborn.....	296	Pederson, Jakob, kyrkvärd i Gagnef	127
Olaus Moraeus (Olaus Johannis Mo- raeus) komminister, gåva	29	Pederson, Nils, löjtnant, epitafium	402
Olaus Petri, gravsten	392	Pederson, Olof, rådman, g. m. Brita Larsdotter, gåva	310
Olfson, Sören, av Stiernaätten eller av Kristoffer Olofssons till Nor adliga ätt, gravsten	*213, 214	Pederson, Peder, Hedeby, Djura, Leksands sn, gåva	59
Oljars Per Persson, smed, Gråda, Gagnef	125	Peringskiöld, J.	196, 328, 357
Olof Andersson, se Andersson.		Person, Erick, gåva.....	315
Olof Canuti, kyrkoherde, se Helsingius.		Persson, Jan, Enbacka	465
Olof Larsson, se Larsson, Olof.		Person, Johan, länsman, inskrift...	38
Olof Snäckare (nämd 1646)	119	Person, Olof, kyrkvärd, inskrift ...	38
Olofsdotter, Sara, g. m. kyrkoherde Malmenius, gravsten	392	Persson, Per, kyrkvärd, Djura, gåva	54
Olofson, se Kristoffer Olofson till Nor.		Petersdotter, Maria, g. m. »härads- hövdingen i bergslagen», gravsten	295
Olofsson, se Rys Olof Olofson.		Peterson, »Doct. Peterson», tal till skriftebarn	215
Olofson, Nils, bergsman, epitafium	319	Petter Jörgen, gåva.....	383
Oloffson, Pädher, kyrkoherde 329, 380, se även Oluf Olofsson.		Pettersson, C. T., kyrkoherde, por- trätt	294, *295
Olstdotter, Sara, g. m. kyrkoherde Malmenius.....	375	Petri, Daniel, komminister	500
Olsson, Anders, byggmästare från Leksand, även kallad Romberg	241	Petri, Carolus, se Karl, biskop.	
Olufson, se Kristoffer Olufson.		Petri, se Olaus Petri.	
Oluf Erikson, Skogen, Gagnef, kyrk- värd	127	Petrus Petri, g. m. Sara Michels- dotter, kyrkoherde i Gagnef, gåva	141
O. M. S., guldsmed, arbete	292	Petrus Elavi, biskop i Västerås ...	478
		Pigot, Jacob	38
		Precht, Burchard	20, 214
		PS, guldsmedssignatur, sannolikt identisk med Peter Svedberg, guldsmed i Stockholm	209

	Sid.		Sid.
Puttenson, Jöran, Mäster, klockgjutare, arbete	103	Ryberg, Simson, guldsmed, arbete	470
P W H, guldsmedssignatur, se Hanngren.		Ryning, Nils, gåva	261, 265
Pädersdotter, Äbba, g. m. P. Hwittkopp, gravsten	395	Rÿs Olof Olofsson, inskrift	319
Pärson, Jöns i Vijberboda	380	Rålamb, Hans, landshövding	12
Ranck, S., major, gåva	203	Räff, Anders, gåva	252
Rander i Tuna	328	Rönblom, Mathias A:son, klockgjutare, Jönköping	38
Rehn, Cecilia Ingewaldsdotter, gåva 497, 500.		Sahlstedt, Magnus Abraham, kyrkoherde i Stora Tuna 196, 309, 311, 328, 330, 331, 334, 336, 337, 341, 342, 344, 348, 351, 354, 356, 357, 358, 359, 366, 367, 369, 370, 374, 375, 378, 380, 381, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 395, 397, 399, 401, 402, 403, 408, 413, 414, 416, 418, 426, 429—432, 437, 441—46, 448, 449—51, 455, 459, 462, 463, 464, 465, 467, 474, 476, gravkor 358—60, porträtt *397, 403, gåva 432.	
Rehnska vapnet	497, 500	Salling, orgelbyggare	250
Rensberg, Anne, Madame, gåva ...	204	Salvius, J.,	390
Resenberg, A., målare, Falun 247, 444		Sandberg, G. bildhuggare, arbete	342
Rhyzelius, A. O., biskop i Linköping 1, 13, 357.		Sandberg, J. G., arbete	405
Richman, Anders, målare, Falun, arbete	50, 51, 74	Sandell, Sven, bildhuggare, arbete *362, 363	
Richman, Otto Fredrik, inspektor, gåva	319	Sandström, J., landsarkivarie, 330, 487	
Ris Erik Larsson, byggmästare, Åkerö, Leksand	113, 139, 263	Schedviensis, Carolus Johannis, kyrkoherde, epitafium	509
Rising, Carl Magnus, målare, arbete	290	Schilling, Christopher, gåva	254
Rockman, Isak, klockgjutare, Falun, arbete 38, 83, 144, 258, 277, 296, 509, 510		Schlegel och Klingspor 207, 214, 312	
Rockman, I. d. y., klockgjutare, Sala 258		Schneider, Matheus, klockgjutare från Nürnberg	59, 60
Roland, A., arkitekt	112, 478	Schröder, J. H., saml.	478
Romberg, Anders Olsson, byggmästare, Leksand	241	Schult, Olavs Erics, kyrkoherde i Svärdsjö	253
Romdahl, Axel L., professor	30	Schultz, Johan, kyrkoherde, gravsten	508
Romhålt, Erik, fänrik, gravsten ...	397	Schultzberg, E. O., kyrkoherde, inskrift	480
Ronander, Jonas Thomasson, guldsmed, Stockholm, arbete... 122, *123		Schultzberg (Schulsberg), J., byggmästare, Västerås ... 2, 68, 469, 477	
Roos, Johan Petri, orgelbyggare ...	208	Seberus, Daniel, kyrkoherde, gåva 504, 505, porträtt 507, gravsten 507.	
Roosval, J., professor 14, 16, 20, 30, 116, 208, 250, 352, 376, 494.		Senander, se Sernander.	
Roslin, Alexander, målare	30	Seriana, Karin, gravsten	507
Roth, T., överingeniör, gåva	342	Sernander, Elisabeth, dotter till kyrkoherde S. E. Sernander, gravsten	257
Rudbeckius, Nils (Nicolaus), biskop, gåva	385, 455		
Rudbeckius, Johannes, biskop 78, 79, 126, 429, 492.			
Runer, G. W., Gävle, ritn. 234, 242, 261, *263, *264.			
Runqvist, Johan, kyrkoherde, gravsten	508		

	Sid.		Sid.
Sernander, Erik, komminister (Sernander), gåva	238	Stråhle, Dan., orgelbyggare ...	250, 374
Sernander, Margareta, dotter till kyrkoherde S. E. Sernander, gravsten	257	Ström, Daniel, bergsman, gåva ...	261
Sernander, S. E., kyrkoherde i Svärdsjö 241, 252, gravsten 257.		Ström, Fredrik Peterson, guldsmed, Stockholm, arbete	228
Sevallius (Sevallia) Anna, g. m. Erik Fontelius, gravsten	393	Sture, Sten Svanteson, riksföreståndare	216
Sevallius, Gabriel, kyrkoherde 256, änka 257.		Sture, Sturarna	354
Silfverstråhle, Carl, kaptén, gåva 472		Styffe, C. G.	440
Silfverstråhle, G., hovjunkare	8	Swart, Peder	408
Silfverström, assessor, gåva 286, 291, 295, 296.		Svedberg, Peter, guldsmed, se PS.	
Siljeström (Silieström), Lars, kyrkoherde i Leksand 12, 18, epitafium *35, 36, inskrift 38, 41, gåva *46.		Svedberg, Jesper, biskop, porträtt *230	
Simon stenhuggare (Simon Hack), Rättvik, arbete	10, 72, 74	Svedelius, A. E. 437, 442, ritn. *443	
Sjöberg, guldsmedssläkt, Falun ...	227	Svedelius, släkten, inskrift	403
Sjöberg, G. O., guldsmed, Falun, arbete	122, *123, 227, 379	Svedin, Berndt Håkanson, målare, Falun	89, 95, 488, 502
Sjöberg, Nils, fil. dr	403	Svenson, Jöns, gåva	315
Siöberg (Sjöberg), Otto Henrik, guldsmed i Falun, arbete *27, *53, 143, *144, *251, 275, 291, 378, 432, 455, 470, 471.		Svinhufvud, vapen	311, 321, 484
Sjöberg, O. H., d. y., arbete	227	Svinhufvud, Albrecht Hansson, häradshövding, gåva 311, 312, 321, 322	
Skytte, Johan, riksråd, gåva	375	Svinhufvud, Otto Olavi, biskop 201, 216, 328, 330, 484.	
Sohlberg, O., guldsmed, arbete ...	291	Säbroensis, Margareta	31, 32
Starin, Erik Bengtson (sign. ES), guldsmed, Stockholm, arbete ...	79	Sätterström, P. A.	387
Steffens, Margareta Hansdotter, gåva	57	Söderberg, Fritz, ingenjör	355
Stenarus, prepositus in Gagnæff, omnämnd 1351	106	Söderberg, Tom, fil. dr. ...	328, 437, 478
Stenfelt, P. G., guldsmed, arbete ...	504	Söderlund, F. E., ritn.	280, 290
Stierna, se Stiernhielm.		Sörling, E., konservator, ritn. 328, 346	
Stiernhielm, Georg, skald 155, 210, porträtt 212.		Tempelman, O. L., ritn.	329
Stiernhielm, Stierna, vapen 154, 155, *159, 193, 207, 214.		Teresia, änkehertiginna av Dalarna, gåva	123
Storck, Israel Danielsson, gravsten 397, epitafium 402.		Terminus, Johannes, kyrkoherde i Svärdsjö, g. m. Helena Bengtsdotter, gåva	253
Strahlborn, Laurentz, klockgjutare, styckgjutare	38	Terrant, Henrich, klockgjutarege-säll	216
		Terserus, Adolf, kyrkoherde	31
		Terserus, Anna	31
		Terserus, Brita	31
		Terserus, Elisabeth (Lisbetha)	31
		Terserus, Elof, kyrkoherde, epitafium	30, *31
		Terserus, Elof	31
		Terserus, Gölin (Gudelina)	31
		Terserus, Hans (Johannes), professor	31
		Terserus, Jacob, lektor	31

	Sid.		Sid.
Terserus, Johannes (Jöns), biskop	31,	Upmark, G.	99, 252, 357, 378, 504
porträtt	229.	Utfall, Jacob Benjamin, gåva 475
Terserus, Margaretha 31	Utfall, kapten 475
Terserus, Martin, g. m. Agneta Näs-		Wachsmuth, J. B., guldsmed, Stock-	
man, gåva 292	holm, vinkanna *251
Terserus, Peder, bergsman 31	Wahlin, O. H. 106, 117
Terserus, S., komminister, inskrift	480	Wallin, Johan Olof, ärkebiskop	30, 212,
Tessin, Nicodemus d. y., arkitekt	12, 13	336, 405, 407.	
Theet (Teet), Christina, g. m. Petrus		Vasa-vapnet 375
Gangius, gåva	382, 505, gravsten 395,	Westenhielm, samlingar 241
396, epitafium	399, 400.	Westman, Lars, Falun, koppar-	
Thenstedt, Jacob Nathanael, kyrko-		slagare, gåva 79
herde, gåva	384, 403, porträtt 405.	Wijkmark, B., arkitekt, ritn. *3, *6, *7,	
Theorell, H., ingenjör, ritn. 478	*9, *11, *18, *48, *67—9, *96—7, *136	
Thomé (Thomaei), Erik Niklas, guld-		—8, *150, *156, *262, *270—71, *275,	
smed i Stockholm, arbete *209	*281—82, *285—84, *296, *452—53,	
Tilas, Daniel, bergsvetenskapsman	149,	*480.	
207, 220, 231, 234.		Vincentius, Olof, byggmästare 72
Tillæus, Joh., kyrkoherde, gåva	... 251	Winge, Hanna, textilkonstnärinna	211
Torvaldsen, B., bildhuggare	... 141, 195	Wranér, H., arkitekt, ritn. *150, *152,	
Troil, Uno von, ärkebiskop 50	235, *238, *243, *344, *478, 480.	
Troili, Samuel, bergsråd, gåva 228	Wrangel, E., professor 328
Troilius, släkten, inskrift 403	Zetterquist, orgelbyggare, Örebro	26
Troilius, Anna Unosdotter, g. m.		Åhlén, J. P., grosshandlare, Stock-	
biskop N. Rudbeckius, gåva 385	holm 78
Troilius, Uno, kyrkoherde *1664, gåva		Åkerman, orgelbyggare, Stockholm,	
29, epitafium	31, *32, 33, porträtt *37	firma Åkerman och Lund, Stock-	
Trotzig, Anthon, bergsman, gåva	26, 504	holm 122
Truls, Carl Hansson, gåva	314, epita-	Åmark, Fredrik, rektor 301
fium	319, 320, *321, porträtt 319.	Åmark, M., teol. dr 407, 408
Tunberg, S., professor	... 437, 440, 478	Östberg, rådman Ös änka Lisa	
Tunensis, Samuël Erici, kommi-		Larsdotter, Utanhed, gåva 212
nister, gravsten 393	Östberg, Johan, bergsrådman, g. m.	
Tysk, Elisabeth 261	Catarina Fahlstedt 296
Törne, Lars Olsson, smed	... 108, 114	Östberg, Ragnar, arkitekt 1
Ulrika Eleonora, Sveriges drottning,			
porträtt 30, 125		
Unge, von 378, 413, 478, 481		

Sakregister.

Abraham 173	Allmogeresning (dalupproren) 330
Adam, skapelsehistorien och synda-		Altarbord, se Altare.	
fallet 46, *47	Altarduk, altarkläde,	29, 82, 100, 124,
Alfeus 75, 418, 419	130, 144, 211, 212, 245, 255, 318, 384.	
Allegorier, se symboliska bilder,		Altardyna, se Bokdyna, Hyende.	
dygder.		Altare, medeltida	162, 189, 192, 363, 367

	Sid.		Sid.
Altare, nyare tid 18, *19, 44, *50, 62, 74, 90, *91, 95, 117, *138, 141, 189, 193, 195, 225, 247, 264, 273, 283, 289, 309, *362, 414, 418, 426, 448, 453, 470, 496.		Barbara, den heliga	192, 311 419
Altare, sido-	163, 189, 192, 363	Bartolomeus, apostel	182
Altarkista, silver	380	Bast (batist)	144, 256
Altarkläde, se Altarduk.		Bebådelsen ...	178, 183, 381, 458, 497
Altarlist, 29, 56, 130, 212, 255, 388, 506, 507.		Begravningskapell, se Gravkapell.	
Altarprydnad (tavla, uppsats, ram) 18, *19, 20, 44, *45, *50, 62, 72, 74, 88, 89, 90, *91, 95, 97, 106, 119, 141, *143, 225, 247, 249, 264, 273, 283, *289, 290, 309, 310, 362, *363, 418, 426, *431, *432, 453, 464, 470, *490, 496, 497, *510.		Begravningsvapen	295, 509
Altarring *9, 20, 77, 78, 97, 117, 119, *140, 141, 181, 182, 192, 195, 212, 225, 247, 264, 273, 289, 418, 426, *431, 453, 470, 497.		Benhus	5, 109, 151, 303, 337, 481
Altarskåp, medeltida *20, 21, *74, 75, *76, *77, 117, *118—21, 134, 192, 193, *194, 195, 248, *310, 311, 363, 365, 418—20, 422, *424—31, *445, 448, 464		Bänkkläder (Benckekledhe, se även Hyende)	318
Altartäcken (jfr även Täcken)	388	Bibel	128
Ampel för ljus	57	Bibliska historier	25
Andreas	55, *56, 182	Biktstol (bichtstol)	37, 121
Anna, jungfru Marias moder, 75, 418, 420, legend 419, 428, — själv tredje 75, *76, *197, 198.		Birgitta, den heliga	311, 420, *427 448.
Antependium 28, 29, *55, 81, 82, 101, 123, 212, 255, 389, 433, 456, *457, 473, 506		Biskop, helig, utan attribut	117
Applikation	211, 212, 255	Biskopsstol	79, 121, 370
Apostel, apostlarna, se namnen, — utan attribut *18, 44, *55, 117, *118, 141, *142, 181, 182, 192, *194, 248, *310, 311, 314, 426, 429, *433, *445, 448, 464.		Bisättningshus, se Gravkapell.	
Arnesk (tygsort)	211, 212, 255	Björnhud (jfr även Fotkläde) 82, 101, 124, 144, 256, 390.	
Aron	464	Blindering, se Tegelornering.	
Atlas (atlask)	294, 385, 478, 507	Bod (jfr även Härbre) *4, 5, 43, 47, 61, *66, 93, 109, 117, 136, 151, 221, 237, 269, 282, 302, 336, 414, 463, 467, 481	
Avlatsbrev 149, 165, 234, 243, 303, 330		Bokdyna (jfr även Hyende, Örnegåt) 29, 124, 143, 211, 212, 228, 317, 385, *389, 434, 473.	
Ax, av silver (även kornax) ...	252, 380	Bokstol, 24, 79, 90, 91, 205, 250, 314, 371, 502.	
Balusterskrank	25, 49, 113	Bokörn	*58
Band	126, 506	Bonad	387, *390, *391, 456, *457
		Bord	83, *84, 257, 406, 509
		Bordduk	387
		Botgöring, se Huthålet.	
		Broderier 28, *55, *56, *81, 123, 124, 211, 212, 215, 228, 255, 256, 276, *317, *318, *384, *385, 388, 435, *459, 506	
		Brokad (golbrokat) 255, 433, 458, *459	
		Se även Sidenbrokad, Sammet.	
		Brudbänk (brudpall) 37, *59, 83, *84, *103, 124, 126, 144, 276, 277, 371, 406, 435.	
		Brudkläder 28, 29, 82, 101, 124, 130, 144, 255, 390.	
		Brudkrona (även brudsilver i a.) 80, 99, 380, 382, 471.	
		Brudportal	10, *13
		Bröllopet i Kanan, se Kanan.	

	sid.		sid.
Bårbod, se Bød, Gravkapell.		Ecce Homo	247
Bårklåde, (likpell, lypkpell).....	100, 130	Efraim	75
Bänkar och bänkinredning, se även		Eleve	75
Korstol, Brudbänk 24, 45, 51, *52, 62,		Elisabeth, Johannes döparens	
78, 91, *92, *93, 98, 120, 142, 204,		moder,.....	75, 173
205, *208, 226, 250, 265, 274, 284, *290,		Emerentia	75
*312, *313, *368, *369, *370, 371—373,		Epitafium *31—*37, *210, *211, 213, 214,	
430, 451, 453, 465, *470—73, 502,		255, 256, 319, *320, 321, *399—402,	
bänkar i koret 78, 79, 91, 121, 205,		509.	
370, 371, 451, 502.		Erasmus	*197, 199
Callminck	389	Erik den helige 75, *77, 192, *248, 249,	
Centralkyrka	8, 12, 452	338, *340, 345, 420, *447, *448, 449,	
Centraluppvärmning, se Uppvärmning.		450.	
Ciborium	249, 504, *505,	Ernim	75, 76
se även Pixis.		Esaias, profetia	170
Corporal, se Korporal.		Esmeria	75
Crepon	255	Evangelisterna (se även namnen) 312,	
Dalmatica (jfr även Mässkjorta) ...	29,	501.	
124, 177, 212, 255, 388.		Evangelistsymboler 93, 169, 184, *364,	
Damast, siden, 81, 211, 293, *385—388,		*365, 392, 397.	
389, 473.		Facklor, symbolisk framställning 169,	
Daniel, profetia	176, 177	178.	
Dopfat, se dopskål.		Fanor (standar)	320, 390, 391, 509
Dopfunt, medeltida, 78, *79, 122, *208,		Fariséen och publikanen 46, 171, 172	
217, 244, *250, 376, *377, 451, 454,		Fariséen och sadducéen.....	172
*456, 502.		Fattigbössa	43
Dopfunt, nyare tid (även dopstall) *19,		Fenix, fågel	426
26, 45, 53, 79, 92, *122, *141, 227, 265,		Filippus, apostel	182
285, 291, *315, 430, 467, 470, 502.		Fisk, Kristussymbol	142
Dopfuntslock.....	45	Flogeld, flogilld, (sammet) 29, 30, 211,	
Dopfuntskrank	26, 208, 250	255, 387, 506.	
Dopskål, -fat, -bäcken, silver 26, *27, 55,		Floor	255
265, 275, 286, 296, 315, mässing 26,		Flöjel (se även Takprydnad).....	44
315, koppar 376, tenn 55, 143, 251,		Fogbehandling, sten 152, 157, 158, 164,	
*275, 431.		337, -trä 306.	
Dopkläder	101, 384, 389	Fotklåde (jfr även Björnhud) 82, 124,	
Dorothea, den heliga	311	144, 390.	
Dygder (se även Symboliska bilder) 399		Fönster, medeltida 72, 89, 155, 156, 166,	
Dörrar och dörrbeslag, medeltida,		243, 340, 348, 351, 442, 444, 464, 483,	
(se även portal)	133, 150, 342	490.	
Dörrar och dörrbeslag, nyare tid, 10,		Fönster, nyare tid 10, 44, 49, 62, 70, 89,	
*22, 44, 49, 62, 68, 70, 72, 89, 94,		94, 113, 114, 116, 138, 145, 154, 157,	
*108, 112, 114, 116, *124, 138, 162,		162, 222, 237, 262, 270, 271, 283, 288,	
222, *227, 243, 270, 287, *289, 304,		303, 340, 415, 442, 452, 463, 467, 469,	
342, 415, 444, 463, 467, 469, 485.		483.	
		Förhenge (antependium) 100, 318, 388	

	Sid.		Sid.
Gapskulle 14, 25, 112, 122, 134, 142, 159, *162, *163, 204, 207, 249, 272, 274, 275, 307, 314, 346, 348, *353, *354, 374, 489—91, 502.		Heliga Andens utgjutelse, se Pingst-undret.	
Gertrud, helgon	448	Henrik, biskop.....	420
Gille	330	Herdarnas tillbedjan 183, *191, 458, 497	
Glasmålning, medeltida 154, *159, 484, *494—95, modern 10, 154, 340, *343, 496.		Himmelriket, liknelse om	*170
Golgata 47, 229, se även Korsfästelsen.		Humeral.....	29, 82, 100, 255, 506
Golv 9, 49, 62, 68, 72, 109, 115, 117, 137, 154, 240, 243, 263, 283, 287, 339, 416, 444, 452, 463, 467, 469, 485.		Huthålet.....	367—69
Gravkapell.....	281, *282, 337	Hyende (se även Bokdyna) 82, 124, 212, 255, 318.	
Gravkor	358	Håv (Hoffwar), 28, 29, 57, 63, 82, 100, 124, 144, 211, 228, 254, 265, 277, 294, 317, 318, 387, 473, 474, 506.	
Gravsten (gravvård, kors, häll) 2, *4, 82, 93, *125, *154, *213, 214, 231, 240, 257, 295, *296, 320, 333, 334, 336, 391, *398, 399, 480, *487, 507—09.		Härbre (kyrkioherberge) 5, 109, 128, 151, 237, 336, 463.	
Gregorius, påve, bild 118, Gregoriusmässa	77, 118	Häxprocesser	39
Gudsöga	195, 426	INNERTAK, bräder, medeltida... 487, 488	
Gueridoner	211	Invigningskors 112, 158, *188, 345, 486	
Gustaf III:s tal, se Kungatal.		Isaks offer.....	173
Gyllenduuk	388, 507	Jakob d. y.	75, 182, 419
Gyllenläder (gullskinn) 124, 143, 144, 385		Jakob d. ä.	75, 117, 419
Gyllenstycker.....	29, 255	Jerusalem.....	171, 176
Göran, S. Göran och draken 75, 196, 201, 202, *204, *205, *254, 420, *425, *449, 450, 451.		Jesse rot	181, *185
Gördlar, (messkiortegiördel) 318, 385, *388, 475.		Jesus, se Kristus.	
Halfängelskt (tygsort).....	318	Joakim.....	75, 76, 419, 420
Handklocka	38	Johannes döparen 75, 97, 117, *120, 141, 181, 192, 229, 295, 312, 314, 419, 420, 426, 448, 464.	
Handkläde.....	130	Johannes evangelisten (se även Evangelistsymbol) 44, 55, 59, 75, 117, 141, 154, *176—79, 182, 192, 277, 310, 419, 426, 458, 464, symbol *168, *170	
Handkvarn	407	Josef	75, 180, 419
Handskar	407	Judas d. y.....	75, 419
Hatthängare.....	121, 321	Judas Iskariot 181, Judas och silverpenningarna 176.	
Helena.....	77, 118	Judas Taddeus, apostel	182
Helgonskåp, se Träskulptur, medeltida.		Järngrindar, smidda 2, 3, 66, 108, 150, 281, 332, 413.	
Helgonbild.....	23, silver	Järnkors, se Gravsten, Takprydnad.	
Helgon, kvinnligt, utan attribut... 117, 198, 419, 448.		Järnstaket, gjutet... 107, 150, 280, 332	
Helgon, manligt, utan attribut (se även apostel)	426, 450	Kalkkläde (se även korporal) 28, 56, 70, 71, *81, 100, 123, 143, 144, 211, 212, 276, 294, *317, *384, *385, 433, 434, *459, 473, 505—06.	

	Sid.		Sid.
Kalkmålning, medeltida och 1500-tal 112, 156, 158, *160, 162, 163, *168, —93, 217, 240, *245, 345, 346, *350, 352, 495, nyare tid 18, 70, 71, 119, 289, 308, 346, 359.		267, 277, *278, 286, 296, 321, 323, *324, 407—09, 435, 459, 463, 476, 509, 510.	
Kalk, nattvards-, 26, 28, *53, 79, 98, 99, *100, 122, *123, 142, 143, 208, 209, *227, *251, 252, 265, 275, 291, 315, 329, *378, 380, 381, 382, 432, 454, 470, 471, *476, 502, medeltida 28, 53, *54, 60, 380, 381, 430, av trä 80.		Klockarbänk 451	
Kalksten (se även Rättvikskalksten 12, 117		Klockaregård..... 128	
Kamlott (camelåt)..... 82, 211		Klockarinkomst 132	
Kanan, bröllopet i 178, *180		Klockgjutare, se Klocka samt person- och orts-registren.	
Kandelaber, mässing 293		Klockstapel *3, *5, 39, 47, 66, 74, 86, 88, *89, 109, 127, 136, 145, 150—51, *152, *236, 237, 258, 262, 281, *282, 301, *302, 407, 408, 414, *417, 418, *438, *439, 441, 463, 480, *486.	
Kanna, nattvards-, silver *26, *27, 28, *53, 54, 80, 98, *100, 122, *123, 143, 209, 227, *251, 252, *265, 275, 291, 315, *317, *378, 381, 432, 454, 470, 471, *476, 504, tenn 54, 80, 99, *100, *123, 143, 227, 251, 252, 265, 275, 315, *379, 432, 455, *460.		Klockupproret 407—08	
Karbas (se även spögubbens utrustning) 37, 59, 83, 144, 215, 216, 296, 407, 475.		Klosterlärf (klösterläreff)..... 507	
Karl XI:s begravning 231, 320 » namnschiffer 20, 83, 231, *332		Kläde (kledhe, klede) 55, 83, 100, 101, 123, 144, 258, 318, 321, 388, 389.	
Karl XII:s namnschiffer 9 » seger vid Narva 83, 103, 257, 320, 405.		Knape (bergsmän i Stora Östergöteborgslagen) 332	
Karl XIII:s tal 83, 103, 215, *276, 277, 296, 320, 405.		Knyppling, knytning, se Spets.	
Karl, svenska konungar, se personregistret.		Komministergård (Capellans) 128	
Kartek, Cartek, tygsort 29, 82, 212, 506		Konstantin, kejsare, S. Helenas man 78	
Kartzin (tygsort) 101		Konungatal (se även resp. namn) 58, 83, 103, 215, 231, *276, 277, 320, 405, 475, 509.	
Katarina, helgon 75, 192		Konungarnas tillbedjan 78, 118, 169, 178, 183, *191, 458, 497.	
Katarina, den hel. Birgittas dotter 311		Kopparstick (se även Minnestavlor) 229	
Kedja (se även brudsilver) 380		Kor (särskild utbyggnad, se även Korskrank) 8, 12, 159, 195	
Keruber, se änglar.		Korallband (korleband), även stenar 294, 380, 381.	
Kista, nyare tid 37, 103, 128, *296, 321, *406, 435, 459, 475.		Korkåpa (chorkåpa, koorkåpa) 28, *55, 56, 59, 82, 124, 209, 211, 212, 255, 294, 384, 285, *386, *387, 388, 501, 506, 507.	
Kleofas 75, 419		Korsarm 195, 240, 241, 246	
Klocka (jfr även skriftklocka) 37, *38, 59, *60, 63, 73, 74, 83, 84, 85, 87, 103, 106, 109, 126, 144, *145, 216, 231, 258,		Korsfana 176	
		Korsfästelsen, se Kristi korsfästelse, Golgata.	
		Korporal (corporal) 100, 101, 124, 318, 506.	
		Korskrank (chor, högchor) 24, 78, 90, 119—20, 159, 177, 189, 195—97, 217, 248, 284, 313, 366, 369, *501.	
		Korstol 23, *24, (se även Bänkar i koret).	
		Kristoffer *447, 450	

	Sid.		Sid.
Kristus 28, 38, 44, 75, 118, 141, 154, 169, 170—71, 177, 178, 181, 195, 229, 247, 312, 359, 459, 464, 500.		Kudde, se Bokdyna, Hyende.	
Kristus: scener ur Kristi liv, dop 26, 181, *186, 228, 359, 360		Kungsstol	370
» fotatvagning	178	Kur (kor).....	245, 486, 493
» framförande i templet ...	183	Kvaderristning	10
» frestelse.....	169, 176	Kvinnorna vid graven 172, 176, 177, 178, 181.	
» fängslande	178, 180, *183	Kyell, tygsort	29
» födelse 55, 90, 283, 381, 458, 484		Kyrka, medeltida, gråsten o. tegel *8— 17, 41, 72, *73, 114—116, 127, 151 —165, 168, 237—45, trä 117, *167, 168, 225, 303, 331, 337, *338—54, 360—61, 438—48, 481—85, 486, 487, *488— 501, nyare tid (även om och tillbygg- nader) gråsten o. tegel, *8—17, 60— 63, *68—71, 93—95, 109, *110—117, 237—46, *262, 263, 283, *284—89, 452 —455, *466—69, *471—73, trä 43, 44, *47—50, 88—90, 221, *222—26, 270 —273, 303, *304—09, 414—16, *462, 463—64.	
» förklaring	170	Kyrkbåt	3
» i Getsemane 50, 62, 102, 180, *182, 192, 295, *289, 290.		Kyrkobalk, se kyrkogårdsmur.	
» gisslas ...	117, 181, *184, 384	Kyrkobol (kyrkiobol)	127
» himmelfärd.....	180, 283, 311	Kyrkogård *2, *4, 42, *43, 61, 65, 66, 88, 93, 106, 107, *108, 135, 136, *150, *221, *235, 261, *262, 269, 270, *271, 280, *281, 300, *301, *331, 332, *333 —335, *413, 441, 451—52, 462, *465, 467, *478, 479, 480.	
» och den kananeiska kvin- nan	21, 178	Kyrkogårdsmur, i bruk, 2, 3, *9, 65, 66, 107, 108, 127, 150, 235, 281, 334, 478, 479, 480, av tegel (och gråsten) 3, *220, 221, 334, med tak 3, *9, 66, 230, 236, i kallmur 2, 42, 65, 66, 93, 107, 136, 150, 235, 269, 281, 300, 332, *437, 441, 467, 478, inhägnad, trä 42, 43, 61, 66, 88, 133, 221, 261, 269, 301, 413, *437, *439, 452, 462, 463, 467, se även Grindar, smidda, Järnstaket, gjutet.	
» gravläggning	93, 397	Kyrkogårdsmur, se även Stiglucka 3, *9, 43, 65, 66, 88, *107, 108, 136, 150, *151, *220, 221, 236, 269, 280, 281, 301, 334, 413, 441, 452, 467, 480.	
» intåg i Jerusalem ...	171, 176	Kyrkoinkomst	131
» korsbärandet.....	381, 448	Kyrkstall	66, 109, 463
» korsfästelse 20, 47, 82, 95, 102, 141, 154, 155, 181, 192, *194, 210, 212, 229, 233, 283, *319, 362, 363, 381, 399, 401, 434, 448, 458, 464, 497, 507.		Kyrkstöt, se Spögubbe, Kyrkvaktare.	
» omskäres	176		
» och Nikodemus	21, *46		
» inför Pilatus 176, 177, 181, 198			
» och skattepenningen	295		
» som smärteman 183, *197, 198			
» som världsdomare ...	399, 426, 429.		
» vid 12 års ålder i templet 179, *181.			
» och Thomas.....	178, 181		
» talar till lärjungarna	169		
» tillkommelse	171		
» törnekröning 181, 192, 229, 448			
» uppståndelse 90, 172, 176, 381, 497			
» i örtagården, se Kristus i Getsemane.			
Krona, troligen brudkrona	380		
Krucifix, broderat 28, 81, 123, 124, 256, 293, 388, 433, 458, 506, silver 252, 380, 506, trä 399, se även Triumf- krucifix, Processionskrucifix.			

	Sid.		Sid.
Kyrkvaktarrock	*10, 37, 83, 215, 216, 258, 296, 321, 475.		274, 285, 290, 314, *372—74, *373, 430, 451, 453, 465, 470, 490, 502.
Kyrkvall	336	Länstol	37, *103, 125, *126, 215, 257, 320, 321, 475.
Kyrkvårdsbänk	78, 91		
Kyrkvårdsutgifter	132		
Lagens tavlor	21	Malmkrona , se Ljuskrona.	
Lampetter	316, 472	Malmstake, se Ljusstake.	
Lars (Laurentius), helgon	77, 117, 192, 420, 448.	Manipel	387
Licium, se Stockholm, Textilatiljéer.		Markus, evangelist, (se även Evangelistsymbol)	44, 59, 175—77, 182, 277, 426.
Liknelser, bibliska	169, 170, 171, 176, 178.	Margareta, kvinnligt helgon	77, 118, *119, 419.
Listverk	369	Maria, den egyptiska, kvinnligt helgon	75, *76
Ljungeld, se Åskeld.		Maria, den heliga jungfrun	179, 180, 181, 188, 192, *197, 198, 216, 456, 457, silver 380.
Ljusarm, malm, mässing	29, 81, 125, 210, 228, 254, 275, 293, 382, 505.	» med Kristusbarnet	75, *76, 88, 119, *196, 197, 216, 380, 418, 448, 459.
Ljushållare, järn	316, 384, trä 383, 384, 433.	» födelse	420
Ljuskrona, malm, mässing	29, *57, 80, 81, 101, *102, 124, 125, 143, 209, 210, *228, *253, 254, 265, 275, *292, 293, 315, 316, 382, *383, 432, 433, 455, 471, 472, *498, 504, 505, silver 380, järn 29, 101, 265, 275, *276, 316, 383, 455, trä 29, 125, 433, 472, 505.	» klagan, se Piéta.	
Ljusplåt, mässing	*30, 58, 210, 211, 382, 505, *507, annan metall 433.	» kröning	75, 248, 484
Ljusredskap, medeltida	*254, 450	» möter Elisabet	173, 458
Ljussax	316	» på månskäran	75, *76, 448
Ljusstake, mässing, malm	30, *57, 58, 81, 102, 143, 210, 211, 228, *254, 265, *276, *293, *316, *381, 382, 383, 433, 455, 456, 472, 505, *506, silver 228, 316, tenn 30, 58, 101, 102, 125, 143, 210, 293, 316, 433, 472, järn *58, 456, *460, trä 81, 210, 211, 293, 505.	» vid korset	141, 154, 192
Ljusstavar	202—03, *207, 449, 450, 454	» tempelgång	420
Longinus	192	Marias släkt	75, *76, 418, 419
Lukas, evangelisten (se även Evangelistsymboler)	44, 173, 174, 176, 183, 426.	Maria, två av Marias systrar	75, 418, 419.
Lykta	254, *293	Maria Kleofas	75
Läggsöm	*55, *56, 384, 458	Maria Magdalena	117, 141, *200, *201, 212, 216, 419.
Läktare (se även Gapskulle, Orgelläktare)	24, 25, 45, *52—53, 79, 92, 98, 121, 127, 142, 163, 164, 207, 208, 249,	Maria Salome	75, 419
		Martin, helgon	192, 200, 201, *202
		Materialbod, se Bod.	
		Matteus, se även Evangelisterna	44, 169, *170—73, 183, 426.
		Mattias, apostel	182
		Medaljong, gips	30, 212
		Memelia, Servatius moder	76
		Messeklädler, se Textiler, Mässhake, Altarkläde, Dalmatika.	
		Messeredhe, se Textilier, Mässhake, Altarkläde, Dalmatika.	
		Messeserk, messeserck, se Mäss-	

	Sid.		Sid.
skjorta, Dalmatika och Textilier, äldre, arkivaliskt kända.		Nattvardskärl 26—27, *53, 54, 79, 80, 98, *100, 122, *123, 142, *144, 208, *209, *227, *251, 252, 265, 275, 291, 315, *378—82, 432, 454, 470, 471, 502, 504.	
Mikael, den helige	75	Nikodemus	21, *46
Minnestavla, Hedengrans 58, 103, 215, 231, 257, 320, 405, 434, 509, över Luther och Melanchton *256, 257, annan 434.		Nikolaus, helig biskop,	420, *427
Minuskler	188, 380, 381, 405	Nisch, väggnisch, 155, 159, *342, *345, 348.	
Monumenta Regia	241, *242	Nummertavlor 24, *26, 52, 62, 79, 98, 121, 205, 206, *207, 226, 250, 265, *275, 290, *291, 314, 315, 375, *376, 430, 435, 451, 454, 459, 467, 470, 502, 509.	
Moses	44, 97, 310, 464	Nycklar, symbolisk bild	169, 170
Munkförband	14, 16, 72, 337, 355	Nådastolen	117, 458
Murförband, gråsten, se Kyrkor, medeltida, av gråsten och tegel.		Øblatask, silver 27, 28, 54, 80, 99, 122, *123, 143, *144, *209, *227, 252, 265, 291, 292, 315, *378, 379, 432, 455, 471, 504, tenn *209, bläck 275, mäs- sing 99, trä 99, *275.	
Murförband, tegel, medeltida 14, 16, 72, 109, 152, 153, *156, *162, 237, 337, *338, 481.		Oliekar	252, 380
Mynt	407	Oljemålning, se Tavla.	
Målning, inre, nyare tid 70, 89, 222, 223, 273, 283, 288, 289, 294, 306, 308, 312, 346, 359, 416, 444, 463, 485.		Olov den helige 118, 119, 192, 338, *341, 345, 448.	
Målning, yttre, medeltida 153, 167, 243, 338, *340, *341, 481, *490, *491.		Omskärelsen	176
Målning, dekorativ, å fast inredning 52, *53, 82, *93, 119, 121, 142, 157, 207, 225, se även olika inredningsdetaljer.		Orgel 25, 26, 52, 79, 98, 122, 163, 207, 208, 250, 265, 273, 274, 285, 290, 314, 374, 375, 454, 470.	
Målning, tavla, se även Porträtt, på trä 20, 117, 283, 405, på väv *46, *47, 82, 83, 102, *118, 141, 212, 228, 229, *266, *267, *295, *319, 362, 363, 434, 459, 506, 507.		Orgelläktare 16, 24, 25, 52, 63, 79, 98, 121, 142, 207, 249, 250, 265, 273, 290, 306, 373, 374, 430, 451, 453, *455, 465, 470, *473, 502.	
Mässhake (Messehakel) 28, 29, 57, 63, 81, 82, 99, 100, 101, 123, 124, 143, 211, 212, 228, 254, 255, 265, 276, 293, *294, 317, 318, 387, 389, 433, 434, 457, *458, *459, 473, 474, 505—07.		Ornerering, yttre, i puts 14, *18, jfr även Tegelornering, Tegelfigurer.	
Mässkjorta, serck, serk, messeserk, se även Dalmatika, 28 29, 82, 100, 101, 124, 211, 212, 255, 318, 388, 506, silke 212.		Paradiset	*47
Mässingskrona, se Ljuskrona.		Patén, silver, 26, 28, 80, 98, 123, 209, 227, 251, 265, 291, 378, 380, 470, 504, mässing 80.	
Mässingsstake, se Ljusstake.		Paulus..... 9, 10, 44, 55, 117, 182, 192	
Namnchiffer, 9, 20, 26, *39, 49, 231, *232, 241, 242.		Pelare, medeltida, tegel 15, 159, 168, 173, 345—47, nyare tid *7, 10, 117, *308, trä 44, 307, 451.	
Nattvarden, framställning av 18, 47, 90, *91, 141, 176, 177, 180, *182, 192, 195, 229, 283, 497, *510.		Pelikanen	426
		Perlestickararbete	506

	Sid.		Sid.
Petrus 9, 10, 44, 117, 141, 170, 182, 192, *198, *199, 200, 201, 464.		Relief.....	*37, 38, 59, 192, 247, 342
Piéta.....	*20, 21, *196, 198	Resumé, se Sammanfattning.	
Pietas, se Stockholm, textilateljéer.		Rips.....	434
Pilatus.....	176, 177, 181, 198	Rohl (gravvård av trä).....	336
Pingstundret.....	178, 180, *310, 311	Rysselärft (Rysseläreffit).....	29
Pixis (se även Ciborium, Oblatask) 380		Ryssewercke.....	82, 388
Plantering å kyrkogård ...	2, 332, 336	Rysstygh.....	225
Plattskärning.....	402, 406, 507	Röcklin.....	29, 82, 255, 388, 506
Pluviale, se Korkåpa.		Rökelsekar.....	253, 380, 504
Plysch (plys, plytz) 29, 124, 317, 318		Sakristia 8, 10, 12, 43, 47, 49, 61, 71, 72, 88, 90, 94, 112, 113, 116, 126, 133, 139, 151, 152, 162, 224, 242, 243, 270, 271, 272, 283, 289, 303, 307, 348, *353, 414, 444, 452, 464, 469, 488, 489, 416, 441.	
Portal, medeltida 156, *157, *158, *160, 341, 342, *344, 350, 484, *485, *493, 488, *499, nyare tid *10, *13, 68, *108, 112, 287, *289, 341, 342, se även Dörrar, Dörrbeslag.		Salome, g. m. Anna, jungfru Marias moder.....	75, 418, 419
Porträtt 30, 46, *82, *83, 125, 144, 212, 229, *230—31, *266, *267, 294, *295, *318, 319, *394, *396, *397, 399, 402—405, *475, 507.		Sammanfattning 41, 60, 63, 105, 134, 146, 218—19, 233, 259, 260, 268, 279, 299, 323, 410—12, 436, 461, 477, 512	
Predella.....	18, 141, 195, 426, *432	Sammet (Jfr Flogild) italiensk, mönstrad.....	*55, 82, 212, 457, 506
Predikstol *17, 21, *22, 44, 45, *51, 62, 78, 89, 92, *93, 97, 102, 119, 138, 141, *142, 203, 204, 226, *249, 265, 273, *274, 284, 290, *311, 312, 366, *367, *368, 373, 414, 426—29, *433—435, 450, 453, 465, 470, 500, 501, *503, *512.		Sars, se Sidensars.	
Primklocka, se Skriftklocka.		Schablon-bård, -mönster 173, 176, 177, 195, *340.	
Processionskrucifix.....	*21, 202, *206	Sebastian, helgon.....	*189, 201, *203
Profet.....	*76, 117, 196, 306, 307	Sebedeus.....	75, 419
Profileurer.....	247, 310	Servatius, Biskop av Maastricht ...	75
Prästbänk.....	79, 191, 205, 391	Sexmansstol.....	502
Prästgrav.....	93	Sidenbrokad, venetiansk 385, 456, se även Brokad.	
Prästgårdsinventarium.....	128—32	Sidensars.....	144, 211, 317, 459, 473
Prästinkomst.....	131, 132	Sigill *41, *86, *105, 123, *132, *219, *260, *299, *329, 405, *407, 409, 492, 509, *511.	
Präståker.....	237	Silverskodda hästar.....	332
Psalmboksfodral.....	407, pärm 407	Simon, apostel.....	75, 182
Putto, se Ängel.		Skampall 215, jfr även Straffstock.	
Pyramider.....	78, *161, 197, *308, 314	Skapelschistorien.....	46, 47
Påskalamnets ätande.....	20	Sked.....	27, 99, 292, 379, 504
Påve, helig påve.....	*198, *199, 200	Skriftklocka (primklocka) 38, 83, *85, 126, 216, 258, 286, 408, 460.	
Påvebulla.....	385, *404, 405	Skrivbord, se Bord.	
Radband (symbolisk bild) ...	169, *170	Skyddspatron.....	9
Ram.....	215	Skyffere.....	68
Rask.....	101, 390	Skåp (hörnskåp, väggsåp) 59, 83, 103, 125, 144, 296, 321, 406, 435.	

	Sid.		Sid.
Sköld 23, *24, jfr även Vapen.		Tak, se Yttertak.	
Sköldbåge 15, 16, 70, 139, 155, 243, 355		Takfris 152, 153, *156, *242, 246, 337,	
Släkten, den heliga..... 75, 365, 418		338, 355, 481, 482, *485.	
Smörjelsekar..... 176, 177		Taklist, se Takfris.	
Sockenbudstyg, silver 28, 209, 227, 265,		Takprydnader (flöjlar, kors) 2, 9, 79,	
315, 379, 432, 455, tenn 143.		109, 117, 241, *242, 270, 281—283,	
Soldatskulle 25, se även Läktare.		*463, 464, 492.	
Solvisare..... 336		Takryttare *7, 9, 88, 89, 158, 283, 304,	
Spets (knyppling, knytning, gulknýt) 29,		*305, *306, 322, 344, 392, *501, se	
82, 123, 143, 144, 277, 317, 318, 385,		även Tornhuv, Tornspira.	
389, 390, 434, 437, 474, 505, 506.		Takstol *16, 154—56, 157, 158, 242,	
Spån 3, 5, 9, 43, 47, 68, 88, 89, 109,		*243, 344, 416, 492.	
113, 137, 150, 157, 221, 235, 236, 241,		Tal till skriftebarn 215	
269, 270, 281, 283, 287, 303, 304, 307,		Tal, se Konungatal.	
334, 344, 356, 416, 417, 444, 463, 492		Tavla (se även Porträtt, Altarpryd-	
Spögubbe-rock 83, 144, 215, 216, 258,		nad) *46, 47, 82, 102, 212, 228, 229,	
296, 321, 475, -spö 83, se även Karbas,		295, *319, 405, 434, 507.	
Kyrkvaktare.		Tegel, i murar, medeltida 9, 10, 112,	
Stadsbild 176		113, 151, 152, 154, 158, 162, 163, 237,	
Stefan, martyr, helgon... 117, 192, 448		337, 481.	
Stenhuggare, se även Bildhuggare 10		— valv 15, 158, 240, 244, 345, 348,	
Stiglucka *8, 10, 136, 150, 303, trä 43		*350, 485, *500.	
Stjärnvalv *7, 8, 10, 15, 16, 158, 240,		Tegelfigurer 158, 164, *166, *216, 338, *340,	
243, 245, 246, Pl. I, *343, 345, *346,		*341, 345, *350, *352, 486, *491, *500.	
*347, *349—51, *481, 485, 487.		Tegelgolv 115, 154, 339, 481	
Stock, pliktstock, straffstock 37, 216,		Tegelornering 14, 116, 152, 153, *156,	
407, 475.		237, 242, 243, *244, *338, *340, *341,	
Stol 37, *59, 215, 257, 321, 406		353, 355, 481, *490, *491, 494.	
Strävpelare 348		Tennkanna, se Kanna, nattvarvs-, tenn.	
Stola 82, 124, 506		Tennstake, se Ljusstake, tenn.	
Svinvall..... 127, 150		Tenn, se Ljusstake, Kanna, Oblatask,	
Symboliska bilder:		Dopskål.	
Döden, dödskalle..... 391, 395, 397		Textilier, medeltida 28, 29, 50, *55,	
Fisk *142		*56, 100, 124, 211, 212, 255, 318, 384,	
Hjärta..... 395		385, *386—87, 456, *457, *458, nyare	
Hoppet 18, 212		tid 28, 55, 81, 99—100, 123, 124, 143,	
Justitia 29		144, 211, 212, 228, 254, 265, 276, 277,	
Kalk ... 21, 23, *24, 172, 176, 391		293, *294, 317, *384—389, 433—434,	
Kärleken 212		456, *457—459, 473—475, 505—507,	
Lamm 23, *24, 138, 247, 310, 391,		*508, modärna 28, 55, 57, 63, 81, 100,	
395, 397, 508.		123, 143, 211, 228, 254, 265, 276, 293	
Timglas 391, 395, 397, 508		—294, 384, 433, 434, 505, arkivaliskt	
Tron..... 18, 212		nämnda, äldre 28, 29, 82, 99, 100,	
Sångbänk, sångstol 79, 91, 205, 371, 451		101, 124, 129, 130, 144, 211, 212, 255,	
Sägner..... 39, 84, 117, 297, 342		294, 318, 387—389, 459, 474, 506.	
Säterny, silkes 29, 82, 211		Timglas 22, 37, 51, 98, *100, 142, 204,	
Taft 28, 101, 385, 390, 459, 507		226, 249, *274, 290, 314, 366, 429, 465	

	Sid.		Sid.
Ting, tingsgård.....	330	Valvmålning, se Kalkmålning.	
Tomas, apostel 102, 178, 181, 182, *189, 464		Vapen (ej stämplars å tenn o. silver) 26,	
Tor	484	154, 155, *159, 192, 193, 207, 212, *213,	
Torn, medeltida 8, 14, 15, 41, 71, 72,		219, 311, 321, 336, 375, 389, 390, 391,	
*333, 354—356, *358, nyare tid 44,		398, *399, 402, *477, 484, 487, 497, 500	
47, *48, *49, *65, 71, *87, *97, *106,		Vapenhus 17, 43, 44, 49, 50, 72, 88, 90,	
*111, 112, *135, *137, 139, 145, 150,		116, 139, 152, 153, *166, 224, 245, 270,	
*220, 221, *223, 237, 240, 242, 246,		272, 283, 303, 308, 348, 351, 358, 416,	
*263, 264, *271, 414, 415, 417, *421,		441, 444, 453, 480, *489, 495, därav	
*467, 469, 492, jfr även Takryttare.		medeltida 17, 72, 114, 166, 245, 348,	
Tornhuv, tornspira (se även Tak-		*489, 495.	
ryttare) 12, 15, 39, *48, *49, *59, *65,		Vedbod, se Bod.	
*68, *94, *97, *104, *106, *111, 112,		Veronika, helgon	78, 118, *121
*134, *135, *137, 139, 150, 151, *223,		Vepa	506
*226, *229, *264, *271, *333, *356—		Vindstrappa, se Trappa.	
359, 411, 417, *421, *469, *471.		Vingården, Liknelsen om Arbetarna 171,	
Trabes, se Triumfbåge, Triumfkrcifix.		176.	
Trappa *12, 14, 15, 71, 112, 113, 163,		Vinträdet, Liknelsen om	169, 178
348, 355, *481, 489.		Vinsil	292
Triumfbåge	10, 195, 196, 365	Vitlimning, inre 89, 115, 116, 137, 139,	
Triumfkrcifix 22, *23, 41, *195, *248,		158, 245, 246, 272, 306, 346, 416	
*284, *313, *364—65, *446, 448, 449,		Visitationsinventering enl. formulär 25,	
450, 464, *499, 500.		126—132.	
Träskulptur, medeltida, (se även Altar-		Votivskepp	144, 231
skåp, Triumfkrcifix) *24, 88, 90, 93,		Väggnischer 159, *342, 348, 351, *358,	
119, 192—203 ff, 217, 248, 249, 426,		346, 416, 444, 469.	
*433, *449—450, nyare tid 9, 257, 258,		Värja	215
429—71.		Yschar	75
Tunnvalv, medeltida, (av trä) 14, 41,		Yttersta domen.....	171, 181, *187
nyare tid (av tegel) 10, 109, (av		Yttertak 8, 15, 18, 44, 47, 61, 68, 89,	
trä) 43, *48, 49, 94, *97, 138, *271,		94, 109, 115, 117, 137, 150, 151, 157,	
272, *273, *285, 289, 416, 463, 464,		241, 263, 283, 287, 304, 307, 344, 414,	
se även Innertak.		416, 444, 453, 463, 469, 492.	
Täcken, Tåken, se även Bonad, Vepa,		Zakarias, Zacharias	75, 419
82, 100, 130, 144, 212, 255, 506.		Zusammenfassung, se Sammanfatning.	
Törnekröningen, se Kristus.		Åskeld	12, 15, 357
Uppvärmning 18, 50, 71, 95, 169, 225,		Äggstav	21
246, 264, 289, 309, 418, 453, 469, 496		Änglar, med passionsverktygen 117, 182,	
Ursula, helgon	75	*190, med språkband 182, *190, änglar,	
Valv (av tegel), medeltida 10, 15, 16, 72,		ängelhuvud 21, 25, 71, 99, *143, 154,	
113, 115, 158, *160, *161, 162, 163,		169, 182, 195, 229, 247, 395, 397, 401,	
*166, *190—193, 240, 244, *245, 345,		402, 507, 508, se även Matteus, Ljus-	
*346—352, 485, 486, 487, 495—496,		stavar.	
nyare tid (se även Tunnvalv) 10, 16,		Örnegåt (örnegåtth) 130, 212, 255, 318,	
70, 71, 113, 117, 159, 162, 240, 241,		388, jfr även Bokdyna, Hyende.	
242, 245, 246, 469.			

Rättelser och tillägg till Sveriges Kyrkor, Dalarna, Band I.

Leksands kyrka. S. 1—41. Vid grävningar för värmeledning 1931 blottades delvis grundmurarna till per. I samt dessutom grundmurar till en äldre, romansk kyrka. Grävningarna komma att fortsättas i samband med kyrkans inre restaurering och resultatet publiceras i supplementsbandet för Dalarna. Det i per. III, s. 17, 40, skildrade vapenhuset, visade sig vid grävning ha samma omfattning som hypotetiskt antagits. Dessutom framkom vid utgrävningen en rikt profilerad tegelportal, som ännu delvis kvarstår i kyrkans sydmur och torde komma att framtagas vid den kommande restaureringen. Ett vapenhus av trä har funnits i väster innan det medeltida tornet (per-II) uppfördes. Balustraden till den 1891 rivna orgelläktaren, fig. 25, har återfunnits och skänkts till kyrkan.

Åhls kyrka. S. 65—86. Grundmurarna till den medeltida kyrkan hålla, när detta arbete trycklägges (aug. 1932), på att framgrävas. Grunden till en medeltida västportal har där frilagts.

Gagnefs kyrka. S. 106—134. Grundmurarna till den såsom per. II skildrade medeltida kyrkan ha frilagts, dessutom har en äldre smalare stenkyrka konstaterats, vars västvägg gick 23 meter från den nuvarande västmuren vid den utskjutande stenen i kyrkans nordmur. Av intresse är, att denna sten av traditionen utpekats såsom kyrkans grundsten.

Vika kyrka. S. 149—219. Förebilden till de märkliga målningarna har av professor Axel Boëthius visats vara en tysk senmedeltida blockbok *Ars memorandi notabilis figuras evangelistarum*, (se Axel Boëthius, *Oxen i Sjöga*, Svensk Tidskrift 1919, s. 288).

S. 204, rad 14 uppifrån står Hämshögen, läs Stämshögen.

Svärdsjö kyrka. S. 234—260. Kyrkan har åren 1920—21 restaurerats under ledning av byggnadsrådet Sigurd Curman; därvid har riktigheten av den såsom per. IV upptagna tillbyggnaden i norr konstaterats och valvmålningarna framtagits, elektrisk värmeledning införts m. m.

S. 255, fig. 252 står Flodmark, läs Flodberg.

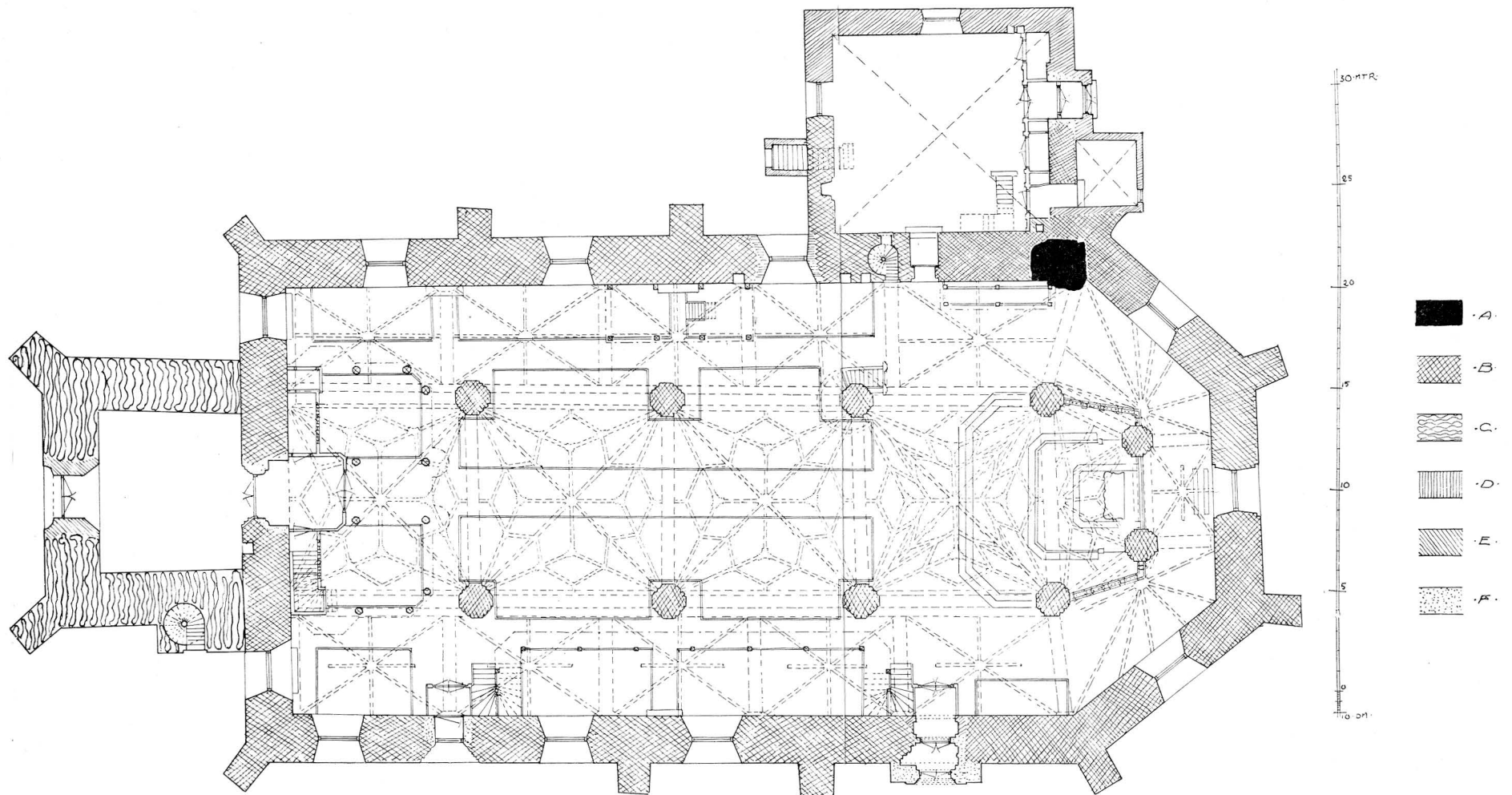
Aspeboda kyrka. S. 300—324. Kyrkan har år 1931 restaurerats under ledning av ark. Segerstedt, varvid de omnämnda väggmålningarna framtagits liksom även äldre målning å fast inredning. Altarskåpet, som konserverats, har av fil. dr. frih. Carl R. af Ugglas visats vara utförd av den lybeckiske skulptören Henning von der Heide, verksam 1487—1520 (se Svenska Dagbladet ²⁸/₄ 1931).

S. 292, rad 10 uppifrån står FAK (guldsmedsstämpel), läs EAK.

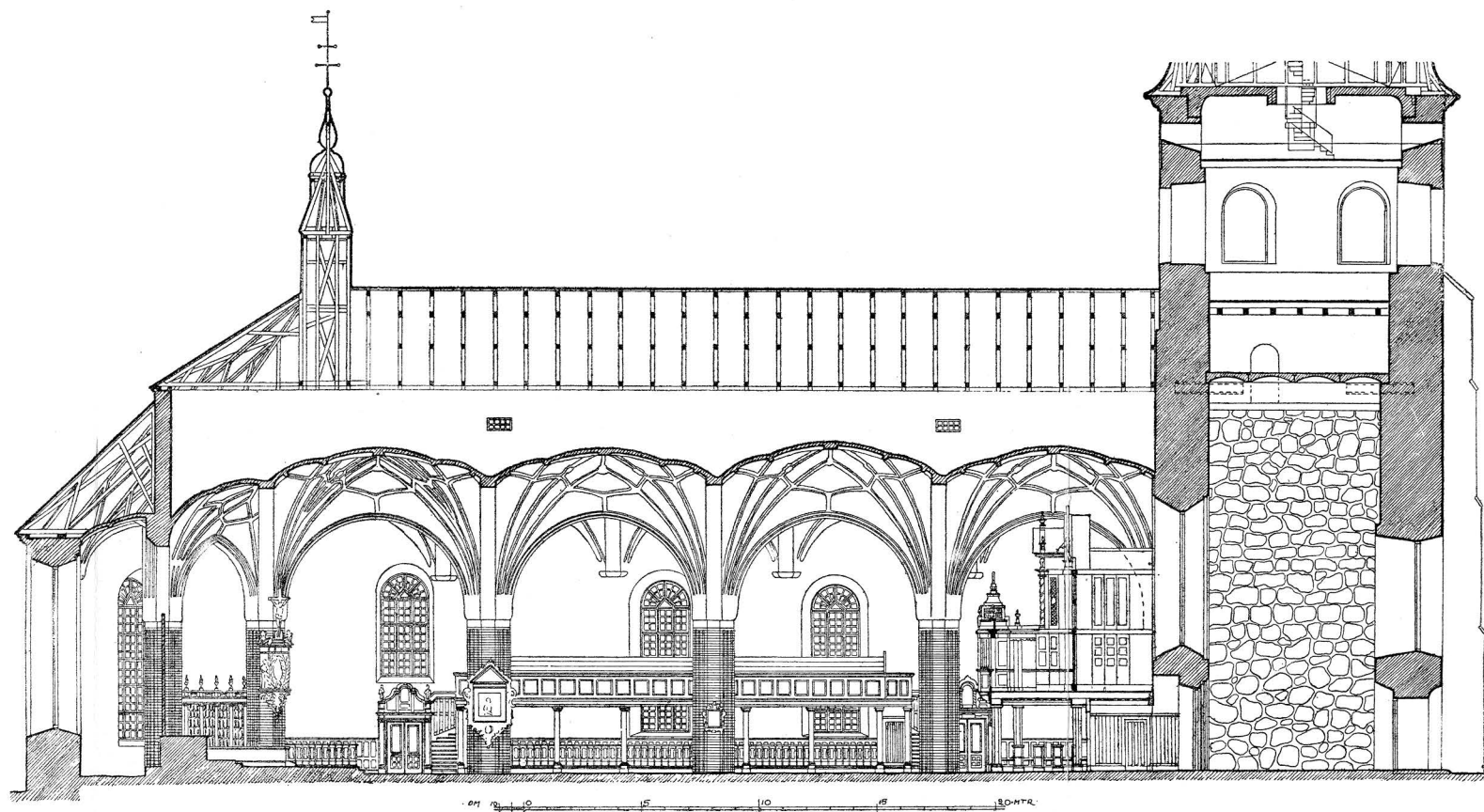
Bandets h. 1—2 utkommo före Gustaf Upmarks arbete »Guld och silvermeder i Sverige 1520—1850. De guldsmeder, som tack vare detta arbete och andra forskningar ha kunnat identifieras, återfinnas på respektive stämplars i personregistret.

Amsbergs kapell. S. 420 rad 5 nedifrån står S. Nikolaus, läs S. Eskil.

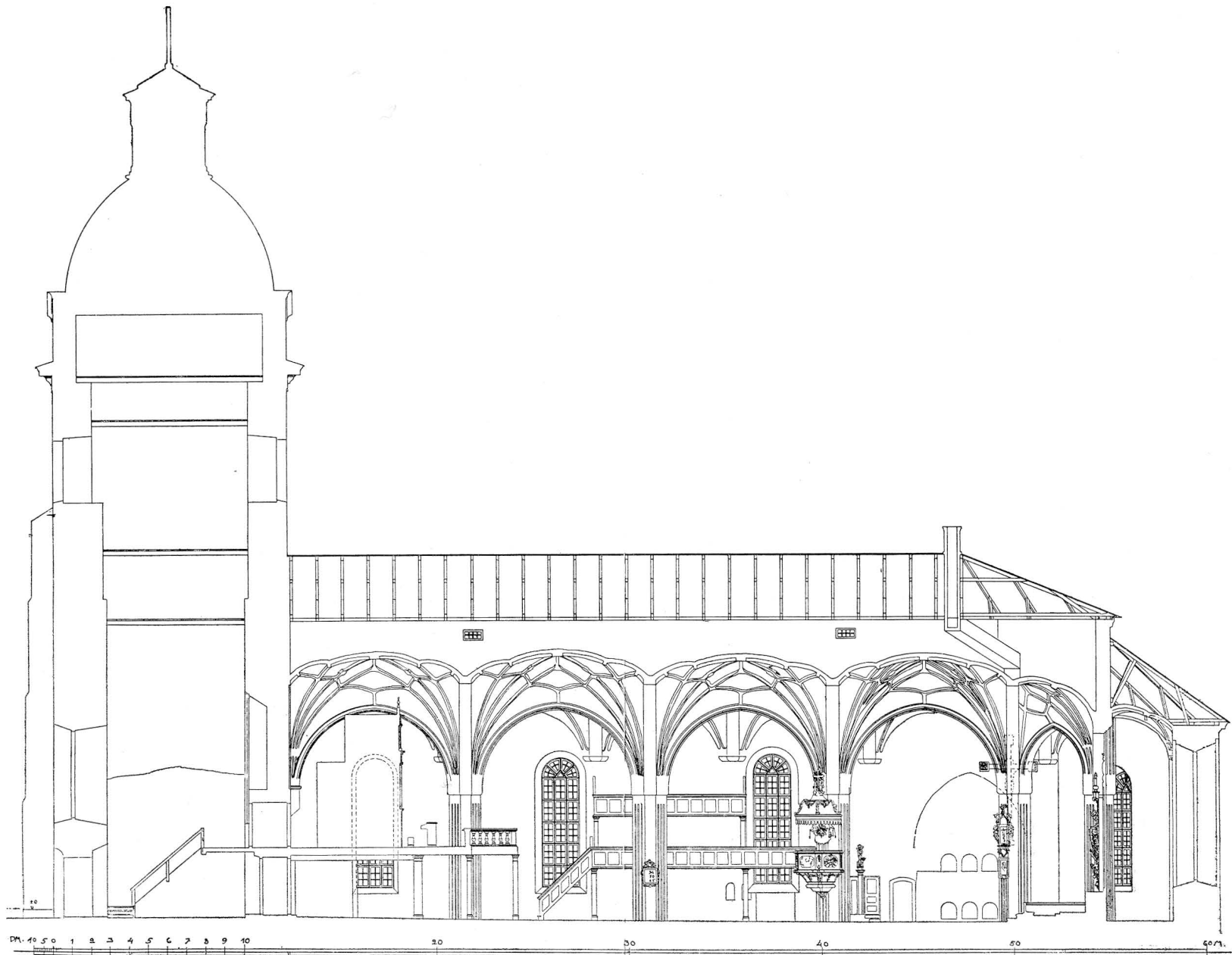
I underskriften till fig. 414 står S. Nikolaus och S. Sigfrid, läs S. Eskil.

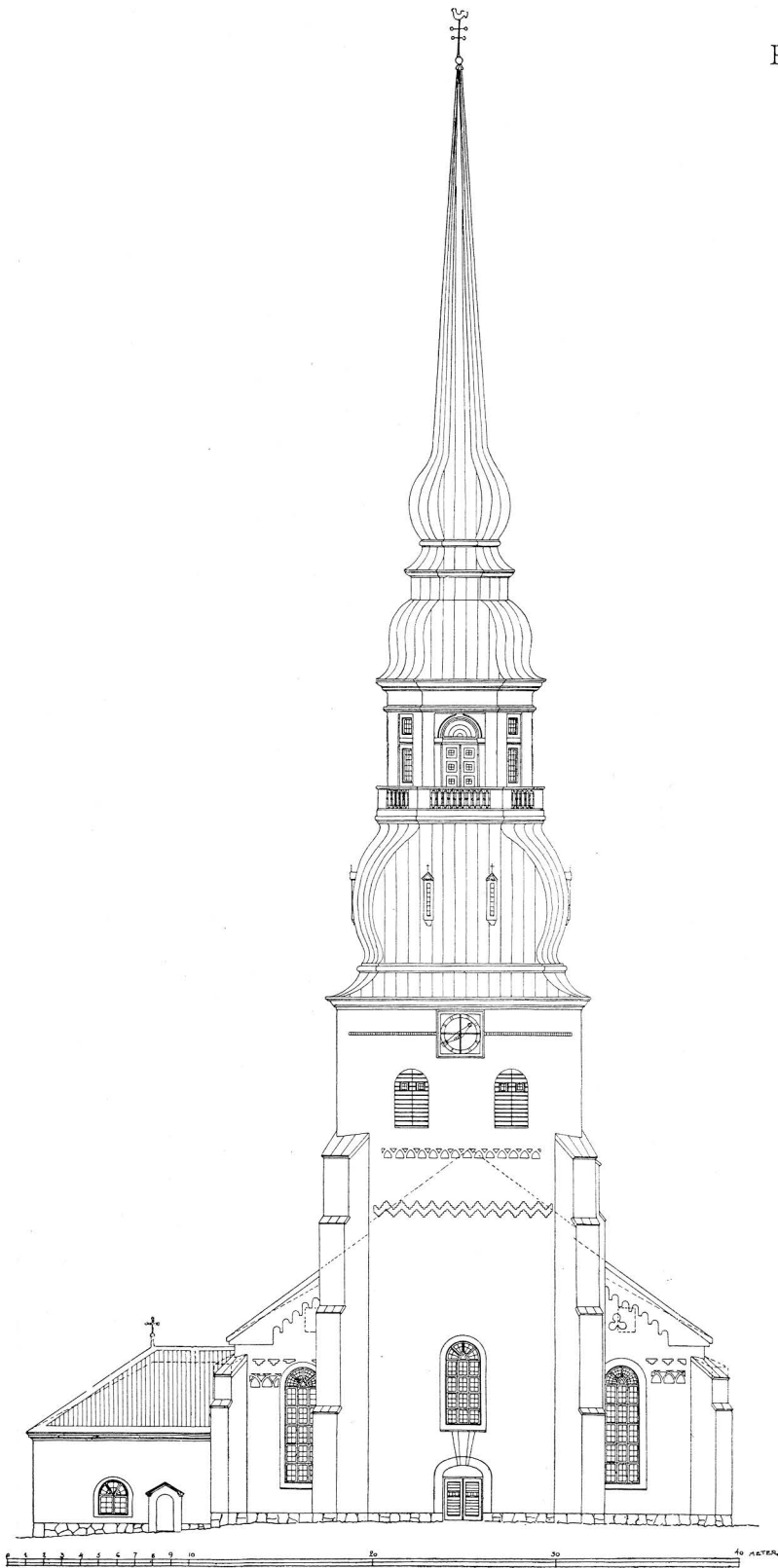
Pl. I. Stora Tuna. Plan efter restaurering av Axel Lindegren, omritad för Sv. K. Skala 1:300.
Grundriss.

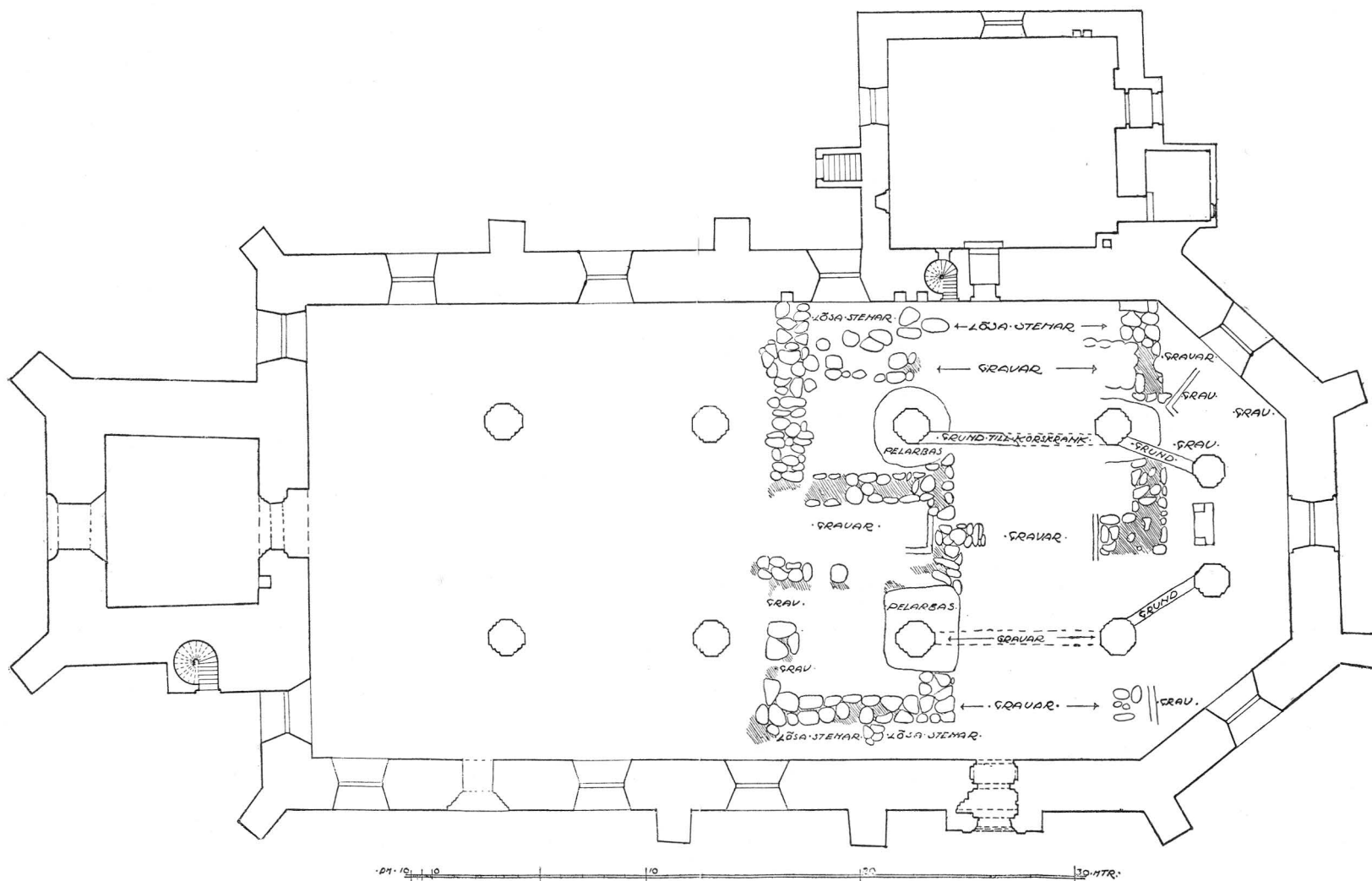
Pl. II. Stora Tuna. Längssnitt mot söder efter restaurering av Axel Lindegren, omritat för Sv. K. Skala 1 : 300.
Längsschnitt gegen Süden.

Pl. III. Stora Tuna. Längssnitt mot norr före den 1917 avslutade restaureringen. Uppmätning av Axel Lindegren 1913. Skala 1:300.
Längsschnitt gegen Norden vor der Restauration.

Pl. IV. Stora Tuna. Kyrkans västra fasad efter ritning av Axel Lindgren. Skala 1:400.
Westfassade.

Pl. V. Stora Tuna. Plan av grundmurar inom kyrkan. Skala 1:300. Uppmätt 1915 av M. Burge och G. Boëthius. A. T. A.
Grundriss mit älteren Grundmauern innerhalb der Kirche.

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

DALARNE

BAND I

AV

GERDA BOËTHIUS

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A.B.
STOCKHOLM

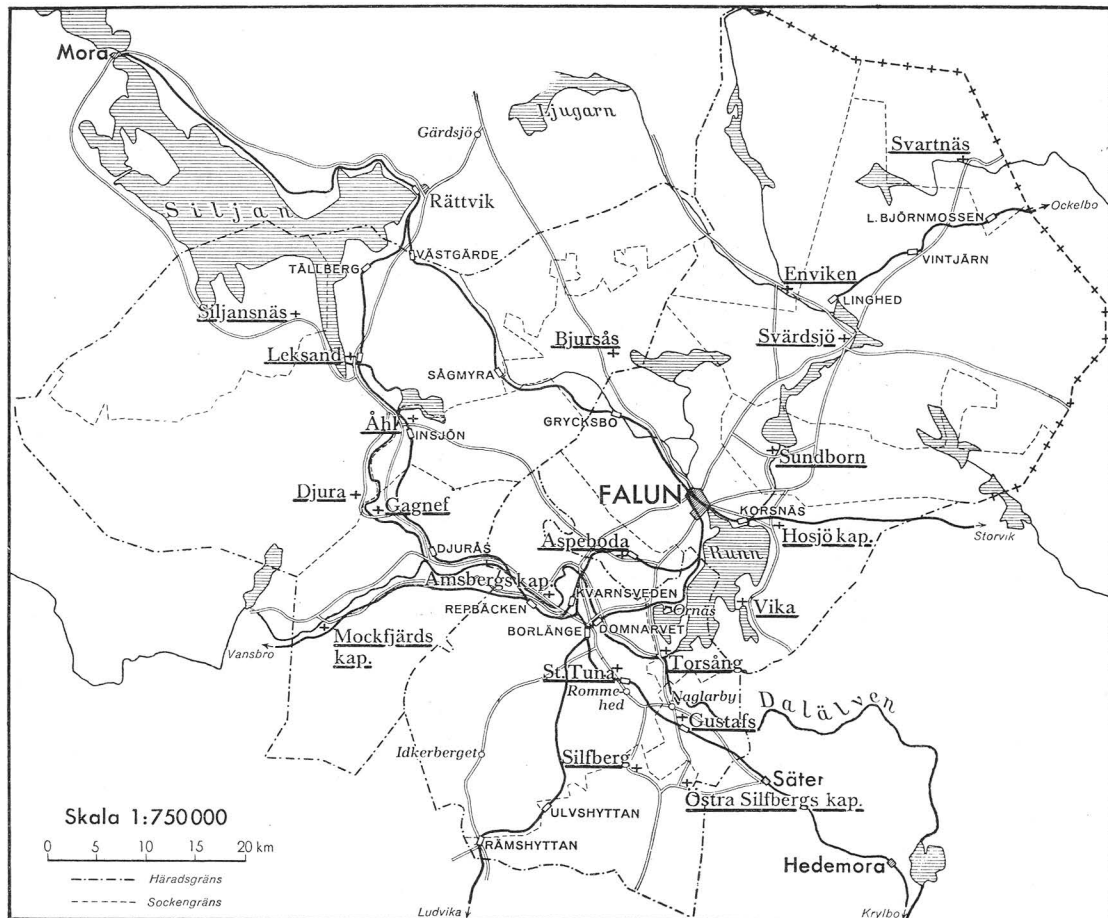

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1932.

DALARNE

BAND I

LEKSANDS TINGSLAG, GAGNEFS TINGSLAG,
FALU DOMSAGAS NORRA TINGSLAG,
FALU DOMSAGAS SÖDRA TINGSLAG
AV GERDA BOËTHIUS

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Leksands Tingslag:	
Leksands kyrka	1
Djura kapell	42
Siljansnäs kyrka	61
Åhls kyrka	65
Bjursås kyrka	87
Gagnefs Tingslag:	
Gagnefs kyrka	106
Mockfjärds kapell	135
Falu Domsagas norra tingslag:	
Vika kyrka	149
Hosjö kapell.....	220
Svärdsjö kyrka.....	234
Svartnäs kapell	261
Envikens kapell	268
Sundborns kyrkor	280
Aspeboda kyrkor.....	300
Falu Domsagas södra tingslag:	
Stora Tuna kyrka	327
Amsbergs kapell	413
Silvbergs kyrka och Östra Silvbergs kapell.....	437
Gustafs kyrka och Enbacka kapell	462
Torsångs kyrka	478
Register till Band 1:	
Ortsregister	514
Personregister	519
Sakregister	531
Rättelser	542

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND.

- ANREP = Anrep, J. G., Svenska Adelns Ättartaflor. Stockholm 1858—64.
- AROSNIUS = [Arosenius, F.], Beskrifning öfver Provinsen Dalarne. Falun 1867—68.
- A. T. A. = Antikvarisk-topografiska Arkivet i Statens Historiska Museum.
- BRUNIUS = Brunius, C. G., Konstanteckningar under en resa 1849. Stockholm 1851.
- B. St. = Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv i Stockholm.
- HÜLPHERS = Hülphers, Abr. A:son, Dagbok öfver en Resa igenom de under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande Lähn och Dalarne år 1757. Västerås 1762.
- HÄRNÖSANDSSTUDIER = Utställningen av äldre kyrklig konst i Härnösand 1912. Studier. Stockholm 1914.
- K. B. = Kungl. Biblioteket i Stockholm.
- KRÖNINGSVÄRD = Diplomatarium Dalecarlium. Urkunder rörande landskapet Dalarne, utgifne af C. G. Kröningsvärd och J. Lidén. Stockholm 1842—53.
- MINNESSKRIFT = Stora Tuna kyrka 1200—1917, Minnesskrift utgiven av restaureringskommittén. Göteborg 1917.
- MUNKTELL = Munktell, J. F., Westerås Stifts Herdaminne. Uppsala 1844.
- R. A. = Riksarkivet i Stockholm.
- SAHLSTEDT = Sahlstedt, Magnus Abr., Stora Tuna i Bergom och Dalom. Ett Minnesdöme. Stockholm 1743.
- SCHLEGEL och KLINGSPOR = Den med sköldebrev förlänade, men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartavlor saml. och utarb. av B. Schlegel och C. A. Klingspor.
- SÖDERBERG = Söderberg, Tom, Stora Kopparberget under medeltiden. Stockholm 1932.
- TEGELKYRKOR = Boëthius, G., De tegelornrade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Stockholm 1921.
- U. B. = Universitetsbiblioteket i Uppsala.
- VON UNGE = [von Unge], Vandring genom Dalarne. Stockholm 1829.
- UPMARK = G. Upmark, Guld och silversmeder i Sverige 1520—1850. Stockholm 1925.
- UPPSALASTUDIER = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918. Studier utgivna genom H. Cornell. Uppsala 1918.
- VÄSTERÅS DOMK. A. = Västerås Domkapitels Arkiv.
- VÄSTERÅS H. A. LÄR. A. = Västerås Högre Allmänna Läroverks arkiv.
- Ö. I. Ä. = Kgl. Överintendentsämbetets (efter 1918 Kungl. Byggnadsstyrelsens) arkiv i Stockholm.
- I förening med måttuppgift: L. = längd, B. = bredd, H. = höjd, D. = diameter.

FÖRORD

Det första bandet av Dalarnes kyrkoberivningar föreligger nu avslutat, tyvärr väsentligt fördröjt på grund av brist på medel till arbetets tryckning. Lyckligtvis föreligga nu goda förhoppningar, att de återstående kyrkoberivningarna skola kunna publiceras i rask följd. Kopparbergs läns landsting har nämligen under de senaste åren beviljat anslag till detta verks stödjande, och om liknande anslag kunna påräknas under några år framåt, våga utgivarna ställa i utsikt, att Dalarnes kyrkor skola bliva beskrivna och utgivna under loppet av de närmaste åren. En viktig förutsättning är även, att verket vinner avsättning inom landskapet, helst genom subskription på samtliga Dalahäften.

Förarbeten till samtliga Dalakyrkors beskrivningar föreligga nämligen redan färdiga hos författaren till detta band, docenten, fil. dr. GERDA BOËTHIUS, vilken välvilligt åtagit sig bearbetningen av samtliga kyrkor inom sitt fädernelandskap. För hennes trofasta intresse och utmärkta arbete för denna uppgift vilja utgivarna uttala sitt varma tack.

Till Kopparbergs läns landsting stå utgivarna i stor tacksamhetskuld på grund av anslag, som varit ytterst betydelsefulla för arbetets fortgång. Till stiftets biskop och till prästerskapet i landskapets kyrkor uttalas ett värdsamt tack för visat intresse och tillmötesgående vid författarens forskning i kyrkorna.

Sist, men icke minst, ett värdsamt och varmt tack till fru EMMA ZORN, som alltifrån detta verks begynnelse lämnat det sitt stöd och sitt intresse.

Stockholm i augusti 1932.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

LEKSANDS OCH GAGNEFS
TINGSLAG

Fotografierna från kyrkor i Leksands och Gagnefs
tingslag äro, där intet annat angivits, tagna av
Axel Boëthius 1913—14.

